

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОЇ
ПОВСТАНСЬКОЇ
АРМІЇ

12

Мій друже, що вмієш цінити непокору:
Коли ти шепочеш молитви слова,
Як вечора тінь запада ясногозора,
Чи рано встасш, памятай же що ворог,
Найбільший твій ворог – МОСКВА!

Петро Карпенко-Кривий

**ТРЕТЯ ПОДІЛЬСЬКА ВОЄННА
ОКРУГА УПА «ЛИСОНЯ»**

ЛІТОПИС УПА, ТОМ 12

LITOPYS UPA

Volume 12

**UPA's 3 PODILLIA
MILITARY REGION "LYSONIA"**

Documents and materials

Editor: Yevhen Shtendera

Preface and Summary in English

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

ТОМ 12

**ТРЕТЯ ПОДІЛЬСЬКА ВОЄННА
ОКРУГА УПА «ЛИСОНЯ»**

Документи й матеріяли

Редакція: Євген Штендера

З англomовними резюме і вступною статтею

ВИДАННЯ
ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США І КАНАДІ
та
ТОВАРИСТВ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА ІМ. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ
В США І КАНАДІ

Редагує Колегія
Відповідальний редактор Є. Штендера
Співредактор П. Й. Потічний

Copyright 1989 by Litopys UPA
ISBN: 0-920092-12-8

Обкладинка роботи
мистця Мирона Левицького

Cataloguing in publication data:

Tretia podil's'ka voienna okruha UPA "Lysonia" : dokumenty i materiialy / redaktsiia, Ievhen Shtendera. — Toronto : V-vo Litopys UPA, 1989. —

352 p. : ill., ports. ; 24 cm. —

(Litopys Ukraïns'koï povstans'koï armii ; t. 12)

Added t.p. in English: UPA's 3 Podillia military region

"Lysonia".

Includes bibliographical references and index.

ISBN: 0-920092-12-8

1. Ternopil's'ka obl., Ukraine. 2. Ukraïns'ka povstans'ka armii. 3. Ukraine — History, 1917 — . I. Shtendera, Ievhen.

II. Potichnyj, Petro J., 1930 — . III. Series.

DK508 .9 P64 T7 1989 [DK508 .79 L6 t. 12]

СТЕПАН ГАВРИЛЮК — ФУНДАТОР ДВНАДЦЯТОГО ТОМУ «ЛІТОПISУ УПА»

Новим фундатором «Літопису УПА» став Степан Гаврилюк з Йонкерсу, Н.Й., який жертвував 25.000 дол. на наукову й видавничу діяльність «Літопису УПА». Степан Гаврилюк походить з Бережанського повіту на Поділлі, де він за молодих років брав участь у визвольній боротьбі в рядах ОУН. Тож він висловив гобажання зафундувати такий том «Літопису УПА», в якому буде мова про дії УПА на території Поділля. Отже він став

фундатором 12-го тому «Літопису УПА» — **Третя подільська воєнна округа УПА «Лисоня»**, в якому описані дії УПА на Поділлі. Цей том появилсь друком у 1989 році і має 352 стор. друку.

Степан Гаврилюк народився 28 квітня 1912 року в селянській родині в селі Потоці Бережанського повіту. Його родичі, Пелагія й Амброзій, мали трьох синів і три дочки. Степан був наймолодшим у родині. Степанів батько Амброзій загинув у рядах Української Галицької Армії, а найстарший брат Семен був в Українських Січових Стрільцях і пізніше — в польському полоні. Степан закінчив 7 клас народньої школи (учитель М. Тисовський) і помагав матері на господарстві. Від молодих років належав до «Лугу», аматорського гуртка й мішаного хору під керівництвом диригента Романа Лупиноса.

Ще в 1920-их роках УВО мало добре зорганізовану молодь у Бережанському повіті, з якою проводило політичні акції. Власне за діяльність УВО польська поліція арештувала вперше Степана, коли йому було лише 17 років. У бережанській слідчій тюрмі він тоді відсидів 7 місяців. На 19-му році життя, у 1931 році, він став членом ОУН, яку в с. Потік очолював В. Пройдун. У цьому ж році Степан пройшов військовий вишкіл, яким проводив Гриць Голяш («Бульба») і політично-ідеологічний вишкіл — організатори — Т. Федечко («Ярема») і Я. Старух («Стяг»). Після цих вишколів Степан виконував різні завдання в ОУН. У 1934 році польська поліція арештувала його вдруге, тримала 11 місяців у бережанській слідчій тюрмі й тоді звільнила, не маючи належних доказів, щоб його засудити.

Після звільнення з тюрми, на початку 1935 року, окружний провід ОУН пов'язав Степана з повітовим Підгаєччини М. Хомою («Старим»), щоб Степан помагав Ю. Ковалеві («Медведеві») в підпільній друкарні. Друкарня містилася в Мужиліві. Його завданням було доставляти до друкарні потрібні матеріяли (папір, фарбу тощо), а з друкарні відвозити пакети з надрукованими матеріялами — листівками, відозвами, брошурками й іншим. Цю працю виконували також Г. Голяш, С. Гайдук («Остап») та ще й інші друзі. Найбільше друків відвозили до Львова, де тоді був крайовий зв'язок ОУН. Польській поліції таки не вдалося викрити друкарні. У 1937 році в Бережанах поліція арештувала Степана, Г. Голяша і П. Галушку («Ясеня»), як вони їхали роверами з друкарні. Але вони, на щастя, не мали зі собою жодної підпільної літератури й викрутилися з підозріння. Однак цей арешт доказав, що ними поліція дуже цікавиться. Тому окружний провід ОУН наказав їм перейти в повне підпілля. Наприкінці 1938 року поліція арештувала провідника Бережанської округи ОУН Т. Федечка («Ярему») й запроторила до концтабору в Каргузькій Березі. Тоді Степан виїхав з новим окружним, Богданом Івашковим («Топором»), до Львова, де вони жили нелегально й звідтам Б. Івашко керував працею ОУН в окрузі. У Львові їх захопила більшовицька окупація.

Наприкінці 1939 року Степан був висланий як кур'єр до Кракова з важливою поштою ОУН. По двох тижнях він вертався до Львова. В часі переходу кордону Степан попав у лабеті погранвійськ НКВД. Його запроторили до концтабору в Комі АРСР, де він пробув до 1942 року. Тоді він скористав з того, що в СРСР творилося польське військо (ВП, ген. Сікорського). Він вступив до ВП і разом з ним, через Іран, дістався на Захід.

Після демобілізації у 1948 році Степан жив в Англії і працював у текстильній фабриці. Тоді він був активним у громадському житті — в СУБ, Об'єднанні вояків Українців і в церковному братстві. Щоб підвищити свій освітній рівень, він брав кореспонденційні курси українознавства УВУ. У 1952 році Степан заізнався з українкою Софією Кушнірчук і з нею одружився. Обоє вже були старші й не мали дітей, але разом щасливо прожили 34 роки. У 1954 році вони виїхали до США, де також включилися в працю на народній ниві, головню в системі Організацій Українського Визвольного Фронту.

Є. Ш.

Видання цього тому уфундував

ВП. П. СТЕПАН ГАВРИЛЮК

з Йонкерсу, Н.Й., США,

своїм щедрим даром 25.000 дол. на «Літопис УПА».

Степан Гаврилюк походить з патріотичної селянської родини з с. Потік, пов. Бережани. Від молодих років він турбувався долею українського народу і старався дати свій вклад у його визволення. До війни брав участь у боротьбі ОУН Бережанської округи і був політичним в'язнем польських і радянських в'язниць. Щоб вирватися з радянського концентраційного табору, він вступив у 1942 році до польського війська й з ним виїхав на Захід. Після війни проживав в Англії й США, де разом зі своєю дружиною Софією був активний в українському громадському житті, передусім в ОУВФ.

ЗБІРНИК ПРО ТРЕТЮ ПОДІЛЬСЬКУ ВОЄННУ ОКРУГУ УПА «ЛИСОНЮ»

У цьому томі «Літопису УПА» передруковуємо підпільні документи й матеріали, які стосуються історії Третьої подільської воєнної округи УПА, криптонім «Лисоня». Збірку доповнюють спогади учасників — колишніх вояків УПА й діячів збройного підпілля, — які написані в еміграції. Поміщені в цьому збірнику також зібрані редакцією біографічні дані й фотографії про полеглих, що дають додаткові інформації до зібраних в 11 томі «Літопису УПА» загиблих у бою Тернопільської округи.

Найперше кілька слів про Третю подільську воєнну округу УПА «Лисоня». Покищо немає точних даних про територію цієї воєнної округи УПА. За німецької окупації її територія покривалася з територією Тернопільської області радянської адміністрації, проте до неї не належали волинські райони колишнього Крем'янецького повіту, натомість належав колишній Рогатинський повіт. Після реорганізації весною 1945 року підпільна Тернопільська область була переіменована на Подільський край, територія якого покривалася з територією Третьої ВО УПА. Проте до цього краю вже не належав кол. Рогатинський повіт. Натомість з поміщених у цьому томі матеріалів випливає, що до Подільського краю входили охоплені діями підпілля райони Кам'янець-Подільської (тепер Хмельницької) області. Напр., між передрукованими в цьому томі списками полеглих Подільського краю подані теж особи з Кам'янець-Подільської області (див. «Поділля: Впали на полі слави»). Також у виданих Третьою ВО УПА коротких описах боїв УПА цієї воєнної округи є описи боїв кам'янець-подільського куреня УПА під командою «Бистрого». Колишній Крем'янецький повіт, правдоподібно, далі не належав до Третьої воєнної округи, бо немає описів боїв відділів УПА з цієї території.

Командиром Третьої ВО УПА був. пор. Омелян Польовий («Остан») до зими 1946 року, коли він попав у більшовицький полон. Після нього команду округи перебрав майор Володимир

Якубовський («Бондаренко»), що перед тим був шефом штабу округи. Він загинув 17 червня 1947 року біля с. Вівсь Козівського району.¹ Шефом організаційно-мобілізаційного відділу в штабі округи був «Чугайстир» (див. — передрукований у цьому томі документ «Поділля: Впали на полі слави»). Кость Гіммельрайх, командир відділу особливого призначення, пише в своїх спогадах ще про зустрічі з «начальником мобілізаційного відділу» «Лисоні» — «Гордієнком».² (Немає певности, чи «Гордієнко» — це другий псевдонім «Чугайстра», — чи інший старшина УПА).

Весною 1945 року Третя ВО УПА «Лисоня» була поділена на 5 тактичних відтинків (ТВ) УПА: бережанський, бучацький, кам'янець-подільський, тернопільський і чортківський, що мали числа від 15 до 19. Проте немає точніших даних про криптоніми й обсаду команд цих тактичних відтинків. Відомо тільки, що тернопільський ТВ УПА мав криптонім «Серет» I (отже чортківський ТВ УПА, мабуть, мав криптонім «Серет» II) і що командиром чортківського ТВ УПА був «Крук» (див. — **Короткі описи боїв УПА-«Лисоня»**).

Особливістю дії УПА на території Третьої ВО УПА було те, що саме в час постання перших відділів УПА на цій території підкотився радянсько-німецький фронт і в березні-квітні 1944 року устabilізувався на кілька місяців приблизно на лінії рр. Серет і Стрипа. Не маючи більших лісів, новостворені відділи УПА відступили далі на захід чи в Карпати й там переходили вишкіл. Деякі відділи, що опинилися між фронтовими військами, були в цьому безлісному терені розбиті чи розв'язані. З радянського боку в прифронтовій смузі було багато війська, так що діяльність підпілля, а тим більше УПА, була дуже обмежена. Щойно, коли в липні 1944 року фронт рушив далі на захід аж на Вислу, на зайняту фронтом територію повернулися відділи УПА й підпілля поживало свою діяльність. Про ці справи цей том має багато досі невідомих інформацій.

* * *

Найціннішим документом цього тому є підпільна публікація **Короткі описи боїв УПА-«Лисоня»**. Оригінальний документ має 26 сторінок густого машинопису на сторінках розміром 30 на 20 см. В ньому описані бої відділів УПА Третьої ВО УПА «Лисоні» від 16 грудня 1943 року до 2

серпня 1945 року. Цей документ підготував до друку штаб Третьої ВО УПА «Лисоня» на підставі звітів відділів УПА. Історія документу така: Команда Третьої ВО УПА видала його у грудні 1945 року. У 1946 році він був перевиданий циклостилєвим способом на Закерзонні (має післяслово «Ярлана», тобто Ярослава Старуха). Один примірник цього видання був переданий до американського посольства у Варшаві, звідки його переслали до Вашингтону. Там він зберігався як таємний документ у Національному архіві США. Коли 1982 року цей документ був перекласифікований з класи таємних документів у категорію документів доступних для наукових дослідів, його відкрив Петро Потічний і придбав копію для передруку в «Літописі УПА».

Джерельна вартість цієї публікації передусім у тому, що її підготувала до друку сама команда Третьої ВО «Лисоня», тобто люди, які персонально знали всі сотні УПА на терені округи, а нерідко були учасниками описаних подій. Крім того, як інформують видавці, описи зроблені на підставі звітів відділів УПА. Часово вони охоплюють дії УПА понад півтора року, від 16 грудня 1943 року до 5 серпня 1945 року, отже — відносно довгий час, коли діяльність УПА на території округи була найактивніша. В публікації описано 83 бої та сутички відділів УПА. В цих описах боїв є рівночасно багато інших цінних даних. Майже всюди названі відділи УПА й їхні командири, місця, де відбувалися бої, часто поданий чисельний стан відділу, його організація, озброєння тощо. Одне слово, на підставі цих описів можна робити висновки про організацію, операції й тактику відділів УПА на території цілої воєнної округи.

Публікація ця особливо цінна на еміграції, бо досі тут було дуже мало джерельних матеріалів про дії УПА на території цієї воєнної округи. Тому досліди дій УПА на території цієї округи були утруднені й автори не могли уникнути різних недоглядів і помилок. Досі найсоліднішим дослідженням дій УПА цієї округи був нарис Лева Шанковського «УПА на Підгаєччині: причинки до історії В.О. ч. III „Лисоня”». ³ Хоч для написання цього нарису автор зібрав багатий матеріал з усіх доступних джерел і від учасників підпілля за німецької окупації, йому не вдалося правильно ідентифікувати деяких старшин чи відділів УПА округи. Напр., автор уважає як цю ж саму особу і кур. Івана Климишина («Крука») з Крем'ячеччини, і кур. «Бистрого» з Кам'янець-Подільщини, ⁴ і кур. «Бистрого» з Чортківщини, ⁵ і

командира чортківського тактичного відтинку «Крука»⁶ і, мабуть, сотенного «Холодноярців» «Крука». Тим часом «Короткі описи боїв „Лисоні”» виразно визначають їх усіх, як різних старшин УПА. Подібне можна сказати про повторення еміграційної легенди про курінь «Сіроманців».⁷ Насправді «Сіроманці» були завжди тільки сотнею. Непорозуміння постало, мабуть, через те, що к-р «Сіроманців», сот. Дмитро Карпенко («Яструб»), став восени 1944 року курінним. Проте, до його куреня, крім сотні «Сіроманців», входили ще інші сотні, які виразно ідентифіковані в обговорюваній публікації. Дані цієї публікації спростовують у подібний спосіб також інші справи. Подібне можна сказати про інших авторів. Напр., Петрові Мірчуківі, в його книжці **Українська Повстанська Армія, 1942-1952**, вдалося правильно назвати криптоніми лише п'ятьох сотень воєнної округи «Лисоні» — «Буйні», «Бурлаки», «Лісовики», «Рубачі» й «Холодноярці».⁸ Крім цього, він називає їх куренями. Щоправда, дві сторінки далі автор вичислює криптоніми ще трьох сотень «Лисоні» — «Сіроманці», «Полтавці» й «Чорноморці», — але помилково приділює їх до Львівської воєнної округи УПА й називає їх «куренями особливого призначення».

За даними «Коротких описів боїв УПА-„Лисоні”», «Лисоня» мала 18 бойових сотень УПА й курінь «Бистрого» з Кам'янець-Подільського (ще з додатковими 3-ма чи 4-ма сотнями). Восени 1944 року частина цих сотень входили у склад кількох куренів. Зі згаданих 18 сотень — 12 мали свої назви («криптоніми»), а шість відомі лише за назвою сотенних (одна з них була підстаршинською школою). Ось назви цих сотень і їхніх командирів:

- Сотня «Буйні» — к-р «Овоч»;
- Сотня «Бурлаки» — к-р «Чорний»;
- Сотня «Гайдамаки» — к-р «Ясміль»;
- Сотня під командою «Довбні»;
- Сотня під командою «Голуба»;
- Сотня під командою «Коси»;
- Сотня під командою «Лева»;
- Сотня «Лісовики» — к-ри «Кок» і «Крук»;
- Сотня «Орли» — к-р «Коц»;
- Сотня «Полтавці» — к-р «Максим»;
- Сотня «Риболовці» — к-р «Левко»;
- Сотня «Рубачі» — к-ри «Ворон» і «Гамалія»;

Сотня «Сірі Вовки» — к-ри «Бистрий» і «Хмель»;
Сотня «Сіроманці» — к-ри «Яструб» і «Косач»;
Сотня «Холоднярці» — к-р «Крук»;
Сотня під командою «Черняка»;
Сотня «Чорноморці» — к-ри «Жук» і «Сич»;
Сотня підстаршинської школи під командою «Чоса».

Описи боїв куренів стосуються осінніх місяців 1944 року. Вже згадуваний курінь під командою «Бистрого» з Кам'янець-Подільської області мав 3 або 4 сотні. В описах є дані про смерть їхніх командирів («отаманів») «Вознесенка», «Могили», «Смерти» і, як про сотенного, в цьому описі мова про к-ра «Грома». В курінь під командуванням «Бистрого» з Чортківщини входили сотні «Орли» й «Сірі Вовки». В курінь під командуванням В. Якубовського («Бондаренка») входили сотні «Рубачів», «Холоднярці» та «Буйні». До куреня під командою Омеляна Польового («Остапа») входили сотні «Лісовики», «Чорноморці», «Риболовці» й підстаршинська сотня під командою «Чоса». До куреня під командою «Романа», а пізніше — Дмитра Карпенка («Яструба»), — входили сотні «Бурлаки», «Полтавці» та «Сіроманці», а в бою біля Унева — також сотні під командою «Довбні» й «Коси».

Для повноти образу мусимо відмітити, що в «Коротких описах боїв УПА-„Лисоні”» все ж таки немає звітів про деякі бої УПА, що відбулися тоді на території цієї воєнної округи. Напр., впадає в очі, що немає описів боїв відділів УПА з сусідніх воєнних округ — з Волині, Карпат і Львівської області, про які нам відомо вже хоч би з надрукованих матеріалів у 3, 4, 11 і 15 томах «Літопису УПА». Авторам «Описів» напевно були відомі бодай деякі з цих боїв. Виходить, що вони стисло притримувалися засади, щоб описати бої тільки відділів УПА, які входили у склад Третьої ВО «Лисоні», про які командування штабу округи мало звіти.

* * *

Вище обговорювану публікацію дещо доповнюють два додаткові документи: «Список боїв за лютий-березень-квітень 1945» і «Впали на полі слави», виготовлені проводом «Поділля». Як ми вже згадували, «Поділля» — це криптонім проводу ОУН і підпільної адміністрації, що був утворений на весні 1945 року на базі попередньої підпільної Тернопільської області. Керівниками цього краю (області) були: Юліян Гуляк («Токкар») — 1943, Іван Шанайда («Данило») — 1944-1945,⁹ Осип

Безпалко («Остап»), «Андрій», «Задорожний») — 1945-1947¹⁰ і Василь Бей («Улас») — 1947-1952(?). «Список боїв» коротко описує 12 боїв УПА. Це описи тих самих боїв (крім двох), які вже описані в «Коротких описах боїв УПА-„Лисони”». Проте вони виготовлені, мабуть, на підставі інших звітів, бо подають про кожний бій трохи інші дані. Таким чином вони де в чому доповнюють інформації попередньої публікації. Документ «Впали на полі слави» подає короткі інформації про смерть 32 осіб від 1 січня до 1 червня 1945. Між полеглими: 6 старшин УПА, дві працівниці Українського Червоного Хреста й діячі ОУН та підпільної адміністрації, що були на різних керівних становищах у надрайонах, округах і крайовому проводі «Поділля». В цих повідомленнях про смерть є звичайно подані такі дані: псевдонім, функція в УПА чи збройному підпіллі, дата, місце й обставини, в яких вони загинули. Ми отримали обидва документи з Архіву ЗП УГВР.

Як цікавий документ часу, передруковуємо в цьому томі «Літопису УПА» «збірник революційних пісень» «Саніка» **Повстанський стяг**, виданий на циклостилї 1947. У збірнику не подано, де він був опублікований. Проте зі змісту випливає, що він був виготовлений на території «Поділля», бо багато пісень присвячено місцевим воякам УПА й підпільникам, які не були відомі на інших теренах. Автором майже всіх пісень і нот був «Санік», бо його псевдонім є на титульній сторінці і про це є згадка в «Післяслові». Проте 2 пісні мають інших авторів і в «Післяслові» є згадка, що в співаник входять пісні, які співають повстанці. Збірник був виготовлений для відзначення 5-річчя боротьби УПА. Він містить 20 пісень з нотами, біографічно-історичні примітки й «Післяслово». П'ять пісень присвячені описам боїв УПА, або старшинам УПА (дві пісні — курінному Дмитрові Карпенкові («Яструбові»), одна — першому головному командирові УПА і згодом командирові УПА-«Північ» полк. Дмитрові Клячківському («Климові Савурові»), одна — Загорівському боєві чоти УПА з полком німецької поліції у Волинській області і одна — Гурбинському боєві кількох куренів УПА з військами НКВД у Рівенській області). Дальших п'ять пісень присвячені діячам підпілля, які загинули на полі бою. Між ними — одна Дмитрові Миронові («Орликові»), одна — подвигам боїв «Кармелюка» в Буданівському районі й одна працівниці УЧХ Катерині Гусак («Ракеті»). Решта 10 пісень присвячені різним політичним темам, пов'язаним з боротьбою УПА. У

«Післяслові» є коментар про зібрані в співаннику пісні й загальний огляд п'ятилітньої боротьби УПА. У передруку ми поміщуємо також відбитки оригінальних нот, щоб проілюструвати також музичний рівень цього підпільного видання. Оригінальне видання має 62 стор., розміру 14x20 см., і зберігається в Архіві ЗП УГВР.

Передрукована в цьому томі «Заява» Галини Дідик до президії Верховної ради СРСР протестує проти 25-річних термінів ув'язнення українських самостійників. Після ніби скасування закону про 25-річне ув'язнення у 1961 році, його як виняток все таки залишено для діячів українського збройного резистансу, як «особливих злочинців», що «вбивали невинних», «співпрацювали з фашистами» ітд. Авторка відкидає ці закиди, як наклепи КГБ, а натомість заплямовує жорстоку політику фізичного винищування українського народу органами правосуддя російської імперії. Галина Дідик була на початках дій УПА керівницею Українського Червоного Хреста (УЧХ) Тернопільської області, згодом — всієї УЧХ, а накінець — зв'язковою центрального проводу. Від 1950 до 1971 Галина Дідик була політв'язнем радянських тюрем; померла у 1979 році.¹¹

До передрукованих підпільних документів належить ще «Характеристика Залозецького району», пера »Жура», що була зроблена для підпільної розвідки у 1946 році. Автор був працівником районної адміністрації й тому був добре поінформований про її діяльність. У звіті автор описав діяльність усіх головніших районних установ, де працювало понад 300 працівників. Його опис дає доволі всесторонню картину, як працювала радянська адміністрація на західно-українських землях після поновного приходу більшовиків, в умовах боротьби з українським збройним підпіллям. Документ походить з Архіву «Місії УПА» й зберігається в архіві «Літопису УПА».

До підпільних матеріалів належить також біографічна стаття «Сотник „Яструб”», пера «Чада». В Україні стаття появилась у журналі для молоді **На чатах**, Ч. 1, 1946, що його видавав крайовий Осередок пропаганди ОУН. Стаття вартісна тим, що подає деякі біографічні дані про сотника Дмитра Карпенка («Яструба») і характеризує його, як бойового командира куреня УПА. Наш передрук зроблений з еміграційного Передруку підпільних видань (ЗЧ ОУН) у 1949.

* * *

У цьому томі друкуємо чотири спомини учасників, що написані в еміграції, які поширюють наші відомості про відділи УПА Третньої ВО УПА «Лисони», чи про працю підпілля.

Ст. бул. Михайло Небола («Голка») був в УПА в рр. 1943-1945 і описав свої переживання у споминах «Лісами та ярами західного Поділля». Спочатку він проходив стрілецький вишкіл у сотні УПА «Бурлаки» під команду «Чорного» та підстаршинський вишкіл у курені під команду «Романа» у Бережанському повіті. Згодом він був ад'ютантом кур. «Романа», короткий час сотенним і найдовше — заступником сотенного «Чорного» в сотні «Бурлаки», що після нового приходу більшовиків діяла в Тернопільському повіті. Ст. бул. М. Небола також описав свою участь у закарпатській Січі 1939 року (він походить із Закарпаття), і свій марш на Захід восени 1945.

«Чорноморець», у спогаді під назвою «Сотня „Трембіта”», описав історію цієї сотні. Це була одна з перших сотень УПА в Галичині. Вона була зорганізована в серпні 1943 року, ще як сотня Української Народної Самооборони (УНС), проходила вишкіл та воювала з німцями в Карпатах. Взимку 1943-44 вона перебувала в Яворівському повіті. Напровесні 1944 року ця сотня була розв'язана, щоб дати кадри для нових відділів УПА у Львівській і Тернопільській областях. Автор був у цій сотні спочатку стрільцем, згодом бунчужним, а накінець — чотовим. Цей спомин поміщуємо в цьому томі тому, бо дві треті вояків цієї сотні походили з території «Лисони».

«Збручанський» кидає жмут світла на події за фронтом, що зупинився напровесні 1944 року на лінії р. Серет, у «Спомині про мою коротку участь в УПА». Автор походить із с. Рожиська, Підволочиського району. Після повторного приходу більшовиків у березні 1944, автор ухилився від мобілізації і, як теж інші молоді селяни, укривався. На весні він відійшов до волинської сотні «Тополі», що появилася в недалеких лісах Медобори разом із сотнею «Бистрого». Обидві сотні лявірували між прифронтовими частинами ЧА, пробиваючись у більші ліси на Волинь. У люб'янському лісі Збаразького повіту обидві сотні були змушені вступити в бій з частинами радянської армії. У цій бої автор відбився від сотні, згодом попав у полон і до ЧА.

«Спогади станичного села Сільце Божиківське», пера Андрія Галайбіді, дають доволі широкий огляд праці підпільної адміністрації за часів німецької окупації. Сільце

Божиківське Підгаєцького повіту розположене недалеко лісів, в яких майже постійно квартирували відділи УПА, а в селі — різні діячі підпілля. Тож село стало осередком підпільної діяльності й постачання відділів УПА, працю якого описав А. Галайбіда.

Знову Петро Кузьма («Камінь») описав низову працю підпілля у Велико-Глибочоцькому районі (частина кол. Тернопільського повіту), також за часів німецької окупації. Спочатку автор був організатором юнацтва ОУН у своєму селі Плесківцях. 1943 року він зголосився до УПА на Волині, але добровольців було забагато, підрай. ОУН Григорій Цвях залишив його для праці в підпіллі. Підпілля готувало тоді матеріальну базу для майбутніх відділів УПА. У березні 1944 року територію району зайняла ЧА, а місяць пізніше автор попав у руки НКВД і до штрафного батальйону ЧА.

* * *

Підпільні матеріали цього тому передруковано без пропусків, лише виправлено друкарські й правописні помилки й найконечніші мовні хиби. З зібраних біографій полеглих покищо поміщуємо передусім ті, що доповнюють дані 11 тому, чи матеріали поміщені в цьому томі. Наше видавництво плянує видати в майбутньому біографічний словник УПА і списки загиблих у бою, отже для цих томів призначені зібрані біографії. Редакція складає щирю подяку всім особам і установам, які причинилися для підготовки цього тому. Зокрема дякуємо Миколі Лебедєві й Петрові Содолєві за допомогу в архіві та інформаціями, Степанові Голяшеві за зібрання багатьох біографій, Антонові Івахнюкові за мовну редакцію, Володимирові Макареві за допомогу в редакції й коректі, Зоні Кейван за переклади та Степанові Шпакові за допомогу в підготові показника.

Євген Штендера

1 **Тернопільщина: список упавших героїв української революції.** Торонто, Літопис УПА, 1985. (Літопис УПА, т. 11), стор. 125-127.

2 **Кость Гіммельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення УПА-Схід.** Торонто, Літопис УПА, 1987 (Літопис УПА, т. 15), стор. 222-223, 226.

3 **Підгаєцька земля: історико-мемуарний збірник.** Дітройт, Головний комітет підгаєчан, 1980 (Український архів, т. 24), стор. 229, 292.

4 Там же, стор. 230 і 249.

5 Там же, стор. 257-258.

6 Там же, стор. 250-251.

7 Там же, стор. 244, 260-261.

8 Петро Мірчук: **Українська Повстанська Армія, 1942-1952.** Мюнхен, Ціцero, 1953, стор. 245.

9 **Календарець повстанця на 1950 р.** Виконано в технічному звені «За волю України», підпільне друковане видання, розмір 17x12 см., стор. 40. (Оригінал: з Архіву Місії УПА, течка III-14, зберігається в Архіві «Літопису УПА»).

10 Там же, стор. 42.

11 Заява була надрукована в **Українському віснику**, вип. 8 (вересень 1987), Київ-Львів, і передрукований Закордонним представництвом Української Гельсінкської Спілки, 1988, стор. 187-192.

VOLUME ABOUT THE UPA'S 3 PODILLIA MILITARY REGION "LYSONIA"

In this volume of *Litopys UPA*, we are publishing underground documents and other materials related to the history of the UPA's 3d Podillia Military Region, code name "Lysonia." Also included in this volume are personal accounts written in the West by participants of the armed struggle – former UPA soldiers and underground activists. There are also some photographs and biographical data about members of the UPA or the underground who were killed, which serve to complete the information provided in Volume 11 of *Litopys UPA* about the fallen from the Ternopil Region.

A few words need to be said about the UPA's 3d Podillia Military Region "Lysonia." It is not known exactly what territory this military region covered. During the German occupation, this military region coincided with the Ternopil province (*oblast*) that had existed under Soviet administration, except that it excluded the Volyn districts (*raiony*) of the former Kremianets county (*povit*) and included the former Rohatyn county. As a result of reorganization in the spring of 1945, the underground Ternopil province was renamed the Podillia *krai*; the territory of that *krai* coincided with that of the UPA's 3d Military Region. The *krai* no longer included the former Rohatyn county, but, as can be gathered from the materials published in this volume, it did include those districts of Kamianets-Podilskyi (now Khmelnytskyi) oblast in which the underground was active. Thus, in the lists of the fallen from Podillia *krai* that are published in this volume, we see names of individuals from Kamianets-Podilskyi oblast (see "Podillia': Fallen on the Field of Glory", published in this volume). And in the brief descriptions of UPA battles published for this Military Region, there are mentions of battles waged by the Kamianets-Podilskyi UPA battalion commanded by "Bystryi" (see "Short Descriptions of Battles of 'Lysonia' UPA Units", published in this volume). In all likelihood, the former Kremianets county was again excluded from the 3d Military Region, for there are no descriptions of battles of UPA units from that territory.

Up to the winter of 1946, the commander of the UPA's 3d Military Region was Lieutenant Omelian Poliovyi ("Ostap"). After he was captured by the Soviets, command of the region was taken

over by Major Volodymyr Iakubovskiy ("Bondarenko"), who earlier had served as the region's chief of staff. Iakubovskiy was killed on June 17, 1947 near the village of Vivsie, Koziv district.¹ The chief of organization and mobilization at the headquarters of the military region was "Chuhaistyr" (see "'Podillia': Fallen on the Field of Glory"). However, Kost Himmelraikh, UPA commander of a special task force, mentioned in his memoirs that he met with the "chief of the mobilization section" of "Lysonia" – "Hordienko".² (It is not clear whether "Hordienko" is another pseudonym of "Chuhaistyr" or a different UPA officer).

In the spring of 1945, the UPA's 3d Military Region Lysonia" was divided into five military districts (T.V.): Berezhany, Buchach, Kamianets-Podilskiy, Ternopil and Chortkiv, which were numbered from 15 to 19. However, no information exists about the code names or the command staffs of these military districts. All that is known is that the Ternopil Military District had the code name "Seret" I (therefore the Chortkiv Military District was probably code name "Seret" II) and that the commander of the Chortkiv Military District was "Kruk" (see – "Short Descriptions of Battles of 'Lysonia' UPA Units").

An important factor in the UPA's activity in the 3d Military Region was the arrival in this territory of the German-Soviet front at exactly the time when the first local UPA units were being formed. In March-April 1944, the front stabilized for several months approximately along the line of the Seret and Strypa Rivers. As there were no sizeable forests in the region, the newly-created UPA units moved further west or into the Carpathian Mountains in order to undergo training. Some units which were caught between the two battling armies on this exposed territory were completely crushed or were disbanded. As there were many Soviet troops in the battle zone, the activity of the underground, and in particular of the UPA, was severely limited. Only after July, 1944, when the front moved west, to the Vistula River, did UPA units return to the region and the underground revive its activity. Much previously-unknown information about these matters is contained in this volume.

The most valuable of the documents published in this volume is the underground publication "Short Descriptions of Battles of 'Lysonia' UPA Units". The original document consists of 26 densely-typed pages, 30 x 20 cm. in size. It contains descriptions of the battles waged by UPA units of the 3d Military Region "Lysonia" between December 16, 1943, and August 5, 1945. "Descriptions" was

prepared by “Lysonia” headquarters on the basis of reports submitted by individual units. Here is a brief history of the document. It was published by the headquarters of the UPA’s 3d Military Region in December, 1945. In 1946, it was reprinted in Poland (with an afterword by “Iarlan”, that is, Iaroslav Starukh). One copy of the document got to the American Embassy in Warsaw, from where it was sent to Washington. It was placed in the American National Archives, classified as “secret”. In 1982 it was reclassified and became accessible to researchers. It was discovered by Petro Potichnyj, who obtained a copy for reprint in *Litopys UPA*.

The significance of this document as a source of information lies in the fact that it was prepared at the headquarters of the UPA’s 3d Military Region “Lysonia” by people who were personally familiar with all the local UPA companies in the region and who often were themselves participants in the described battles. Furthermore, as the editors tell us, the descriptions of battles are based on direct reports from the UPA units involved. The document covers UPA activity in “Lysonia” over a period of one-and-a-half years, from December 16, 1943 to August 5, 1945. This is a relatively long period and one during which UPA activity in the region was at its height. The document describes 83 battles and skirmishes of UPA units. The descriptions provide much valuable information: in most cases, they name the UPA units and their commanders and indicate the locations where the battles took place; they often also inform about the number of men in a given unit, how the unit was structured, the armaments it possessed and so on. Thus, from these descriptions, we learn about the organization, operations and tactics of the UPA units that were active within this military region.

The document is particularly valuable for researchers in the West, because up to this time there have been very few source materials relating to the UPA’s activities within the “Lysonia” Military Region. As a result, authors writing on this topic inevitably gave incomplete or inaccurate information. Until this time, the most reliable work on UPA activity in the region was an account by Lev Shankovsky, “The UPA in the Pidhaitsi Region: Materials Towards a History of the No. III Military Region “Lysonia””.³ Although the author sought information from all available sources and from people involved in the underground during the German occupation, he was not able to correctly identify all the officers and UPA units of this military region. For example, he considered as one person battalion commander Ivan Klymyshyn (“Kruk”) from

the Kremianets area, battalion commander “Bystryi” from the Kamianets-Podilskyi area⁴, battalion commander “Bystryi” from the Chortkiv area⁵, the commander of the Chortkiv Military District, “Kruk”⁶, and, probably, the commander of “Kholodnoiartsi” company, “Kruk”. However, “Short Descriptions of Battles of ‘Lysonia’ UPA Units” clearly identifies all these individuals as different UPA officers. In addition, Shankovsky repeats the legend, widespread in the West, that “Siromantsi” was a UPA battalion.⁷ In fact, “Siromantsi” was always only a company. The confusion probably arose because in the autumn of 1944, the commander of “Siromantsi”, Captain Dmytro Karpenko (“Iastrub”), was named battalion commander. However his battalion included not only “Siromantsi”, but also several other companies, which are clearly identified in the document under discussion. Errors made by other authors are also clarified by this document. For example, Petro Mirchuk, in his book *Ukrayinska Povstanska Armiya, 1942-1952* (*The Ukrainian Insurgent Army, 1942-1952*), gives the correct code names of only five companies of the “Lysonia” Military Region – “Buini”, “Burlaky”, “Lisovyky”, “Rubachi”, and “Kholodnoiartsi”⁸, and he mistakenly calls them battalions. Although two pages later he also lists the code names of three companies of “Lysonia” — “Siromantsi”, “Poltavtsi” and “Chornomortsi”, he mistakenly refers to them as part of the UPA’s Lviv Military Region and calls them “special task battalions”.

According to the information contained in “Short Descriptions of Battles of ‘Lysonia’ UPA Units”, “Lysonia” had 18 fighting UPA companies as well as the battalion commanded by “Bystryi” from Kamianets-Podilskyi (with an additional three or four companies). During the fall of 1944, several battalions were created out of some of these companies. “Bystryi’s” Kamianets-Podilskyi battalion consisted of three or four companies, and “Descriptions” gives information about the deaths of their commanders (“otamany”) “Voznesenko”, “Mohyla” and “Smert”; there is also mention of “Hrim” as a company commander. The battalion commanded by “Bystryi” from the Chortkiv area was composed of the companies “Orly” and “Siri Vovky”. The battalion commanded by Volodymyr Iakubovskiy (“Bondarenko”) included the companies “Rubachi”, “Kholodnoiartsi” and “Buini.” The battalion commanded by Omelian Poliovyi (“Ostap”) was made up of the companies “Lisovyky”, “Chornomortsi”, “Rybolovtsi”, and the non-commissioned-officers’ school company commanded by “Chos”. The battalion commanded by “Roman”, and later, Dmytro Karpenko (“Iastrub”), included the

companies "Burlaky", "Poltavtsi" and "Siromantsi", and, during the battle near Univ, also the companies commanded by "Dovbnia" and "Kosa".

Although "Short Descriptions of Battles of 'Lysonia' UPA Units" provides a great deal of information, the document fails to mention certain UPA battles that took place on "Lysonia" territory during the period under discussion. For example, there are no descriptions of battles waged in the region by UPA units from neighbouring military regions – from Volyn, the Carpathians and Lviv province, although we know, from materials published in Volumes 3,4,11, and 15 of *Litopys UPA*, that these battles took place. Undoubtedly, the authors of "Descriptions" were aware of at least some of these battles, so it would seem that they were adhering strictly to the principle of describing only battles waged by UPA units belonging to the 3d Military Region and about which "Lysonia" headquarters had received reports.

Additional information about the activities and personnel of UPA units of the "Lysonia" Military Region is provided by two other documents published in this volume, "List of Battles for February-March-April, 1945" and "Fallen on the Field of Glory", both of which were prepared by the leadership of "Podillia."

As we stated earlier, "Podillia" was the code name of the OUN and underground administration in this *krai*, (*oblast*) which was organized during the spring of 1945 on the territory of the previous underground Ternopil province. The leaders of this *krai* were Iulian Huliak ("Tokar") – 1943, Ivan Shanaida ("Danylo") – 1944-45⁹, Osyp Bezpalko ("Ostap", "Andriy", "Zadorozhnyi") – 1945-1947¹⁰, and Vasyl Bey ("Ulas") – 1947-1952(?). "List of Battles" provides brief descriptions of twelve UPA battles. The battles described (except for two) are the same as those mentioned in "Short Descriptions of Battles of 'Lysonia' UPA Units". However, these descriptions appear to be based on different reports, for the information they give about the battles is somewhat different. For that reason, these descriptions serve to complete those contained in the other document. "Fallen on the Field of Glory" provides brief information about the deaths of 32 individuals between January 1 and June 1, 1945. Among the fallen were six UPA officers, two female workers of the Ukrainian Red Cross and activists of the OUN and the underground administration who held various positions in nadraion, okruha or *krai* leaderships within "Podillia". The death notices generally provide the following information: the individual's pseudonym, his/her function in the UPA or the armed underground, date, place and circumstances in which he/she was killed. Both of the above

documents were obtained from the Archives of the Foreign Representation of the Supreme Ukrainian Liberation Council (ZP UHVR).

Also reprinted in this volume of *Litopys UPA* is an interesting period document, “Insurgent Banner – A Collection of Revolutionary Songs” by “Sanyk”, which was originally published by mimeograph in 1947. Although the songbook gives no information about where it was published, it is clear from the content that it was put together within the territory of “Podillia”, because many of its songs are dedicated to UPA soldiers and underground members who were from that region and were not known on other territories. The name “Sanyk” is given on the title page, and we are told in the “Afterword” that he is the author of most of the songs and music, but that two of the songs were written by other authors. We are also told that the songs in the book were sung by insurgents. The songbook was issued to mark the fifth anniversary of the UPA. It includes 20 songs with music, some notes of a biographical and historical nature and an “Afterword.” Five of the songs in the book describe battles waged by the UPA or speak of UPA officers (two songs are dedicated to battalion commander Dmytro Karpenko (“Iastrub”), one to the first Supreme Commander of the UPA and later commander of UPA-“North”, Colonel Dmytro Kliachkivskyi (Klym Savur), one to the battle of a UPA platoon with a regiment of the German police at Zahoriv in Volyn *oblast*, and one to the Hurby battle of several UPA battalions with the NKVD in Rivne *oblast*. Another five songs are dedicated to underground activists who were killed in action. These include one song about Dmytro Myron (“Orlyk”), one about the exploits of the fighting group commanded by “Karmeliuk” in the Budaniv *Raion*, and one about the Ukrainian Red Cross worker, Kateryna Husak (“Raketa”). The other ten songs are on various political themes tied in with the UPA struggle. The “Afterword” provides a commentary on the songs and a general overview of the UPA’s five-year activity. In our reprint of the book we include both the songs and photocopies of the original music, in order to show the musical level of this underground publication. The original publication has 62 pages, 14 x 20 cm. in size. It is found in the ZP UHVR Archives.

Another document we are publishing in this volume is the “Appeal” by Halyna Didyk. The “Appeal”, which is addressed to the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR, protests against the 25-year prison sentences given to Ukrainian independentists. Although these inhuman sentences were supposedly abolished in

1961, they nevertheless were maintained as exceptions for activists of the Ukrainian armed resistance, who were classed as “particularly dangerous criminals”, who “murdered innocent people” and “collaborated with the fascists.” The author rejects the Soviet accusations against the Ukrainian resistance as KGB slander, and condemns the brutal policies of Russian imperialism which aim to destroy the Ukrainian people. Halyna Didyk began as director of the Ukrainian Red Cross in Ternopil *oblast*; she then directed the whole underground Red Cross, and finally served as liaison officer for the central underground leadership. She was a political prisoner from 1950 to 1971 and died in 1979.¹¹

“Report about the Zalozhtsi District” by “Zhur”, another of the underground documents published in this volume, was written in 1946 for use by underground intelligence. The author of the report worked in the district Soviet administration and thus was well-informed about its activities. “Zhur” describes the workings of all the important district offices, which together employed more than 300 people. His report provides a detailed picture of the operations of the Soviet administration in one region of Western Ukraine, in conditions of battle with the Ukrainian armed underground, after the return of the Soviets to that territory. The report was taken from the Archives of the Misiia UPA and is now being kept in the Archives of Litopys UPA.

The last of the underground documents we are publishing in this volume is the biographical article by “Chad”, “Captain ‘Iastrub’”. This article originally appeared in the journal for youth, *Na chatakh*, No. 1, 1946, which was published by the *krai* OUN Propaganda Centre. Its value lies in the biographical information it provides about Captain Dmytro Karpenko (“Iastrub”), and its description of his qualities as the commander of a UPA battalion. We have taken the article from a reprint of underground publications issued in the West by the External Units of the Organization of Ukrainian Nationalists (ZCh OUN) in 1949.

Also included in this volume are five personal accounts, written in the West by participants of the UPA or the armed underground, which add to our knowledge about the UPA units of the 3d Military Region “Lysonia” and the activities of the underground.

Sergeant-Major Mykhailo Nebola (“Holka”), a soldier in the UPA from 1943-1945, describes his experiences in “Along the Forests and Ravines of Western Podillia”. Nebola underwent basic training in the “Burlaky” UPA company, which was commanded by “Chornyi”, and training as a non-commissioned officer in the bat-

talion commanded by “Roman” in Berezhany county. Later he served as adjutant to battalion commander “Roman”, briefly as company commander, and for quite a long time, as assistant company commander to “Chorny” in “Burlaky” company, which, after the return of the Soviets, was operating in Ternopil county. Nebola came from Transcarpathia and he includes in his account a description of his service in the Carpathian Sich army in 1939. He also writes about his march to the West in the autumn in 1945.

In an account entitled “‘Trembita’ Company”, “Chornomorets” writes about the history of his unit, which was one of the first UPA companies to be formed in Galicia. “Trembita” was organized in August, 1943, as a unit of the Ukrainian People’s Self-defense (UNS); as part of that formation, it underwent training and fought against Germans in the Carpathian Mountains. The company spent the winter of 1943-44 in Iavoriv county, and in early spring, 1944, was disbanded; its soldiers were sent as NCOs to the new UPA units that were formed in Lviv and Ternopil provinces. The author was a member of “Trembita”, serving first as a private, then as warrant officer and finally, as a platoon leader. We are including his account in this volume because two-thirds of the soldiers in “Trembita” company were from the territory of “Lysonia.”

“My Brief Experience in the UPA” by “Zbruchanskyi” sheds some light on the events that were occurring inside the Soviet battle zone after the stabilization of the front along the line of the Seret River in early spring, 1944. The author of this account was from the village of Rozhyska, Pidvolochyskyi Raion. After the return of the Soviets to the area in March, 1944, he, like other young men from the village, hid out to avoid mobilization. Later in the spring, he went off to join the Volyn UPA company commanded by “Topolia”, which operated in the nearby Medobory forest along with the company commanded by “Bystryi.” The two companies maneuvered among Red Army units in the battle zone in order to get to the forested areas of Volyn. In the Liubianskyi forest, Zbarazh county, the two companies were drawn into battle with Soviet Red Army units. During the battle, the author became separated from his company; he was later captured by the Soviets and put into the Red Army.

The account by Andriy Halaibida, “Memoirs of a Stanytsia Leader from the Village of Siltse Bozhykivske”, provides a detailed picture of the work of the underground administration during the time of the German occupation. Siltse Bozhykivske, in Pidhaitsi county, is located close to forested areas. UPA units were quartered

in those forests on an almost permanent basis, and many underground activists were working in the village. Thus, the village became a centre of underground activity and a centre of supply of UPA units. Halaibida describes the work that was done there.

In his account, "My Work in the Underground at the Time of the Formation of the UPA", Petro Kuzma ("Kamin") describes the work done by the underground on the local level in the Velykyi Hlubichok *Raion* (part of the former Ternopil county) during the period of German occupation. The author began as an OUN youth organizer in his village of Pleskiivtsi. In 1943, he volunteered for the UPA in Volyn, but as there were too many volunteers at that time, the OUN *Subraion* Leader Hryhoriy Tsviakh, asked him to continue working in the underground administration. At that time, the underground was making provisions for the future activity of new UPA units. In March, 1944, the *Raion* was occupied by the Red Army, and a month later, the author was captured by the NKVD. He was sent to the punitive battalion of the Red Army.

The underground materials published in this volume were reprinted without any omissions; the only changes made were corrections of the most glaring grammatical, spelling or printing errors. Of the biographies we have gathered of those killed in the UPA and underground struggle, we are including here only those that relate to the materials published in Volume 11. We intend in future to publish a biographical dictionary of the UPA and lists of the fallen, and the remaining biographies will be included in those volumes. The editors of *Litopys UPA* thank all institutions and individuals who contributed to the preparation of this volume. In particular, we thank Mykola Lebed and Petro Sodol for archival assistance and information, Stepan Goliash for collecting biographies, Antin Ivakhniuk for editing the texts, Volodymyr Makar for help in editing and proofreading, and Stepan Shpak for assistance in compiling the index.

Yevhen Shtendera

---

1. *Ternopilshchyna: spysok upavshykh heroyiv ukrayinskoyi revoliutsiyi (Ternopil Region: List of Fallen Heroes of the Ukrainian Revolution)*. Toronto: Litopys UPA, 1985 (*Litopys UPA*, Vol. 11), pp. 125-127.

2. Kost Himmelreich, *Spohady komandyra viddilu osoblyvoho pryznachennia UPA-Skhid (Memoirs of a Commander of a Special Task Force of UPA-East)*. Toronto, Litopys UPA, 1987 (*Litopys UPA*; Vol. 15), pp. 222-223, 226.

3. *Pidhaietska zemlia: istorychno-memuarnyi zbirnyk (The Pidhaitsi Region: Historical and Personal Accounts)*. Detroit: Central Committee of Pidhaitsi Natives, 1980 (Ukrainian Archive, Vol. 24), pp. 229, 292.

4. *Ibid.*, pp. 230 and 249.

5. *Ibid.*, pp. 257-258.

6. *Ibid.*, pp. 250-251.

7. *Ibid.*, pp. 244, 260-261.

8. Petro Mirchuk: *Ukrayinska Povstanska Armiya, 1942-1952*. Munich: Cicero, 1953, p. 245.

9. *Kalendarets povstantsia na 1950 p. (The Insurgent's Calendar for 1950)*. Underground publication printed by the technical unit "Za voliu Ukrayiny"; size 17x12 cm., p. 40. (Original from the Archives of the UPA Mission, file III-14; now in the Archives of Litopys UPA.

10. *Ibid.*, p. 42.

11. The "Appeal" was published in *Ukrayinskyi visnyk*, No. 8 (September, 1987), Kiev-Lviv, and reprinted in the West by the Ukrainian Helsinki Union External Representation, 1988, pp. 187-192.

Воля народам!   Воля людині!   Смерть тиранії!
За Українську Самостійну Соборну Державу!
За самостійні держави всіх народів!
Поневолені народи, єднайтеся в боротьбі з імперіялістами!

КОРОТКІ ОПИСИ БОЇВ УПА — «ЛИСОНЯ»*

Київ

1946

Львів

УПА — Захід
«Лисоня»

КОРОТКІ ОПИСИ БОЇВ ВІДДІЛІВ УПА — «ЛИСОНЯ» (від 16. XII. 1943 до 2. III. 1945 р.)

ПЕРШИЙ ВІЙ СОТНІ «СІРІ ВОВКИ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «БИСТРОГО» З НІМЦЯМИ КОЛО С. КОРОСТЯТИН

Осінь і зима 1943 р., це час початків творення відділів УПА на терені «Лисоня». В селах творилися рої, виходили в ліс, де організувалися в чоти й сотні. Однією з перших сотень у Чортківщині була сотня «Сірі Вовки» під командуванням к-ра «Бистрого».**

---

* Цю публікацію, разом з іншими підпільними виданнями, знайшов П. Потічний у Державному Архіві США (National Archives of the United States) у Вашингтоні. На титульній сторінці видання має номер 371742 й печатки «Secret» (Тайне), які повторюються також на деяких сторінках тексту. На кожній сторінці нагорі доданий напис: «This document declassified by authority of NND Declassification Project 785001, W. G. Lewis, NARS, August 23, 1982». Тобто, з датою 23 серпня 1982 видання перейшло з класи таємних документів до документів доступних для наукових дослідів і публікації.

«Короткі описи боїв УПА — „Лисоня”» були видані вперше командою Третьої подільської воєнної округи «Лисоня» у грудні 1945 р. Згодом вони були перевидані у підпільній друкарні Закерзонського краю 1946 р. Якийсь представник УПА передав це видання до амбасад США у Варшаві, звідки воно дісталось до міністерства закордонних справ США і згодом до вашінгтонського архіву.

** «Бистрий» — сотенний, згодом курінний, прізвище невідоме — організатор сотні УПА «Сірі Вовки» в Чортківській окрузі в листопаді-

На початку грудня ця сотня щойно зорганізувалася, а вже в половині грудня їй довелося звести бій з німцями. 16. XII. 1943 року сотня квартирувала в лісі коло с. Коростятин, Коропецького р-ну. Того ж самого дня о год. 9-тій німці напали на табір молоді, ще невішколоної й не цілком озброєної сотні. Здавалось, що молоді рекрути-повстанці під напором добре озброєних і вишколених німців розбіжаться. Але вони заняли оборону й пляново з боєм опустили табір. На полі бою лишилося трьох ранених повстанців, яких німці відшукали в кущах і постріляли. Цим боєм командував чот. «Довбуш».

К-р «Бистрий», який не брав участі в бою, прибувши до сотні, повів її в наступ. Німці, не сподівавшись того, панічно втекли з лісу, залишаючи на полі бою кількох убитих і ранених. Повстанці по-вояцьки похоронили своїх трьох друзів: «Шума», «Максима» й «Захаря».

БІЙ ДВОХ СОТЕНЬ ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РІВ «ЛЕВА» І «ЧЕРНЯКА» З БІЛЬШОВИКАМИ КОЛО С. ДУПЛИСЬКА

Німецько-більшовицький фронт, посуваючись зі сходу на захід, задержався на річці Стрипі. Тут при кінці березня 1944 р. устabilізувався. По лівім боці Стрипи більшовики почали всіх чоловіків від 18-45 років життя насильно мобілізувати до ЧА. Українці не хотіли добровільно йти до ЧА, втікали в ліси й там творили збройні відділи. Вони не хотіли вмирати за чужі інтереси, не хотіли йти до жодних чужих армій, але самі брали зброю в руки, здобували її часто голими руками від ворогів і творили свої збройні відділи, свою повстанську армію. Український народ стократно доказав, що не боїться зброї, не

грудні 1943 р. Весною 1944 р. під натиском фронту перейшов зі своєю сотнею на захід на пограниччя Львівської обл. (Підгаєцький повіт). Після переходу фронту на Вислу, сотен. «Бистрий» вернувся зі своєю сотнею на свою територію й там постійно діяв, проводячи рейди також у сусідні території — Кам'янець-Подільську, Чернівецьку та Станиславівську області. Восени, а можливо ще літом 1944 р., «Бистрий» був назначений курінним (перша відома нам згадка — 8 листопада 1944). До куреня входили сотні: «Сірі Вовки» (сотен. «Хмель») і «Чорноморці» (сотен. «Сич»). Також в описах боїв є інформації про чоту кінноти, що, здається, підлягала безпосередньо курінному. Курінь відбув багато рейдів і мав численні бої з німцями і згодом — з військами НКВД.

боїться боротьби, але не хоче бути ні для кого гарматним м'ясом. Український народ узяв зброю в руки, щоб боротись за свої власні інтереси, за свою волю й державну незалежність.

З таких утікачів 13* травня 1944 р. в лісі біля с. Дуплиська, Заліщицького р-ну, постало дві сотні УПА, під командуванням к-рів «Лева» й «Черняка». Повстанці не були вишколені, не всі мали зброю, а вже два дні після створення відділів довелося прийняти бій з більшовиками, які робили на цей ліс облаву. Більшовики оточили ліс залізним кільцем, що його почали ступнево звужувати. Сконцентрувавши удар в одно місце, повстанці засипали ворожі застави скорострільним вогнем і ручними гранатами, прорвалися з боєм з ворожого оточення. Ми добилися до другого лісу біля с. Блицанка того ж самого р-ну, втративши трьох повстанців убитими і двох ранених. Ворог утратив 43 вбитих і 14 ранених.

БІЙ СОТНІ УПА ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «ГОЛУБА» З БІЛЬШОВИКАМИ КОЛО ГОЛІГРАД

Сотня УПА під командуванням к-ра «Голуба», що організувалася в Заліщицькому р-ні в квітні 1944 р. з чоловіків, які ухилилися від мобілізації в ЧА, квартирувала в лісі біля с. Голіград цього району. 14 травня 1944 р. більшовики в силі коло 1000 чоловік робили облаву на цей ліс. О 10-тій годині рано почався наступ більшовиків зі сторони Блицанки й Монастириського лісу. Сотня сильним вогнем спинала їх і примусила відступати на чисте поле. Тим часом повідомлено, що більшовики наступають від присілка Миколаївка. Проти них пішла одна чота. Рівночасно більшовики почали наступати від потічка Вовчків. Одначе трикратні їхні атаки були відбиті «Максимом». В бою відзначився к-р «Голуб», який кілька разів підсувався зі скорострілом під ворожі становища і примушував більшовиків відступати. Близько години 18-тої розгорівся найзавзятіший бій. Більшовики кинули в атаку всі свої сили.

Близько год. 20-тої к-р «Голуб» наказав відступати. Відступ був плянований — дорогою попід скали в напрямі Вовчкова, понад Серет, попри Миколаївку, в напрямі Дуплинського лісу, до якого сотня добилася пізно вночі. Наші втрати — трьох убитих і двох ранених; ворожі — 195 вбитих та 65 ранених.

---

* Дата нечитка. Можливо: 18 травня 1944 р.

НАЙБІЛЬШИЙ БІЙ СОТНІ «СІРІ ВОВКИ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «БИСТРОГО» З НІМЦЯМИ КОЛО С. ЗАТУРИНА

Під час стабілізації німецько-більшовицького фронту на Стрипі сотня «Сірі Вовки» опинилась у прифронтовій смузі в Бучаччині. Змушений обставинами, к-р «Бистрий» розчленував сотню. В такому стані сотня була від березня до травня 1944 р. У травні прибув на цей терен к-р «Бистрий», наново zorganizував сотню і при кінці травня відійшов з нею в рейд понад Золоту Липу. До відділу змобілізовано багато новобранців, так що він начислав 300 стрільців, з яких майже десять процент були без зброї, багато мали лихий виряд та були погано взуті. У підфронтових умовах особливо важко доводилось з прохарчуванням.

25 червня відділ квартирував у лісі біля с. Затурина, Підгаєцького р-ну. Того дня німці зробили наскок на відділ. На відтинку чоти «Сича» німці-кіннотчики завважили польову стійку й закидали її гранатами, на правому крилі на лінії підстрілили санітара. Яром до табору посувалася друга група — одна серія з кулемета нашої застави й усіх німців побито. З криком німці почали наступати на табір, Підпустивши їх на близьку віддаль, стрільці дали сальву. Впали трупи, а решта втекла. Стрільці кинулися в погоню, стріляючи впритул, кололи штиками. До полудня атаки на різних відтинках кількакратно повторялись, але їх кожноразово відбито.

Після полудня довкола лісу було чути великий клекіт та шум моторів — німці стягали на відділ великі сили. О год. 14-тій почалась мінометна підготовка, на табір стріляла артилерія. Декого зі стрільців ранили осколки. Німці новими силами почали поновлювати атаки. Під сильними ударами захиталась лінія нашої оборони. О год. 16-тій на відтинку чоти «Макара» почали наступати танки «Тигри». Вогнем з гарматок наносили нам утрат.

Відділ почав відступати. О год. 17-тій цілковито опущено табір. Пробиваючись через ворожі застави на кожній лінії, сотня почала відступати на південь. Частина відділу була вийшла на поле та звела короткий бій з ворожими танкетками й завершилася знов у ліс. О год. 19-тій відділ спинився перед с. Нова Гута, Монастириський р-н та натрапила на малярські частини. По лісі шум моторів, стріли, вибухи та крики німців. Зайнявши вогневі становища, відділ законспірувався в кущах.

Одначе німці його віднайшли та почали бити з мінометів і скорострільів. Заховавши ранених і розділившись на дві частини, одна під команду к-ра «Бистрого», а друга під ком. чот. «Сича», відділ пішов на прорив. Першою прорвалася частина «Сича». Друга частина залягла в малому квадраті кущів. Її перша спроба прорватися не вдалась, тому що на її шляху були сильні німецькі застави. Підпустивши ворога на 20 метрів, стрільці сипнули вогнем і кинулись до прориву в північному напрямі. Німці пішли в розтіч, просили «пан, не стшеляй», благаали пощади, а кацапи (наємники) — «товариші, ми ваші». Вирвавшись на поле, відділ звів ще короткий бій з танкетками, після того перейшов у другий ліс.

Затуринський бій, один з найбільших, що їх зводили «Сірі Вовки». В облаві на ліс брало участь коло 3000 німців, в тому числі мадяри та дві сотні «власовців». Бій відбувався при взаємодії всіх родів легкої та тяжкої зброї (гранатомети, артилерія, танки та розвідувальні літаки). Невеликий ліс, довжиною 4 і шириною 3 км, був густо оточений німцями, довкруги лісу були вкопані скорострільи й артилерія. Кругом по полях та лініях у лісі ганялись контрольні танкетки. Це було перше серйозне бойове хрищення сотні «Сірі Вовки», яке закінчилося повною перемогою молодого УПА. Бій був великий за всіма правилами партизанської боротьби, вміло і клясично — 12 годин у формі кругової оборони, 5 годин у формі маневрових боїв. В обороні особливу роль відіграло зручне перекидання чот з інших відтинків на більш zagrożені. В цьому бою ворог утратив коло 300 вбитих, багато ранених. Наші втрати — 4 вбитих, 12 ранених.

ЗАСІДКА ДВОХ ЧОТ З КУРЕНЯ ОЧОЛЮВАНОГО К-РОМ «РОМАНОМ»* НА БІЛЬШОВИКІВ ПІД КРАСНОЮ

На початку серпня 1944 року курінь УПА під команду к-ра «Романа» квартирував у с. Конюхах, Козівського р-ну. (У

---

* Курінь УПА під командуванням «Романа» діяв у Бережанському й сусідніх повітах 1944 р. Весною при курені була підстаршинська школа ВО «Лисоні». Пізно восени командування над цим куренем перебрав хор. Дмитро Карпенко («Яструб»). До куреня була теж приділена сотня «Сіроманців», якою до того часу командував Д. Карпенко, і теренові сотні під команду «Коси» та «Довбні». За додатковими даними про цей курінь

склад куреня входили сотня «Полтавці» — під командуванням к-ра «Максима» й сотня «Бурлаки» — під командуванням к-ра «Чорного»).**

10 серпня 1944 р. розвідка донесла, що більшовицька міліція в силі одної сотні провадить з Козови до Зборова змобілізованих силою до ЧА чоловіків з 1000 осіб. К-р «Роман» вислав дві чоти з сотні «Полтавці» під командуванням чот. «Калини». Вони дістали завдання зробити засідку на шляху Козова-Зборів і визволити зловлених чоловіків. 11 серпня відділ під командуванням к-ра «Калини» зробив засідку під селом Красна, Зборівського р-ну. О годині 5 зав'язався бій з більшовицькою міліцією і тривав до год. 8. У бою вбито 30 більшовиків, 47 ранено, а 600 змобілізованих, користуючись з бою, розбіглися. Наші втрати: 3 вбитих і 6 ранених. Всіх змобілізованих визволити не вдалося, тому що більшовики залягли за купою покладаних живих людей і звідти відстрілювалися, а хто зі змобілізованих утікав, стріляли на місці. Стрільці не хотіли стріляти по своїх і тому відступили.

ЗАСІДКА НА БІЛЬШОВИКІВ СОТНІ «ОРЛИ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «КОЦА»

11 серпня 1944 р. до с. Тростянець, Бережанського р-ну, приїхали трьома автами більшовики в силі 75 чоловік. Сотня «Орли», що квартирувала недалеко, зробила засідку, в яку попали, вертаючись до району, більшовицькі людолови. Вбито 6 енкаведистів і 10 ранено. Сотня не мала жодних втрат.

КОРОТКИЙ БІЙ КУРЕНЯ ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «РОМАНА» ПІД РАЙОНОВИМ ОСЕРЕДКОМ КОЗОВОЮ

13 серпня 1944 р. курінь під командуванням к-ра «Романа» квартирував в с. Ценів, Козівського р-ну. Розвідка донесла, що до с. Олесин, того ж самого р-ну, приїхала сотня більшовиків

УПА — дивись: спогади Михайла Неболи («Голки») «Ярами і лісами західного Поділля», надруковані в цьому томі *Літопису УПА*.

** Сотенний «Чорний», за даними М. Неболи, походив із села Лісники Бережанського району. Діяв спочатку у складі куреня «Романа», яким згодом командував Д. Карпенко. Від осені 1944 р. його сотня діяла самостійно, передусім у Тернопільському надрайоні. Загинув у с. Стегнівці Великобірківського району в липні 1946 року (*Літопис УПА*, т. 11, стор. 18).

грабувати селян. 14 серпня 1944, к-р «Роман» дав наказ, щоб сотня «Бурлаки» під командуванням к-ра «Чорного» пішла до Олесина й вигнала звідти грабіжників, а сотня «Полтавці» під командуванням к-ра «Максима» мала завдання піти під Козову й відтяти більшовикам відступ з Олесина до Козови.

У той час, як сотня «Полтавці» підходила під м. Козову, більшовики з Олесина вже втекли до Козови та зайняли оборону. з Бережан приїхала допомога вантажними автами. Тепер почали обстрілювати нашу розстрільну кулеметним і гарматним вогнем. Сотня «Бурлаки», не заставши більшовиків в Олесині, пішла їхнім слідом під Козову, а одна чота під командуванням «Чайки» обстріляла Козову гранатометом і увійшла в місто. Тому, що треба було наступати відкритим тереном, що потягнуло б за собою великі втрати, к-р «Роман» дав наказ припинити наступ і відійти на місце свого постю.

В тому бою ворог утратив 12 вбитих і кількох ранених. Втрати куреня — один убитий, двох ранених, в тому ранений к-р «Роман».

НАСКОК СОТНІ «СІРІ ВОВКИ» НА БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ОСЕРЕДОК В С. ПАНОВИЧІ

Польське село Пановичі, Підгаєцького р-ну, з приходом більшовиків у липні 1944 р., стало більшовицьким центром, з якого йшли часті наскоки на сусідні українські села, щоб їх грабувати, вивозити населення на Сибір та нищити український самостійницький елемент. По переході фронту сотня «Сірі Вовки» й одна чота з сотні «Орли» під об'єднаним командуванням к-ра «Бистрого» дістала наказ піти на Пановичі й розігнати «істребітельний батальйон». 16 серпня 1944 р. зведено бій із стрибками в с. Пановичах, у висліді якого вбито 60 стрибків. У нас не було жодних втрат.

БІЙ КУРЕНЯ УПА ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «РОМАНА» НА ПРИСІЛКУ БІЛЯ С. КОНЮХИ

17 серпня 1944 р. курінь УПА під командуванням к-ра «Романа» квартирував у присілку с. Конюхи, Козівського р-ну. Того ж самого дня о год. 6-тій війська НКВД і міліція з Бережан в силі трьох сотень заатакували наші становища від сторони с. Конюх і с. Дрищева, Бережанського р-ну. Наша застава на шляху Дрищів-Конюхи не видержала напору ворога й почала

відступати. Цілий курінь був змушений відступати в ліс. При відступі ворожий гранатомет убив одного повстанця і двох ранив. Большевики втратили 6 убитих і кількох ранених.

СУТИЧКА СОТНІ «СІРІ ВОВКИ» БІЛЯ С. ЯГОЛЬНИЦЯ

26 серпня 1944 р. сотня «Сірі Вовки» під командуванням к-ра «Бистрого» стояла табором у лісі біля с. Ягольниця, Чортківського р-ну. До Ягольниці приїхали два авта більшовиків, які висівши розстрільною почали підходити до лісу, де стояв наш табір. Підходячи до лісу, їх зустрів вогонь нашої застави, тож вони завернулись назад і почали втікати. В цій сутичці вбито двох більшовиків і кількох ранено. У нас був один убитий.

БІЙ КУРЕНЯ УПА ПІД КОМАНДУВАННЯМ ХОР. «ОСТАПА»* КОЛО С. ЛИПИЦЯ ГОРІШНЯ

Відбувши короткий рейд у терен Рогатинщини, сотня «Лісовиків» спинилася в лісі біля с. Липиця Горішня, Більшовецького р-ну, на довший час. Біля неї примістилась підстаршинська школа під командуванням к-ра «Чуса» й сотня «Чорноморці» під командуванням к-ра «Жука», яку щойно поповнено й переорганізовано. Всі відділи щоденно далі вишколювались і ліквідували деякі браки.

В терені помічався пожвавлений рух більшовицьких розвідувачів. Стрільці зловили декількох і зліквідували. Більшій акції в таборі не сподівались, бо поблизу не було більшої ворожої сили. Одначе вже ввечері 4 вересня 1944 р. розвідка донесла, що до с. Липиця Горішня прибуло півтори сотні більшовиків. Відділи поробили всі заходи забезпечення й були готові до оборони. Ранком, як лише засіріло, з відділу «Чорноморці» вислано заставу (засідку) з двох роїв на присілок Цюцьків коло с. Липиця, кудю мали переїжджати большевики, коли б захотіли їхати до лісу на облаву.

---

* Кур. «Остап» — це пор. Омелян Польовий, народився у с. Ярківці, Зборівського району, був тоді командиром Третьої тернопільської воєнної округи УПА «Лисоня» від кінця 1943 р. до зими 1946 року. В час блокади території дій УПА військами НКВД у невідомих ближче обставинах попав у полон і досі карається у радянських тюрмах і засланнях. На початку більшовицької окупації він особисто командував куренем УПА, або й загоном — коли більше куренів УПА зібралися разом. Фотографія його поміщена в 11 т. *Літопису УПА*, стор. 193.

Припущення не обмануло. Ранком 5 вересня 1944 р. коло год. 7-мої надїхали шляхом на присілок Цюцьків автомашини. Наша засідка відкрила по них вогонь, одначе скоростріл затявся. Більшовики, користаючи з цього, встигли вискочити. Поки наладили скоростріл, більшовики втекли між хати і звідти почали стріляти. Ушкоджено авто й кількох убитих осталося на дорозі. Зорганізувавшись у закритому терені, більшовики розпочали наступ на нашу засідку, яка була змушена відступити на край лісу. На підмогу роям прийшла решта відділу «Чорноморці», та розложилась краєм лісу з метою не впустити до нього більшовиків. Однак ті, одержавши підмогу, почали наступати з північнозахідної сторони.

Щоб унеможливити більшовикам вдертись у ліс, вислано на підмогу підстаршинську школу під командуванням к-ра «Чоса», яка зайняла становища з західної сторони лісу. Відділ «Лісовики» під командуванням к-ра «Кока» забезпечив південь і східній край. Частину цієї сотні задержано в резерві, щоб кинути її в разі небезпеки в допомогу. Більшовики, пострілявши годину з крісів і кулеметів, пішли в наступ. Однак сильний скорострільний і крісовий вогонь повстанців змусив їх залягти. Все ж таки вдалося їм трохи вигнути лінію оборони «Чорноморців», які були ще слабо вишколені, і вдертись до лісу. Там, залігши в гущавину, почали окопуватись, обстрілюючи цілий час повстанців.

Щоб зорієнтуватись у положенні, к-р «Остап» і пвх. «Архип» обїздили лінію кругової оборони. В той саме час більшовикам вдалося вигнути лінію оборони «Чорноморців», про що к-р «Остап» не знав. Обидва їхали певно понад край лісу, не знаючи, що там уже немає стрільців, та вїхали майже на ворожі позиції. Одначе сильна гущавина не дозволила їм далі продиратися кіньми й вони завернули у глиб лісу. Аж тоді довідалися про дійсну ситуацію. Хлопці трималися досить добре.

Більшовики знову почали наступ. Однак і тим разом були примушені його припинити. Від запальних куль горів присілок Цюцьків. Більшовики пустили кілька нецільних пострілів з гранатомета в ліс. Повстанці відповіли їм теж з гранатомета. Час від часу більшовики підривалися до наступу, однак під сильним вогнем завжди були змушені залягти. Стрільці вже трохи освоїлись з боєм (багато з них були вперше в бою) і краще себе почували. Стрільці влучніш і слідкували за рухом більшовиків. Ті почали практикувати славнозвісні фінські

«кокушки». Вилазили з автоматами на дерева і звідти стріляли. Стрілець, підглянувши на дереві одного такого «бойца», вбив його стрілом з кріса (кріс без мушки), підповз до нього й забрав автомата. Вістка про це розійшлась по цілій лінії й підбадьорила повстанців.

Дійшло й до веселих моментів. К-р «Жук», підсунувшись з кулеметом далеко наперед, побачив двох більшовиків, які повзли до нього. «Ей, ты кто такой?» — запитав більшовиків к-р «Жук». «Свой» — відказує більшовик. «Который?» — питає далі «Жук». «Одинадцатый» — відказує більшовик, думаючи що це свій. «Давай сюди!» — кричить до більшовиків к-р «Жук». Ті встали та йдуть до нього. Він, припустивши близько, знищив їх серією зі скоростріла. Стрільці це бачили й були горді зі свого командира. В іншому місці сотенний політвиховник «Лев» пробував підсунутись під ворожі становища. Підлізши натрапив на двох більшовиків, які почали на нього стріляти. Кріс «Лева» затявся і він не міг його направити. Розлючений стріляв до більшовиків з пістоля (сімки), одного вбив, а другий утік.

Бій затягався. Стрільці відбивали наступ за наступом, ощаджуючи муніцію. Коло години 4-тої к-р «Кок» узяв одну чоту й пішов обійти більшовиків ззаду. Завдяки тому, що більшовики засілись у дуже густих кущах, він підійшов до них 8 м ззаду. Більшовики, побачивши за собою озброєних людей, думали, що це їхні. Один з них піднявся і питає: «Кто это?» — «Свой» — відповідає к-р «Кок» і сипнув по них з фінки. Після цього сипнули одні по одних вогнем так, що недопалений порох засипав стрільцям очі. Більшовицький старшина зорієнтувався й кинув на к-ра «Кока» гранату. Вона зачепила за гиялку в половині дороги й вибухла, не поразивши нікого. Врешті більшовики не видержали й почали з великим криком утікати. Гнати за ними було неможливо, бо густі кущі.

Відділ відійшов назад. Над лісом появился більшовицький літак, який кружляв кілька разів. Стрільці сподівалися бомбардування, одначе розвідувач, розглянувши терен, відлетів. Увечері, стягнувши оборонну лінію, курінь відступив у більші комплекси лісів біля с. Слав'ятина, Підгаєцького р-ну, де перебував інший курінь під командуванням хор. «Бондаренка». Далі за відділом більшовики не посувалися. Підобравши вбитих і ранених, вони вернулися до села. Втрати в них були великі — коло 70 вбитих і ранених. Втрати куреня — 4 вбитих і 3 ранених.

На другий день, 6 вересня 1944 р., більшовики стигнули більші сили й почали обережно перевіряти ліс, місце попереднього бою. По полудні дійшли до лісу Козакова, коло с. Мечиців, Бережанського р-ну, де привітала їх вогнем застава сотні «Холодноярці», яка там квартирувала.

Більшовики розгорнулись і почали в іншому місці вдиратись у ліс, одначе їх знову відкинуто. Більше не наступали, бо запав вечір. Щойно 7 вересня розпочалась генеральна облава на Слав'ятинські ліси. Участь в облаві брало два повні батальйони. Акцією проводив підполковник військ НКВД.

Коло год. 7-мої розпочали більшовики наступ на ліс, під прикриттям вогню з «Максимів», поставлених на протилежних горбках. Проти них виступили: сотня «Лісовики» під командуванням к-ра «Кока», сотня «Рубачі» під командуванням хор. «Ворона» та підстаршинська школа під командуванням к-ра «Чоса», які спинили їхній наступ. Більшовики залягли та почали вкопуватись. Користуючись телефонним зв'язком зі своїм обсерваційним пунктом, почали гранатометну підготову, по якій знову рушили вперед.

Найсильніше атакували від присілка коло с. Слав'ятина, де лінію держала одна чота підстаршинської школи й одна чота сотні «Лісовиків».

Більшовики розпочали звідти наступ роями, просуваючись у ліс стрілецькими рядами, один за одним та стріляючи з автоматів на ліво і право. Середина повстанської оборонної лінії трохи відступила і впустила більшовиків у ліс. Праве крило зосталось на місці, майже під самими хатками присілка Діброви. До хат цього присілка приїхав панцирним автом капітан НКВД та почав далековидом розглядати положення. Один зі стрільців підсунувся близько до хати й цільним пострілом з кріса вбив його. Більшовики нарobili крику «капітан убит» і втекли з того місця. Заохочені тим стрільці почали підсуватися ближче до хат. Ворожий скоростріл спиняв наступ повстанців. Стрелець підстаршинської школи «Андрій» рішив його знищити. Підсунувшись близько, кинув на нього гранату. Однак вона не вибухла. Андрій не дав за виграну. Йому подали по лінії другу гранату. Він знову кинув на ворога. Тим разом пощастило. Більшовицький скоростріл враз з обслугою підлетів угору й замовк.

Більшовикам цілий час підходила допомога. Розпочався бій на добре. По обох сторонах грали всі кулемети й били три

ворожі та два наші гранатомети. Більшовики стріляли переважно розривними кулями. Це викликавало великий тріскіт по лісі. Стрільна ворожого гранатомета стали влучно падати по наших становищах. Ранили вже кількох повстанців. Стрільці поволі подалися до заду, а більшовики вдиралися щораз далі в ліс.

Коло год. 18 попався в руки повстанців наказ підполковника командирам поодиноких більшовицьких відділів. З нього довідалися, що більшовики хочуть їх оточити й замкнути вихід з лісу. Щоб запобігти цьому, вивели табір, а потім і самі вийшли на зади противника в ліс під присілок Молохів, коло с. Мечишова й там сховалися в гущавину. Більшовики до вечора безуспішно шукали по лісі. Увечері від'їхали до с. Липиці. Втрати в них були великі. Стверджено, що до села більшовики відвезли 4 вантажні авта трупів і 6 вагозовів ранених. У повстанців було 5 вбитих і 12 ранених. Під прикриттям ночі курінь перейшов у ліс біля с. Вільхівець, Бережанського р-ну.

СУТИЧКА СОТНІ «СІРІ ВОВКИ» В ЛІСІ БІЛЯ С. РАКІВ КУТ

8 вересня 1944 р. сотня «Сірі Вовки» під командуванням к-ра «Бистрого» стояла табором у лісі біля с. Раків Кут, Гусятинського р-ну. Розвідка донесла, що до Грималова й с. Саджавок, Грималівського р-ну, до Сатанова і Ракового Кута приїхало багато частин НКВД, в силі около трьох сотень. Було видно, що будуть оточувати ліс, де стояв наш відділ. О год. 14-тій почали підходити з усіх сторін розстрільною до лісу. Діставши відсіч нашої оборони, вони залягли й чекали на підкріплення. Відділ, користуючись з сумерку, пробоєм видобувся з оточення й відійшов у західньому напрямі без жодних втрат. Ворог втратив 7 вбитих і кількох ранених.

БІЙ ЗАГОНУ УПА ПІД КОМАНДУВАННЯМ ХОР. «ОСТАПА» КОЛО С. ПОРУЧИН

У склад загону входило два злучені курені під командуванням хор. «Остапа» і хор. «Бондаренка».* У склад куреня хор.

---

* Хор. «Бондаренко», згодом майор — це Володимир Якубовський з м. Заложці Тернопільської обл. В той час він був шефом штабу Третьої

«Остапа» входили сотні: «Лісовики» (к-р «Кок»), «Чорноморці» (к-р «Жук»), «Риболовці» (к-р «Меч») і підстаршинська школа (к-р «Чос»). У склад куреня к-ра «Бондаренка» входили сотні «Холодноярці» (к-р «Крук»), «Буйні» (к-р «Овоч») і «Рубачі» (хор. «Ворон»).

16 вересня 1944 р. рейдуючий загін зупинився на короткий відпочинок у невеликому присілку біля с. Поручин, Бережанського р-ну. На другий день, 17 вересня 1944 р., ранком коло 8-мої години наскочили більшовики на повстанчі застави від сторони с. Волиця. Припадок хотів, що більшовики наскочили на один із найслабших відділів. Застави, не видержавши наступу, пустили їх до табору. На відгук пострілів, вибігли на становища інші відділи та почали наступати на більшовиків. Сотні «Холодноярці» та «Рубачі» розпочали по більшовиках вогонь і ті стали частинно відступати. Щоб оточити повстанців, більшовики вислали в «обход» із 30 чоловік, які підсувалися від с. Поручина. Однак тут вони натрапили на сотню «Буйні», яка їх негайно відбила й сама перейшла в наступ. Більшовики в паніці втекли, але злучившись зі своїми, розпочали знову наступ. Все ж таки й цим разом їм не пощастило. На них знову натиснули «Холодноярці» та «Чорноморці» й витиснули з лісу на чисте поле. Тут вони попали під влучний обстріл повстанського гранатомета й у паніці почали бігати по полі. Остаточного окрилення dokonали «Рубачі». Більшовики розбіглися, лишаючи на полі бою 52 вбитих. В руки повстанців попало 3 скоростріли, амуніція, аптека і зброя (фінки і кріси).

Через несповна годину після бою прийшла більшовикам поміч у силі 150 чоловік, яка, очевидно, спізнилась. Поставивши три гранатомети й одну зенітку, вони почали густо обстрілювати ліс, де перебували наші відділи. Опісля розпочали наступ від с. Біще. Дійшовши до перших хат хутора, почали їх палити. Сотня «Буйні» бачачи це, не зважаючи на густі постріли противника, пішла в наступ. Рівночасно наш гранатомет розпочав цільно бити по більшовицькій лінії, що

тернопільської (згодом — подільської воєнної округи УПА «Лисоня». Після того, як командир цієї округи, пор. Омелян Польовий («Остап») попав у полон, він перебрав командування округою. На початку більшовицької окупації він також особисто командував куренем УПА. Загинув 17 червня 1947 року. Докладніша його біографія надрукована в 11 томі *Літопису УПА*, стор. 125-127.

викликало між ними замішання. Наступ був настільки сильний, що більшовики захитались. Також, побачивши що в оточення пішла сотня «Лісовики», не видержали й пішли врозтіч. Стрільці переслідували їх аж до с. Біще, де відбили 150 арештованих людей, яких більшовики наловили по селах. Більше вже атакувати того дня більшовики не поважились. Не мали коли й підібрати своїх трупів, яких залилось з 50 чоловік.

Обидва наступаючі відділи, які числились по 150 чоловік, розпорошено. Втрати повстанців — 3 вбитих 7 ранених. На другий день розвідка устійнила, що було 105 убитих більшовиків.

БІЙ ЗАГОНУ ПІД КОМАНДУВАННЯМ ХОР. «ОСТАПА» БІЛЯ С. ЛОПУШНА

24 вересня 1944 р. вдалось більшовицькому відділові, що йшов за загonom у погоню, нав'язати бій з нашими відділами на хуторі Іванці біля с. Лопушна, Почаївського р-ну. Бій розпочався коло год. 14-тої пополудні. Більшовики підтягнули близько три сотні піхоти, пів сотні кавалерії, один танк (великий) та три танкетки й розпочали нагальний наступ. Ворожа піхота вдарила несподівано на наші застави й почала сильно натискати. До бою стали негайно сотні — «Лісовики», «Чорноморці», «Холодноярці». Інші відділи зайняли кругову оборону. Від запальних куль запалилися хати. Рівночасно по позиціях повстанців почали бити ворожі гранатомети, танкова гарматка й зенітка, яку мали з собою більшовики. Тому що більшовики наступали сильно на наш табір (обоз), його відтягнуто окружною дорогою в інше місце. Одначе, коли табір виїхав 500 м від відділу, на нього наскочили ворожі танкетки, які хотіли вдертись на наші зади. Зустріч з обозом не дозволила їм виконати їхнього пляну й вони розпочали вогонь по возах. Це причинилось до втрати кільканадцять возів, одначе врятувало від оточення. Хоч сильний і несподіваний був наступ та перевага більшовиків у технічній зброї, повстанці вдержались до вечора й увечері відступили, втративши в бою 5 вбитих і 7 ранених. Ворог мав великі втрати, яких точного числа не устійнено.

БІЙ ЗАГОНУ УПА ПІД КОМАНДУВАННЯМ ХОР. «ОСТАПА» КОЛО С. АЛЬБАНІВКА

27 вересня 1944 року біля години 10-тої наблизились більшовики (возами) в силі однієї сотні до повстанських застав на хуторі Альбанівка, Зборівського р-ну. Вони їхали в погоню за відділом від с. Нетерпимці, Залозецького р-ну. Застава з сотні «Лісовики» підпустила їх близько й з невеликої віддалі відкрила по них вогонь.

Перші два вози, діставши вогонь, моментально здержались і з них мало хто врятувався. З інших возів, які їхали позаду, більшовики поскакали й почали стріляти. На становища негайно вийшли сотні «Лісовики» й «Холоднярці» та розпочався бій. Більшовики, зорієнтувавшись у ситуації, відступили в окопи, що їх викопано під час німецько-більшовицького фронту. Своїми трьома гранатометами вони почали обстрілювати повстанські резерви. Відділи УПА теж зайняли становища в інших окопах і розпочався бій. Більшовики пробували наступати, однак це їм не вдалось і вони, зазнавши втрат, завернулися знову в окопи. Бій затягався. Більшовики освоїлись з положенням і почали знову готуватись до наступу. Щоб не допустити до цього, сотні «Лісовики» та «Холоднярці» рушили до наступу й оточення ворога. Наступ був сильний і рішучий. Ворога відкинено зі становищ, однак частина більшовиків, що не могла втекти, залягла в окопах і безупинно звідтіля стріляла. Це спричинило деякі наші втрати.

Під вечір прийшла більшовикам підмога в силі однієї сотні. З собою привезли гарматку (зенітку), яка прямою наводкою почала бити по нашій лінії. Одержавши підмогу, більшовики пішли до наступу. Однак були змушені відступати назад на свої позиції. Під прикриттям ночі наші відділи відступили, забравши вбитих і ранених. Більшовики теж стягнулись і відступили в напрямі Нетерпимці. У нас впало 11 вбитих і 18 ранених. Більшовики мали великі втрати, які точно годі устійнити. За твердженням місцевої розвідки вони мали коло 40 вбитих і ранених. В бою найкраще виявив себе стрілець «Пушкін» (зі СУЗ), який зі своїм кулеметом доконавав героїства. Однак, на превеликий жаль усього стрілецтва, був ранений і в дорозі помер. Між раненими в бою під Альбанівкою були хор. «Остап» і сотенний «Крук».

**НАЙБІЛЬШИЙ ВІЙ УПА «ЛИСОНЯ»
ПІД КОМАНДУВАННЯМ ХОР. «ЯСТРУБА»*
З БІЛЬШОВИКАМИ ПІД С. УНЕВОМ**

В бою під Уневом під командуванням хор. «Яструба» брав участь закін, до складу якого входили такі сотні: «Сіроманці» (к-р «Косач»), «Бурлаки» (к-р «Чорний»), «Полтавці» (к-р «Максим») і теренові сотні під командуванням к-рів «Коса» й «Довбні».

Вже в п'ятницю, 29 вересня 1944 р., увечері наша розвідка донесла, що більшовики концентрують свої сили в Перемишлянах. На ранок 30 вересня 1944 р. хор. «Яструб» зарядив поготівля. Удосвіта, о год. 4-тій, вислано стежі на всі напрями, які донесли, що до с. Унева, Перемишлянського р-ну й до монастиря біля цього села приїхало коло сотні більшовиків. У тому напрямі вислано дві засідки по дві чоти, які мали завдання розбити більшовиків, вигнати їх з Унева та визволити арештованих (були здогади, що більшовицькі людологи роблять акцію на село). Одна засідка під командуванням ст. булавного «Голки»,** яка пішла в північнозахідньому напрямі від с. Унева, натрапила на більшу силу більшовиків. Вони йшли розстрільною на село. [Наші їх] не чіпали. [Наша засідка] пірвала зв'язок з другою засідкою та її відрізано від табору і вона долучила [до загону] пізно вночі, не беручи участі в бою.

---

* Кур. «Яструб» — справжнє прізвище Дмитро Карпенко, хорунжий, по смерті піднесений до ступеня сотника, — походив з Полтавщини. В жовтні 1943 р. він організував сотню УНС «Сіроманці» в складі вишкільного куреня «Гайдамаки» в околиці Долини, Станіславівська обл. Наприкінці 1943 р. ця сотня переходить у 3 ВО «Лисоню», де виділяє кадри для новостворених сотень УПА, поповнюється добровольцями та проводить вишкіл. Після вишколу, весною 1944, він прорейдував зі своєю сотнею «Сіроманці» у північно-західню частину львівської області й діяв на пограниччі Холмщини, передусім у Рава-руському та Любачівському повітах. Восени 1944 р. він вернувся із сотнею у Тернопільську обл., де був назначений курінним. У «Коротких описах боїв...» є звіти лише про бої його куреня восени 1944 р. Див. теж інші інформації про нього у цьому томі *Літопису УПА*.

** Ст. бул. «Голка» — Михайло Небола з Закарпаття — був у той час заступником сотен. «Чорного», командира сотні «Бурлаки». У цьому томі *Літопису УПА* надруковані його спомини «Лісами та ярами західнього Поділля».

Друга засідка під командуванням к-ра «Чорного» пішла в північнозахідній напрям від с. Унева й натрапила на більшовицьку розстрільну, яка наступала на ліс. Повстанці зайняли бойові становища й почали обстрілювати більшовицьку розстрільну. Бій почався о год. 9-тій. Під натиском двох більшовицьких наступів к-р «Чорний» відступив на лінію повстанських застав і зажадав помічі.

О год. 10-тій хор. «Яструб» кидає туди дві чоти «Сіроманців» під командуванням к-ра «Косача», які спільно з двома чотами к-ра «Чорного» спинили більшовицький наступ. Останні розвідувачі, які повернулись з с. Лонів, Словіти і Якторова, донесли, що більшовики зробили застави на дорогах, що виходять з Унівського лісу, та оточують загін.

Ще перед боєм хор. «Яструб» визначив усім відділам становища, так що всі разом брали табір у колову оборону, маючи тісний зв'язок одні з одними. Сотня «Полтавці» під командуванням к-ра «Максима» тримала оборонні становища в напрямі від с. Лонів та держала зв'язок на правому крилі з сотнею «Бурлаки», а на лівому крилі з сотнею к-ра «Коса». Сотня під командуванням к-ра «Коса» тримала оборонні становища в напрямі від с. Словіти та держала зв'язок на правому крилі з сотнею «Полтавці», а на лівім із сотнею під командуванням «Довбні», яка займала оборонні становища в напрямі від с. Якторова, і втримувала зв'язок на правому крилі з сотнею к-ра «Коса», а на ліво з сотнею «Сіроманці».

Найбільший натиск повели більшовики від Унева. Звідти наступали все нові відділи, які падали під вогнем наших кулеметів. На інших відтинках чути було час від часу постріли, а це свідчило, що там вони тримали лише застави. О годині 10:30 привезено з бойової лінії перших ранених, між ними сотенного політвиховника сотні «Бурлаки» — «Олімпа», який був важко ранений розривною кулею в груди. О год. 10:45 в наслідок впливу крові він помер. Більшовики почали довозити свіжі сили з Перемишлян. Навіть приїхало вже кілька танків, які посувалися лісовою лінією в наш повстанський табір. На цій лінії, якою їхав танк, стояв «Кольт», яким обстрілював ворожі розстрільні прославлені у багатьох боях ройовий «Вовк» із сотні «Сіроманці». Коли на лінії появилася танк, тоді більшовики з криком «ура» кинулися в наступ. Ройовий «Вовк» пустив кілька серій по розстрільній і примусив її залягти, а тоді протипанцирними кулями пошкодив танк і примусив його спинитися. Обслуга танка розбіглася. Після пошкодження

першого танка більшовики більше танків не посилали до наступу, лише почали досить цільно обстрілювати повстанський табір гранатометами. Одно стрільно ранило кількох повстанців-гранатометників та примусило замовкнути наш гранатомет, бо не було де знайти нового становища. Кілька стрілен з більшовицького гранатомета, які попали в середину нашого табору, не вибухли. (Як пізніше виявилося, в них не було детонатора. Чи це був випадок, чи саботаж — не відомо). Наші відділи били з 82 мм гранатометів, які цільно падали на ворожі становища й робили паніку серед більшовиків та проріджували їхні ряди.

Упродовж цілоденного бою, який тривав від год. 9-тої до 23-тої, більшовики провели 22 наступи, які заломилися об нашу оборонну лінію й не принесли більшовикам користи, лише втрати. Були припущення, що вони будуть наступати тільки до вечора. Але ввечері виявилося, що вони хочуть тримати табір в оточенні цілу ніч, а на другий день свіжими силами знову вести далі бій.

Хор. «Яструб» дав наказ відв'язатись від бою й відістатись з оточення. Під прикриттям ночі вози з раненими й табір почали від'їздити окружною дорогою в південносхідньому напрямі, а розстрільні далі держали становища.

О год. 24-тій наші відділи, нечутно для вуха ворога, покинули становища й рушили за табором у тому самому напрямі. Наші втрати в бою — 17 вбитих і 25 ранених. Ворог втратив, як донесла розвідка, до 200-250 вбитих. Кількості ранених важко було устійнити. (Більшовики казали: 105 вбитих, а в тому 8 старшин).

Відв'язавшись від більшовиків 30 вересня 1944 р. о год. 24-тій, цілий загін форсовним маршем пішов лісами поміж сс. Липівцями та Борщевом і о год. 10-тій, 1 жовтня 1944 р. став на короткий відпочинок у лісі коло села Інятина, Перемишлянського р-ну. Стрільці, змучені цілоденним боєм і десятигодинним маршем, положилися відпочивати. Кухарі варили обід. Під час обіду о год. 16-ій розвідка донесла, що до с. Інятина приїхали танки. Хор. «Яструб», не чекаючи закінчення обіду, дав наказ готовитися до відходу й виїздити таборам у напрямі с. Полюхова. Коли передне забезпечення, в якому йшла сотня «Бурлаки», вийшло з лісу й доходило до залізничного шляху, три більшовицькі танки перетяли загонові дорогу. Побачивши танки, передне забезпечення й табір завернулись у ліс. На наказ командира всі відділи зайняли

становища й мали завдання не пустити ворога до лісу. Хор. «Яструб» взяв протитанковий кріс, пішов у бойову лінію й особисто одним пострілом збив танк зі шляху та знешкодив, чим примусив інші танки перестати під'їздити до лісу. Більшовики, наздігнавши загін танками коло с. Інятина, мали завдання зв'язати його з собою боєм, притримати в лісі до другого дня і, підтягнувши більші сили, зліквідувати. Ворог обставив усі лісові дороги, щоб відтяти дорогу до більших комплексів лісу. Але повстанці, дочекавши до вечора, тихо вийшли з лісу і, не натрапивши на жодну ворожу заставу, пішли в південносхідньому напрямі.

Як виявилось пізніше, більшовики про наш відхід не знали, бо на другий день почали наступати на ліс з кількох сторін і, натрапивши одні на одних, розпочали сильну стрілянину між собою. Бій між ними тривав досить довго і, як виходило з балачок цивільного населення, вони мали досить великі втрати вбитими й раненими. Остаточо по кількогадинному бою порозумілись і, втративши по «бандерівцях» слід, вернулись до Перемишлян.

У бою під селом Інятином впало наших 7 стрільців вбитими і 8 ранених, які були поранені виключно стрільними танкових гармат.

В бою під с. Уневом і в облаві під с. Інятином брало участь 1000 більшовиків, які, маючи до помочі танки, не могли розбити нашого загону. Загальні втрати більшовиків, як стверджено остаточно розвідкою, становили 303 вбитих і ранених.

БІЙ КУРЕНЯ УПА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬЩИНИ ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «БИСТРОГО»* З БІЛЬШОВИКАМИ НА ХУТОРАХ ЗАБОЛОТІВ

22. X. 1944 р.** курінь к-ра «Бистрого» заквартирував на хуторах Заболотів, Гусятинського р-ну. До год. 15-тої повстанці відпочивали, чистили зброю та відбували польові заняття. Коло год. 15-тої заалармував отаман «Грім» командира «Бистрого», що стійка завважила кілька гуртів людей, які просувалися від с. Городенці й Самолусковець, того ж самого р-ну, в напрямі

---

* «Бистрий», кур. (з Кам'янець-Подільської обл.) правдоподібно підлягав тоді команді УПА-Південь, а лише перебував на території

постою куреня. Це була більшовицька розвідка, за якою в певній віддалі посувалася розстрільна в силі з 30 чоловік. Відділи зайняли оборону. Коли ворожа розвідка підійшла на близьку віддаль, відкрито вогонь. Розвідку знищено, а розстрільна після кількахвилинної перестрілки стала панічно втікати. Відділи під командуванням «Вознесенка», «Могили» та «Смерті» пішли в наступ. Та дігнати вже розстрільної не вдалося, бо більшовики добре втікали. Чотирьох більшовиків убито, а двох зловлено живими. Були також ранені, які зникли разом з розстрільною, залишивши за собою червоні сліди крові. Вбиті: голова райкомунгоспу, працівник райпарткому — завідувачий військовими справами й начальник телефонної летунської станції в Гусятині. У нас втрат не було. Здобуто дві фінки, 4 криси, 2 пістолі та один диск до кулемета «дixтяра».

О год. 17:20 появилася знову більшовицька розстрільна від сторони Самолусковець. Її підпущено близько й засипано кулями. Після перестрілки розстрільна зникла.

ВІЙ КУРЕНЯ УПА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬЩИНИ ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «БИСТРОГО» В СЕЛІ СОРОКА

Курінь під командуванням к-ра «Бистрого» квартирував у селі Сорока, Копичинецького р-ну. 15. X. 1944 р.* раненько більшовики почали оточувати це село. К-р «Бистрий» дав наказ прориватися в північному напрямку. Більшовики стали обстрілювати розстрільну та село. На роздоріжжі на північний

Третьої подільської воєнної округи УПА «Лисоня». У «Коротких описах боїв УПА — „Лисоня”» є лише три описи боїв цього куреня. Всі ці бої були в жовтні й листопаді 1944 р. Кость Гіммельрайх («Шелест», «Кий»), що трохи згодом організував з наддніпрянців відділ для особливих призначень (для операцій у Київській обл.), пише, що він перебрав командування над рештками цього куреня зимою 1945 р. Курінь вже був сильно проріджений боями з німцями та більшовиками, тож його бойовий стан був усього 57 вояків. Сам кур. «Бистрий» був ранений і попав у полон. (Дані: спомини К. Гіммельрайха, які надруковані в 15 томі *Літопису УПА*,).

** Можливо, що дата повинна бути 22 вересня, бо слідуючий опис бою 15 жовтня подає, що к-р «Вознесенко» загинув. Друга можливість, що помилкова дата слідуючого бою, тобто повинно бути не 15 жовтня, а 15 листопада 1944 р.

* Можливо повинно бути 15. XI. 1944 р. — див. примітка до опису попереднього бою 22. X. 1944 р.

схід від села більшовики поставили «Максима». Його треба було за всяку ціну знищити, щоб прорвати ворожу лінію. На цьому відтинку наступав відділ під командуванням к-ра «Спартак». Одначе сильний вогонь «Максима» паралізував нашу розстрільну. Наступ все ж таки не припинявся, хоч згинув к-р «Сурмач», дострілювався ранений к-р «Вознесенко», був ранений к-р «Спартак». Як виявилось пізніше, більшовики мали багато снайперів, які знімали наших командирів.

Під село заїхало 7 вантажних автомашин з більшовиками. Командир дав наказ прискіпити наступ. Нашим «Максимом» знищено решту обслуги біля ворожого «Максима» й прорвано ворожу розстрільну. В той час упав ранений к-р «Костенко». Відділ поволі дійшов до лісу й там зайняв становища. Появилися більшовицькі літаки, які бомбардували село й ліс. Більшовики на ліс не наступали. Наші втрати: згинули к-ри «Сурмач», «Вознесенко», «Смерть» та 7 стрільців, кількох ранених, між ними к-ри «Костенко» й «Спартак». Здобуто кулемет «Максим», 8 крісів снайперів, кільканадцять крісів, кільканадцять уніформ та кілька пістолів. Ворожі втрати: понад 20 вбитих та стільки ж само ранених.

СУТИЧКА КУРЕНЯ ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «БИСТРОГО» В С. КРУТИЛІВ

26 листопада 1944 р. частина куреня к-ра «Бистрого» (УПА-Кам.-Под.) квартирувала в с. Крутилів, Грималівського р-ну. Перед вечером, коли відділ збирався до вимаршу, надлетів літак та почав обстрілювати село. Рівночасно з-за Збруча почали наступати більшовики. Відділ зайняв становища, відкрив по більшовиках вогонь і примусив їх до втечі. Повстанці втрат не мали. Від бомбардування згоріла частина села й згинуло кілька цивільних осіб.

ЗАСІДКА ЗРОБЛЕНА СОТНЯМИ «ЛІСОВИКИ» І «СІРІ ВОВКИ» БІЛЯ С. СЛАВ'ЯТИН

28 жовтня 1944 р. до с. Слав'ятина, Підгаєцького р-ну приїхало 17 більшовиків разом з поляками, бійцями «істребітельного батальйону» на грабунок. Пограбувавши селян, навантажили вози українським добром, застрілили одного юнака й почали від'їздити з села. Недалеко в лісі квартирувала

сотня «Лісовики» — під командуванням к-ра «Кока» й «Сірі Вовки» — під командуванням к-ра «Бистрого». Почувши про грабунок селян більшовицькими бандами, вони вислали засідку на всі дороги, які вели з села Слав'ятина. На одну із засідок наїхали більшовики. Повстанці зустріли їх густим вогнем. 8 бандитів вбито, 3-ох зловлено живими, решта — ранені, користуючись із вечірнього сумерку, втекли. Власних втрат не було жодних. В засідці здобуто: 7 крісів, 2 ППШ і кулемет «Дехтярова».

БІЙ СОТНІ «СІРОМАНЦІ» КОЛО С. МЕЛНА

29 жовтня 1944 р. год. 10:15 коло трьох сотень війська НКВД з (5?) гранатометами та двома гарматками оточували с. Мелну, Рогатинського р-ну, і подались у напрямі табору «Сіроманці» під командуванням к-ра «Косача». О год. 10:30 більшовики зустрілися з оборонною лінією «Сіроманців». Зав'язався бій. Під обстрілом гранатометного вогню більшовики наступали 6 разів і все відходили з втратами. Бій тривав до 20:30-ть. Після цього сотня відв'язалася від ворога. Наші втрати: 3-ох убитих, 6-ть ранених; втрати ворога: 60 вбитих і стільки ж само ранених. (Подано за відомостями цивільного населення, яке хоронило вбитих).

ЗАСІДКА НА БІЛЬШОВИКІВ ОДНОГО РОЯ СОТНІ «БУРЛАКИ»

31 жовтня 1944 р. до Корчунку Дібринівського, Рогатинського р-ну, прибуло 4-ох більшовицьких розвідувачів. В лісі квартирувала сотня «Бурлаки». Вислано негайно один рій з першої чоти на засідку на дорогу, кудю вони мали б вертатися. Завдання засідки було половити більшовицьких розвідувачів живими. Задум цей не вдався. Стрільці мусили їх повбивати. Здобуто один новий скоростріл «Дехтярова», ППШ та один кріс. По документах та уніформах розпізнано такі ступені: один лейтенант, два сержанти й один рядовий.

БІЙ СОТНІ «ОРЛИ» К-РА «КОЦА» КОЛО С. СЛАВ'ЯТИНА

1-го листопада 1944 на сотню «Орли» під командою к-ра «Коца», що квартирувала на присілку Жолоби коло села Слав'ятин, Підгаєцького р-ну, напали більшовики та почали її

оточувати. Відділ почав відходити в напрямі Лишці Горішньої, Більшовецького р-ну. Напір більшовиків задержала застава, зложена з однієї чоти під командуванням чот. «Сокола», яка билась мужньо з переважаючими силами ворога, чим врятувала відділ від оточення. У бою впало 6-ох вбитих і 3-х ранених повстанців. Ворог втратив 36 вбитих і коло 20 ранених.

**РЕЙД КУРЕНЯ (СОТНІ «СІРІ ВОВКИ» Й «ОРЛИ»)
ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «БИСТРОГО»
НА БУКОВИНУ**

Під час перебування біля с. Тростянець, Бережанського р-ну, сотні «Орли» під командуванням к-ра «Коца» й «Сірі Вовки» під командуванням к-ра «Бистрого» одержали наказ вирушити в рейд на Буковину. 8 листопада 1944 р. ці дві сотні під об'єднаним командуванням к-ра «Бистрого» вийшли з села Тростянець на хутори біля с. Старий Литвинів, Підгаєцького району. Дорога була важка, падав сніг, під ногами болото. Населення на хуторі, хоч вбоге, ставилось до повстанців прихильно.

11 листопада курінь відійшов на хуторі Кримки біля с. Лиса. 15 листопада відійшов з цього села й задержався на відпочинок у лісі біля с. Затурина. Увечері машерував дольше й 17 листопада по 25 км маршеві задержався в лісі біля села Яргорів, Монастириського р-ну. По селах гуляли більшовики. Увечері горіло запалене ними село Красіїв того ж самого р-ну. Вночі відділ пішов у село, стрільці просушували мокрий одяг, а ранком знову відійшли в ліс. Курінь пішов далі й увечері 19 листопада задержався по довгім марші в селі Стінка, Золото-Потікського р-ну, де вечеряв. 22 листопада перебував у лісі без харчів біля с. Хмелева, Товстянського р-ну. Увечері зайшов до села, а пізніше через с. Садки і Блищанку помаршував до с. Синьків, Заліщицького р-ну. Населення тут свідоме й до повстанців ставилося дуже прихильно. В неділю 26 листопада курінь пішов до церкви, а по богослуженні політвиховник зробив збори з місцевим населенням.

28 листопада 1944 р. біля с. Колодрібка, того ж самого р-ну, курінь переходив через Дністер і задержався в с. Онута на Буковині. Населення спочатку боялося, а опісля ставилося прихильно. Перемоклі та змучені нічним маршем повстанці сушили одягу й відпочивали.

Ще добре не заснули, а вже збудила їх стрілянина й вибухи гармат. Це більшовики з 80 чоловік приїхали до села. Вже зав'язався бій з повстанською заставою. Щоб не наразити села на знищення, командир куреня дав наказ відступити. Дорога відступу була погана — відкритий терен і болото. Сотня «Сірі Вовки» пішла вперед, «Орли» прикривали відступ. Більшовики обстрілювали кулеметами дорогу відступу. Курінь відступав у напрямі лісу, який був віддалений 15 км. Більшовики переслідували цілий час. Згинув стрілець «Скорий» та один кіннотник «Кий», який під час підбирання ранених був ранений і дострілився з власного пістоля. Легко були ранені ройовий «Сич», стрілець «Богун», «Хмара» з сотні «Сірі Вовки», і «Дорошенко» та «Крига» з сотні «Орли». Важче ранених взято на коні. Друга чота, рій «Гарячого», кілька стрільців з ройовим «Бадьорим» із сотні «Сірі Вовки» та перша чота з сотні «Орли» відбилися від відділу вправо. На них більшовики спрямували весь вогонь. Тоді згинув один з кращих повстанців стрілець «Крах» з другої чоти «Сірих Вовків».

Через деякий час більшовики припинили погоню й курінь підійшов до села Ольхівці. Довідавшись, що тут квартирує коло 100 більшовиків, курінь минув це село й увійшов до с. Добринівка. Пробувши ніч у селі, курінь над ранком 29 листопада ввійшов у ліс, де став табором у догідному місці для оборони. Поставивши заставу та виславши розвідки, повстанці розклали вогні, щоб погрітися.

Біля години 13-тої розвідка донесла, що більшовики йдуть їх слідом у напрямі табору. Погасивши вогні, відділ готувався до оборони. Після короткого бою більшовики, залишивши кілька вбитих і ранених, відступили з лісу. Чути було, як вони підвозили возами важкі кулемети та гранатомети. Впали перші гранати, які повстанцям нічого не пошкодили, бо більшовики не бачили їхніх замаскованих становищ. Більшовики піднеслися до атаки, але повстанські кулемети змусили їх відступити. Повстанці співали грімку пісню «Гей, браття, до бою за волю і честь», яка всіх підбадьорила й поривала до бою. Стрілець із сотні «Сірі Вовки» («східняк») влучним пострілом убив капітана спецвідділу з Чернівець. Підповз до нього, затягнув до повстанських становищ, забрав документи, а його поставив на ноги під деревом, підперши патином. К-р «Бистрий» дав наказ дати сальву, після якої курінь без втрат зійшов зі становищ. Маневруючи в лісі, курінь натрапив на більшовицьку заставу, яку легко зліквідував. Підвечір вийшов

з лісу та прямував до Дністра, що його пройшов уночі й дістався на терен Заліщицького р-ну.

Вістки про перебування відділів УПА на Буковині та про зведені бої, хоч і які короткі, рознеслись скоро й широко, блискавкою, бо населення на них чекало, хотіло цілою душею чути про боротьбу проти більшовицьких займанців. Дальші рейди та праця організації скріпили ще більше ці революційні настрої мас.

ЛІКВІДАЦІЯ «ІСТРЕБІТЕЛЬНОГО БАТАЛЬЙОНА» В СЕЛІ ЧЕМЕРИНЦЯХ

3-го грудня 1944 р. чота з сотні «Риболовці» під командуванням чот. «Байденка», на наказ к-ра «Левка», мала завдання розбити «істребительний батальйон» в с. Чемеринцях, Перемишлянського р-ну, який складався з польсько-більшовицьких висулужників. Бій тривав з 3 до 4 грудня, від год. 23-ої до 3-ої ранку. У бою вбито 45 стрибків. Під час пожару, викликаного запальними кулями, вибухали магазини зброї й амуніції. Здобуто 2 кулемети, 1 кріс, амуніцію та 5 коней. Власних втрат не було.

БІЙ СОТНІ «ГАЙДАМАКІВ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «ЯСЬМІНА» В СЕЛІ ТРОСТЯНЕЦЬ

10-го грудня 1944 р. сотня «Гайдамаки» під командуванням к-ра «Ясьміна» звела бій з батальйоном більшовиків у селі Тростянець, р-н Долина, Станиславівської області. У бою, за даними розвідки, було 98 вбитих і ранених більшовиків. У нас впало 7 вбитих і 4 ранених.

ЛІКВІДАЦІЯ РАЙОННОГО ОСЕРЕДКА СТІЛІСЬКА НОВІ ДВОМА СОТНЯМИ УПА ПІД КОМАНДУВАННЯМ ХОР. «ЯСТРУБА»

Уночі з 16 на 17 грудня 1944 р. зроблено акцію на районний осередок Стріліська Нові, Дрогобицької області. В акції, яка тривала від год. 1-шої до 4-тої, брали участь сотня під командуванням к-ра «Косача» («Сіроманці») і курінний почет, разом 281 чоловік, з того 45 чоловік тримало застави при входах до містечка. Рівночасно сотня «Полтавці» під

командуванням к-ра «Максима» влаштувала засідку на дорозі від сторони Бірки.

Вислід акції: спалено, враз із устаткуванням, будинки НКГБ, НКВД, райпарткому, райвиконкому, воєнкомату, тюрму, мешкання прокурора, магазини й кооперативу (при тому згоріло 4 селянські будинки, зайняті більшовиками). Випущено на волю всіх 40 в'язнів, вбито 35 більшовиків, в тому начальника НКГБ — капітана і трьох його співробітників-службовців. Здобуто одно ППШ з набоями, один кріс, два нагани, 5 плащів, 6 штанів, 40 кг чаю, 50 кг кави, сірники, декілька кожухів, п'ять пар взуття, трохи мила, мисок, ниток, півтора метра юхтової шкури, підметки. Всі ці речі розподілено між стрільців. Наші втрати: 5 вбитих і 8 легко ранених. Між вбитими найкращий командир відділів УПА «Лисоня», хор. «Яструб», син Полтавщини, який упав від заблуканої кулі.

НАСКОК ЧОТИ З СОТНІ «ГАЙДАМАКИ» НА РАЙОННИЙ ОСЕРЕДОК БІЛЬШІВЦІ

23 грудня 1944 р. чота з сотні «Гайдамаки» (к-р «Ясьмін») зробила наскок на районний осередок Більшівці, Станиславівської області. Спочатку більшовики ставили сильний опір, але під натиском нашого відділу втекли до мурованого костьола, що його тяжко було здобути, бо було б багато втрат. Більшовики втратили 6 вбитих і 4 важко ранених. У нас не було жодних втрат. Здобуто 5 машин до шиття, певну кількість умундування, 5 сідел і кілька телефонних апаратів.

БІЙ СОТНІ «ПОЛТАВЦІ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «МАКСИМА» БІЛЯ ПРИСІЛКА СЕЛА МЕЛНА-КАМ'ЯНКИ

Сотня «Полтавці», розділена на дві частини, одна під командуванням сотенного «Максима», а друга чот. «Семена», квартирувала в лісі біля села Мелна, Рогатинського р-ну, кожна частина окремо. Рано 29 грудня 1944 р. стійка донесла чот. «Семенові», що в ліску під селом Кореличі, Перемишлянського р-ну, появилася більшовицька розвідка. Також чути було в тому напрямі постріли.

Чота, затерши сліди постою, долучилася до решти сотні. Тим часом розвідка донесла, що в селі Мелна більшовики

зробили заставу від лісу та йдуть у напрямі присілка Кам'янка і Стиртіська. К-р «Максим» дав наказ маршувати в напрямі присілка Пилипівка, де повинна бути частина сотні «Сіроманці» під командуванням сотенного «Косача». В с. Мелна чути було стрілянину. До Кам'янки підходили більшовики. По дорозі долучилась розвідка з с. Корелич і оповідала, що більшовики зробили застави від сс. Корелич, Добрянч і Ферлеєва. Постріли було чути в селах Дички, Яглуш і Виспа. Отже виходило, що ліс оточений і буде облава. Дорогу перетяти неможливо, бо там стояли танки. Сотня повернула й пішла в напрямі присілка Митці біля села Кореличі. Дійшла до краю лісу на узбіччі гори. Чути крики... К-р «Максим» наказав стати, зайняти чолову оборону й приготуватись до бою. Чути було виразні слова ворожої команди. Більшовики підійшли розстрільною близько до повстанців. «Без наказу не стріляти» — пішов по лінії наказ від к-ра «Максима». Чути було тарахкіт возів, якими більшовики підвозили важкі кулемети і гранатомети ближче до наших становищ.

З північної сторони понад деброю, в напрямі повстанських становищ підійшла ворожа розстрільна. Сотня з усіх боків була оточена ворогом. Бій почався о годині 12-тій.

«Стріляти до цілі!» — наказує чот. «Калина». — «Держіться добре хлопці, не відступайте! Тут виходу немає, тільки сильний вогонь і прорив». Більшовики наступали прямо з півночі. По них заграли кулемети першої чоти та примусили до відступу. По короткій передишці ворог поновив наступ і підійшов до становищ сотні на 50-60 м. Стрільці держалися добре, не відступали ані на крок. Сильний перехресний вогонь — і ворог утік до закритих становищ. Опісля зробив маневр і зайшов з північного заходу. Знову сильний перехресний вогонь, але ворог вперто атакував далі. Серед ворожої розстрільної завважили стрільці їхнього командира, який безнастанно кричав: «Вперьод! Вперьод!»... «Ціляй ось туди!» — вказував чот. «Семен» і, взявши від вбитого стрільця кріса (його МП-і затялося), стрілив у командуючого більшовицького старшину, який упав на місці вбитий. Решта стала втікати до тилу, залишивши на полі бою кільканадцять вбитих і ранених.

Бій затягався. Чути було густу стрілянину з кулеметів і гранатометів. Ми мали вбитих і ранених. Ранені готували гранати, щоб розірвати себе та щоб не попасти в руки ворога. Вороже кільце звужувалося. У північному напрямі видно було червоні ворожі ракети, які сигналізували по підмогу, а

рівночасно показували напрям своїм гранатометам. Серед густої стрілянини нечутно підїхали три ворожі тяжкі танки і з віддалі 200-250 м почали обстрілювати повстанські становища з гармат і з танкових кулеметів. Залога одного танка, яка вилізла з нього й готувалася обстрілювати наші становища, була знищена вогнем нашого кулемета, а танк ушкоджено. Два інші танки завернули й не були більше шкідливі своїм нецільним вогнем. Змінивши напрям, танки знову появились недалеко наших становищ.

Серед розпалу бою впав наказ: «Приготовити гранати і йти на пролом!» — По лісі розляглися кількадесят вибухів ручних гранат і могутнє «Слава!» з сотні грудей українських повстанців, які пішли на пролом ворожого кола. Ворог не сподївався нагального наступу й почав відступати до тилу, але, опам'ятавшись від перших вибухів, намагався втримати повстанців в оточенні. Сильний вибух гранат і могутнє «Слава!» — і сотня почала виходити з оточення. Під час прориву впав смертельно ранений к-р «Максим», з останніми словами: «Хочу бачити Україну вільною, а Київ столицею сходу!»; назавжди попрощавшись із близькими стрільцями. Командир першої чоти «Семен» перебрав командування над сотнею й вивів її з ворожого оточення. В лісі більшовики робили ще кілька засідок, що їх сотня зліквідувала й перейшла на другий бік річки Лверж у лісі Бібреччини. Тут залишила ранених і подалась на відпочинок. В цьому бою ми втратили 21 вбитого, між ними к-ра «Максима», 4-ох ройових та 11 ранених. Ворог втратив: як донесла розвідка, коло 200 вбитих і 80 ранених.

ЛІКВІДАЦІЯ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ОСЕРЕДКА В С. ЛОЗОВА СОТНЕЮ «БУРЛАКІВ»

28 грудня 1944 р. сотня «Бурлаки» під командуванням к-ра «Чорного» зробила наскок на активний осередок польсько-більшовицьких вислужників у с. Лозова, Великобірківського р-ну. В селі зав'язався бій з більшовиками. В цей час на залізничу станцію приїхав панцерник та став обстрілювати село. Сотня відступила. Запалене стрільнями село згоріло майже дощенту.

БІЙ СОТНІ «ЛІСОВИКИ» В ЛІСІ КОЛО С. ШУМЛЯН

31 грудня 1944 р. перед полуднем повідомлено к-ра сотні «Кока», що до с. Шумлян, Підгаєцького р-ну, приїхало з 40

більшовицьких виступників-поляків, які наловили багато цивільних осіб. К-р «Кок» згідно з наказом хотів зробити засідку. Він розділив відділ на три групи. Перша група мала засісти на шляху Шумляни — Лози, друга група мала залагти у Шумлянських Дібровах, а третя мала поставити засідку на Бойківській дорозі. Кожна з груп начисляла понад 20 стрільців.

Група, якою командував к-р «Кок», підійшовши на місце призначення, завважила, що шляхом Шумляни — Лози посувалися підводи, а по боках йшли більшовики чи поляки. Польсько-більшовицька група разом з половленими людьми числила 100 чоловік. Сподіваючись, що чот. «Чорнота», який командував однією групою, зв'яжеться з більшовиками боєм, к-р «Кок» наказав йти йому на поміч. Теж післав кіннотника до командира третьої групи чот. «Медведя». Однак чот. «Чорнота» спізнився на місце призначення. Тому більшовики свobodно поїхали далше.

К-р сотні «Кок» наказав дігнати більшовиків і відбити полонених людей. Чот. «Чорнота» рушив за більшовиками в напрямі шляху. В цей момент на тилах відділу почалась стрілянина й було чути крики «Ура!» Це друга група більшовиків, багато численніша від першої, натрапила на сліди відділу, почала наступ. Удар більшовиків був несподіваний. Відділ не був у силі здержати його. Згинув тоді сотен. «Кок», бунчужний та кілька стрільців було ранених.

СУТИЧКА ЧОТИРЬОХ СТРІЛЬЦІВ СОТНІ «ХОЛОДНОЯРЦІ» З БІЛЬШОВИКАМИ В СЕЛІ БУДИЛІВ

13 січня 1945 р. в селі Будилів та інших селах Козівського р-ну квартирувала сотня «Холодноярці» під командуванням к-ра «Овоча». Коло години 10:15-ть до села Будилова вїхало автом 20 більшовиків. Вони підїхали під хату, де квартирувало 4-ох стрільців, і оточили її. Трьом стрільцям вдалося вирватися, 4-тий («Сак») убив одного лейтенанта, одного бійця і 3-ох ранив та сам загинув. Згинув також ранений стрілець «Месник» і одна дівчина. К-р сотні «Овоч», заалармований стрілами, дав наказ одному роєві, що квартирував у Ценеві, перетяти більшовикам дорогу. Однак було вже запізно.

КОРОТКИЙ БІЙ ЧОТИ З СОТНІ «ХОЛОДНОЯРЦІ» ПІД СЕЛОМ ГЛИННОЮ

19 січня 1945 р. о 3-тій годині пополудні біля 50 більшовиків приїхало одним автотом і двома возами під с. Глинну, Козівського р-ну, та хотіли добути до криївок на полі під цим же самим селом, в яких містилося в той час 10 стрільців. Тоді квартирував у селі Вибудів чот. «Клим» з роєм ройового «Руха». «Клим», дібравши ще хлопців з місцевої самооборони, пішов на поміч обскоченим. Більшовики, почувши вогонь з двох кулеметів, не ставили навіть опору й почали панічно втікати. 15 більшовиків було вбито, 20 ранено, а решта в паніці втекла. Між іншими ранено також у живіт одного зрадника, який був давніш у відділі, а опісля в боївці «Слуха». Зловлений більшовиками, став на їхні послуги. Здобуто одно МГ, один «Дехтяр» з трьома кружками та 2500 шт. набоїв до кріса. Знищено авто. У нас утрат не було.

НАСКОК СОТНІ «БУРЛАКИ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «ЧОРНОГО» НА РАЙЦЕНТР ВЕЛИКИЙ ГЛУБІЧОК

21 січня 1945 р. сотня «Бурлаки» зробила наскок на районий центр Великий Глубічок. Зліквідовано НКГБ, воєнкомат та інші урядові установи. Більшовики втратили — 10 вбитих, кілька ранених, в тому начальник НКВД та начальник воєнкомату. Втрати сотні: 1 вбитий, 3-ох легко ранених.

НАСКОК КУРЕННЯ УПА НА СЕЛО ЧЕРВОНОГОРОД

2 лютого 1945 р. сотні «Сірі Вовки» (к-р «Хмель») і «Чорноморці» (к-р «Сич») під об'єднаним командуванням кур. «Бистрого» зробили наскок на польсько-більшовицький терористичний осередок нападів і розбою — Червоногород, Товстянського р-ну. Цілу ніч тривав запеклий бій. Із-за кожного рогу сипались на повстанців кулі. У завзятому бою знищено багато більшовицьких вислужників. Погоріло багато

забудувань. Втрати відділу — 2-ох вбитих і 4-ох ранених. В цьому бою відзначилася чота «Сірих Вовків» під командуванням «Бурлаки». Вона здобула твердиню, з якої оборонились польсько-більшовицькі прихвостні.

НАСКОК КУРЕНЯ УПА НА БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ОСЕРЕДОК У М. БАРИШ

6 лютого 1945 курінь «Сірі Вовки» й «Чорноморці» під командуванням к-ра «Бистрого» зліквідував більшовицький осередок у місті Баріш, Бучацького р-ну, в якому було понад 200 польсько-більшовицьких «бойцов истребительного батальона», що постійно тероризували довколишні села. Бій почався о год. 23-тій і тривав цілу ніч: Стрибки ставили рішучий спротив і з криком «на багнети» рвались на прорив. В бою знищено багато більшовицьких вислужників. В наслідок викликаной боєм пожежі згоріло багато забудувань.

ЗАСІДКА ДВОХ РОЇВ ІЗ СОТНІ «БУРЛАКИ» НА ШЛЯХУ ТЕРЕБОВЛЯ - БУДАНІВ

8 лютого 1945 р. два рої з сотні «Бурлаки» зробили засідку на шляху Теробовля-Буданів, в якій знищено 18 більшовиків, між ними заступника голови райвиконкому. Здобуто 14 крісів, 2 ППШ та багато іншого військового майна. Власних утрат не було.

НАСКОК КУРЕНЯ УПА НА СЕЛО ПУЖНИКИ

12 лютого 1945 р. курінь (сотні «Сірі Вовки» й «Чорноморці») під командуванням к-ра «Бистрого» зруйнував польсько-більшовицький осередок Пужники, Коропецького р-ну. Знищено кільканадцять більшовицьких вислужників та спалено їхні забудовання.

БІЙ КУРЕНЯ УПА ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «БИСТРОГО» В С. СТІНКА

13 лютого 1945 року курінь (сотні «Сірі Вовки» й «Чорноморці») квартирував у селі Стінка, Золотопогіського району. О год. 10-тій на село почали наступати більшовики.

Повстанці їх відбили. Опівдні більшовики наступали другий раз. І тим разом їх відбито. Чотири стрільці з ройовим «Богуном» гналися за ними аж під район. У цілоденному бою вбито коло 30 більшовиків. Ми втрат не мали.

ЗАСІДКА ОДНОГО РОЯ СОТНІ «ЛІСОВИКИ» НА СТАЛІНСЬКИХ ПОСІПАК БІЛЯ СЕЛА ЗАСТАВЦІ

20 лютого 1945 рій із сотні «Лісовики» зробив засідку біля с. Заставці, Монастириського району. Вбито голову району, начальника НКГБ і трьох рядових нкгбистів. Здобуто одно ППШ, три кріси, один пістоль і багато військового майна. Власних утрат не було.

ЗАСІДКА ЧОТИ З СОТНІ «ГАЙДАМАКИ» БІЛЯ СЕЛА ЗЕЛЕНІВ

1 березня 1945 чота з сотні «Гайдамаки» під командуванням к-ра «Ясьміна» зробила засідку на сталінських посіпак, які тероризували с. Зеленів, Бережанського р-ну. Вбито 14 терористів і двох зловлено живими. Вони дали деякі матеріяли для нашої розвідки. У нас утрат не було.

БІЙ СОТНІ «БУРЛАКИ» КОЛО СЕЛА НАСТАСОВА

9 березня 1945 р. частина сотні «Бурлаки» звела бій з більшовиками в силі 80 чоловік коло с. Настасова, Микулинецького р-ну. У бою вбито 11-ть сталінських бандитів і кількох ранено. Власних утрат не було жодних.

БІЙ ПОЧТУ І СМЕРТЬ К-РА СОТНІ «ОРЛИ» «КОЦА» БІЛЯ С. КОБИЛОВОЛОКИ

К-р сотні «Коц» квартирував зі своїм почтом у лісничівці біля села Кобиловолоки, Буданівського р-ну. 12 березня 1945 лісничівку оточили більшовики. Повстанці хоробро відбивали атаки, не зважаючи на те, що горіла лісничівка. Однак не в силі було відбити багато сильнішого ворога. Після одногодинного бою згинув к-р «Коц» і його почет з 12 стрільців. Вони згинули по-геройськи, вбивши 45-ьох сталінських бандитів.

БІЙ КУРЕНЯ УПА В СЕЛІ ХУДИЇВЦІ

14 березня 1945 удосвіта відділ бандитських військ НКВД підступив під село Худийівці, Мельницького р-ну, щоб зробити облаву. В той час у селі квартирував курінь (сотні «Сірі Вовки» й «Чорноморці») під командуванням к-ра «Бистрого». На бажання мешканців села курінь кинувся на зустріч грабіжникам і спинив їх на підступах до села. Від досвітку до полудня повстанці громили більшовиків, а коли їм прибула підмога, бойовим порядком відступили в ліс. Більшовики, кидаючи що раз то нові сили в бій, старалися вдертися до лісу, але кожна спроба наступу їм дорого обійшлась. Бій у Худийівці був запеклий і безперервний. Скоростріли не вмовкали цілий день. Підвечір більшовики вжили гармат. Користуючись з темряви, курінь відв'язався від ворога. Втрати ворога — 80 вбитих, між ними 16 старшин. Власні втрати — 5 повстанців убитих, 3 важко ранених, 5 легко ранених.

БІЙ СОТНІ «ГАЙДАМАКІВ» У СЕЛІ БОКОВІ

17 березня 1945 р. сотня «Гайдамаки» квартирувала в с. Бокові, Підгаєцького р-ну. Біля години 15-тої до села приїхало з 70 більшовиків для вивозу і грабунку українського населення. Негайно на наказ к-ра «Ясьміна» вислано одну чоту, яка вигнала грабіжників із села. Згинуло при тому 7 бандитів і кількох було ранених. Жодних власних втрат не було.

БІЙ КУРЕНЯ (К-Р «БИСТРИЙ») У СЕЛІ ГЕРМАНІВКА

Курінь «Сірі Вовки» й «Чорноморці» квартирував у с. Германівка, Мельницького р-ну. Удосвіта 15 березня 1945 більшовики підїхали залізницею й засіли в лісі, де була застава ройового «Дуба». Застава не витримала наступу більшовиків і відступила до села. Більшовики почали атакувати село. Сотня «Сірі Вовки» (к-р «Хмель») виперла ворога з села, вбивши понад 70 напасників. Курінь відступив із села й рушив шляхом на північ. Перейшовши вдень сс. Ніври, Мельницького району, Турильно й Іванівка (Скала-Подільського р-ну) та скрився в лісах біля села Цигани.

БІЙ СОТНІ «РУБАЧІ» З БІЛЬШОВИКАМИ ПІД С. ГОРОДИЩЕ

25 березня 1945 р. сотня «Рубачі» під командуванням к-ра «Гамалії» квартирувала в с. Городище, Велико-Глибочоцького р-ну. Більшовики, довідавшись про постійну сотню, стягнули війська (коло 2-х бойових сотень) і рушили на с. Городище. Із собою мали важкі кулемети і гранатомети. Того ж самого дня о годині 11-тій почався наступ на становища нашого відділу. Більшовики за всяку ціну намагалися оточити наш відділ, але повстанці цільним вогнем до цього не допустили й не відступали зі своїх становищ. Ройовий «Жук» був прикладом для своїх стрільців, як нищити сталінських бандитів, бо сам цільними пострілами вбив їх 8-ох. Більшовики обстріляли відділ важкими гранатометами й кулеметами. Гранатометні стрільня не завдавали відділові втрат, лише спалили кілька селянських хат. Стрільці завзято відбивали атаки ворога, а місцеве українське населення додавало їм завзяття до боротьби з окупантом своєю бадьорою поведінкою, хоч горіли їхні хати. Відділ протримався на становищах до вечора. Увечір, коли ворог почав підтягати свіжі сили, щоб оточити наш відділ, він зручним маневром відступив, пустивши два ворожі відділи один на одного. 15 хв. було чути стрілянину між двома ворожими відділами. У бою ворог втратив 50 вбитими та 43 раненими. У нас був один легко ранений.

СУТИЧКА ЧОТИ КІННОТИ З БІЛЬШОВИКАМИ В С. ВЕЛИКІ ЧОРНОКІНЦІ

21 березня 1945 чота кінноти «Сірі Вовки» під командуванням курінного «Бистрого» звела бій з більшовиками в лісі біля с. Цигани, р-н Скала Подільська. Більшовики в силі однієї сотні атакували при піддержці гранатомета. Наступ відбито без власних втрат. Увечері коло год. 21-шої скорим маневром ця чота перегородила більшовикам шлях до району, зробила засідку на шосе Чортків-Скала біля с. Гуштин. Ворожу сотню розбито цілком. Вбито понад 60, кількох полонено, а решта розбіглася.

СУТИЧКА СОТНІ «РУБАЧІВ» В С. ПОКРОПИВЦІ

29 березня 1945 року сотня «Рубачі» (к-р «Гамалія») квартирувала на хуторах біля села Покропивці, Козлівського району. Коло год. 5-ої на хуторі наскочило 80 стрибків. Застава

посилена двома роями, розігнала їх, убивши 5 сталінських вислужників і кількох ранили. Втрати повстанців 2-х убитих і 2-х ранених.

ЗАСІДКА СОТНІ «СІРОМАНЦІ» НА БІЛЬШОВИЦЬКИХ ЛЮДОЛОВІВ

2 квітня 1945 сотня «Сіроманці» (к-р «Косач») зробила три засідки з таким розміщенням: перша чота зробила засідку в с. Кореличах на шляху Перемишляни-Рогатин, друга чота зробила засідку в селі Добрянчах на гостинці від с. Утіхович, Перемишлянського р-ну.

Рівночасно третя чота мала зробити засідку в с. Осталовичах. Однак вона вже о третій годині натрапила під Осталовичами на більшовиків, не встигнувши зайняти становищ. По короткій перестрільці знищили більшовицький кулемет із обслугою. Чота відступила, маючи 2-ох ранених, з яких один помер (стр. «Рожевий»).

Більшовики думали, що чота відступила в сторону Добрянч, і подалися туди. Там попали на засідку другої чоти. Ройовий «Месник» відкрив вогонь і вбив 14 більшовиків, решта відступила. За горою більшовики переорганізувалися й почали за 15 хвилин наступ на становища чоти. В той час командир відділу, який був при першій чоті, вислав на поміч другій чоті два рої під командуванням чот. «Соловейка». Вони обійшли більшовиків із заду і вдарили по них фланговим вогнем. Після того більшовики втекли до району. Коло год. 10-тої від сторони Брюхович показала більша сила більшовиків з гарматкою й танкеткою. Наші чоти на наказ командира відділу відступили до лісу. Більшовики відкрили по опущених становищах сильний вогонь з гарматки й кулеметів. У бою більшовики втратили 20 вбитими й 9 раненими. Наші втрати — 2 вбиті (заст. чот. «Мурашки» і кул. «Гад»), та один легко ранений.

ЗАСІДКА ЧОТИ З СОТНІ «ПОЛТАВЦІ» І ЧОТИ З СОТНІ «РИБОЛОВЦІ» В СЕЛІ КИМИР

Чота сотні «Полтавці» й чота сотні «Риболовці» зробили під командуванням к-ра «Левка» засідку на більшовиків у с. Кимир, Перемишлянського р-ну. Чота «Полтавці» засіла в напівзруйнованих хатах у віддалі 30 м від шляху Бібрка — Перемишляни. Чота «Риболовців» зробила заставу на шляху

від Перемишлян. На засідку попало дві підводи більшовиків і пізніше 12 стрибків, які йшли на поміч більшовикам. Вбито 9 більшовиків, у тому одного старшого лейтенанта НКВД, 6 зловлено живими, в тому воєнрука й одного пораненого. Здобуто 5 кулеметів, 2 автомати, 2 зарядки, 6 крісів і три пістолі. Успішно провести засідку допоміг вістун «Орел», який представившись, як голова сільради, почувився телефонічно з Перемишлянами і Свержем та повідомив про великі сили повстанців, чим дезорієнтував більшовиків і довідався рівночасно про кількість військ НКВД. Чота «Риболовці» здержала допомогу, яка їхала до Кимира, вбивши 7 більшовиків. Чота втрат не мала.

НАСКОК СОТНІ «ГАЙДАМАКИ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ К-РА «ЯСЬМІНА» НА РАЙОНОВИЙ ОСЕРЕДОК БІЛЬШІВЦІ

4 квітня 1945 сотня «Гайдамаки» зробила наскок на районний осередок Більшівці. У наскоку вбито 4-х сталінських посіпак. Знищено районні установи і зловлено одного агента. Ми мали вбитого рой. «Певного» і трьох ранених повстанців.

БІЙ СОТНІ «ЛІСОВИКИ» КОЛО С. СІЛЬЦЕ БОЖИКІВСЬКЕ

15 квітня 1945 сотня «Лісовики» квартирувала на хуторах Морги біля с. Сільце Божиківське, Підгаєцького р-ну. Вчора увечері в усіх довколишніх селах не було більшовиків. Ранком 5 квітня 1945 біля години 7-ої почулися постріли в напрямі села Славятина, того ж самого району. Рій, що був там на заставі, повідомив, що до цього села приїхали більшовики. К-р сотні ст. бул. «Крук» зарядив алярм і наказав відходити до лісу.

Саме тоді прибув розвідувач із с. Божиків, того ж самого району й повідомив, що туди теж приїхали більшовики. В лісі сотня зустрінула дроворубів, від яких довідалася, що до с. Тростянець, Бережанського р-ну, прибули також більшовики. З того виходило, що більшовики оточили цілий комплекс лісу, де була сотня. Командир сотні дав наказ зайняти становища між Сільцем і присілком Дібровою та приготуватися до бою.

Коло год. 11-тої від сторони Діброви почулися постріли, а вслід за ними показали сталінські бандити. Вони тихо підсувалися до повстанських становищ. По перших пострілах

сотню опанувала паніка, але її опановано завдяки командирові сотні, який стримав стрільців і заохотив до бою. Почався завзятий бій. Більшовики почали оточувати наш відділ і замикати його залізним кільцем. Бій тривав цілу годину. Більшовики наступали з усіх сторін з великою настирливістю. Стрільці мужньо відбивали атаки ворога. В боротьбі з окупантами вславився ройовий «Бір» зі своїм роєм, який ані на крок не відступив і майже стоячи стріляв до ворога. В ході бою більшовики оточили сотню. Командир сотні дав наказ прориватися. Стрільці, закидавши ворога гранатами, кинулись до пролому, а сталінські бандити кинулись в розтіч.

Сотня, пробиваючись з оточення, забрала ранених і відісталася з ворожої матні. У короткому, але завязтому бою, ворог утратив коло 17 вбитих і стільки ранених. Власні втрати — 18 вбитих і кількох ранених. Більшовики забрали наших і своїх вбитих і вночі перевезли до району.

РОЗІГНАННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ МІЛІЦІЇ В С. ВЕЛИКА ПЛАВУЧА

11 квітня 1945 один рій із сотні «Рубачі» розігнав більшовицьку міліцію в с. Велика Плавуча, Козівського р-ну. Зліквідовано команданта станиці, забрано одно ППШ і три кріси.

РОЗІГНАННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ МІЛІЦІЇ В С. ЦЕНІВ

12 квітня 1945 один рій із сотні «Холодноярці» розігнав міліцію в селі Ценів, Козівського р-ну. Зліквідовано команданта станиці й забрано зброю.

БІЙ СОТНІ «ПОЛТАВЦІ» З БІЛЬШОВИКАМИ КОЛО СЕЛА НОВОСІЛКИ

12 квітня 1945 сотня «Полтавці» під командуванням к-ра «Калини» заквартирувала на хуторах Пасіки, коло с. Новосілки, Поморянського р-ну. О годині 8-мій стійковий зауважив більшовиків, які двома підводами під'їздили до хутора. Сотня відійшла в ліс, де розтаборилася. Виставила застави, стійки та вислала стежі в напрямі ворога. О годині 9-тій почулися

постріли. Це застава під командуванням рой. «Зеленого» кулеметним вогнем спинювала ворога, який оточував ліс. Після короткої перестрелки рій долучився до сотні, але вже без ройового й одного стрільця, які загинули. Більшовики оточили ліс. Відступати не було куди. Рішено прийняти бій.

Сотня зайняла становища, зробила кругову оборонну лінію та чекала на ворога. О годині 11-тій більшовики в силі 4-ох сотень почали атакувати наші становища. Повстанці сипнули вогнем і примусили їх залягти. Після того ворог атакував з усіх сторін, але безуспішно. Повстанці сильно держалися на зайнятих становищах і не поступались ані на крок. Бій тривав до години 6-тої. Більшовики били з важкого гранатомета, але стрільна падали нецільно.

Після год. 16-тої більшовики не наступали, тільки на зайнятих становищах чекали на допомогу. Командир сотні рішив прорватись з оточення й дав наказ вдарити в найслабшу ворожу заставу. Ця не видержала нашого напору й розскочилася. Повстанці, втративши в бою 4-ох вбитих, вийшли з оточення. Ворог втратив 52 вбитих.

БІЙ СОТНІ «ЧОРНОМОРЦІ» (К-Р «СИЧ») КОЛО С. СУЛІВКИ

12 квітня 1945 р. сотня «Чорноморці» звела бій з більшовиками в лісі Галилея біля с. Солівки, Чортківського р-ну. На повстанців наступало зо дві сотні більшовиків. Бій був дуже завзятий. На наказ і за прикладом к-ра «Сича» повстанці кинулись до наступу. Штиковим ударом та гранатами ворога відкинуто назад, а сотня подалася лісом на південь. В цьому короткому бою вбито понад 30 більшовиків, а багато ранено. Власні втрати: 6 повстанців згинуло, 6 ранених. В бою відзначилися сотенний «Сич», стрілець «Грива», який оточений розірвав гранатою 5 більшовиків і сам відступив, стр. «Корчун» та рой. «Воля».

ЗАСІДКА ЧОТИ З СОТНІ «СІРОМАНЦІ» БІЛЯ С. ВОРОНЕВА

19 квітня 1945 чота з сотні «Сіроманці» зробила засідку біля присілка Воронів, при шляху Перемишляни — Рогатин. В засідку попали 2 більшовицькі авта враз із 15 особами. У

засідці вбито 9 людоловів, одного зловлено живим, решта відстрілюючись втекла до району. Впав один наш стрілець. Знищено обидва авта й забрано з них багато майна.

СУТИЧКА ЧОТИ З СОТНІ «СІРІ ВОВКИ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ ЧОТ. «БУРЛАКИ» БІЛЯ ПРИСІЛКА ВЕРБОВА

21 квітня 1945 чота з сотні «Сірі Вовки» під командуванням чот. «Бурлаки» мала завдання зробити засідку на сталінських людоловів, що грабували населення на присілку Вербова, Залищицького р-ну. Чот. «Бурлака», залишивши стрільців у ліску, вийшов з двома стрільцями на оцінку терену. Під час обсервації його заскочили більшовики. Відступаючи в ліс, згинув чот. «Бурлака» та стрілець «Майдан».

КОРОТКИЙ ВІЙ СОТНІ «ЧОРНОМОРЦІ» І СМЕРТЬ ЇЇ К-РА «СИЧА» В С. САДКИ

24 квітня 1945 була погана погода, падав сніг з дощем. Сотня «Чорноморці» заквартирувала в с. Садки, Товстянського р-ну. Удосвіта більшовики в силі одного куреня почали наступати на село. Після короткого бою, вбивши понад 10 більшовиків, сотня відступила з села та зайшла в ліс біля с. Шутромлинці. Коло 10-тої години більшовики почали наступати на цей ліс. Сотенний з криком «бий бандитів» кинувся на більшовиків. Ті спрямували на нього вогонь двох скоростріль, від яких по-геройськи згинув к-р «Сич». Після смерти командира сотні, відділ відступив лісами на захід.

СУТИЧКА ОДНОГО РОЯ З СОТНІ «БУРЛАКИ» В С. НАСТАСОВІ

3 травня 1945 р. сотня більшовиків зі стрибками зробила наскок на с. Настасів, Микулинецького р-ну, де квартирував рій із сотні «Бурлаки». Рій прийняв ворога вогнем. Убито ст. лейтенанта, трьох енкаведистів і трьох стрибків. Здобуто скоростріль «Дехтярова». У нас не було жодних втрат.

НАСКОК ОДНОГО РОЯ З СОТНІ «БУРЛАКИ» НА ЕНКАВЕДИСТІВ У С. ЦЕНОВІ

4 травня 1945 кількох стрільців із сотні «Бурлаки» зробили наскок на хату в с. Ценові, Залозецького р-ну, в якій забавлялися енкаведисти з польськими вислужниками. Зліквідовано 8 більшовиків. Власних утрат не було.

СУТИЧКА ПІДВІДДІЛУ З СОТНІ «БУРЛАКИ» З БОЛЬШЕВИКАМИ

6 травня 1945 підвідділ із сотні «Бурлаки» мав сутичку з більшовиками в силі 15 осіб у лісі між селами Оприливці — Доброводи, Збараського району. Вбито трьох енкаведистів, здобуто три кріси. Власних утрат не було.

БІЙ КУРЕНЯ «БИСТРОГО» ПІД СЕЛОМ СОСУЛІВКОЮ

7 травня 1945 курінь (сотні «Сірі Вовки» й «Чорноморці») під командуванням к-ра «Бистрого» квартирував у лісі біля села Сосулівки, Чортківського р-ну, на т. зв. Качуровій Горі. О год. 17-тій кінні стежі, які були кругом лісу, донесли, що на північній стороні лісу висіли більшовики з 4-х машин, на східній стороні з 8 автомашин. Водночас стрільці донесли, що на південній і західній частині поробили застави. На півночі й сході роздалися кулеметні серії. Більшовики входили в ліс.

У таборі заряджено алярм. Обидві сотні почали посуватися в бойовому порядку на південь. В той час над табором появилось два літаки-розвідники, які почали кидати легкі бомби й обстрілювати з кулеметів. Ліс був рідкий, тому літаки мали можливість обсервувати рух куреня, який дійшов до середини лісу, зайняв кругову оборону та дожидав ворога на становищах. Літаки весь час кружляли над розміщенням сотень і керували наступом ворога. Під час другого лету кулеметним вогнем збито одного літака, другий утік.

Ворог, підійшовши на близьку віддаль, кинувся до наступу на становища сотні «Сірі Вовки» й підстаршинської школи, яку зорганізовано при ній. Сотня сильним вогнем відкинула ворога. Підстаршинська школа не витримала наступу й подалася назад і впустила його в середину табору. Курінний «Бистрий» кинув до протинаступу запасну чоту, яка при допомозі двох роїв «Сірі

Вовки» викинула ворога з табору й почала випирати з лісу. При раптовому наступі наших підвідділів ворог збився в купи й почав панічно втікати. При тому наш кулеметний вогонь і ручні гранати завдали йому великих утрат. Під прикриттям ночі сотні вийшли з лісу й подалися на південь.

Ворог робив облогу силами 281-го полку військ НКВД і чортківського «істребительного батальйону» в силі 150 чоловік, при допомозі важкої зброї двох танків і двох літаків. Не зважаючи на те, його відбито й розбито. Втрати ворога коло 100 вбитими й раненими та один збитий літак з екіпажем. Наші втрати: згинув командир відтинку хор. «Крук»,* чот. «Муха» (від «Сірих Вовків»), ройовий «Рибка», стрілець «Чорнота», «Смілий» та було кількох ранених.

ПЕРЕСТРІЛКА ОДНОГО РОЯ З СОТНІ «БУРЛАКИ» З БІЛЬШОВИКАМИ БІЛЯ СЕЛА ГОРОДИЩЕ

8 травня 1945 рій «Сокола» і сотні «Бурлаки» вертався з лісу до с. Городища, Козівського р-ну. По дорозі зустрівся з більшовицькими людоловами в силі 27 чоловік. Зав'язався перестрілка, в якій вбито 4-х людоловів. Наші втрати — двох убитих.

ЗАСІДКА ПІДВІДДІЛУ З СОТНІ «БУРЛАКИ» НА СТРИБКІВ У С. ОСТАЛЬЦІ

8 травня 1945 підвідділ із сотні «Бурлаки» зробив засідку в с. Остальці, Микулинецького р-ну. На засідку попала одна підвода стрибків, які верталися до району. Вбито 4-х стрибків, здобуто 4 кріси, 150 шт. набоїв. Власних утрат не було.

СУТИЧКА ПІДВІДДІЛУ З СОТНІ «БУРЛАКИ» З ВІЙСЬКАМИ НКВД БІЛЯ С. МИКУЛИНЕЦЬ

10 травня 1945 під час облоги на ліс біля с. Микулинець силами 500 чоловік НКВД, підвідділ «Бурлаки» попав в

---

* Хор. «Крук» — прізвище невідоме — був командиром чортківського тактичного відтинка УПА, який мав, мабуть криптонім «Серет» П. Йому підлягали всі відділи УПА, які діяли на території цього тактичного відтинка, що охоплював приблизно кол. повіти Борщів, Залішки, Копичинці й Чортків.

оточення. Завдяки сконцентрованому вогневі, скерованому в одно місце, підвідділ вирвався з оточення, залишивши на полі бою 10 вбитих і 8 ранених сталінських посіпак. Власні втрати — один легко ранений.

ЗАПЕКЛИЙ БІЙ ДВОХ РОЇВ ІЗ СОТНІ «БУРЛАКИ» З ВІЙСЬКАМИ НКВД У СЕЛІ ОСТАЛЬЦІ, МИКУЛИНЕЦЬКОГО Р-НУ

Місцева сексотка, яка бачила, де квартирували стрільці, донесла на станицю стрибків до с. Довжнева. Начальник стрибків повідомив районний осередок Струсів, де тоді квартирувало 9 сотень військ НКВД.

Тієї ж самої ночі згадані частини оточили трьома кільцями с. Остальці. Над ранком почали оточувати квартири, де ночували повстанці. Підійшовши на віддаль стрілу, сталінські бандити почали обстрілювати хати запальними кулями. Заалармовані пострілами стрільці повискакували з хат і почали відстрілюватися. Командувати стрільцями було неможливо, тому кожний стрілець воював на власну руку. Велика сила більшовиків рушила до наступу, так що на одного стрільця йшло 30-50 і більше енкаведистів.

Найкраще відзначився вістун «Крутий» зі своїм кулеметом. Він косив наступаючого ворога зі словами «підходь, голото, ближче». Вибивши останній набій, був убитий ворожою кулею в голову і замовк враз зі своїм кулеметом. Вістун «Кий», родом зі східних областей (Вінниччина), біг із десятизарядкою в сторону лісу й по дорозі косив ворогів. Під лісом натрапив на ворожу заставу, яка кричала: «Бандьора здайся!» Він підніс руки разом з десятизарядкою. Більшовики бігли до нього, щоб зловити живим. В цій хвилині вістун «Кий» спустив руки, стріляючи до ворогів. Згинув від ворожої кулі зі словами: «За самостійну Україну»... Політвиховник «Граніт» побачив безвихідне становище. Кинув свою торбу з хронікою й літературою до палаючої хати. Кинувся стріляти до ворогів і впав від ворожої кулі.

В тому бою впало 85 вбитих і 50 ранених сталінських собак-енкаведистів. Власні втрати — 16 стрільців убитих, яких похоронено на кладовищі в с. Остальцях.

ГЕРОЙСЬКА СМЕРТЬ ДВОХ СТРІЛЬЦІВ ІЗ СОТНІ «БУРЛАКИ»

17 травня 1945 один рій зі сотні «Бурлаки» під командуванням ройового «Ліка» заквартирував у с. Обаринцях, Великоглибочоцького р-ну. Тому що терен був насичений військами НКВД, рій заквартирувався конспіративно по двох стрільців на горищах. Того ж самого дня о годині 10-тій через село переїжджало підводами з 200 більшовиків. Завваживши, що хтось дивиться крізь стріху (це стрілець «Вихор» прордер стріху й обсервував рухи більшовиків), завернули на це подвір'я, обскочили хату, де квартирували згадані стрільці, та почали обстрілювати горище. У відповідь повстанці відповіли з кулемета крізь стріху. Більшовики залягли на подвір'ї. Три рази писали листа до повстанців такого змісту: «Товарыщи бандьоры, война акончена и так пропадеш, сдайтесь». Повстанці відписували, що «честь українського повстанця не дозволяє здатись у руки ворога», і далі відстрілювалися. Діставши таку відповідь, більшовики підпалили хату. Тоді повстанці вискочили та з кулемета далі відстрілювалися. Поцілені ворожими кулями згинули на тому ж самому господарстві. Більшовики втратили 7 вбитих і 4 ранених.

СУТИЧКА РОЯ З СОТНІ «РУБАЧІ» З ПЕРЕВАЖАЮЧИМИ СИЛАМИ БІЛЬШОВИКІВ

23 травня 1945 один рій із сотні «Рубачі» квартирував у с. Яблонів, Рогатинського р-ну. О годині 17-тій наскочили на квартиру стрільців більшовики в силі 70 бійців. Зав'язався бій, у якому більшовики втратили 7 вбитих і 11 ранених. Наші втрати — згинув рой. «Жук» і ст. «Діброва».

СУТИЧКА ЧОТИ З СОТНІ «СІРІ ВОВКИ» В ЛІСАХ СКАЛА-ПОДІЛЬСЬКОГО Р-НУ

При кінці травня відбулись великі облави на Скалатські та Жилинецькі ліси, Скала-Подільського і Борщівського р-ну. В той час у тих лісах перебувала чота з сотні «Сірі Вовки». Чоту переслідували більшовики цілий день. Чота маневрувала по лісі, вбила 15 більшовиків і ввечері, без жодних втрат, вирвалася з оточення.

БІЙ ЧОТИ З СОТНІ «ГАЙДАМАКИ» БІЛЯ СЕЛА БОКОВА

30 травня 1945 чота з сотні «Гайдамаки» робила бойові вправи коло с. Бокова в лісі. Тоді на цей комплекс лісу більшовики в силі 800 чоловік робили облаву. Чота з боєм відступила. Під час бою більшовики втратили 17 вбитих і 34 ранених. Наші втрати — 4-х вбитих.

МАНЕВРОВІ БОЇ ПІДВІДДІЛУ З СОТНІ «СІРИХ ВОВКІВ» В ЛІСАХ СКАЛА-ПОДІЛЬСЬКОГО Р-НУ

14 червня 1945 на ліси Скала-Подільського та Борщівського р-ну відбулась облава. В той час там були дві чоти «Сірих Вовків» під командуванням «Гарта» й «Кармелюка» та сотенний «Хмель» з почтом. Цілий день підвідділи зводили маневрові бої й увечері пробились з оточення. Втрат у нас не було. Ворожі втрати — невідомі.

СУТИЧКА ПОЧТУ СОТЕННОГО «ХМЕЛЯ» З БІЛЬШОВИКАМИ БІЛЯ С. КОЗАЧЧИНА

15 червня 1945 сотенний «Хмель» з почтом вибився на поле та заквартирував у житі біля с. Козаччина, Борщівського р-ну. Розвідувальний літак завважив стрільців у житі та покликав більшовиків. Літак почав обстрілювати стрільців з кулемета та закидувати гранатами. Від гранат був важко ранений та опісля забраний у полон сотенний «Хмель». У шпиталі помер від ран.

ЗАСІДКА ЧОТИ З СОТНІ «РУБАЧІ» НА СТАЛІНСЬКИХ ЛЮДОЛОВІВ У СЕЛІ СКОМОРОХАХ

22 червня 1945 чота з сотні «Рубачі» квартирувала в селі Скоморохи, Більшовецького р-ну. Увечері о годині 22-ій більшовики, в силі 80 чоловік, їхали на облаву до сусіднього села Вибло. Чота зробила засідку. Вбито начальника районного НКВД та 6-ох енкаведистів. Решта сталінських бандитів розбіглась. Щойно на другий день зібралися в районі. Ми не мали жодних утрат.

ОДИН РІЙ ІЗ СОТНІ «ЛІСОВИКИ» ВИЗВОЛИВ ТРИ РОДИНИ В С. НОВОСІЛЦІ

20 червня 1945 18 сталінських бандитів приїхали до с. Новосілки, Підгаєцького р-ну виселювати три родини. Тоді в селі квартирував рій із сотні «Лісовики» під командуванням ройового «Дана». Він зробив на більшовиків засідку. Коло год. 14-тої ройовий «Дан» довідався, що більшовики зігнали родини до одної хати. Він наскочив на цю хату. Звільнено всі родини. Вбито двох і ранено 3-х більшовиків. Між вбитими — ст. сержант. У нас — 1 вбитий.

СУТИЧКА ЧОТИ З СОТНІ «ЧОРНОМОРЦІ» В СЕЛІ БОБРІВНИКИ

30 червня 1945 чоту з сотні «Чорноморці» під командуванням чот. «Ростислава» заскочили більшовики в лісі біля с. Бобрівники, Коропецького р-ну. У короткому бою згинуло 3-х стрільців і 3-х ранено. Більшовики мали кілька вбитих.

ЗАСІДКА ЧОТИ З СОТНІ «РУБАЧІ» ПІД КОМАНДУВАННЯМ ЧОТ. «БАЙДИ» БІЛЯ ЛУЧИНЕЦЬ

8 липня 1945 чота з сотні «Рубачі» заквартирувала на хуторах біля села Лучинець, Букачівського р-ну. Того ж самого дня, о год. 13-тій, розвідка донесла, що в напрямі постою йдуть більшовики в силі 30 чоловік. Чот. «Байда» з одним роєм і двома кулеметами зробив на них засідку. Тоді вбито 9 більшовиків, між ними двох старшин. У нас втрат не було. Того ж самого дня більшовики стягнули більше війська НКВД зо 300 чоловік і почали оточувати чоту. Чота, відстрілюючись, з боєм вийшла з оточення і, маневруючи в лісі, відв'язалася від ворога. Наші втрати: один ранений (помер) і 6 легко ранених.

БІЙ ЧОТИ КІННОТИ БІЛЯ СЕЛА БАРИША

2 серпня 1945 чота кавалерії під командуванням курінного «Бистрого» в ліску біля села Бариша, Бучацького р-ну, розбила частину більшовиків. В бою здобуто 30 возів табору, коні, упряж. На підмогу стрибк. було 30 місцевих стрибків, яких теж розбито, не допустивши до лісу. Підвечір більшовики

підтягнули артилерію, оточили ліс та почали його обстрілювати з гармат. Чота, посідавши на добрі здорові коні, вирвалася з оточеного лісу. Більшовицька кавалерія при підтримці піхоти старалась її переслідувати. Підпустивши більшовицьку кавалерію на близьку віддаль, зведено короткий бій, в якому цілковито розбито більшовиків. Здобуто кілька осідланих коней. Ми не мали жодних втрат. Ворожих не провірено.

* * *

П І Д С У М К И

Разом війська УПА — «Лисоня», тих відділів, яких звіти зібрано в цій праці, звели 83 менших і більших боїв та бойових сутичок з німцями й більшовиками від 16 грудня 1943 до 2 серпня 1945 р.

У тих боях виконали між ін. 5 більших бойових наступальних операцій на ворожі районні центри і їх здобули переходово, або звели бої в таких районних осередках ворога: Козова (13.8.44 р.), Стрілиська Нові (16.12.44), Більшівці (23.12.44), Великий Глубічок (4.4.45).

У загальних боях ворожі німецькі й більшовицькі війська втратили убитими приблизно 3000 бійців та урядовців і велике число ранених. Одночасно здобуто у ворога багато зброї й муніції, якою УПА воює й б'є ворога-займанця до сьогодні, звільнено також багато сотень арештованих українців, відбито багато терористично - грабінницьких нападів більшовицьких людоловів на українські села й перешкоджено майже на цілий протяг названого півторарічного часу нормального установленню й функціональній владі наїзників на українській землі.

Протягом цього часу УПА — «Лисоня» мала такі втрати: 209 убитими й коло 165 раненими, які віддали свою кров і життя святій справі визвольної боротьби народу.

* * *

УВАГА!

Короткі списи боїв УПА - «Лисоня» виготовлені на підставі оперативних зведень ШГ*, описів боїв зроблених

---

* ШГ — штаб групи, тобто командування групи (воєнної округи) УПА «Лисоня»

політвиховниками, теренових звітів і окремих звітів деяких командирів. Тому що немає ще всього зібраного матеріялу, не вміщено опису боїв сотні «Сіроманців» під час рейду по Львівщині та Закарпатті, боїв під час переходу фронту в липні 1944 р. та деяких інших.

Ширший матеріял до історії УПА - «Лисоня» в підготові.

Грудень 1945 р.

* * *

Вічна слава безсмертним героям, що віддали своє життя за волю України!

Ні на крок не відступимо від ідей, які Вони нам вказали і за які поклали своє життя!

З честю виконаємо обов'язок, що його вложив на нас наш народ: воля, або смерть!

Дальшими геройськими вчинками далі нестимемо невмирущу славу Української Повстанської Армії.

Під проводом Української Головної Визвольної Ради вестимемо далі нещадну боротьбу проти окупанта, аж до повної перемоги!»

(Із наказу головного командира УПА
Тараса Чупринки з липня 1946)

* * *

**ЗБРОЙНА БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ
АРМІЇ ВРЯТУВАЛА ЧЕСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В ДРУГІЙ
СВІТОВІЙ ВІЙНІ ТА ВПИСАЛА КРОВ'Ю ЇЇ ПРАВО НА
ВОЛЮ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ!***

**«БО ТІЛЬКИ МЕЧ, А НЕ СЛОВА ЗДОБУДУТЬ
НАЦІЇ ПРАВА»**

Друкуємо оце короткі описи боїв одного із з'єднань Української Повстанської Армії. Описи ці короткі. Вони далеко не обіймають ще повного зіставлення боїв і успіхів цього з'єднання, бо їхні автори не мали змоги тепер повністю їх зібрати. Тим то вони своїм змістом короткі, сухі та переважно майже ляконічні.

---

* Можливо, що в цьому місці, або після «підсумків», «Уваги» (з датою: «Грудень 1945»), або також уривків з наказу ГК УПА, кінчається перше видання «Коротких описів боїв УПА — „Лисоня”» з 1945 р. Дальші статті — «Бо тільки меч, а не слова», пера «Стояра» й «З думок Міхновського» — були додані в закарпатському виданні 1946 р.

Проте, ці короткі факти й цифри говорять дуже багато самі за себе. Тут бо власне говорять факти, говорять чини, говорить пролита кров, хоч слова бійців, які їх подавали у звітах, переважно такі скромні й сухі.

Вистачить вдуматись тільки в той один основний, історичний вже факт, що оце між двома фронтами, між двома модерними мільйоновими арміями, між двома величезними воюючими світовими потугами, перед якими падає, або дрижить цілий світ — повстає й організується, без них і проти них, третя політична і збройна сила,

яка їх не визнає,

яка їх поборює,

яка підносить свій власний прапор,

яка здобуває сама, власними засобами у ворогів усю зброю,

яка виступає до правдивої одвертої війни проти цих обох світових потуг,

яка діє поміж їхніми фронтами, безпосередньо на їхніх фронтах, почерез їхні fronti,

проти якої ці світові потуги та їхні армії воюють усіма силами зі скаженою люттю, і знову вони, одні і другі, змушені терпіти поважні жертви,

яка складає і свої великі жертви крові, — однак, на подив усьому світові, вдержується проти одних і проти других та провадить цю небувалу, титанічну боротьбу-війну не тижнями, не місяцями, а роками на велику скалю.

Ця надзвичайна, героїчна сила — це славна Українська Повстанська Армія. Це сам народ український, який зрозумів, що «тільки меч, а не слова здобудуть нації права» і взяв за зброю, видер у ворогів, здобув у них і обернув проти них.

Хай же ж слава про тих лицарів України, які воювали проти двох найбільших потуг і двох наймогутніших армій світу, тих, які між двома тотальними фронтами другої світової війни потрапили створити свій власний, третій фронт, які потрапили здобувати десятки ворожих укріплених центрів, включно до районів і областей — живе і не вмирає ніколи!

Хай живе у віках — слава Української Повстанської Армії та свідчить про непоборну, невмирущу силу її безсмертної Ідеї — Свободи!

«Стояр»*

---

* «Стояр» — Ярослав Старух — Крайовий провідник ОУН і з уповноваження Генерального секретаря УГВР керівник підпільної адміністрації Закерзонського краю. Поміщення його післяслова в цій виданні вказує на те, що він особисто брав участь у його підготові.

З ДУМОК МІХНОВСЬКОГО

«Державна незалежність є головною умовою існування нації».

* * *

«Ми хочемо не тільки існувати як живі істоти. Ми хочемо жити, як члени вільної нації»

* * *

«Ми візьмемо силою те, що нам належиться. Наша нація довго нездужала, але нині повстає до боротьби. Ми розуміємо, що боротьба буде люта і довга, що ворог безпощадний і дужий, але ми розуміємо і те, що це вже остання боротьба. Ми не допустимо, щоб проміння свободи інших націй заблищали на наших кайданах».

* * *

«Існує одна в світі гарантія політичної свободи — це власна сила».

* * *

«Ми виходимо під прапором Самостійної України на те, щоб здійснити право нашого народу на свободне національне існування і щоб віддати йому в руки власну землю з усіма добрами, що на землі й у землі...».

* * *

Ми виходимо на боротьбу за інтереси *усього українського народу, себто за інтереси українських робочих мас*».

* * *

«Виступаючи в інтересі широких мас українських, ми плянуємо, щоб сам народ своїми власними силами виборів собі Самостійну Україну, бо ми знаємо, що тільки при тій умові ніхто не зможе знову запанувати над Україною, знову видерти всі землі й усі добра з рук Українського Народу».

* * *

«Ми йдемо до повстання, до збройного повстання за визволення українського народу з-під національно-економічного ярма...»

Ніхто даром не зречеться своїх прав, ніхто не віддасть добровільно українському народові його прав і його землі.

Нехай сила розв'яже!

Тому готуйтеся до повстання!

Велике діло настає для українського народу!

По всіх просторах Росії шириться вогонь пожарів і земля червониться від крові. Виковується свобода народів і соціальна

рівність. Але ту свободу й рівність візьмуть тільки сильні народи! Тільки ті, що не бояться боротьби, що свою свободу скроплять кров'ю ворогів своїх!»

* * *

«Доки ворог-чужинець на нашій землі, ми не зложимо зброї!»

Микола Міхновський

Оригінал: The National Archives of the United States, Record Group 319, AD File no. 356 391; фотокопія: Архів «Літопису УПА».

UPA-WEST (*UPA-ZAKHID*), "LYSONIA":
SHORT DESCRIPTIONS OF BATTLES OF
"LYSONIA" UPA UNITS
(Resume)

The document we present here was originally prepared and published by the command of the UPA's 3 Military Region Podillia, code named "Lysonia," in December, 1945. It was reprinted in 1946 by mimeograph at the underground printing facility of the Ukrainian resistance operating within the borders of present-day Poland; at the end of the document is an after-word signed by "Iarlan" (Iaroslav Starukh): "For only the sword, and not mere words, will gain our nation its rights." The reprint of the document had added an excerpt from an order issued by the Supreme Commander of the UPA, General Taras Chuprynka, in July, 1946, and, probably, a page of citations from the writings of Mykola Mikhnovskyi. The publication was 26 pages long, densely typed, and 30 by 20 cm. in size. It was smuggled by members of the Ukrainian underground to the American embassy in Warsaw, from where it found its way to the National Archives of the United States.

The document consists of brief descriptions of battles waged by the units of the UPA's 3 Military region "Lysonia" during the period from December 16, 1943, to August 2, 1945. The accounts of the battles vary in length from a few lines to several pages of print. They are written in a very terse style, but provide basic information about each battle, such as the strength of the enemy force, the UPA's strength, the general situation, the course of the battle and the result. At the end of the document, the authors provide the following summary of the battles described:

"Altogether, the forces of UPA-Lysonia, those units whose reports are included in this publication, took part in 83 minor and major skirmishes and battles with the Germans and the Soviets between December 16, 1943 and August 2, 1945. During that time, they carried out five major offensive operations against enemy district (*raion*) centres, which they gained temporarily or in which they waged battle: Kozova (13. 8. 1944), Strilyska Novi (16. 12. 1944), Bilshivtsi (23. 12. 1944), Velykyi Hlubichok (21. 1. 1945) and Bilshivtsi (4. 4. 1945). During the battles described here, the enemy German and Soviet armies sustained losses of about 3000 fighting men and officials killed and a large number wounded. At the same time, large supplies of arms and ammunition were taken from the enemy; these are still being used in the fight against the enemy oc-

cupying powers. In addition, the UPA has freed many hundreds of Ukrainians who had been arrested, repelled many of the terroristic, plundering attacks made by Soviet manhunters on Ukrainian vilages and prevented the establishment and operation of the invading forces' administration on Ukrainian territory for almost the full duration of the one-and-a-half-year period under discussion. During that time 209 UPA soldiers were killed and about 165 were wounded; they sacrificed their lives and their blood for the holy cause of their nation's battle for liberation."

For the historian, this publication is a very important source of information about UPA activity on the territory of the 3 Military Region Podillia – "Lysonia". This is because, first of all, the document was prepared by the region's commanders, who had access to information about local UPA units and their activities. Secondly, the descriptions of battles published here are taken from reports of UPA units or come directly from the field, and thus qualify as first-source documentation. All of this makes the publication of particular value here, outside the borders of Ukraine, where there exist very few documents or other information relating to UPA activity in Podillia. Furthermore, the document contains not only descriptions of battles, but also other valuable data. For example, it gives the names of individual units of the UPA and their commanders, states the places where they operated, often mentions the strength of the units, how they were organized, what arms they possessed and the like. On the basis of this information, we are able to draw some conclusions about the organization, operations and tactics of UPA units on the territory of this UPA military region.

The publication reprinted here describes the battle activities of 21 or 22 UPA companies (it is not made clear whether "Bystryi's battalion from Kamianets-Podilskyi was composed of three or of four companies. The descriptions also fail to mention the code names of some of the UPA companies). Here is a list of those companies and their commanders: "Buini" company – commander "Ovoch", "Burlaky" company – commander "Chorny", "Cherniak's company, "Chornomortsi" company – commanders "Zhuk" and "Sych," "Haidamaky" company – commander "Iasmin," "Dovbnia's" company, "Holub's" company, "Kholodnoiartsi" company – commander "Ovoch," "Kosa's" company, "Lev's" company, "Lisovyky" company – commanders "Kok" and "Kruk," "Orly" company – commander "Kots," "Poltavtsi" company – commander Maksym, "Rybolovtsi" company – commander "Levko," "Rubachi" company – commanders "Voron" and "Hamaliya," "Siri Vovky" com-

pany – commanders “Iastrub” and “Kosach” and the company of the non-commissioned officers’ training school – commander “Chos.” In 1944, some UPA companies still formed part of UPA battalions. The document mentions the following UPA battalions and the companies included within them: “Bystryi’s” battalion from the Chortkiv Military District, which included the companies “Siri Vovky” and “Chornomortsi” and the school for non-commissioned officers; “Bystryi’s” battalion from Kamianets-Podilskyi oblast, which encompassed “Voznesenko’s,” “Mohyla’s,” “Smert’s” and probably “Hrim’s” companies; “Bondarenko’s” (Volodymyr Iakubovskiy’s) battalion, which was composed of the companies “Kholodnoiartsi,” “Buini,” and “Rubachi”; “Ostap’s” (Omelian Poliovyi’s) battalion, which included “Lisovyky” “Chornomortsi” and “Rybolovtsi” companies and “Chos’s” school for non-commissioned officers; “Roman’s” battalion, later “Iastrub’s” (Dmytro Karpenko’s), which was made up of “Burlaky,” “Poltavtsi,” “Siromantsi,” “Dovbnia’s” and “Kosa’s” companies.

At the end of the document there is a note stating that the published descriptions of battles waged by the UPA detachments of the 3 Military Region “Lysonia” do not encompass all the UPA battles that took place at that time. We are told that the publication “did not include descriptions of the battles waged by “Siromantsi” company during its raid through the Lviv area and across the Curzon line, battles that occurred during the period of the movement of the front in July, 1944, and some others.” The note assures us that “additional materials towards the history of UPA-Lysonia are being prepared.”

СПИСОК БОЇВ ЗА ЛЮТИЙ-БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ 1945 РОКУ²

19 січня 1945 чотовий «Клим» з відділу «Холодноярців» перебував з одним роєм у с. Заберезки, Бережанського р-ну й о год. 10-й дістав повідомлення, що на с. Глинна наїхало 50 більшовиків. Вони приїхали, щоб зловити 13 хлопців з місцевої самооборони, які перебували в криївках на полі. Чотовий «Клим», не гаючи часу, вирушив з одним роєм на відсіч. По дорозі до нього долучилося кількох хлопців із місцевої самооборони. Він з них сформував відділ, і послав його обійти бандитів іззаду, а сам з роєм заатакував більшовиків спереду. На наступаючого «Клима» більшовики спрямували скорострільний вогонь і з криком «ура» рушили в бій. Тоді наша частина відкрила вогонь ззаду. Кількох більшовиків повалилося на землю, решта змішалася й почала втікати. За ними погналися наші стрільці. Коло нездобутих криївок більшовики залишили 15 убитих і кількох ранених, а решта втекла до району, гублячи по дорозі зброю й амуніцію. У нас не було жодних утрат.

* * *

Відділ «Бурлаки» квартирував 21 січня 1945 р. в с. Івачів Долішній, Великоглибочоцького р-ну. Всі стрільці в силі двох чот квартирували по хатах. Саме село лежить 3 км від району. В хаті командира йшло поспішне приготування до наступу на район. Складено докладний плян наскоку. Цілість відділу

---

1. «Поділля» — скорочена форма назви Подільського краю, або Третньої подільської військової округи УПА «Лисоня». Подільський край був утворений під час реорганізації підпільної адміністрації наприкінці 1944 р: на базі попередньої Тернопільської області. З інформацій у підпільних публікаціях можна зробити висновок, що до цього краю входили деякі округи Кам'янець-Подільської області й Рогатинщина, але, здається, не входив кол. Крем'янецький повіт. Проте, всі вивчені дані ще не дають точної організації цього краю.

2. Майже всі описи в цьому списку боїв УПА вже подані у передрукованих у цьому томі «Коротких описах боїв відділів УПА „Лисоня”». Та це цілком інші описи, базовані на звітах інших осіб. Вони дають нові додаткові інформації й наświetлення цих самих подій, отже вони доповнюють дані «Коротких описів боїв відділів УПА „Лисоня”», бож ті й ті описи дуже короткі. Інформації про деякі справи обох описів деколи різняться.

поділено на кілька ударних груп. Кожній групі приділено певну частину району для операції. Тому що через район переходить головна залізнична лінія Львів-Тернопіль, командир відділу доручив ройовому «Степові» зірвати телефонну й залізничну сполуку. Увечері командир відділу зробив коротку відправу з підстаршинами і старшинами, даючи їм конкретні вказівки щодо наступу, часу та напрямку відступу після акції. О год. 21 поодинокі групи відійшли на пункти нападу й заставу. Коли прийшли під район, на станцію прийшов якраз поїзд, що всіх заскочило, бо знали, що залізнична лінія мала бути перервана, але командир відділу дав наказ починати наступ. Поодинокі групи зайняли призначені їм відтинки. Під час наскоку на район знищено приміщення НКГБ, воєнкомату разом з начальником і приміщення РВНО. Всіх убитих більшовиків було 10, стільки ж ранених. У нас був один легко ранений. При відході відділ розкинув по місті летючки.

* * *

8 лютого 1945 відділ «Бурлаки» в силі двох роїв зробив засідку на шляху Тереховля-Буданів. У засідці знищено 18 червоних бандитів, з ними впав заступник голови району. Здобуто 14 крісів, 2 ППШ та багато іншого військового майна. Ми не мали жодних утрат.

* * *

20 лютого 1945 приїхало до с. Заставці, Монастирського р-ну 15 більшовиків, у тому числі голова району та начальник НКВД. Рій з відділу «Лісовиків» зробив на них засідку за селом. Рій, підпустивши більшовиків на віддаль 80 м, відкрив вогонь. По 10-хвилинній перестрільці більшовики розскочилися, залишаючи 5 вбитих і кількох ранених. Між ними убито голову району й начальника НКВД. Здобуто 3 кріси, 1 ППШ, 1 пістолу та інше майно. У нас не було жодних утрат.

* * *

9 березня 1945 о год. 20-ій частину відділу «Бурлаки» заскочили більшовики в силі 80 чоловік коло с. Настасів, Микулинецького р-ну, й вона прийняла бій. У бою вбито 18 більшовиків і 3 ранено. Ми мали 2 вбитих і 1 раненого.

* * *

10 березня 1945 о год. 13-ій частина відділу «Бурлаки» звела бій зі стрибками коло с. Н... Тернопільського р-ну. У бою вбито 11 стрибків. У нас не було жодних утрат.

* * *

25 березня 1945 відділ «Рубачів» квартирував у с. Городище, Великоглибочоцького р-ну. Більшовики довідалися про постій відділу, стягнули 2 бойові сотні та рушили на с. Городище. З собою мали тяжкі кулемети і гранатомети. Того ж самого дня о год. 2 почався наступ більшовиків на становища нашого відділу. Більшовики намагалися за всяку ціну оточити наш відділ, але стрільці цільним вогнем до того не допустили, і не відступали зі своїх становищ. Ройовий, який був прикладом для своїх стрільців, сам з кріса застрілив 8 більшовиків. Більшовики обстрілювали відділ кулеметами і гранатометами, але їхні стрільна не завдали жодних утрат, тільки спалили кілька хат. Стрільці завзято відбивали ворога, а місцеве населення додавало їм заохоти своєю бадьорою поставою, хоч горіло їхнє майно. Відділ продержався на становищах до вечора, а коли під вечір ворог почав підтягати нові сили, щоб оточити, відділ зручним маневром відступив, пустивши два ворожі відділи один на одного. 15 хвилин чути було густу стрілянину між двома більшовицькими відділами. У бою ворог утратив 50 вбитих і 45 рпнених. У нас був 1 легко ранений. Під час бою в сусідньому селі більшовики хотіли зробити мімінг, але місцевий священик задержав людей у церкві та казав молитися за перемогу повстанців.

* * *

20 березня 1945 відділ «Рубачів» заквартирував на хуторах коло с. Покропивна, Кізілівського р-ну. На донос сексота о год. 5-ій приїхали з району стрибки в силі 80 чоловік і наскочили на нашу заставу. Застава з боєм відступила, а діставши підмогу, пішла в контратаку й цілковито розігнала сталінських вислужників. У тій сутичці ворог утратив 5 убитих і кількох ранених; ми мали 2 вбитих і 2 ранених. Після того наш відділ мусів перейти на інший постій, а переходячи через залізничу лінію Львів-Тернопіль, всю залізничу службу розігнав і заквартирував у недалекому лісі.

* * *

Сотенний політвиховник д. «Чад», із відділу «Холоднярців», ранений 24. 2. 1945 в бою з більшовиками коло с. Мичишова, лежав у санпункті в с. Сільце, Підгаєцького р-ну. 12 березня 1945 наскочили на село більшовики й зайшли до хати, де лежав ранений д. «Чад». Друг «Чад» вбив 2-ох більшовиків і покінчив із собою.

* * *

12 березня 1945 сотен. «Коц», оточений зі своїм почтом у лісничівці коло с. Кобиловолоки, Буданівського р-ну, бився в палаючій хаті з переважаючими силами ворога навіть тоді, коли на ньому горіло волосся й одяга та закликав стрільців бити ворога до останку. Всі стрільці з сотен. «Коцом» полягли героїською смертю (12 чоловік), вбиваючи 45 більшовиків.

* * *

15 квітня 1945 відділ «Лісовиків» квартирував на хуторах Морги, коло с. Сільце, Підгаєцького р-ну. Минулого дня ввечері всі дооколичні села були вільні від більшовиків. Ранком 5 квітня біля год. 7-ої почувися стріли в напрямі с. Слав'ятин. Рій, який був на заставі над селом, повідомив, що до Слав'ятина прибули більшовики. Командир відділу «Крук» зарядив алярм і наказав відходити до лісу. В той час прибув розвідувач із с. Божиків і повідомив, що й туди приїхали більшовики. В лісі відділ зустрів дроворубів, від яких довідався, що до с. Тростянець приїхали також більшовики. З того виходило, що більшовики оточили цілий комплекс лісу, де був відділ. Командир відділу дав наказ зайняти становища між Сільцем і Дібровою та приготувитися до бою. Коло год. 2-ої від сторони Діброви почувися перші стріли, а вслід за ними появилися більшовики, які тихо підсувались до наших становищ. По перших стрілах охопила відділ паніка, але завдяки командирові відділу, який задержав стрільців і заохотив до бою, почався завзятий бій, в якому більшовики почали оточувати відділ і вже замикали його залізним кільцем. Бій тривав цілу годину. Більшовики наступали з усіх сторін з великою настирливістю. В бою відзначався рой. «Бір» зі своїм роєм. В ході бою командир відділу дав наказ до пролomu. Стрільці закидали ворога ґранатами й кинулися до пролomu, а ворог пішов у розтіч. Відділ, прориваючись з оточення, забрав ранених і відступив у порядку. Ворог утратив коло 170 вбитих і стільки ж ранених. Більшовики забрали наших і своїх вбитих і вночі повезли до району.

11 квітня 1945 один рій «Рубачів» розігнав міліцію в с. Велика Плавуча, Козівського р-ну. Зліквідовано команданта станиці та забрано зброю.

* * *

12 квітня 1945 рій відділу «Холодноярців» розігнав міліцію в с. Ценів, Козівського р-ну. Зліквідовано команданта станиці й забрано зброю.

* * *

3 травня 1945 відділ «Холодноярців» зліквідував міліцію і знищив колгосп у с. Кур'яни, Бережанського р-ну. Зліквідовано коло 35 сталінських висулжників. Ми не мали втрат.

Слава Україні.

*Передрук калькової копії підпільного документу.
Оригінал: Архів ЗП УГВР. Фотокопія: Архів
«Літопису УПА».*

“PODILLIA”: LIST OF BATTLES FOR
FEBRUARY-MARCH-APRIL, 1945
(Resume)

This “List of Battles” includes short descriptions of the battles which took place between UPA units and the NKVD during the months of February, March and April, 1945. The “Podillia” in the title refers to the Podillia *krai*, which coincided with the territory of the UPA’s 3 Podillia Military Region “Lysonia”. Listed in this document are 12 battles and skirmishes that took place on this territory between the UPA and the NKVD.

Almost all of these battles had already been described in “Brief Descriptions of the Battles of UPA ‘Lysonia’”, an underground publication of the UPA’s 3 Military Region which we are reprinting in this volume of *Litopys UPA*. However, the descriptions included in this “List of Battles” are somewhat different from those in that publication. Probably, they were prepared on the basis of different reports and, as they often provide additional data, they serve to fill out the earlier descriptions.

A carbon copy of the original “List of Battles” can be found in the ZP UHVR Archives.

«Поділля»

ВПАЛИ НА ПОЛІ СЛАВИ

(Неповний список жертв від 1. I. до 1. VI. 1945)

1. **«Чугайстир»** — організаційно-мобілізаційний військового штабу воєнної округи «Лисоня» — згинув у бою з більшовиками в січні 1945 року біля с. Козівка, Велико-Бірківського району, Тернопільської області.

1. **«Тятива»** — господарський референт Тернопільської округи — згинув у бою з більшовиками в січні 1945 року біля с. Козівка, Велико-Борківського району, Тернопільської області.

3. **«Максим»** — сотенний УПА, сотня «Полтавців» — згинув у бою з більшовиками у січні 1945 року.

4. **«Кок»** — сотенний УПА, сотня «Лісовиків» — згинув у бою з більшовиками у січні 1945 року.

5. **«Гліб», «Артем»** — провідник ОУН Копичинецького надрайону — згинув у бою з більшовиками у січні 1945 року.

6. **«Арсен»** — організаційний референт ОУН Копичинецького надрайону — згинув у бою з більшовиками у січні 1945 року.

7. **«Ісидор», «Струм»** — господарський референт «Поділля» — помер у лютому 1945 року.

8. **«Кит»** — господарський референт Бережанської округи — згинув у бою з більшовиками у січні 1945 року в с. Слав'ятин, Підгаєцького району.

9. **«Соловій»** — референт пропаганди Бережанського надрайону — згинув у бою з більшовиками у січні 1945 року на хуторах Весела Гора біля с. Мозелівки, Підгаєцького району.

10. **«Волох»** — провідник ОУН Сатанівського надрайону, Кам'янець-Подільської області — згинув у бою з більшовиками біля села Іванків, Скала-Подільського району, Тернопільської області.

11. **«Каїн»** — господарський референт Бережанського надрайону — згинув у бою з більшовиками у в лютому 1945 року біля с. Волощина, Підгаєцького району.

12. **«Ярема»** — провідник ОУН Борщівського надрайону — згинув через необережність від власної гранати.

13. **«Гар»** — заступник референта СБ «Поділля» — згинув у бою з більшовиками біля с. Синьків, Заліщицького району, Тернопільської області.

14. **«Дід»** — окружний референт СБ Чортківщини — згинув у бою з більшовиками в березні 1945 року біля с. Синьків, Заліщицького району, Тернопільської області.

15. **«Супрун»** — провідник ОУН Заліщицького надрайону — згинув у бою з більшовиками в березні 1945 року біля с. Синьків, Заліщицького району, Тернопільської області.

16. **«Гриць», «Захар»** — б. окружний провідник ОУН Чортківщини — згинув у бою з більшовиками в березні 1945 року в с. Капустинці, Товстенківського району, Тернопільської області.

17. **«Богдан»** — організаційний референт ОУН Скалатського надрайону — згинув у бою з більшовиками в березні 1945 року.

18. **«Код»** — сотенний УПА, сотня «Орли» — згинув у бою з більшовиками 12 березня 1945 року на лісничівці біля с. Коб[иловолки?], Будзанівського району.

19. **«Голуб», «Зенон», «Богдан»** — визначний провідний член ОУН на СУЗ, провідник ОУН Кам'янець-Подільщини — згинув у бою з більшовиками 27 березня 1945 року біля с. Бишки, Козівського району, Тернопільської області.

20. **«Сич»** — сотенний УПА, сотня «Чорноморці» — згинув у бою з більшовиками в червні 1945 року.

21. **«Тарас»** — провідник ОУН Волочиського надрайону, Кам'янець-Подільської області — згинув у бою з більшовиками в березні 1945 року.

22. **«Гонта»** — організаційний референт Бережанської округи — згинув у бою з більшовиками у квітні 1945 року.

23. **«Орленко»** — провідник ОУН Бучацького надрайону — згинув у бою з більшовиками у квітні 1945 року.

24. **«Тарас»** — організаційний референт пропаганди Тернопільської округи — згинув у бою з більшовиками у квітні 1945 року.

25. «**Гук**» — довголітній член ОУН, колишній організаційний Бучацької округи, крайовий працівник СБ — згинув у бою з більшовиками 24 квітня 1945 року в с. Рудники, Підгаєцького району. Щоб не попасти в руки НКВД — застрілився.

26. [«**Мороз?**»] — довголітній член ОУН, працівник СБ — згинув у бою з більшовиками 24 квітня 1945 року в с. Рудники, Підгаєцького району. Щоб не попасти живим у руки НКВД — застрілився.

27. «**Хмара**» — провідник ОУН Бережанського надрайону — згинув у бою з більшовиками 23 квітня 1945 року в с. Божиків, Підгаєцького району. Щоб не попасти живим у руки ворога, застрілився.

28. «**Чугайстир**» — організаційний референт ОУН Скалатського надрайону — згинув у бою з більшовиками у квітні 1945 року.

29. «**Максим**» — референт СБ «Поділля» — згинув у бою з більшовиками 24 квітня 1945 року в с. Гаї Великі, Микулинецького району, Тернопільської області.

30. «**Леся**», «**Ніна**» — подружки УЧХ з Чортківщини — згинували в бою з більшовиками 6 травня 1945 року біля с. Більче-Золоте, Борщівського району.

31. «**Крук**» — курінний УПА* — згинув у бою з більшовиками 7 травня 1945 року біля с. Сосулівка, Чортківського району.

*Передрук калькової копії підпільного документу.
Оригінал: Архів ЗП УГВР; Т 20-2; фотокопія —
Архів «Літопису УПА».*

---

* За даними в «Коротких описах боїв „Лисони”», хор. «Крук» був командиром тактичного відтинка УПА.

“PODILLIA”: FALLEN ON THE FIELD OF GLORY
(Resume)

This list of the fallen includes 32 people who were killed on the territory “Podillia” (Podillia *krai*), that is, within the UPA’s 3 Podillia Military Region “Lysonia”, between January 1 and June 1, 1945. Included in the list are only the leading activists of the Ukrainian armed resistance, who held various posts in megadistrict, regional or *krai* leaderships, and UPA officers. For each person listed, the following information is given: pseudonym, function in the armed resistance, how, when and where he/she was killed. In a few cases, the exact dates or places of death are not indicated, and in one case, the specific functions of two women, “Lesia” and “Nina”, are not given; we are told that they worked for the Ukrainian Red Cross (UChKh) in the Chortkiv area.

The documents inform about the deaths of the following UPA officers: “Chuhaistyr”, chief of organization and mobilization at the headquarters of the UPA’s 3 Military Region “Lysonia”; “Kruk”, commander of the UPA’s Chortkiv Military District; “Kok”, commander of the UPA company “Lisovyky”; “Kots”, commander of the UPA company “Orly”; Maksym”, commander of the UPA company “Poltavtsi”; and “Sych”, commander of the UPA company “Chornomortsi”. All of these officers were killed in battle with the NKVD.

As suggested by its title, “Podillia”, this document was written by the Podillia *krai* leadership of the Ukrainian resistance. The document is not dated. A carbon copy of the typed original is kept in the Archives of the Foreign Representation of the Supreme Ukrainian Liberation Council (ZP UHVR), No. E 20-2.

«Саник»

ПОВСТАНСЬКИЙ СТЯГ
(Збірник революційних пісень)

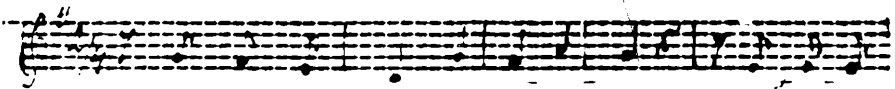
1947

В п'ятиріччя героїчної боротьби
Української Повстанської Армії
з німецько-фашистськими і російсько-більшовицькими
окупантами України
за Українську Самостійну Соборну Державу*

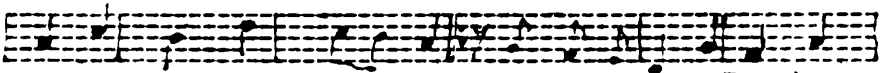

ПОВСТАНСЬКИЙ СТЯГ

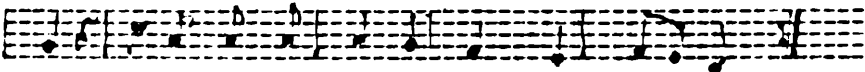
(Маршова повстанська пісня)

Пов-стан-ський стяг наш ло-по-тять, Чер-во-чо-

-чо-рний в бій скли-ка-є, В кро-ві ку-па-єть-ся зем-

-ля, Це Ук-ра-ї-на вос-кре-са-є.

Повстанський стяг наш лопотить, Червоно-чорний стягу наш
Червоно-чорний у бій скликає, — Ідем в червоне без вагання,
В крові купається земля, Щоб нашу Чорну і Святу
Це Україна воскресає. Звільнить від ката у повстанні.

Повстанський стягу бойовий
Це кров тебе почервонила,
А рідная свята земля
Тебе це чорним позначила.

Повстанський стяг наш лопотить,
Червоно-чорний в бій скликає, —
В крові купається земля,
Це Україна воскресає.

---

* Ця присвята займає в оригінальному підпільному виданні окрему сторінку.

СВОБОДА НАРОДАМ

(Маршова повстанська пісня)

Сво-бо-да на-ро-дам, сво-бо-да лю-ди-ні зов во-лі
по сві-ті із на-ших зна-мен. За спільну- в справу ста-
вай в одну ла-ву уз-бек, ук-ра-їнець, ін-дус і буш-мен.
Вста-вай-те, вста-вай-те у-сі, хто в че-во-лі, Єд-най-тесь
під визволь-ні ча-ші стя-ги, ру-бай-те, стріляй-те усіх,
ко че-во-лять, ні жалю, ні лас-ки для вас во-ро-ги!

«Свобода народам. Свобода людині» —
Зов волі по світі із наших знамен.
За спільну справу ставай в одну лаву —
Узбек, українець, індус і бушмен.

Заспів:
Вставайте, вставайте усі, хто в неволі.
Єднайтесь під визвольні наші стяги.
Рубайте, стріляйте усіх, хто неволять, —
Ні жалю, ні ласки для вас вороги.

«Свобода народам, свобода людині» —
Луною із джунглів, степів, гір, долин.

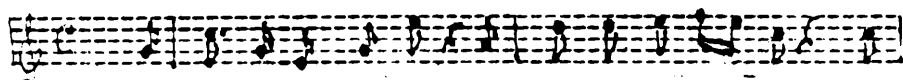
За спільную справу ставай в одну лаву —
Учений, нуждар, робітник, селянин.

За владу, за волю, за хліб, кращу долю,
За рівність без «старших» і «вищих» б'ємось.
І зброї не кинем, аж поки не скинем
З людини й народів неволі ярмо.

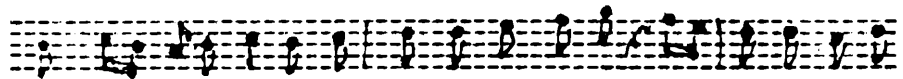
Ми знищимо катів і «братів», що — катами,
І руками вільними по щастя сягнем.
«Свобода народам, свобода людині» —
На наших прапорах палає вогнем.

УПА ІДЕ, УПА

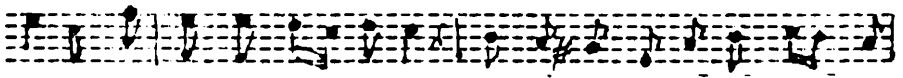
(Маршова повстанська пісня)

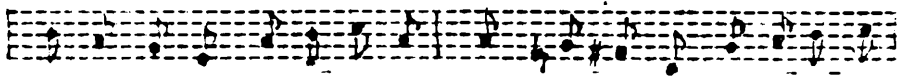
У - Па і-де, У - Па, і во-рог у - ті - ка, Бо

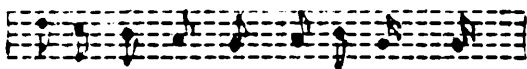
ар-мі-я ге-ро-ів ні - ко-му не всту-па, Бо ар-мі-я ге-

ро-ів ні - ко-му не всту-па, Ми У-Па не по-со-ро-ми-м,

бу-дем би-тись до за-ги-ну за сво-бо-ду для на-ро-дів

і за во-лю для лю-ди-ни! Со -

УПА іде, УПА
І ворог утіка,
Бо армія героїв
Нікому не вступа.

Приспів:
Ми УПА не посоромим,
Будем битись до загину
За свободу для народів
І за волю для людини.

«Соборна і вільна» —
Цей клич несе УПА
Гей, армія героїв
Нікому не вступа.

Ми били німака
Й б'ємо більшовика,
Бо армія героїв
Нікому не вступа.

І всюди й все УПА
Поконує врага,
УПАрмія ніколи
Й нікому не вступа.

Гей, хлопці, до УПА
І сміло на врага,
Бо армія героїв
Нікому не вступа!

НЕ ОДНА ВЖЕ ХМАРА

(Пісня про бій під Уневом)¹

Я е од - ча вте хма - - - - - ра і си -
- ня і чо г - - - - - та сот - це яв - ту - дя - - - - - ля,
Я е од - ча ця - ва - - - - - ля гор - сто - ка та ти -
- - - - -

Не одна вже хмара
І синя і чорна
Сонце заступала,
Не одна навала
Жорстока та хижа
Україну вкривала.

Не було й не буде
Звік* такої хмари
Щоб сонце згасила,
Не було й не буде
Навали такої,
Щоб нас задушила.

1. Бій під Уневом Перемишлянського району — один з найбільших боїв УПА з більшовицькими загарбниками, відбувся 30 вересня 1944 року. Проти куреня УПА під командуванням сот. «Яструба» (Дмитра Карпенка), виступило понад тисячу більшовицьких бандитів, які від год. 9 до 23, при спідвії гармат, мінометів і танків, провели на становища повстанців 22 наступи. 1-го жовтня бій ішов далі під Пнятином. Втрати ворога понад п'ятсот вбитими й раненими.

* Звік, звіку - ніколи.

Хлопці в бій готовтесь,
З усіх боків ворог
Навалою суне.
Акторів, Словіта
Повні босярами,
Кишать Луні й Унів.

Вночі відв'язались,
З «перстень» прорвались
І — «питай, як звали».
Босярі в порожнє
Місце у облаві
До ранку тримали.

«Бурлаків», «Полтавців»,
Сотні «Коси» й «Довбні»,
Славних «Сіроманців»
Веде «Яструб» смілий
За святеє діло
Проти голодранців.

З двох сторін уранці —
«Вперьод» на повстанців
З усієї сили...
І півдня стрілялись.
Поки догадались,
Самі себе били.

Тріскіт кулеметів
Гук гранатометів,
«Слава», матюкання
Пораних крики,
Гуркіт танків дикий —
До ночі із рана.

Не одна вже хмара
І синя і чорна
Сонце заступала...
Не одна навала
Жорстока та хижа
Україну вкривала.

Відступаєм в Пнятин, —
Нічко, рідна мати,
Захисти повстанців,
Відійшли, спочили,
Знову обступали
Вороги уранці.

Світом слава лине —
Переполовинив
«Яструб» голодранців.
— Слава, командира
Хай голота гине,
Зай живуть повстанці!

Суне знов голота.
Танки і піхота.
Кругом наступають,
«Яструб» сам на танки, —
Горять їх останки,
Босярі втікають.

Не було й не буде
Звік такої хмари,
Щоб сонце згасила.
Не було й не буде
Такої навали,
Щоб нас задушила.

В ЗАГОРОВІ НА ГОРІ

(Про бій у Загоріві на Волині)

В За-го-ро-ві на го-рі у старім ма-на-сти-р-і.

В Загоріві на горі
У старім монастирі
У неділю рано-вранці
Там молилися повстанці:

«Благослови, Божа Мати,
На ворогів міцно стати,
Боронити Україну
По-лицарськи, — до загину.»

«Борітеся, мої діти,
Бідну землю бороніте,
За прикладом мого сина
Встане з мертвих Україна.»

В понеділок на світанку
В Загоріві блищать танки,
Гудуть авта й літаки —
Облягають німаки.

«Друзі, алярм, гей вставайте,
Монастиря не давайте,
Бороніте Україну.»
«Здобудемо або згинем!...»

Стало дніти у вівторок —
«Іх тисячі, а нас сорок...»

Налягають німаки,
Не даються козаки.

Той ранений вже вчетверте,
Одмагається від смерти, —
«Зажди смерте хоч хвилину, —
Ще зіб'ю з одну машину.»

Той, під розп'яттям конає
І на Христа поглядає:
«Ти за нас вмер, Божий Сину,
І ми гинем за Україну.»

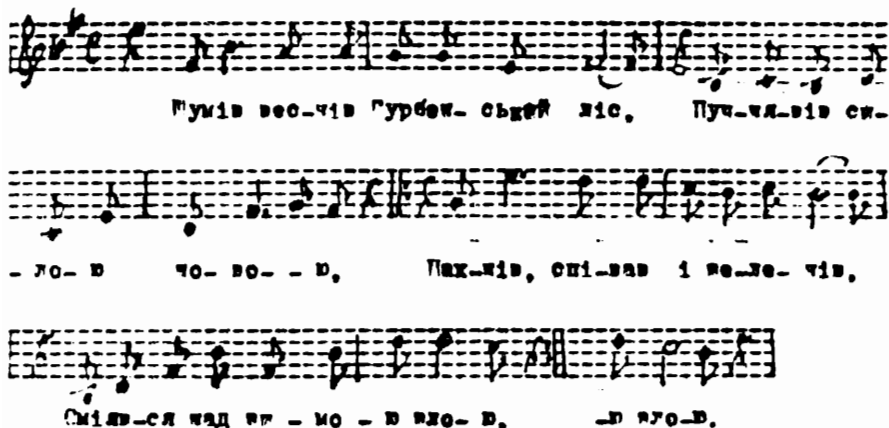
Стало в середу смеркаться —
Залишилось вісімнадцять.
З полеглими попрощались.
Крізь ворожий стрій прорвались.

В Загоріві на горі
Спочивають лицарі.
Хрест високий в головах:
«Полягло тут 22»...

Спіть спокійно, друзі милі,
У високій цій могилі,
Пімстимо смерть і руїну,
Здвигнем з мертвих Україну.

ШУМІВ-ВЕСНІВ ГУРБІНСЬКИЙ ЛІС

(Пісня про бій під Гурбами)²

Му-мів вес-чів Гур-бин-ськый ліс, Пуч-ня-вів си-
-ло-в чо-во-в, Пах-нів, спі-вав і ве-ле-чів,
Смія-ся над зи-мо-в яло-в, -в яло-в.

Шумів-веснів гурбинський ліс.
Пучнявів силою новою,
Пахнів, співав і зеленів, —
Сміявся над зимою злою.

Він знав, що холод і пільму,
Які б вони не були люті,
Завжди весна перемага.
Було так, є і має бути.

Сьогодні ж в лісі дві весни, —
Подвійний рух, подвійний гамір —
Між квітами серед дубів
Цвіте-шумить повстанський табір.

А вколо ліса, мов туман
На села, на поля спадає, —
То більшовицька босячня
Ліси гурбинські обступає.

---

2. Бій під Гурбами на Крем'яниччині, один з найбільших боїв УПА з більшовиками, відбувся 24 квітня 1944 р. Втрати ворога 800, наші — 80.

І вдарив бій, преславний бій, —
Бій зла з добром, зими з весною.
Бій тьми із сонцем золотим,
Неволі з волею святою...

— Тримайсь, «Сторчане», з полком пре
«Герой» — «смиритель» вільних фінів. —
На двісті кроків підпустив —
І полк пропав, й полковник згинув.

Ось вдарив ворог другий раз.
Ще й з танками і фронтом цілим...
Зломився «Яструб», «Залізняк»,
Оточений «Сторчан» наш смілий...

«Курінь в прорив!»... Ударили —
Три сотні вирвались й гармати,
Не встигло вийти шістдесят.
А з ними і «Сторчан» завзятий.

Прорвався ворог на зади...
(Іх — тридцять тисяч, наших — жменька.)
Та тут, мов скеля на шляху, —
Курінь «Бувалого» й «Довбенка».

До ночі бились, а вночі
Рванули разом на всі боки...
Й сміялись з люті ворогів,
Немов весна з снігів глибоких.

Шумить, весніє наш народ.
Пучнявіє, мов ліс весною,
І з ворогом у бій стає,
Мов та весна з зимою злою,

Бо знає, що неволю, гніт,
Які б вони не були люті,
Хто бореться, — перемагає —
Було так, є і має бути.

НАД СТЕПАМИ, НАД ЛІСАМИ

(Пісня про «Орлика»)²

НАД СТЕ-ПА-МИ, ПО-НАД РІ-СА-МИ, ПО-НАД
СЕ-ЛА-МИ МІ-СТА-МИ ОР-ЛИК
МО-ЛО-ДИЙ ДІВ-ЧИ-НАВ-СЯ, ВІН
ДО ДРУЗІВ ВІД-ІВ-СЯ: ВІН ВІД-ІВ-СЯ:

Над степами, над лісами,
Понад селами, містами
Орлик молодий знімався, —
Він до друзів відзивався:

Він ОУН юнацтво жваве
Кинув сміло в бій кривавий
З ворогами батьківщини
За ідею України.

«Гей, юнацтво, ви орлине,
Понад хмари дайте злинемо.
Сонце, простір тут і воля,
Вгору кличе орлів доля...»

Сам на чолі друзів линув
Вождь ідеї і вождь чину
І за милу Україну
У змагу завзятім згинув.

І на «Орлика» зов смілий
Тисячі орлят злетіли...
Він підніс їх до ідеї,
Вчив, як працювать для неї.

Хоч впав «Орлик» з рук ворожих,
Та юнацтво враг не зможе.
Не вмре ввіки, не загине
Чин, ідея України.

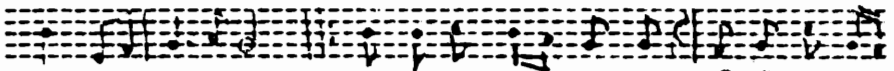
3. Дмитро Мирон «Орлик» — один з найвизначніших українських революціонерів-націоналістів. Провідник, організатор, теоретик, ідеолог і бойовий вояк революції. Крайовий провідник ОУН, учасник Другого Великого Збору Організації (1941 р.), автор загальновідомого твору — «Ідея і чин України». Виховав для революційної боротьби тисячі юнацтва, духовий батько УПА. Згинув від кулі агента гестапо в Києві 25 липня 1942 року.

ГЕЙ, БУВАЛИ ХМАРИ

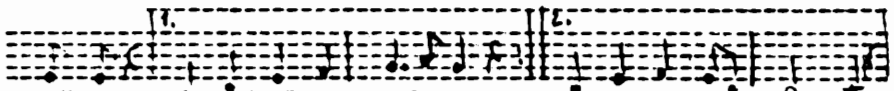
(Пісня про «Савура»)⁴

Гей, бу-ва-ли хма-ри та бу-ва-ли бу-рі в ча-шії

У-кря-ї-чі, Не бу-ло ж чи-ко-ли та-ко-ї ча-

-ва-ли, що тер-пи-мо ти-чі... що тер-пи-мо ти-чі...

Гей, бували хмари
Та бували бурі
У нашій Україні,
Не було ж ніколи
Такої навали,
Що терпимо нині...

Гей, та як звелися
Зі сходу й заходу
Дві чорні хмари, —
Вкрили наше небо,
Придушили землю,
Як зловісні мари.

---

4. Дмитро Клячківський — «Клим Савур» — «Охрім» — член Проводу ОУН на ПЗУЗ, член Головного Військового Штабу УПА й командир УПА-Північ. Один з перших кинув клич одвертої збройної боротьби проти окупантів і організував перші відділи УПА. Під його умілим керівництвом, у жорстоких боях з німецькими та розбишацькими бандами червоних партизан, повстанські загони загартувалися, зміцніли і зросли на силах так, що в багатьох округах Полісся й Волині зовсім прогнали ворожі банди та уможливили народові вільно жити й розвиватися. Впав полковник «Клим Савур» геройською смертю в бою з переважаючими силами більшовицьких окупантів 12 лютого 1945 р., у лісі біля Орівських хуторів, Клеванського району, Рівенської області.

Сховалося сонце
І припишли люди
У тяжкій неволі —
«Вже нам не діждатись,
Поки кінець світу,
Та кращої долі...»

Гей, але як дмухне
Та буйненький вітер
З Волині й Полісся,
Заклубились хмари...
«Може буде легше» —
Десть шепіт пронісся.

Гей, але як вийде
З лісів і ярів
Та УПА завзята,
То вороги люті
Не знають, де дітись
Та куди втікати.

Гей, а попереду
На воронім коні
«Савур» виїжджає, —
Блискавками мечуть
Сталевії очі,
Громить-промовляє:

«Гей, збирайтесь друзі,
Сміливі та дужі
На бій з ворогами, —
Здобудем державу
Соборну та вільну
Своїми руками!»

Як набрав розгону
Свіжий вітер волі
З славної Волині...
Гей, УПА гуляла, —
Хмари розганяла
По всій Україні.

Прояснився захід, —
Щезла одна хмара —
Проклята німота,
Але тисне, душить,
Сонце заступає
Московська голота...

«Не кінець ще, хлопці,
Повстанці — молодці,
Не лишайте зброю,
Як не розженемо
Більшовицьку хмару,
Не буде спокою.»

«Правда, командире,
Наш «Савуре-Климе»! —
Повстанці гукають.
І УПА герої
Знов у славні бої
Завзято рушають.

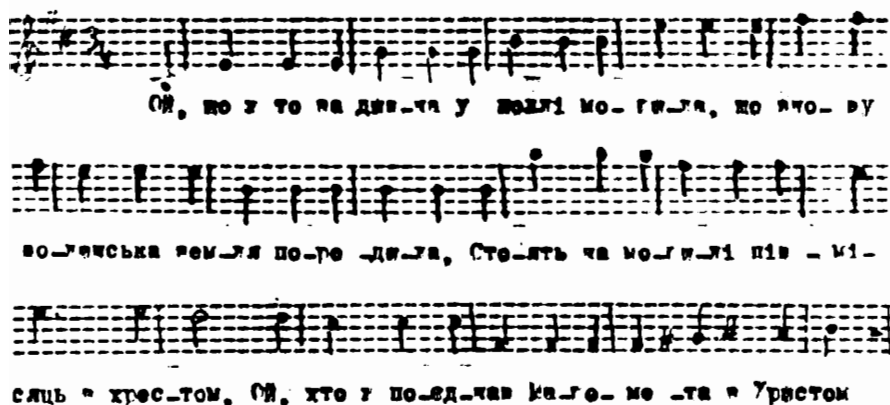
Ось-ось сонце зійде.
З-за хмар воля вийде
І тризуб засяє...
«Де ж ти, командире,
Наш «Савуре-Климе»?
Де?» — УПА питає.

На оржівських полі
У тяжкому бої
Командир вмирає.
«Наказ, командире,
Наш «Савуре-Климе»! —
Повстанці голосять.

Битись до загину
За вільну Україну —
Заповіт складає.
Про «Савура-Клима»
Славними боями
Славу скрізь разносять.

ОЙ, ЩО Ж ТО ЗА ДИВНА У ПОЛІ МОГИЛА

(Пісня про бійця УПА — узбека)

Ой, що ж то за дивна у полі могила, що вчора
волинська земля породила, стоять на могилі півмі-
сяць з хрестом, Ой, хто ж поєднав Магомета з Христом

Ой, що ж то за дивна у полі могила,
Що знову волинська земля породила, —
Стоять на могилі півмісяць з хрестом...
Ой, хто ж поєднав Магомета з Христом.

І що то за дивне, незнане письмо —
Під місяцем, ось, на таблиці воно.
Ой, хто і кого в цій землі поховав,
Півмісяць поставив і напис уклавав...

Це літом було в сорок третьому році...
Ми били фашистів на кожному кроці, —
Ось тут, де могила, запеклий був бій,
Ось тут, де могила, впав приятель мій...

Закинула доля в наш відділ здалека
Палкого бійця — молодого узбека.
Він нашу ідею всім серцем любив
І нашого ворога з нами він бив.

Коли ж був ранений в нерівному бою
І, кров'ю залившись, вчув смерть над собою,
То погляд гарячий на схід скерував
І, з нами прощаючись, так він сказав:

«Українці... Я в бої із ворогом гину
За вільну Узбекию й вільну Україну,
Ви ж, друзі близькі, хоч сусіди далекі,
Боріться за волю свою і узбеків...»

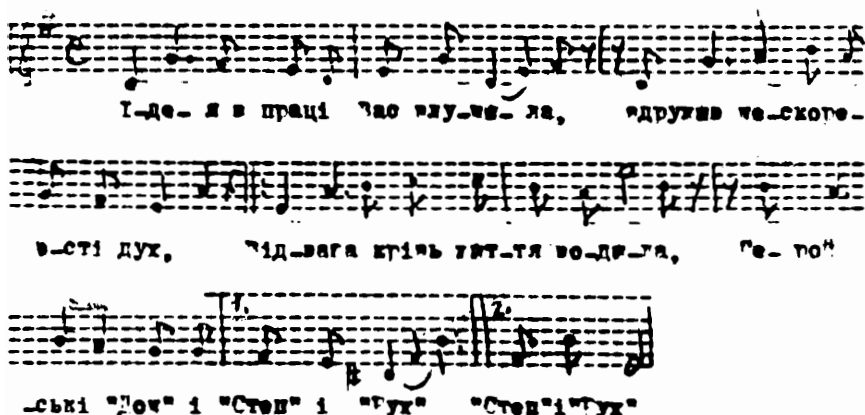
Ми спільно з узбеками друга ховали,
Півмісяць і хрест в головах виставляли,
Його заповіт ми писали гуртом —
Узбеки — під місяць, а ми — під хрестом.

Так знайте ж, що ця ото дивна могила
Союз поневолених кров'ю скропила.
Це ми об'єднали всі віри й народи
В ім'я боротьби з ворогами свободи.

Це наш клич лунає у кожній країні —
«Свобода народам, свобода людині!»
Й дрижить кожний злодій і кат-окупант,
Що всі поневолені — разом в УПА.

ІДЕЯ В ПРАЦІ ВАС ЗЛУЧИЛА

(Пісня про «Дона», «Степа» і «Руха»)⁵

І-де-я в праці за-о-злу-чи-ла, здружив че-скоге-
в-сті дух, від-вага кризь жит-тя во-ди-ла, ге-рої
-ські «Дон» і «Степ» і «Рух» «Степ» і «Рух»

Ідея в праці вас злучила,
Здружив нескорености дух,
Відвага кризь життя водила,
Геройські «Дон» і «Степ» і «Рух».

В УПА катів ми сміло били,
В ОУН викінчували їх,
Ви віддали всі свої сили
За волю рівну для усіх.

5. Михайло Сулук — «Дон», нар. 1921 р. у Новосілках, Підгаєцького району, Тернопільської області. Тракторист. Член ОУН від 1929 р., чотовий УПА, буланний, лицар Бронзового Хреста Бойової Заслуги. Згинув 23 лютого 1947 року у Загайцях, в боротьбі з більшовицькими бандитами.

Ілько Нагудишин — «Степ» — нар. 1924 р., селянин, член ОУН з 1942 р., вістун УПА, двічі ранений у боях з більшовицькими бандитами, лицар Бронзового Хреста Бойової Заслуги. Згинув разом з «Доном».

Ілько Сулук — «Рух» — нар. 1920 р. в Новосілках, столяр, член ОУН з 1936 р. Сповняв функцію зв'язкового при різних проводах, аж до обласного включно. Дуже бойовий. Відзначений Бронзовим Хрестом Бойової Заслуги. Впав у бою з більшовиками в рідному селі восени 1948 року.

Не плач, дівча, дружино, мати,
Що відійшли вони від вас, —
Життя для боротьби віддати
Для них найвищий був наказ.—

І виконали його чесно, —
Героями лягли в борні, —
Україна смертю їх воскресне,
А слава їх не згине, ні.

Хоч підпірав їх трупом ворог —
Кривавий мур енкаведе, —
Не встоїть він, зметем у порох —
На голови катів впаде.

Хоч ворог в яму труп їх вкинув
На ганьбу і на жир для псів,
Він цим провалля не закинув,
Що ділить нарід від катів.

Ще ждуть на зрадників гиляки,
Чекають на катів ями,
Чим частували нас, собаки,
Того спробуєте самі.

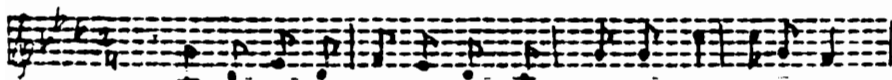
Не плач, дівча, дружино, мати.
Що ворог вбив їх, що зганьбив,
За смерть дістане смерть проклятий,
Ганьбою ж слави не здобув.

Співайте з нами гімн героїв,
Що славу множать, будять честь,
Що підіймає всіх до зброї,
Що родить гнів, жагу і месть.

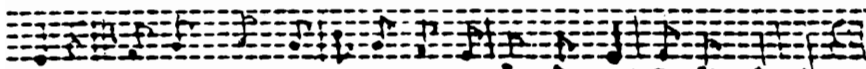
ЗА СИБІРОМ СОНЦЕ СХОДИТЬ

(Пісня про «Кармелюка»)⁶

(Мотив народний)

«Я Си-бі-ром сонце ско-дить, як пе-ред ві-ка-

ми, здавеч славна Ук-ра-ї-на та Кар-ме-лю-ка-ми.

За Сибіром сонце сходить,
Як перед віками, —
Здавен славна Україна
Та «Кармелюками».

В Будзанові у в'язниці,
Там брати закуті,
Від харцизів більшовицьких
Терплять муки люті.

Прадід мій Кармелюком був,
Ну і батько тоже.
Не всоромить свого роду
Внук і син їх може.

Там і «Оля» наша люба
В допитах вмливає
І від тих, що доглядала,
Помочі чекає.

Прадід бив панів неситих,
Батько царя скинув,
Ти ж нащадків царсько-панських
Бий, Кармелів сину.

Хлопці тихо підкрадались,
Варту подушили
І сто двадцять білих в'язнів
Із тюрми звільнили.

Поки місяць ще не сходить,
Хлопці не зивайте,
Ви за мною «Кармелюком»
Скоро поспішайте.

А енкаведе прокляте
«Кармеля» шукає, —
Хлопців дев'ять — ціла сотня
В лісі обступає...

6. «Кармелюк» — командир боївки, родом з Буданова, Тернопільської області. Непосида й великий очайдух. Тримав у постійному страху ворожу адміністрацію й озброєні більшовицькі банди в цілій околиці. Про його сміливі вчинки між народом кружляє багато оповідань і легенд.

Плачуть матері й дівчата
В Тулі і Рязані, —
Босярі побитих возять
Автами й возами.

Славно бились наші хлопці
За святеє діло:
«Ми з тобою, „Кармелюче”,
Підем в пекло сімо.»

Ой, береться ворог лютий
На наших повстанців, —
В кожному селі по штук тридцять
Стрибків новобранців.

— Бережися, «Кармелюче»,
А той лиш всміхнувся,
Поділив на трійки хлопців
І в терен метнувся.

В Будзанів телефоном
Із Млиниськ дзвонили:
«Наші стрибки у Млиниськах
„Кармеля” зловили».

Приїжджають із району:
«Ну, „Кармелю”, де ти» —
Плачуть стрибки: «Відібрав нам
Кріси, кулемети...»

«Ще й дав буків на дорогу:
„Пам'ятайте, — каже, —
І не псуйте, вражі діти,
Святе діло наше”.»

Гонять всюди за «Кармелем»
Босярі прокляті,
Але мусять без нічого
В район повертати.

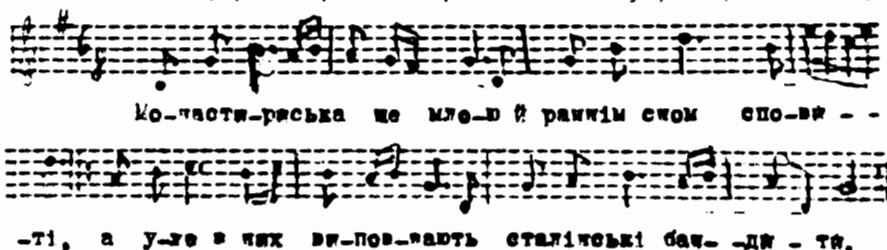
Під'їжджають аж до міста,
До самої варти:
«Десь шукаєте за мною,
Мусів вас тут ждати.»

Як парне із автомата
По фурманці першій...
Впав секретар райпарткому
З лейтенантом старшим.

Зажурився ворог лютий —
«Кармелів» не вбити
Батька вб'єш, а на його місце
Стають його діти.

МОНАСТИРИСЬКА ЩЕ МЛОЮ

(Про «Тараса», «Грома» і «Уляну»)⁷ (Текст Б.Я.)

Монастириська ще млою
Й раннім сном сповіти,
А вже із них виповзають
Сталінські бандити.

І повзуть в каменоломи,
Хоч неділя зрання, —
Повстанці там зупинились:
«Грім», «Тарас», «Уляна».

Тісним колом замикають
Їх місце постою. —
Повстанці загрозу бачать
І стають до бою.

Серія із автомата...
Москаль повалився, —
Вклав «Тарас» злодюгу спати
Й за ногу вхопився...

«Грім» посипав по голові...
Впало двох ранених,
Похилився сам навіки
Біля псів скажених.

Кинулись «Тарас», «Уляна»
З кущів відступати

Та не в силі поміж клятих
У поле пробраться.

Всі набой пострілявши,
В ворогів проклятих, —
Підклада «Тарас» під себе
Останню гранату.

З гуком тріснула граната...
«Тараса» немає,
А «Уляна» до бандитів
Востаннє гукає:

— «За Україну люблю гину,
Голото погана!» —
Ще раз тріснула граната...
Згинула «Уляна».

Так за волю України
У неділю зрання
Впали повстанці-герої:
«Грім», «Тарас», «Уляна».

Слава Ваша, друзі любі,
Не вмре, не загине,
З чинів Ваших розві'ється
Вільна Україна!

7. Василь Галюк — «Грім» — з Бараша, Буцацького району. Член ОУН, станичний рідного села.

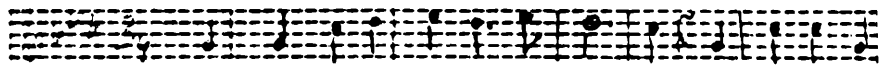
Мирослав Кроподра — «Тарас» — нар. 1926 р. у Монастириськах, Тернопільської області. Член ОУН, старший вістун УПА.

«Уляна» — з Губина, Золото-Потіцького району. Член ОУН, авторка новель з революційної боротьби.

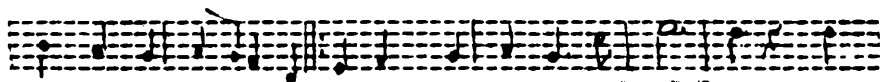
«Грім», «Тарас», «Уляна» згинули по-геройськи 27 липня 1947 р.

НЕ ХОЧУ Я ТЛІТИ ПОВІЛЬНО

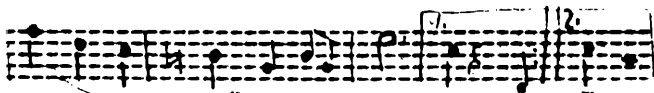
(Пісня про «Ракету»)⁸

Не хо-чу я тлі-ти по-віль-чо, в че-ре-лі ра-

-бом ти-во-ті ти, Я хо-чу в бор-ці спалах-ну-ти, і

жж-ти ло-кра-во го-рі-ти! Я... -ти.

«Не хочу я тліти повільно, —
В неволі рабом животіти
Я хочу в борні спалахнути
І жити яскраво, горіти» —

Сказала ось так своїм друзям,
Як в лави ОУН ти вступала
І друзі за цю постанову
«Ракетою» тебе назвали.

«Ракето», подруго ти наша,
За словом ішло в тебе діло, —
Життя твоє славне, геройське
Для нас мов ракета світила.

Раненим в боях за свободу
Вертала ти втрачені сили.
Ти сяйвом своїм відганяла
Від них тьму смертельну могили.

Сильним у борні ти світила,
Слабим додавала отухи.

Як темно тепер без «Ракети»,
Як темно нам, друзі й подруги.

Вона, як була поміж нами,
Горіла так радісно — ясно,
А в руки ворожі попалась.
Не хтіла світити і згасла.

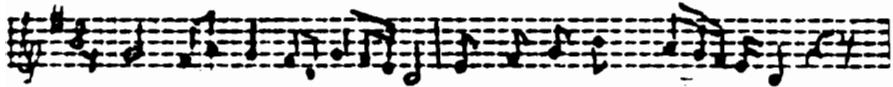
«Привіт передайте всім друзям!» —
В тюрмі до спів'язянів сказала,
Дістала з халяви отрути...
Ще крикнула: «слава» й сконала.

І згасла навіки «Ракета»,
Як темно без неї, подруги
Побільше «Ракет» нам давайте,
Горіли й світили щоб другим.

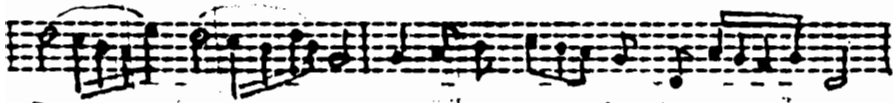
Співайте про неї, дівчата,
Хай слава «Ракети» не згине,
Хай будить відважних між вами,
Хай родить героїв України.

8. Катерина Гусак — «Ракета» — нар. 1921 р. у Новосілках, Підгаєцького району. Учителька. Член ОУН з 1940 р. Районна УЧХ, підпільниця. Заарештована в лютому 1947 р., отруїлась у тюрмі в Підгайцях. Після смерті відзначена Бронзовим Хрестом Заслуги.

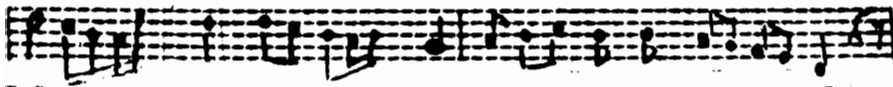
ГЕЙ, ЧИ Ж ТО НЕ ЯСТРУБ
(Пісня про командира «Яструба»)⁹

Гей, чи ж то не яс-труб Бистролетний, сте-повий

Вя- - - - - ко у св-те че- - бо вив- - - ся

Гей, чи ж не Кар-пен - - ко, че Дмит-ро це ме- - ло-дий,

Гей, чи ж то не яструб
Бистролетний, степовий
Високо у синє небо знявся
Гей, чи ж не Карпенко,
Гей у світ подався.

І чи ж бо не справді,
Як на хиже вороння
Яструб смілий з соколами,
На сталінське сарання,
Гей, із повстанцями.

І чи ж не соколів
Посвист грізний, бойовий
Під хмарами яструб зачуває
Гей, чи ж не повстанців
Клич до бою громовий
Карпенко вчуває.

Гаразд вчинив, Дмитро,
Що ішов ти, молодий,
Сміло проти вражої навали.
За це тебе слушно
Твої друзі бойові
«Яструбом» назвали.

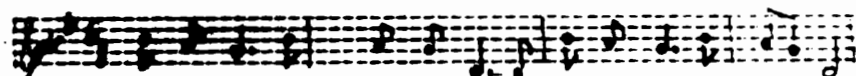
9. Дмитро Карпенко — «Яструб» — родом з Полтавщини, колишній лейтенант ЧА, командир сотні «Сіроманців», а пізніше куреня УПА. Славний погромник німецьких і більшовицьких окупантів України. Очайдушний сміливець, улюблений командир, вірний бойовий товариш. Ось деякі з багатьох його славних дій: — У Карові спалено три авта і знищено до 20 гестапівців. У Брусні Новому захоплено 6 авт, і по короткому вдалому бою взято в полон 28 німців. На полігоні біля села Вишенька захоплено два більшовицькі літаки з обслугою. Здобуто блискучу перемогу над більшовицькими посіпаками в районі Любачева. Біля с. Жовтанці захоплено більшовицький танк. У Кам'янці знищено понад 250 енкаведівських бандитів. У блискучих боях під Уневом і Пнятином завдано ворогові великих утрат (258 вбитими й раненими). Впав ком. «Яструб» під час наскоку на райцентр Стрільська Нові восени 1944 року. Відзначаючи великі заслуги ком. «Яструба» в бойових повстанських діях, командування УПА нагородило його Золотим Хрестом Бойової Заслуги [Першої Кляси].

Не забуде ввіки
 Большевицький дикий звір —
 Унів, Пнятин, Кам'янку, Жовтанці
 Тут пройшли подібно
 «Яструб» смілий командир,
 Славні «Сіроманці».

Не забуде ввіки
 Й Україна твоїх дій.
 Дій героїських, славних і могутніх,
 Командире славний,
 Наш «Яструбе» степовий,
 Любий, незабутній.

ЗАПОВІТ ПОВСТАНЦЯ

Там за зрубом в темнім лісі Сонце по-га-са-є,

А на зрубі при узлісі повстанець він - ра-є, -ра-є.

Гей у світ по-дав-ся

Там за зрубом в темнім лісі
 Сонце погасає, —
 А на зрубі при узлісі
 Повстанець вмирає.

Та будь ти, земле, плодом
 Друзям — щонайкращим.
 Ворогам мого народу —
 Терном і будяччям.

Він вмирає, світ прощає
 Щирими словами, —
 Мовкне пташка, день стихає,
 Ліс схилився верхами...

Тих, що кров дають за волю,
 Кличте, тату, в хату,
 Тих, що граблять і неволять,
 Геть гонять проклятих.

«Гей, прощай же, ясний світе
 І ви, добрі люди,
 Моє слово заповітом
 Нехай для вас буде.

Хлібом сіллю зустрічайте,
 Мамо, моїх друзів,
 Босярам десь пошукайте
 Доброї отрути.

Ти ясній, прекрасне небо,
 Та понад братами,
 Ворогів дари від себе
 Громами, хмарами.

Обізвися, усміхнися,
 Сестро до повстанців,
 Занімії і відвернися
 Перед голодранцем.

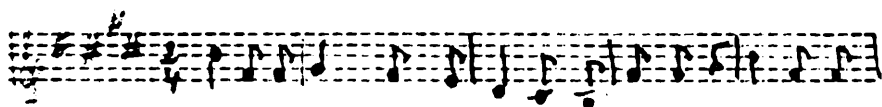
Ти ж готуйся, милий брате,
В бій за Україну,
Щоб звільнити від «зіркатих»
Милу батьківщину.

Ви ж за нашу смерть невчасну
Милі браття — друзі,
Приготуйте пімсту страшну
Лютому катюзі.

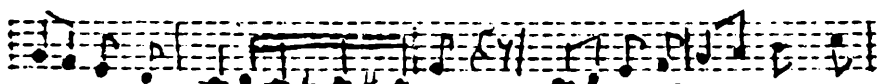
Заповіт цей нехай ходить
По всій Україні.
Нехай пімсту пісня родить
В старцеві й дитині.»

СЛАВА І ЧЕСТЬ ВАМ, БОРЦІ ЗА СВОБОДУ

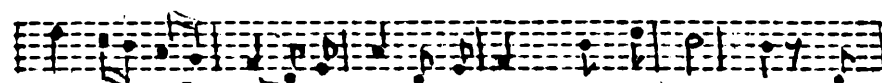
(Марш героїв)

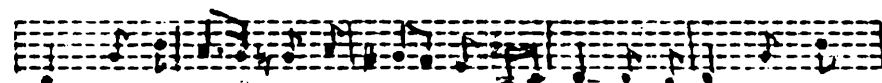
Слава і честь вам борці за сво-бо-ду, Во-У і -

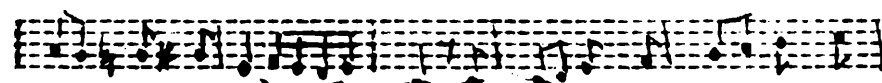
-де- -У сря-то- - - - -У. Сла-ва те ли-царство, вір-

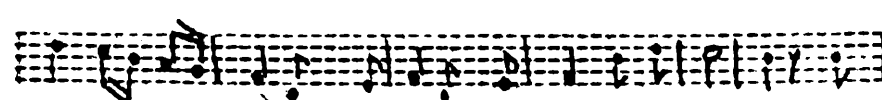
-ли ук-ра- -У-чи, Сла-ва і честь вам ге-ро- -У ли

чес-ть ук-ра-У-чи і пра-ді-дів сла-ву героїством сво-

-ім воскре-си- - - - -ли Не-встигу-ть на-ввят-тє, від-

-ва-гу і муж-ність нападкам у спадку ли-ли-ли Сла-

Слава і честь вам, борці за свободу, (приспів)
Вої ідеї святої,
Славне лицарство, орли України,
Слава і честь вам, герої.

Ви честь України і прадідів славу
Геройством своїм воскресили,
Невгнутість, завзяття, відвагу і мужність
Нащадкам у спадку лишили.

Життєвих утіх ви зреклись добровільно,
Невигод, офір не лякались,
Без сонця і повітря у норах сиділи,
Проте не скорились, — змагались.

Ви силу ворожу, і зброю, і підступ,
Відвагою перемагали,
Наїзників били, — народ боронили,
Свободу для всіх здобували.

Коли ж у безвихідь в борбі попадали,
То ласки в катів не благали, —
Останнім набоем у бою стрілялись,
Гранатами себе зривали.

Ви чином геройським і словом гарячим
Усіх закликали до бою, —
Ми йдем на поміч, на зміну, вам, друзі
Смерть катові! Слава героям!

ТИХО СПІТЬ, ЛИЦАРІ
(Пісня на честь полеглих героїв)

Музична партитура пісні, що складається з шістьох рядків нот. Під нотою кожного рядка наведено відповідні літери української мови, які формують текст пісні. Ритм і мелодія вказані на нотах.

Тихо спить, лицарі,	Ми з ворожих сердець
Ви усе віддали	Вам складемо вінець,
За свободу і честь України, —	Не присхне ваша кров непомщена,
Юних днів мрії сни,	Присягаєм на кров!
Сподівання ясні	«Батьківщина з оков
Ви зв'ялили в ім'я батьківщини.	Мусить бути навіки спасена.»

Як герої жили.
У борні полягли,
З ворогами змагались жорстоко,
Майорів гордо стяг
В ваших дужих руках,
Ми несем його далі високо.

(Текст Т. Вільшинка)

ВІДКРИВАЙ НАМ, СВІТЕ, БРАМИ

(Рейдова повстанська)

Від-кри-вай нам, світе, бра-ми ши-ро-ко - - ши - ро -
- ко, Ук-ра-їчські повстанці це в рейд ідуть гли-бо- - -
-кий Укра-їчські повстанці це в рейд і-дуть гли-бо- кий.

Відкривай нам, світе, брами
Широко-широко, —
Українські повстанці це
В рейд ідуть глибокий.

«Поляки і білоруси
Замість разом гинуть,
Ну ж, візьмімось усі разом
Гнати зайду в спину.»

Гей, ідемо до сусідів
І до братів рідних:
«Ще живемо й катів б'ємо,
Бийте й ви негідних.»

«Гей, словаки волелюбні
І чехи завзяті
З'єднаймося у повстанні
Проти „брата”-ката.»

«Колгоспнику наддніпрянський
Замучений катом,
Піднеси-но вище чоло
Й бий голоту, брате!»

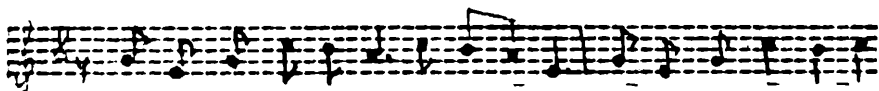
Відкривай же, світе брами
Широко-широко
Українські це повстанці
В рейд ідуть глибокий.

«Воз'єднаний в ярмі новім,
Брате з Буковини,
Воз'єднайся з повстанцями
Й бий катів Вкраїни.»

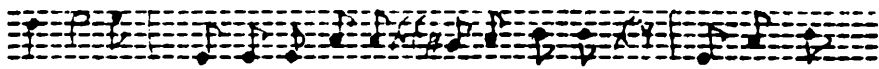
Гей, ідемо до сусідів
І до братів рідних:
«Ще живемо й катів б'ємо,
Бийте й ви негідних.»

БУЛА ВЕСНА

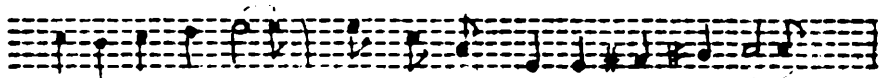
(Любовно-революційна)

Бу-ля вес-ча кру-гом і в сер-ці, По-ра, як хо-четь-ся

ли-бить, Удрилилось че-бо над зем-лею, Ко-халась

в зелен-чу бла-кить, Ко-халась в зе-лен-чу блакить.

Була весна кругом і в серці,
(Пора, як хочеться любити),
Хилилось небо над землею,
Кохалась з зеленню блакить.

Була війна.. Кругом змагались,
(Пора, як хочеться так жити),
Здригалось небо із землею,
Горіла зелень і блакить.

П'яніли квіти від кохання
(Зідхалось повними грудьми),
Пташки кохались і співали,
Співали і п'яніли й ми...

Кати п'яніли, лютували,
Ми ж – «слава» – повними грудьми
І били ворога й співали, —
Впивались боротьбою ми.

Недавно ми кохались, любя,
(Була палка й жагуча ти),
Але кликнула мене інша
І ти сказала: «Що ж, іди!»

Ось-ось і боротьба скінчиться,
(Палка й жагуча, як і ти),
Здобуду волю, то вернуся,
А не здобуду, то не жди.

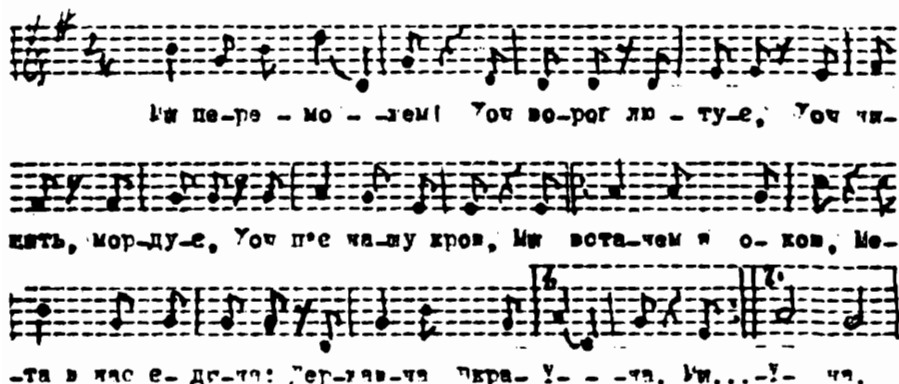
Ми попрощались, розійшлися...
«Вкраїно, я до тебе йду,
Тобі життя моє і сила,
Тебе здобуду чи впаду.»

Я вас обох люблю, кохані,
Вкраїно і дівчино моя,
Для вас життя моє і сили,
Для вас живу і згину я.

МИ ПЕРЕМОЖЕМ

(Маршова повстанська пісня)

(Текст Т. Вільшинка)

Ми пе-ре - мо - жем! Уоч во-рог лю - ту-є, Уоч чи-
кить, мор-ду-є, Уоч пре ча-шу кров, Ми вста-чем я о-ков, Ме-
-та в нас є-ди-на: Державна Укра-ї - на. Ми...-ї - на.

Ми переможемо

Хоч ворог лютує
Хоч нищить, мордує,
Хоч п'є нашу кров, —
Ми встанем з оков —
Мета в нас єдина:
Державна Україна.

Ми переможемо

Ми трупом ворожим
Границі уложим,
Візьмем кров за кров
І встанем з оков —
Мета в нас єдина:
Соборна Україна.

Ми переможемо

Бо прагнемо волі,
Не терпим неволі,
За волю йдемо в бій...
Чужий знає й свій —
Мета в нас єдина:
Вільна Україна.

Ми переможемо

Батьківщині милій
Знання всі і сили,
Всі наші чуття,
І кров і життя
В офірі ми зложимо
І ми переможемо.

ПІСЛЯСЛОВО

Українська Повстанська Армія має багато своїх звеличників і співців. Про неї говорить і співає цілий народ. Найголовнішою і, сміливо можна сказати, єдиною темою сучасної української усної народної творчості є УПА та її геройське змагання з окупантами України. Ця тема захоплює також і поодиноких співців, а між ними й автора нашого збірника революційних пісень, друга «Саніка», свідка й учасника визвольної боротьби Української Повстанської Армії.

Не диво, що боротьбою УПА з німецькими та російськими окупантами захоплюються наші співці й поети. Про УПА є що говорити й писати, про неї є що співати.

УПА — це улюблене дитя української нації, вона — «янгол хоронитель» українського народу, втілення мрій багатьох поколінь українців про боротьбу з ворогами своєї волі й перемоги над ними.

Українська Повстанська Армія — це, передусім, збройна сила Української Визвольної Революції. Це авангард українського народу в його боротьбі з поневолювачами. УПА — це кулак, яким стукнув український народ по фашистському столі «Нової Європи», кулак, від міцних стусанів якого дзвенять шиби імперіялістичного Кремля.

Український народ створив УПА для захисту своєї честі, життя й майна від зазіхань німецько-фашистських і російсько-більшовицьких загарбників. Це почесне й відповідальне завдання Українська Повстанська Армія виконала з честю.

Звільненням з-під німецької окупації майже цілої Волині та Полісся, нищенням шляхів сполучення УПА унеможливила німецьким загарбникам вивозити з України сотки тисяч молоді на рабські роботи в Німеччину. Наскоками на пересильні лагері наловлених для вивозу людей, нападами на транспорти, які відвозили їх на примусові роботи, як у Райх, так і в Донбас, УПА звільнила від примусового вивозу на роботу нові десятки тисяч українських громадян. Опікою над утікачами з Німеччини, українськими робітниками й селянами, УПА врятувала від поновного зловлення німцями та покарання ще свіжі тисячі.

На зайнятій нею території, УПА звільнила українське селянство від грабіжницьких німецьких контингентів, які позбавляли населення хліба, худоби та інших харчових продуктів, прирікаючи його на недоїдання й голод. УПА

перешкодила також, у межах своїх впливів, і російсько-більшовицьким окупантам грабити цілковито населення та морити його голодом.

УПА визволила українців, у межах своїх впливів, від свавілля, насильства і знущань фашистської та більшовицької окупаційної влади. Це досягнула вона нищенням осередків ворожої адміністрації, руйнуванням опірних і випадових ворожих баз «штіцпунктів», гарнізонів та «істребітельних отрядів».

УПА охоронила працю та дорібок українського селянина в теренах мішаних повстансько-німецьких впливів, висилаючи збройні загони для охорони працюючих у полі від нападів німецьких грабункових експедицій, вона допомагала також селянам вивозити звідси вирощене та зібране ними збіжжя. Нападами на вороже запілля УПА змусила як німецьких, так і російських окупантів послабити окупаційні шруби і на теренах неподільного їхнього панування.

Українська Повстанська Армія охороняла мирне українське населення від терористично-грабіжницьких нападів зухвалих банд польського шовіністично-імперіялістичного шумовиння та від зграї новітніх «ушкуйників» — червоної більшовицької партизанки та від модерних «опричників» — енкаведівсько-енкагебівських каральних загонів («отрядів»). УПА знищила й оберката цілої Європи, заступника Гімmlера, — Люце та його російсько-більшовицького побратима, сталінського «соратника» — генерала Ватутіна та їхнього підпомагача польського гестапівця-енкаведиста ген. Сверчевського.

У славних боях і наскоках на окупантів УПА здобула велику кількість потрібної зброї й амуніції. УПА мала і свою артилерію, і міномети, і свої моторизовані частини, і літаки, і «Катюші» — все це куплено не за гроші й ніким не подаровано, за все це заплачено дорогою ціною — працюю і кров'ю українського повстанця.

УПА вишколила військово для боротьби з ворогами українське цивільне населення, дала місцевим самооборонним відділам військових інструкторів і командирів. У своїх вишкільних частинах, у підстаршинських і старшинських школах УПА підготувала для збройної боротьби з ворогами велику кількість військових фахівців — бійців і командирів.

УПА перетворила слабзорганізовані повстанські боївки у дисципліновані військові повстанські відділи, давши їм виразні організаційні форми, допомагаючи їм знайти свою ідею, політично їх виховуючи.

Повстанська армія допомогла об'єднанню всіх активних українських революційних сил різних політичних напрямів на ґрунті спільної збройної боротьби з окупантами України за побудову власної вільної держави і справедливого в ній соціального ладу; УПА з'єднала у своїх лавах синів усіх земель України. В УПА легко договорилися між собою: республіканці і гетьманці, партійні і безпартійні, прихильники індивідуальної і колективної системи сільсько-господарської праці, православні і католики, члени ОУН і незорганізовані, кубанці і лемки, полтавці і галичани.

УПА стала не лише внутрішньооб'єднуючим всеукраїнським чинником. Вона з'єднала також у спільній бойовій дії проти спільних ворогів і інших, наших сусідів і дальші народи. При УПА утворились чужонаціональні відділи — грузинські, татарські, узбецькі та інші. Під охороною УПА відбулася восени 1943 року конференція поневолених Москвою народів, яка винесла ухвали спільної боротьби за повалення насильницького СРСР і створення на його місці вільних національних держав в етнографічних межах.

УПА ослаблювала сили німецьких окупантів і облегувала долю українського народу порозумінням із словацькими та мадярськими частинами, [і частинами] утвореними з полонених червоноармійців (кавказці й народи Середньої Азії). В наслідок цього дуже часто ці частини відмовлялися від каральних акцій німецьких окупантів на українських повстанців і цивільне населення; часто, більшими чи меншими групами, переходили на сторону повстанців, утворювали свої національні відділи при УПА та звертали свою зброю проти німців. Подібно сталося й під час більшовицької окупації України. Багато червоноармійців, захоплених нашим революційним зривом, відмовлялися від участі в каральних енкаведівських бандах, а часто й переходили на сторону повстанців та вливалися у склад УПА.

Славними бойовими діями проти німецького окупаційного війська та польських імперіялістичних банд УПА звільнила від чужої влади майже всю Волинь і Полісся, створюючи на зайнятій території своєрідну повстанську республіку з власною українською адміністрацією, з незалежним шкільництвом і пресою. Як найвищий політичний і моральний авторитет на території «повстанської республіки» УПА взяла на себе функцію вищого суду (суд над єпископом-сексотом Мануїлом) та реалізатора земельної реформи (роздача колишніх поміщицьких і церковних ґрунтів у користування трудовому селянству).

Українська Повстанська Армія, поряд з веденням збройної боротьби з окупантом, стала також і носієм та пропагатором революційно-визвольних ідей і то не лише на теренах своїх впливів, а й далеко поза їх межами. Славними рейдами в глибоке вороже запілля — над Дніпро й на Буковину, в Білорусь, Польщу, Чехію і Словаччину — УПА рознесла широко ідею збройної боротьби всіх поневолених народів з окупантами, зміцнила дух протиокупантського спротиву на відвіданих землях, рознесла славу української повстанської зброї ген по світі.

Багатьма славними переможними боями з численнішими, краще озброєними та ліпше вишколеними окупантськими бандами, УПА піднесла віру українського народу у власні сили, віру в можливість боротьби з ворогами, вона посіяла страх перед нами серед наших ворогів. Збудила пошану до нас між чужими.

УПА мала своїх видатних і високоздібних організаторів та командирів (генерал Грицай — «Перебийніс», полковник Дмитро Клячківський — «Савур», командири «Сторчан», «Яструб» та інші). Вона виховала героїчних незламних бійців, працьовитих жертвенних медсестер і т. п.

На зустріч ювілейові трьохсотліття боротьби українського народу за свою волю й державну незалежність (1648-1948) виходимо зі святкуванням п'ятиріччя боротьби Української Повстанської Армії з німецькими та російсько-більшовицькими окупантами за Українську Самостійну Соборну Державу.

За нами роки трьохсотлітньої боротьби десятків поколінь волелюбної української нації, славні чини велетнів минулої визвольної боротьби — Хмельницького, Виговського, Дорошенка, Мазепи, Гонти, Залізняка, Перебийноса, Кармелюка, Петлюри, крутянців; за нами п'ятилітнє нерівне змагання з сучасними нашими поневолювачами Української Повстанської Армії, нескорені дії новітніх «Перебийносів» і «Залізників», «Кармелюків» і «Яструбів», «Орликів» і «Савурів»...

Не випадковий це збіг двох ювілеїв визвольної боротьби українського народу, не малозначний це факт і те, що сучасні борці за волю залюбки обирають собі псевдонімами імена прославлених борців наших минулих визвольних змагань.

Ці факти свідчать про нашу нескореність і впертість у визвольній боротьбі. Вони стверджують засвоєння нами і міцне вкорінення між нами традиції збройної визвольної боротьби,

відчуття спадковости обов'язку збройного спротиву кожночасному ворогові волі української нації.

В тяжких обставинах нерівної повстансько-підпільної боротьби з тоталітарно-імперіалістичним, модерно вдосконаленим апаратом гноблення російсько-більшовицьких загарбників святкуємо ювілей нашої славної УПАрмії. Святкуємо, одначе, цей ювілей, без уваги на обставини боротьби, з піднесеними чолами, з затисненою міцно в руках зброєю. Впиваємось палкою й жагучою боротьбою з лютим і нещадним ворогом, немов чарами весни й кохання (пісня — «Гуля весна»). Зі скаженої, безсилої люті ворогів сміємось, «немов весна з снігів глибоких» (пісня — «Шумів-веснів»). Підхоплюємо з рук наших попередників гордий стяг священної повстансько-визвольної боротьби та несемо його високо й гідно: («Тихо спить»). Ми певні в собі. Незломно віримо, що «не посоромим свого роду, — роду невгнутих борців за волю» («За Сибіром»), що немов весна зиму люту, переможемо «неволю й гніт, які б вони не були люті» («Шумів-веснів»).

Наша глибока віра у свою перемогу опирається на усвідомленні факту, що краса й добро завжди перемагали і мусять перемагти завжди — гидь, зло й насильство. Як «не було й не буде звик такої хмари, щоб сонце згасила», як не було й не буде ніколи такої лютої зими, щоб не піддалася у боротьбі з весною, так теж «не було й не буде навали такої, щоб нас задушила», не було й не буде такого гніту й неволі, яких би не переміг той, хто бореться (пісні: «Шумів-веснів» і «Не одна вже хмара»).

Ми боремось і не знемагаємо, чинимо й ширимо наші ідеї тому, що свято переконані, що «не вмре звик не загине чин, ідея України» («Над степами»). Купаємо в крові рідну землю під червоно-чорним переможним повстанським стягом, воскрешаємо нашою працею й нашою кров'ю поневолену батьківщину («Повстанський стяг», «Ідея в праці»), щедро розплачуємось із ворогами за такі ж самі щедрі їхні кривди. Беремо «кров за кров», з сердець ворожих складаємо вінці на могилах наших полеглих героїв, рясами ворожими трупами вкладаємо кордони нашої держави, пімщаємо люто й нещадно «смерть і руїну», що ними ворог намагається нас знищити («Тихо спить», «Ми переможемо», «В Загорові»). У своїй визвольній боротьбі ми єднаємо «всі віри і народи» («Ой, що ж то за дивна»). Клич волі — «Свобода народам, свобода людині» з наших повстанських знамен широко, голосною луною

розкочується по степах і джунглях, по горах і низинах — по світі цілому (пісня «Свобода народам»). Понад моря й континенти ми простягаємо дружню руку всім, «хто хоче волі» — «узбекам, індусам, бушменам», «білорусам і полякам, словакам волелюбним і чехам завзятим» (пісні: «Свобода народам» і «Відкривай нам, світе, брами»). Закликаємо до спільної боротьби «за владу, за волю, за хліб, кращу долю», за рівність без «старших» і «вищих» — і визискуваних селян та робітників, і спутаних казньонними світоглядами, і «єдиноправильними науковими теоріями» недовчених тбіліських семинаристів, вчених — усіх, кого національна й соціальна неволя на багатій і квітучій рідній землі поробила нуждарями, рабами («Свобода народам»).

Ми заявляємо, до відома усім зацікавленим, твердо й рішучо — у боротьбі за волю ніколи й нікому не поступимось. «Ми били німака й б'ємо більшовика», «ми зброї не кинем, аж поки не скинем з людини й народів неволі ярмо», бо армія героїв нікому не вступає («УПА іде», «Свобода народам»).

Для нас немає страху, непевності чи роздумувань, «ідем в червоне без вагання» і «будем битись до загину» («Повстанський стяг», «УПА іде»). Легко та з погордою, задля святої боротьби, ми зрікаємось усіх «життєвих вигід», не страшать нас невігоди й жертви, що їх боротьба від нас вимагає. «Без сонця й повітря в норах» підпілля не скоряємося. Оголошуємо боротьбу до останнього набоя. Вмираємо у «безвиході» чесно й гідно, як «Савур» у тяжкому бою, як «Яструб» у сміливому наскоку на вороже лігво, як «Кармелюк», «Дон», «Степ» і «Рух», як «Грім», «Тарас» і «Уляна» у завзятій обороні, як «Ракета» у ворожих лабетах. Присягаємо:

«Батьківщині милій знання всі і сили,
Всі наші чуття, і кров, і життя
В офірі ми зложим...»
І МИ ПЕРЕМОЖЕМ!

*Передрук підпільного циклоstileвого видання.
Оригінал: Архів ЗП УГВР, Й14-2; фотокопія: Архів
«Літопису УПА».*

"SANYK": INSURGENT BANNER –
A COLLECTION OF REVOLUTIONARY SONGS, 1947
(Resume)

This collection of songs consists of twenty UPA songs with music, explanatory notes and an article, "Afterword," published at the end of the book. The book's title, "Insurgent Banner," is also the title of the first song in the collection. The sub-title, "Collection of Revolutionary Songs," suggests that the book contains existing insurgent songs collected and published by "Sanyk," whose name appears on the title page. However, in the "Afterword," "Sanyk" is called the author of the collection. Thus, it appears that "Sanyk" himself wrote all of the songs with the exception of two, the authors of which are indicated: "We Shall Overcome," written by T. Vilshynka (probably a pseudonym) and "I Do Not Choose to Merely Exist," written by B. Ia. "Sanyk," probably also composed the music to the songs and wrote the explanatory notes and the "Afterword," for no other author is mentioned in the informational material included in the book. We know nothing about "Sanyk" except that he was "a witness and participant of the UPA struggle ("Afterword").

The subject matter of all the songs is linked to the struggle of the Ukrainian armed resistance. Specifically, the songs were collected and published in order to mark the fifth anniversary of the UPA's fight, to extol the struggle for freedom waged by the UPA and the whole Ukrainian resistance and to praise the exploits of the heroes and those fallen on the field of battle. So we are told in the "Afterword," which also provides a short history of the UPA struggle and recounts its major successes. Some of the songs also deal with political matters tied in with the UPA struggle, describe various battle deeds of the UPA, or are dedicated to individual UPA commanders or members of the armed resistance. In terms of their themes, the songs can be classified as follows:

A. Songs dedicated to specific UPA battles or individual UPA commanders: (1) "Many Clouds" – a ballad about the defensive battles of the UPA detachment commanded by Captain Dmytro Karpenko ("Iastrub"); the detachment was surrounded by a larger group of NKVD troops in a forest near *Uhniv*, Lviv province, on September 30, 1944. (2) Yet another song dedicated to Dmytro Karpenko ("Iastrub"), who came from Poltava province – "Hey, Is that Not a Hawk?", which calls Karpenko the most celebrated UPA commander in Podillia and recounts his achievements in battle. (3) "In Zahoriv on a Hill," a ballad about the defensive two-day fight

waged by an UPA platoon against a motorized German regiment in the Zahoriv monastery, Volyn province, during the summer of 1943, in which all the insurgents were killed. (4) "The Hurbynskyi Forest Murmured and Blossomed in Spring" – a ballad about the UPA's Hurbynskyi battle in Rivne province in April, 1944. This was one of the UPA's most extensive defensive battles, in which the battalions commanded by "Buvalyi", "Dovbenko," "Iastrub," "Storchan" and "Zalizniak" withstood a full-day advance by motorized divisions of NKVD troops, then, during the night, broke out of their encirclement. (5) "Hey, There Were Clouds" – a ballad about the first Supreme Commander of the UPA, Colonel Dmytro Kliachkivskyi (Klym Savur), who organized and headed the insurgent movement in Volyn in 1942-44.

B. Songs dedicated to UPA soldiers and activists of the underground, extolling their exploits or honouring their deaths on the field of battle: (1) "Above the Steppes, Above the Forests" – a song dedicated to the OUN activist Dmytro Myron ("Orlyk"), who came from Podillia and was killed by a Gestapo bullet on a Kiev street on July 25, 1942. (2) "Joined in Work by an Idea" – a song honouring Sergeant-Major Mykhailo Sulyk ("Don"), courier Ilko Nahudyshyn ("Step") and Ilko Sulyk ("Rukh"), who, when surprised by the Soviets, fought to the death. (3) "Beyond Siberia, the Sun is Rising" – a ballad about the exploits of the fighting group commanded by "Karmeliuk," from Budaniv, Ternopil province. (4) "Monastyriska Is Still in Mist" – a ballad about the death in battle of underground members Vasyl Haliuk ("Hrim), senior courier Myroslav Kropodr ("Taras") and author of short stories "Uliana," who were surprised by the MVD. (5) "I Do Not Choose to Merely Exist" – a song in honour of teacher Kateryna Husak ("Raketa"), district director of the underground Ukrainian Red Cross, who when imprisoned in Pidhaitsi, Ternopil province, took poison to avoid betraying her colleagues during interrogation.

C. Songs on various political subjects linked to the UPA struggle: (1-2) The collection begins with a rousing marching song, "Insurgent Banner," which speaks of the insurgents' march under their own flag, and ends with "We Shall Overcome," which assures that the UPA struggle will end in victory. (3) "Freedom to Nations" – a marching song based on the UPA slogan of battling for the freedom of all enslaved nations. (4) "The UPA Is Coming" – a marching song that glorifies the UPA battle. (5) "What an Odd Grave There in the Field," – a song in honour of an Uzbek soldier who was a member of the Uzbek unit of the UPA in Volyn and died there for

the freedom of Ukraine and his own motherland. (6) “Hey, Beyond the Cut-Down Wood” – a song that is the testament of a dying insurgent, in which he urges his friends and countrymen to battle bravely and steadfastly until the full liberation of Ukraine is achieved. (7-8) “Honour and Glory to You, Freedom Fighters” and “Sleep Peacefully, Knights” – songs that praise the valor of soldiers fallen on the field of battle. (9) “World, Open Your Gates” – a marching song about UPA raids carried out into other countries in order to popularize the Ukrainians’ struggle for their own state. (10) “It was Spring” – the only song in the collection that could be termed a love song (the author calls it a “revolutionary-love” song); it which speaks of the parting of two lovers as the young man goes to join the UPA in order to fight for a Ukrainian state.

There is no indication in the book where it was published, but it was undoubtedly in Podillia, for when events or persons from Podillia are mentioned, they are very clearly identified by the author in the explanatory notes. However, the author displays less knowledge about events from Volyn; these he probably knows only from accounts by participants and from underground literature. The original copy of this collection of songs is in the ZP UHVR Archives, no. J14-2. The book was published by mimeograph; it has 62 pages and is 14 by 20 cm. in size.

СОТНИК «ЯСТРУБ»¹

Боротьбу за Українську Державу, а з нею разом і славу Січових Стрільців перейняла Українська Повстанська Армія. Зродилась вона з крові й бажань народу в боротьбі проти двох імперіялізмів: гітлерівської Німеччини й більшовицької Москви.

Чи відступили стрільці й командири УПА під натиском незчисленних ворожих дивізій, чи подались назад від навали розлюченого ворога?

Ніколи. Бо не подавалися Січові Стрільці під Мотовилівкою, бо не відступило 300 юнаків під Крутами, бо «смерти немає, є тільки стрілецька честь»...

З цією вірою пішли стрільці й командири УПА в бій за українську державу, пішли, щоб завершити діла друзів, що мали свої шоломи грознами червоної калини.

В нових боях ростуть нові, світлі постаті героїв. І як колись боролись за Київ стрільці Галицької Армії, так сьогодні кладуть свої голови під Львовом сини наддніпрянських степів.

Одним з таких був сотник «Яструб» — курінний «Сіроманців»² — якому присвячує свої спомини один з друзів, зі східних областей України:

Ой, брате, не вірю, що вже Тебе нема між нами. Ти на своєму баскому коні буревісником шугаєш по всій Україні, будиш прибиту порохом волю. Ти гарячим полум'ям цвітеш у нашім серці.

В ім'я обов'язку, що його Ти свято беріг, пишу про Тебе коротенькі фрагменти. Тож Ти, брате, говорив до стрільців і командирів свого відділу:

«Бути завжди вірним своєму обов'язкові перед Україною... справа чести кожного нашого повстанця».

---

1. Сотник «Яструб» Дмитро Карпенко з Полтавщини — був сотенним і згодом курінним УПА. Загинув під час нічного наскоку свого куреня на районний центр Стрільська Нові з 16 на 17 грудня 1944 року. В цьому томі є багато інформацій про нього — див. «Показник» під гаслом Карпенко Дмитро, сот.

2. «Курінний „Сіроманців”» — це, мабуть, еміграційне виправлення при передруку, бо на еміграції поширилася легенда, що відділ «Сіроманців» — це курінь, а не сотня. До куреня під ком. Дмитра Карпенка («Яструба») входили такі сотні УПА: «Бурлаки» (сотен. «Чорний»), «Полтавці» (сотен. «Максим»), «Сіроманці» (сотен. «Косач») і теренові сотні «Коси» та «Довбні».

І далі словами Юрія Яновського підкреслював:

«Солдат на землю падає від кулі, його життя іще летить вперед» і додавав від себе: «обов'язком того життя кликати далі в бій живих і ненароджених».

На вулиці раптом спинився кінь. На ньому сидів вершник. Середнього росту, в червоному кошуку, на спині лежав автомат, а з боку висіла кобура з пістолем і велика пляшетка з мапою.

— Хто це такий?

— А хіба ви не знаєте? — озвався хлопчик років дев'яти. — Це ж бо командир «Яструб». — Останні слова він вимовив з якоюсь особливою втіхою та любов'ю.

І відтоді я познайомився й зав'язав товариство з цим командиром, про якого мені довелося нераз слухати в селах багато легенд.

— Чи ти, брате, не зі сходу? — спитав він тоді.

— Так, — відповів я.

— Що ж, брате, значить соборну будуємо. Тут нас зі сходу є немало.

Кінь тупцював, гриз вудила, випинав груди — хотів мчати далі. «Яструб» ніжно поплескав його по плечі й лагідно всміхнувся:

— Це моя муза. Коли я на неї сяду, то мені здається, що я вже пролетів половину країни.

З лісу подув запашний вітер. Вулицею йшли повстанці. Всі запилені дорожньою курявою. Ішли енергійно, весело. В очах цвів вогонь свіжого бою. Від них пахли галицькі верховини гір і волинські дуби, херсонські степи й чернігівські очерети. І ті пахощі єдналися в одне, вони дихали єдиним і завзятим духом: визволити Україну.

За синіми перелісками згасало останнє проміння вечірнього сонця. З лісу тихо повзли в село сірі сутінки, скупчувалися попід тинами й розходились по вулицях і дворах. Відділ розташувався на відпочинок. Дівчата й жінки щедро подавали повстанцям вечерю.

— Друже командире, чого ж не сідаєте? — просили до заставленого стола «Яструба».

— А яка вечеря приготована для моїх хлопців? — озвався «Яструб».

— Така сама.

— Добре. Тоді, братове, будемо вечеряти.

Коли всі посідали за стіл, господиня тим часом лаштувала ліжку. А по вечері звернулась до «Яструба»:

— Пане командире, ви отут будете спати.

«Яструб» кинув зором до місцевих повстанців.

— А де мої хлопці будуть спати?

— Різно, по стодолах і підрах.

— І командир мусить там спати, — кинув на те «Яструб».

Такий наш «Яструб». Він жив своїми бійцями. Він був їх душа й батько, товариш і командир.

Знають усі галицькі села й хутори, гори й ліси, знають, де проходили славні «Сіроманці», де боронили вони жінок, дітей і стариків від багнетів німецьких гунів і більшовицьких орд. Славний етап путі починається від синіх вод Черемоша. Там «заграла українська кров». Там почали свій шлях боротьби за Українську Державу вояки нашого «Яструба». Вся Україна слухала пісню:

Там горами мандрують «Сіроманці»,
На плечах кріс, граната у руках.
Батьківщини це вірнії повстанці,
Виконують провідників наказ.

Не раз ішли вони на бій з німецькими гунами, не одно село боронили від вогню і смерти з рук червоних напасників, не в одному містечку громили «сіроманці» московських фашистів і визволяли з катівень своїх братів і сестер. «Сіроманці» не знали, що значить — терпіти поразку. Вони завжди виходили переможцями в найтяжчих ситуаціях. І в цьому заслуга командира «Яструба»...

В дуже тяжке становище потрапили «Сіроманці» біля Нового Яричева.³ Довкола ворог скупчував великі сили. Підходили танки й гармати, силкуючись здушити маленьку горстку українських повстанців. Сонце ніби злякалось і сховалося за темні хмари. Дув різкий вітер і накрапав дощ. Надходив вечір. Вийти з кільця не було кудюю. Що робити? Як вийти зі страшного лиха? Вояцтво напружено дивилося на «Яструба». Дивилося так, немов там, у нього був рятунок від смерти. «Яструб» мовчав. Довго мовчав, потім заклав руки в кишені й відповів легкою усмішкою.

— Друже командире, — не витримав якийсь стрілець, — що? Будемо вмирати?

---

3. Новий Яричів — с. Кам'янка-Буського району, недалеко від Львова.

У «Яструба» зажеврili очi та вiдбивали в глибинi щось заховане й тасмне. Вiн пiсля короткої павзи звернувся до вояцтва:

— Вмерти легко. Але жити тяжче. Ось тут то заковика... Ми мусимо жити. Жити на зло ворогам i на добро Україні...

Потому вiн скликав командирiв i дав наказ сховати всi, покищо непотрiбнi, речi i приготувитись до вимаршу. У нього вже був вирiшений точний плян. Як тiльки впали сутiнки, вiддiл тихцем подався за командиром. Нишком i обережно пiдкрадався до рiчки Полтви. Дув пронизливий вiтер. Полтва дихала iдким холодом. Стрiльцi пiшли у воду й рiчкою пробиралися з ворожого кiльця. Путь була важка. Глибина води часом доходила до шиї, а нерiдко можна було сховатися i з головою. Попереду йшов командир «Яструб». Вода була пронизливо холодна. Але становище знову погiршало. Недалеко ворожi вiйська. Тодi «Яструб» серед бiлого дня виводить вiддiл на головне львiвсько-золочiвське шосе i прямує кiлька кiлометрiв, потiм звертає в лiс. Навколо тихо. Весело пишається лiс зеленими шатами, кризь вiти дерев продирається промiння сонця й цiлує лица повстанцiв.

Пiсля вiдпочинку вiддiл вирушає далi в рейд i розташовується в Унiвському лiсi.

Був день 30 вересня 1944 р. «Яструб» уже не сотенний, а курiнний. До «Сiроманцiв» прилучуються ще два вiддiли на чолi з командиром «Вороном» i «Чорним»⁴ лiс загомiнiв. Зажив веселим повстанським життям. Лунав смiх...

Була 10-та година. Розвiдка донесла, що довкола пiдходять великi сили ворога. Сонце погасло. Над лiсом купчилися чорнi хмари. Повстанцi займали бойовi позицiї. На лiвому крилi озвалися автомати й заклекотiв кулемет.

— Починається вiйна, — якось спокiйно й байдуже сказав «Яструб» i всмiхнувся. — Що ж, будемо воювати, — i потер руками,-- ох i сверблять у мене долонi. Хочу воювати. Я тим шмiракам нiколи не забуду Полтави.

«Яструб» проворною ходою пробирається до передових позицiй. Промов вiн великих нiколи не виголошував. Перед боєм вiн завжди говорив:

— Хлопцi, триматись, метко стрiляти.

I вояцтво розумiло командира, значить — перемогти.

---

4. Про курiнь Д. Карпенка («Яструба») — див. примiтка 2.

Над лісом просиччала міна і тріснула недалеко табору. За нею друга, третя... Ліс стрепенувся, заклекотів, загув божевільним тріском і стріляниною. Сполохане птацтво закружляло вгорі. Ворог ішов у рішучий наступ. Повстанці ставили твердий опір. Кільканадцять разів червоні кидалися в атаку й під сильним ударом відлітали назад, залишаючи десятки трупів. Десь серед дня ворог дав нове підкріплення. Ліве крило повстанців було загрожене. В цей час з'являється там «Яструб». Бійці рвонулися вперед, грудьми своїми захищаючи командира, і ворог був відбитий. В середину лісу вривується танк. «Яструб» бере «фауст-патрону». Земля здригнулась, дерева захитались... Продіравлений танк закам'янів на місці. В цей час підбігає до командира зв'язковий:

— Гранатометники поранені!

«Яструб» сам стає біля гранатомета. Його гранати цільно б'ють по ворожих загрозових точках...

Бій не вгавав увесь день. Командир «Яструб» завжди з'являвся у небезпечних і загрозових місцях. Двадцять два рази йшов ворог у наступ і двадцять два рази зазнавав поразки. До пізньої ночі клекотів завзятий бій. Нарешті стрілянина вгамувалась. Скривавлений ворог підбирав трупи. Понад триста сімдесят убитих і багато ранених мав ворог. Повстанці втратили лише дванадцять забитих і кілька ранених.

Розлючений невдачею ворог стягав нові сили й оточував ліс. Але завдяки гнучкій тактиці командира «Яструба» повстанці, прикриваючись темною ніччю, вийшли з Унівського лісу, забравши з собою забитих і ранених друзів.

На ранок відділ розташувався в лісі біля села Пнятин. Надвечір знову ворог стягнув сили. Командир «Яструб» посміхнувся.

— Треба якусь штуку встругнути.

І встругнув. Він уночі тихенько повів повстанців з лісу в дальший рейд. Вранці ворог почав кільцевий наступ на те місце, де були «Сіроманці». Зчинилась стрілянина. Кілька годин більшовики билися між собою, нарешті очунались і бралися за голови, дивлячись на наслідки свого безглузкого бою, в якому втратили чимало своїх бійців. а тим часом «Сіроманці» були вже далеко.

І бігли дні за днями...

«Яструб» жив і палав романтикою партизанської боротьби. Це був вірний син України, нащадок наших славних предків, що виростили з надр українського чорнозему, безумно любили цей чорнозем і за нього вмирили в нерівних боях. «Яструб» — це Максим Кривоніс, Гонта й Залізняк, Тарас Трясило й Палій. «Яструб» не міг байдуже дивитися на ворогів, що топтали й нівечили наш рідний край, знущалися над нашими дітьми й матерями, дівчатами й жінками. Він мусив воювати. Не раз сам говорив:

— Мій обов'язок не сидіти в затишній хаті чи ховатися під кущем, а воювати.

Закінчувався сорок четвертий рік. Московські орди шаліли...

То тут, то там здійснювалися червоні заграви і в небо били чорні стовпи диму... чути брязкіт зброї і брудну лайку чужинців, хрипкий крик жінок і плач дітей... зі станцій відходять довгі ешелони, напакзовані нашими людьми... Що це? Пекло на землі?

«Яструб» не знаходив собі місця.

— Мушу воювати! — говорив він. І в нього назрів плян — розгромити ще одно кубло червоних тиранів у м. Стрілиська Нові. І як упала ніч, «Сіроманці»⁵ вирушили з лісу.

З поля летів різкий вітер. «Сіроманці» йшли тихо й обережно. З темних сутінків почали зарисовуватися силуети будівель. Біля Стрілиськ спинилися. Скрізь перетяли телефонічне сполучення, крім того, що йшло зі Стрілиськ до Ходорова. В цьому «Яструб» мав свої розрахунки: зі Стрілиськ будуть просити помочі з Ходорова, яку буде можна розбити в дорозі. В цей напрям вислав на засідку одну чоту, а з рештою стрільців пішов на штурм у місто.

За кілька хвилин тріснула тиша. Містечко заклекотіло шаленими звуками бою. Командир «Яструб», мов буревій, мчав уперед. Стрільці силкувалися своїми грудьми заслонити командира від ворожих куль. Та він раптом став, похитнувся та повалився на землю.

До нього кинулися два стрільці.

— Друже командире, що з вами?

«Яструб» ворухнувся. Його очі запалали вогнем бою і враз погасли.

— Друже командире...

---

5. У наскоку на Нові Стрілиська брали участь сотня «Сіроманців» під ком. сотен. «Косача» й сотня «Полтавці» під ком. сотен. «Максима».

Але він уже не озвався. Лежав на грудях. Одна рука спиралася на землю, а друга була простягнута вперед і здавалося показувала й кликала:

— Вперед! На бій!

І на той клич командира, як ще ніколи, бурхливим потоком рванулися «Сіроманці» вперед. Громове «слава» переплелось з гуркотом невгамованого й жорстокого бою — помсти. Ніяка сила не могла стримати завзятих повстанців...

Передруковано з журналу «На чатах». Передрук підпільних видань Ж 46; — р. I, ч. 1, 1944 ро., стор. 26-32.

МАРШ «СІРОМАНЦІВ»

Із гір Карпат лунає пісня волі,
Із гір Карпат несеться волі зов...
Там синьо-жовті лопотять прапори —
Там вже заграла українська кров.
Там борами мандрують «Сіроманці»,
На плечах кріс, граната у руках...
Батьківщини це вірнії повстанці
Виконують провідника наказ.
Бандера шлях до волі нам покаже...
З його наказу йдемо на пробій.
І розіб'єм — розгромим кодро враже,
Запалимо визвольний буревій...
Гей, рідний брате заходу і сходу,
До нас єднайсь, в ударний моноліт!
Ми Україні вибором свободу,
Загарбницький повалимо ми світ!
Тобі на славу, Україно-Мати,
Ми знищимо ката, волю принесем!
І заgrimлять повстанські скрізь гармати
На поздоров з Твоїм воскресним днем...

Передруковано з журналу «На чатах», вид. крайовий осередок пропаганди, р. I, ч. 1, 1946, з Передруку підпільних видань [ЗЧ ОУН] Ж 46; — 06/1949, стор. 32.

“CHAD”: CAPTAIN “IASTRUB”

(Resume)

This biographical sketch, written by “Chad” about Captain “Iastrub”, Dmytro Karpenko, is being reprinted from the underground journal for youth, *Na chatakh*, Vol. 1, No. 1, 1946. The journal was published by the *krai* OUN Propaganda Centre, about which we are given no other information. As we have not been able to track down an original copy of the journal, what we are publishing here is taken from a reprint issued in the West of underground publications (External Units of the Organization of Ukrainian Nationalists – [ZCh – OUN]) — Zh46; — 06 1949.

The sketch is written in an emotional style, with the intention of educating young people in military and battle traditions. We are given relatively few facts from Karpenko’s biography; however, the sketch is of value because it shows the character of this UPA officer and speaks of his behaviour in battle and in daily life.

With regard to biographical facts, we are told only that Captain Karpenko came from Poltava province, was a lieutenant in the Red Army, commanded the UPA company “Siromantsi” in the Carpathians in 1943, and gained renown in battles with the Germans and the Soviets near the border of Kholm province. The author provides details about several risky battle operations carried out by the company during the fall of 1944. On one occasion, while “Siromantsi” were quartered in a small wood near the town of Novyi Iarychiv, a large number of NKVD troops tightly surrounded the forest before nightfall, in preparation for a morning attack. However, during the night, Karpenko managed to lead his company out of the encirclement. The men escaped by plunging into the Poltva River and walking in it. The river’s piercingly cold water reached up to their necks; at times, they came upon drops in the river’s uneven bottom and the water became even deeper. The author also describes the defensive battle waged by the battalion led by Karpenko near *Uhniv* on September 30, 1944. He tells us how Karpenko commanded the battle and how he behaved in various situations. For example, as Soviet tanks advanced on the insurgents, Karpenko grabbed a bazooka from a soldier and personally destroyed a tank. When the men firing the grenade launcher were wounded, Karpenko himself took over the grenade launcher. The battle lasted the whole day: at night, Karpenko led the battalion out of the encirclement so stealthily that the advancing NKVD

units continued to attack and shoot at each other. In his description of another operation, the battalion's night attack on the district centre of Novi Strilyska on December 16, 1944, the author focuses on the death of battalion commander Karpenko.

In his day-to-day life, Karpenko cared about his soldiers and always tried to set them a good example. We are given many illustrations of Karpenko's behaviour. For example, when the insurgents stayed in villages, Karpenko always refused to sleep in a house, but slept with his men in the barn. He would never sit down to a meal until he had ascertained that all his men had something to eat. In battle, he could always be seen in the most dangerous spots; he not only commanded battles, but personally took part in them. During the march through the Poltva River, he walked first and was first to fall underwater in the deep spots. As far as his physical appearance, the author tells us only that Karpenko was of medium height, that he wore a rust-coloured sheepskin jacket and carried a map holder and machine pistol and that he rode on a swift horse.

With regard to himself, the author says only that he was from Eastern Ukraine and was a member of the Ukrainian armed resistance. Probably he was a soldier of one of the UPA companies which entered into the battalion commanded by Karpenko in September, 1944, for that was when he met Karpenko. His descriptions of later battles are from the viewpoint of an eyewitness.

[ЗАЯВА ГАЛИНИ ДІДИК ДО ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР]*

До Президії Верховної Ради СРСР
від Дідик Галини Томівни,
1912 року народження, мешкаю в м. Караганді
Казахської РСР, вул. Кривогуза, 49

ЗАЯВА

Галина Дідик, 1912-1979 —
керівниця Українського
Червоного Хреста (УЧХ) —
спочатку Тернопільської області,
а пізніше всієї УЧХ. У роках 1950-
1971 Галина Дідик каралася у
радянських тюрмах і концтаборах.
(З Українського вісника, ч. 8).

24 березня цього [1971] року рішенням виїзної сесії Верховного суду Мордовської АРСР мене достроково звільнено після відбуття 21 року ув'язнення (з них 19 років тюремного). Не знаю, чому мене вибрано на звільнення із групи політ'язнів - двадцятип'ятирічників. Я не просила помилування, не засуджувала свого минулого і не зрікалася своїх переконань. Тому почуття обов'язку перед моїми товаришами по ув'язненню примушує звернутися до Вас із цією заявою.

Я хочу ще раз піднести питання, яке ми в ув'язненні ставили неодноразово: про фактичне скасування жорстокого 25-річного терміну, формально скасованого ще 1961 року.

---

* Збережений правопис оригіналу.

Звертаюся до всесоюзної інстанції тільки тому, що Верховна Рада України, на жаль, позбавлена можливості самостійно вирішувати такі питання.

Під впливом односторонньої, а часом відверто неправдивої пропаганди у вас, як і у багатьох необізнаних, може скластися думка, що хоч 25-річний термін ув'язнення позазаконний і негуманний, але для «особливих злочинців», які «мордували невинних», «співпрацювали із фашистами» і т. п., варто справді робити винятки і лишити для них дійсним сталінський закон.

Я, очевидно, один із «найстрашніших» злочинців, бо, на відміну від більшості 25-річників, мене, жінку, навіть утримували не в таборі, а у в'язниці. Тому, очевидно, по моєму житті і по моїх «злочинах» ви можете скласти собі уявлення і про інших українських політв'язнів-двадцятип'ятирічників та про суспільні умови, які привели нас у тюрми і табори.

Я народилася 1912 року на Тернопільщині в селянській родині. Мала 27 років, коли Галичину прилучили до Радянського Союзу. Хоч у Західній Україні велася перед тим активна національно-освітня праця, існували українські партії, підпілля ОУН, ніхто однак не чинив збройного опору радянській владі. Дехто із галичан зустрів армію із-за Збруча навіть квітами. Як же сталося, що ці ж самі люди у 1944 році панічно тікали на Захід або зустрічали ту ж саму армію скорострілами і гранатами?

Я переконана, що такі зрушення в уявленнях, як і поведінці моїх земляків були викликані деспотичною політикою, проводжуваною у 1939-41 роках на землях Західної України органами НКВД.

Я особисто не виступала проти радянської влади, сумлінно працювала в кооперативі. Але через 1,5 місяці після приходу радянської влади мене заарештували за сфабрикованим звинуваченням і цілий рік нізащо протримали у Бережанській тюрмі. Щоб уникнути дальших переслідувань, я змушена була після звільнення жити під чужим прізвищем. По Галичині тоді прокотилися масові арешти. В тюрми кидали за колишню діяльність при Польщі, за необережно сказане слово, взагалі нізащо. В одну камеру разом із політично нейтральними людьми потрапляли колишні ідейні противники — члени ОУН, УНДО і КПЗУ. В тюрмах катували і розстрілювали без суду.

Я досі не можу спокійно згадувати страшних картин, які довелося побачити в перші дні війни. Тоді, після відступу

радянських військ, розшукуючи близьких мені людей, я була у тюрмах Львова, Тернополя, Бережан, Нараєва. Я бачила витягнені із катівень і потаємних ям і виставлені для опізнання рідними і друзями тисячі трупів — постріляних, помордованих, часом із слідами варварських знущань: вирізаними на тілі тризубами, викотитими очима, повідрізуваними носами, вухами, грудьми. Таке не забувається ніколи, таке карбується на серці і передається поколінням.

При німцях я також була у підпіллі під постійною загрозою викриття і жорстокої кари за приналежність до ОУН. Це брехня, що ми активно співпрацювали з німцями. Після розпуску німцями проголошеного у Львові українського уряду з ними працювала тільки невелика група людей, що відколосалася від руху. Можливо, з чисто тактичних міркувань були також якісь локальні спроби окремих керівників руху (але такі ж заходи робилися спочатку, наприклад, і щодо порозуміння із партизанами Ковпака). Але ми, рядові члени ОУН, швидко навчилися бачити ворога у всякому чужинцеві, що самозванно прийшов на нашу землю. Жертвами боротьби з німцями впали відомі діячі українського руху Дмитро Мирон, Василь Бандера, десятки й сотні інших.

Енкаведистський терор 1939-41 років був великою і важкою школою. Тому при наближенні фронту в підпілля пішли і за зброю взялися не тільки члени ОУН. Як вам не прикро це сьогодні чути, але то був масовий рух, в якому брали участь сотні тисяч і який підтримували мільйони. Без такої підтримки при насиченні Західної України регулярними і спеціальними військами кількарічний спротив був би неможливий. Це не був виступ проти радянської влади і соціалізму, а насамперед всенародна боротьба проти російської окупації і терору. Це був рух самооборони, в якому я знайшла місце, найбільш прийнятне для жінки-патріотки. Спочатку я організувала і очолювала Український червоний хрест на Тернопільщині, пізніше керувала всією організацією УЧХ. В останній час перед арештом була зв'язковою Центрального проводу.

Я часто спілкувалася з керівниками Руху, зокрема з генералом Романом Шухевичем, і знаю, як вони, будучи безкомпромисовими в боротьбі, водночас рішуче виступали проти сліпого терору, як наказували карати винних у безпідставних жорстокостях. Цілком зрозуміло, що в умовах глибокого підпілля траплялися безконтрольні вчинки, були випадкові у Рухові люди, які вдавалися навіть до зведення

особистих рахунків. Але блюзнірством є звинувачення у цьому всіх, особливо перейнятої ідеєю молоді, що саможертвовно й безстрашно дивилася в очі смерті. До речі, не треба забувати і про численні провокації, що їх чинили беріївці — створення провокаційних «партизанських» загонів, що безчинствували по селах, вбивства, які приписували «бандерівцям», шантаж мирного населення і т. п.

Щедро пишучи про «звірства бандерівців», сьогоднішні автори впадають у дивну односторонність, не згадуючи, що виробляли тоді на Західній Україні беріївці: як фабрикувалися «справи» на невинних людей, як цілі села насильно вивозили на Сибір, як людей убивали без суду й слідства, як катували заарештованих по тюрмах. Тут уже не було безконтрольності, це була свідомо політика, яка викликала належну реакцію.

Особисто я нікого в житті не вдарила, ні на кого не підносила зброї. Найбільше часу й енергії у визвольному русі я віддала збиранню медикаментів, лікуванню та переховуванню хворих і поранених. У 1944 році на Рогатинщині, я так само перев'язувала поранених німцями у бою радянських солдатів, як і українських партизанів. Зате на мою долю випали найжорстокіші тортури і знущання.

Мене заарештували 5. III. 1950 року у селі Білогорщі під Львовом, де була остання криївка генерала Шухевича. При цьому генерал Шухевич, застрелився, а я вжила отруту. Мене врятували від смерті для того, щоб ще напівпритомну почати мордувати. Мене нещадно били. Перших півроку робили це щодня, удень і вночі мені надавали спати. Таке «слідство» тривало понад два роки. Якби й хотіла, ніколи не могла б забути тих, хто мене катував, втрачаючи при цьому людську подобу, — слідчих МГБ Гузеєва, Солопа, Півоварця, Кліменка, Леніченка. Були й інші, непостійні, які приходили познущатися наді мною задля п'яної розваги. Мордування заарештованих на слідстві — злочин, який карається законом. Однак навіть пізніше, коли вголос сказали про незаконність таких дій, я не зустріла жодного із своїх катів ні у Володимирській в'язниці, ні у Мордовії.

У грудні 1952 року після 2,5 років катування «тройка» ОСО заочно «засудила» мене на 25 років табірною ув'язнення. Пізніше ОСО було визнане незаконною інституцією, але не визнані незаконними штамповані «тройкові» вироки. Через кілька днів після прибуття в табір мені було оголошене чергове рішення ОСО: без якогось нового слідства мені замінили

табірне ув'язнення на тюремне. Якби ви могли уявити, що таке 25 років тюрми, особливо для жінки, то визнали б гуманніше мене розстріляти.

1961 року було прийнято новий кримінальний кодекс, за яким 25-річний термін ув'язнення скасовано. Згідно закону всяке полегшення в кодексі має зворотню дію, тобто поширюється на раніше судження. Для мене і для десятків інших учасників українського національно-визвольного руху спеціальним указом було зроблено виняток. Закон на нас не поширився.

Після 1961 року, а особливо останніми роками, різко посуворішав режим у тюрмах і таборах. Він тепер суворіший навіть за той, що був у останні сталінські роки. Згідно закону всяке посилення режиму тягне за собою зменшення терміну ув'язнення або зміну виду покарання. Цей закон до нас також не застосували. Тільки 1969 року мене та ще двох жінок 25-річниць — Катерину Зарицьку та Одарку Гусяк перевели із в'язниці у табір суворого режиму в Мордовії, звідки мене й звільнено. За ґратами однак лишилося ще кілька десятків українських політв'язнів із 25-річними термінами, серед них — мої товаришки по ув'язненню К. Зарицька й О. Гусяк, засуджені за те ж, що і я.

Я виклала вам типову біографію українського політв'язня-двадцятип'ятирічника. Якщо керуватися здоровим глуздом, а не інерцією сталінської жорстокості, треба було б задуматися над питанням, що дає дальше утримання в тюрмах і таборах старих хворих людей, учасників руху, який був спричинений об'єктивними умовами і відійшов у минуле? Чи становитимуть вони сьогодні на волі хоч якусь загрозу існуючому ладові? І чи не більшу шкоду цьому ладові приносить демонстрація перед лицем усього світу незагнужданої жорстокості?

Виводячи з того, що:

1. 25-річний термін ув'язнення скасований радянськими законами;

2. незастосування нового кодексу до політв'язнів є грубим порушенням положення про зворотню дію законів, які пом'якшують кару;

3. теперішній режим в тюрмах і таборах значно важчий за той, який був під час винесення вироків;

4. 25-річний термін спрямований не на передбачене радянським судочинством перевиховання в'язнів, а на цілковите духовне й фізичне знищення людської особистості;

5. 25-річний термін позбавляє в'язня після закінчення ув'язнення можливості мати родину, працювати, одержувати пенсію і прирікає на перебування в інвалідному будинку або на роль нахлібника у далеких родичів чи чужих людей;

6. звільнення в'язнів з 25-річними термінами було б гуманним актом, який знайшов би розголос і розуміння у цілому світі, — я ставлю питання перед Верховною Радою СРСР про фактичне скасування досі існуючого 25-річного терміну ув'язнення для політв'язнів. Вважаю, що ще до вирішення цього питання Президія Верховної Ради разом з прокуратурою СРСР повинні знайти можливість негайно звільнити жінок, засуджених на 25 років, а саме — Катерину Зарицьку (відбула 24 роки, з них 22 — в тюрмі та Одарку Гусяк (21 рік ув'язнення, з них 19 — тюремного).

10 липня 1971

Галина Дідик

Передруковано з Українського вісника, Київ-Львів, вип. 8, вересень 1987, передрук ЗП Української Гельсінкської Спілки, 1988, стор. 187-192.

THE APPEAL BY HALYNA DIDYK TO THE PRESIDUM OF THE SUPREME SOVIET OF THE USSR

(Resume)

Halyna Didyk (1912-1979) worked actively for the Ukrainian armed resistance from 1943 to 1950. She began as director of the Ukrainian Red Cross for Ternopil oblast; later, she directed the whole of the Red Cross; in the last years, she served as chief liaison officer for the underground. She spent the years 1950-1971 as a political prisoner in the USSR. After her release, she wrote the appeal which we are publishing here. In the appeal, she protests against the barbaric laws existing in the Soviet Union, and the lies used by the authorities to justify applying those laws against supporters of Ukrainian independence.

During the 1950s, when the Soviet government released millions of prisoners, members of the Ukrainian armed resistance remained imprisoned. And, although in 1961 prison sentences of 25 years were abolished as “inhumane”, they were still maintained for Ukrainian independentists, who were classified as “particularly dangerous criminals” who had “collaborated with the fascists” and “murdered innocent people.”

Halyna Didyk rejects as groundless the accusations made by the Soviets against supporters of Ukrainian independence. She states that no collaboration existed with the Germans and that Soviet claims about terror waged by the Ukrainian underground are false. On the contrary, it was the NKVD that waged massive terror in Western Ukraine in 1939-41, and it was that Soviet terror that gave rise to the UPA struggle. During the period in question, hundreds of thousands of innocent people were imprisoned or sent to concentration camps; thousands of prisoners held in jails were shot by the NKVD before the Soviets retreated from Western Ukraine in 1941. Faced with the return of the Soviets in 1943, thousands of Ukrainians fled, with no idea where they were going; others took up arms against the occupiers. The battle that ensued was waged not only by the OUN, but by the whole Ukrainian population, millions of people. The Ukrainian movement was crushed in a bloody manner by the over-powering forces of the Soviet police.

The barbarity of Soviet justice is well-illustrated by Halyna Didyk’s own life. Didyk was first imprisoned by the Soviets in 1939 and held for a year on a fabricated charge. Arrested for the second time in 1950, she underwent brutal torture for a full two years. Only after that was she sentenced, *in absentia*, to 25 years in a concentration camp; the sentence was later changed, also *in absentia*, to 25 years in prison. Even after 25-year prison sentences were abolished, in 1961, she still remained imprisoned, although she had never shot at anyone, but had only cared for wounded soldiers, among them even Soviet soldiers.

Even after her release, Halyna Didyk experienced KGB persecution. She was not permitted to return to her native region. As a former prisoner, she was not eligible to receive a pension; reportedly, she lived from what she earned from her plot of land and from people’s charity. She spent her last days in the town of Khrystynivka, Cherkasy province, under the watchful eye of the KGB.

Михайло Небола («Голка»), ст. бул.

ЛІСАМИ ТА ЯРАМИ ЗАХІДНЬОГО ПОДІЛЛЯ

(Мої спогади з Української Повстанської Армії)

Наше Закарпаття і «еміграція»

Ст. бул. Михайло Небола («Голка») — автор спогаду «Лісами та ярами західнього Поділля». Світлина зроблена на еміграції в Англії.

Я народився 18 серпня 1920 року у селі Тересва, пов. Тячів, на Закарпатті. В своєму селі я закінчив 7 клас народної школи. Походив я з багатшої селянської родини. Під час моїх шкільних часів і пізніше я належав до «Пласту». По закінченні школи я вчився слюсарства у місцевім підприємстві направи льокомотивів. Майже щовечора я й мої ровесники збиралися у читальні «Просвіта». Два рази на тиждень була там проба хору, до якого я належав. Вже як молоді хлопці, ми не тільки проходили пластові вишколи, але також вишколи військові, на яких нас навчали старші, які мали військовий вишкіл чеської армії. Ці вишколи мені пізніше придалися, хоч вони були радше тільки теоретичні. Часто ми ходили в недалекий ліс на військові вправи — маскування, засідка, наступ та оборона.

Прийшов 1938 рік, коли в Європі розпочався заколот. Чехи зробили мобілізацію, до якої стягнули й мого швагра до 65-го Рмунського полку, який містився у Хусті. Він щовечора

приїздив додому з крісом. Тоді я мав нагоду вчитися практично, як поводитися зі зброєю. Це також мені пізніше придалося. У нас тоді відбувалися українські демонстрації й марші по селах. під час такої демонстрації у моїм селі я був впорядником з блакитно-жовтою опаскою на рукаві. В той час це була для мене найкраща нагорода за мою працю й я був особисто задоволений. Всі ми відчували, як наше селянство підтримувало, горнулося до нас і ставилося до нас з пошаною. Вже в той час існували військові організації, до яких я належав, які опісля приєдналися до Карпатської Січі. Під час проголошення Карпатської України я був у Хусті. Ми тоді збирали гроші (добровільні датки) на потреби молодой держави.

Під час нападу Угорщини на Карпатську Україну я був вояком повітової станиці Карпатської Січі в м. Тячів. Ми охороняли наші установи від нападу місцевих мадярів. Комендантом станиці був майор Микулин. Коли наближався фронт, якісь угорські частини з місцевими мадярами почали наступати на Тячів. Перевага ворога змусила нас відступити з пробоями через місто. Під час відступу ми получилися з відділами Січі, які відступали з напрямку Хусту. Я зі своїми друзями відступали в напрямі мого села Тересва. Перед входом до села проти нас вийшли місцеві мадяри та кацапи зі зброєю в руках. По короткій розмові ми погодилися віддати зброю, бо й так не було вже виходу. Нас відпустили додому, наче б нічого не сталося.

По приході угорського війська нас усіх заарештували, а кілька днів пізніше відвезли возами до повітової тюрми в Тячеві. Тюрма була переповнена. Я довідався, що у сусідній келії сидить міністер Ревай та письменник Гренджа-Донський. У цій тюрмі мене, як і всіх співдрузів, застали великодні свята. На Великдень рано, як на наказ, в усій тюрмі залунало «Христос воскрес», так голосно й могутньо, аж тюрма затряслася. Наш спів так заскочив наших вартових, що вони не знали, що робити. Вони бігали по коридорах та били прикладами крісів по дверях. На другий день нас, в тому й мене, брали на переслухання, як звичайно, з побоями, щоб довідатися, хто зорганізував співи.

По закінченні реєстрації в'язнів, однієї ночі, всіх зв'язали ланцюгами, навантажили на вантажні авта та везли до переходового табору. Авта прямували до Хусту. Переїжджаючи через нашу столицю Хуст, мені не хотілося вірити, що ще кілька тижнів тому маяли тут блакитно-жовті прапори.

Приїзд до табору. Табір містився в Кривому, недалеко Хусту, де були колишні чеські бараки. По кількох переслуханнях мене звільнили. Коли я вийшов на волю, на мене чекала сестра. З нею ми пішли пішки через Хуст на залізничну станцію, щоб поїздом поїхати додому. Коли ми переходили через Хуст, мене зібрав страх. Там перебувало багато малярських терористів, які мали право робити з українцями, що їм подобалося. Особливо вони полювали на січовиків і українських діячів. Між іншим, ці розбійники зайшли до школи сусіднього села Грушево, де учителював мій кривий Василь Небола. Його забрали й до сьогодні ніхто не знає, що з ним сталося. Ці опришки — це були передусім утікачі з Румунії.

Свободою я довго не тішився, бо за якийсь час знову був арештований. Хоч мені нічого не могли закинути, під час переслухань мене немилосердно били та знущалися наді мною. Після звільнення, за якийсь час арештували знову. Знову побої та знущання. Так повторилося кілька разів. Один раз, коли я роздягався, щоб піти спати, до кімнати ввійшла моя мама. Вона мало не зімліла, коли побачила моє побите синьо-чорне тіло. Вона благала мене, щоб я якнайскоріше втікав, поки ще маю трохи здоров'я. Я й сам про це думав. Я наладнав зв'язки у Великім Березнім, щоб звідти перейти до Словаччини. Коли звідти отримав повідомлення, що нова група буде переходити кордон, я постановив утікати з цією групою. В наступну неділю моя сестра купила білет на поїзд до Ужгороду. Щоб не звернути на себе підозріння, я вийшов з хати, не беручи нічого з собою. Зайшов на залізничну станцію, взяв білет від сестри, перейшов через станцію до тартаку і там чекав, доки приїде поїзд, щоб сісти з другого боку. Без пригод усів я на поїзд і вирушив у широкий світ. Вночі поїзд приїхав до Ужгороду. Звідти я подався на піхоту в сторону Сваляви на Велике Березне. Там я зв'язався зі знайомими. Мене познайомили ще з іншими січовиками, які чекали на зв'язкових, щоб перейти на Словаччину. Наступного вечора розпочалась мандрівка на Словаччину. Перехід був тяжкий, бо 1939-1940 року впали великі сніги. Без перешкод і щасливо ми перейшли кордон.

Ми прибули на Словаччину до українського села, назви якого не пам'ятаю. Були вимучені переходом та мокрі. Тут нас гарно прийняли й накормили теплою їдою. За кілька днів нас відправили до міста Гуменне, де ми мали дістати документи. Проте в той час словаки почали ставитись до українців

неприхильно їй показалося, що документів не було можливо отримати. На пораду місцевого проводу ОУН, нас перевели по зв'язку через Бескид на Лемківщину, до села Бальниця, в т. зв. Генеральній губернії. Тут знову ми висушилися та підкріпилися. Опісля ми подалися через Команчу до Сянока, де нас примістили в переходовому таборі під опікою українського комітету. До комітету я заходив часто, щоб запізнатися з обставинами еміграційного життя, яке мені в той час не подобалось. Тут були дві групи, які старалися переконувати одні одних, до того часто — кулаками. Перша група — це флегматики, а друга — це молоді революціонери, до яких я прилучився. Незабаром я отримав працю в Українськiм Союзі. Тут я пізнав багато провідних діячів ОУН, як інж. Підгайний та мгр Яців, які під час проголошення самостійної держави у Львові були членами уряду. До вибуху війни я перебував переважно у Краківщині, а опісля переїхав до Львова. Від 1941 року аж до відходу до Української Повстанської Армії я працював у різних містах Галичини та співпрацював з підпільною організацією.

У сотні УПА «Бурлаки»

Восени 1943 року я вислав свої особисті речі до села Тростянець, Бережанського повіту, положеного яких 15 км на південь від Бережан. За кілька днів я по зв'язку пішов з Бережан до Тростянця. Там місцевий станичний прийняв мене, а опісля зв'язковий повів мене в ліс, де квартирував відділ УПА. Він запровадив мене до землянки, де я зустрів незнакомих мені людей. Мені представили одного незнайомого як сотенного «Чорного», командира сотні «Бурлаки». Сотен. «Чорний» розпитував мене про різні справи. Оглянувши мене, він зачав жартувати: «Який то буде з вас вояк — у капелюсі?» Виїжджаючи з Бережан, я не мав жодної шапки, тільки капелюх.

За кілька днів прибув до нас мій добрий знайомий і друг, Роман Супрун, псевдонім «Нитка». Нас приділили до першої чоти, в якій чотовим був «Довбуш».

Сотня «Бурлаки» мала такий командний склад: бойовими старшинами були: «Чорний» — сотенний; «Довбуш», «Чайка» та «Рен» — чотові. Сотен. «Чорний» був середнього росту, чорнявий, так що його псевдонім говорив про його вигляд. Як мені стало відомо, сотен. «Чорний» народився в селі Лісники,

Бережанського повіту. Він був вояком у курені «Соловій» під команду Романа Шухевича, пізніше — головного командира УПА. Коли він був звільнений з куреня на Білорусі, то не вертався додому, бо було небезпечно, а просто пішов у підпілля. Сотен. «Чорний» був взірцевий командир — розважний, бойовий та веселий. Гордився тим, як і ми всі, що виконував національний обов'язок — служив в УПА. Куди б не йшов, співав пісню:

І горді ми, що боремось за волю,
Нам світить Володимира тризуб,
Здобудемо українську державу,
Нас вороги з дороги не зведуть.

Чот. «Довбуш» правдоподібно походив із села Вербів, Бережанського повіту. Також був у відділі Романа Шухевича. Його справжнього прізвища не знаю. Чот. «Чайка» — Михайло Пайкуш був сином паламаря з Рогатина. Він якимсь чином попав до німецького війська й був на східньому фронті. Коли прийшов на відпустку, вже не вернувся до армії, а опісля пішов у ряди УПА. Надзвичайно відважний, жартівливий та рішучий. Про нього ще буду згадувати пізніше. Чот. «Рен» також був у курені під команду Романа Шухевича. Про нього я майже нічого не знаю.

В той час сотня ще не була в повному складі. Згодом вона складалася з трьох чот по три рої. В кожному рої було по 12 вояків. Крім того, був самостійний господарський рій — кухарі й інтенданти, які завідували харчами. До команди сотні входили ще бунчужний «Дуб» і політвиховник «Богдан». Вояки сотні походили переважно з Бережанського, Рогатинського й Підгаєцького повітів. У час стабілізації фронту під Тернополем прибуло більше нових вояків з повітів уздовж лінії фронту. Були теж вояки з інших областей України.

Сотня була зорганізована восени 1943 року і підлягала Тернопільській військовій окрузі УПА («Лисоня»), командиром якої був Омелян Польовий («Остап»). Тоді я не знав його прізвища, тільки псевдонім «Остап». Він доволі часто приїздив до сотні на інспекцію і перевіряв вишкіл сотні та бойову підготовку. Звичайно він приїздив у товаристві курінного «Романа», якого вважали також заступником «Остапа». Декілька разів приїздив до сотні в асисті кур. «Романа» май. Володимир Якубовський, шеф штабу Тернопільської ВО («Лисоня»), відомий тоді під псевдонімом «Бондаренко».

Наша сотня була приміщена в землянках. Вони були розміщені вздовж невеликого яру, неначе глибокого рову, в якому були викопані землянки в глибину гори. По обох сторонах землянки були плятформи — ліжка для двох роїв, а посередині був прохід і залізна піч для ogrівання. Спочатку було ще багато роботи при викінчуванні нашої землянки. Її треба було ущільнити, побудувати сходи, замаскувати тощо.

Заготівлення сотні було задовільне, бо кожний новобранець мусів мати добрий одяг, зброю та інший військовий виряд. Стрільці були озброєні крісами. Підстаршини мали звичайно автомати — радянські ППД чи ППШ, або німецьке МП. Кожний рій мав мати легкого кулемета, але на початках кулеметів бракувало. Коли я прийшов до сотні, в ній був лише польський тяжкий кулемет («ЦКМ») і 4 легкі кулемети — 2 німецькі МГ 42 і радянські «Діхтяров» та «Макаров». Сотня тоді ще не була повна. Після переходу фронту деякі рої мали навіть по два кулемети, але тяжку зброю — «ЦКМ» і гранатомети — ми замагазинували, бо вони обтяжували маневрування відділу.

Час у сотні проходив скоро, бо було багато праці й різних зайнять. Цілими днями ми проводили військові вправи, а вечорами мали різні виклади — військові та політичні. Ми навіть не оглянулися, а тут — зима. Впав легкий сніг, якого ми не прийняли радісно, як колись молодими хлопцями. Проте, ні сніг, ні мороз не затримали нашої праці й нічого не змінили. Сидіти в землянках, щоправда, не дуже було приємно, бо заносило гнилим повітрям. Це давалося нам у знаки тоді, коли була хуртовина чи холодні вітряні дні й треба було сидіти в землянках. У звичайні зимові дні ми проводили багато часу на різних вправах надворі й добре провітрювали землянки.

Десь наприкінці зими, серед ночі, зі сходу донеслися до нас звуки вибухів гармат. Далека гарматня стрілянина тривала цілу ніч і на другий день. Це означало, що зближається фронт. Наші командири цілий час вели наради, що робити далі. Покищо ми далі залишилися в таборі, лише скріпили застави та стежі для охорони табору й посилили розвідку. Наша розвідка ствердила, що більшовики дійшли до річки Стрипи й там зупинилися, як ми тоді думали, щоб підтягнути підкріплення. Але минали дні й фронт не підсувався, лише в деякі дні доносився далекий гул канонади. Фронт стабілізувався та простояв на цій лінії аж до половини літа 1944 року.

Однієї ночі, напровесні, побудили нас нагло алярмові. Ми поспішно натягали плащі й чоботи, хапали за зброю й вискакували надвір та займали становища. На другому кінці табору йшла двостороння стрілянина, але скоро все притихло. Виявилося, що на нас наскочили більшовицькі партизани чи якась диверсійна фронтова частина, що пройшла фронтову лінію й забрала аж до нас. Після перевірки ми ствердили, що в нас немає втрат у людях. Більшовики вдерлися лише до нашого харчового магазину й забрали наш хліб та ще дещо з харчів. Проте, коли ми відкрили вогонь, — вони в поспіху чи під час втечі — залишили кілька автоматів. Такій «заміні» ми були навіть раді, бо їхні ППШ були в доброму стані. Здавалось, що більшовики налізли на наш табір випадково й рішили «спробувати щастя», не знаючи ні нашого розташування, ні сили.

З червоними парашутистами наша сотня мала згодом більше успішних сутичок. Про їхню появу нас негайно інформувало населення, а вони звичайно були виснажені й перестрашені ворожим довіллям.

Після першої сутички сотен. «Чорний» вирішив змінити місце нашого постюю. Про наш табір вже знали більшовики й могли щераз «прийти в гості», але більш пляново. Подруге, ми й так уже довго були в цьому місці й про наш табір уже знало багато людей, отже могло це донестися й до німців.

Ми перемашерували понад двадцять кілометрів на північний захід і заквартирували в лісі недалеко сіл Стратин і Дібринів, що були вже в Рогатинському повіті. Там ми побудували собі колиби. Хоч було ночами досить холодно, але ми тут почувалися краще ніж у землянках, бо було свіже повітря. Так само, як у попередньому таборі, ми далі проходили військовий вишкіл. Цей табір мені краще подобався, бо колиби були розміщені за певним пляном і було вигідно зайняти добру оборонну лінію. Мали ми там також військову польову кухню. Щоправда, вона була далеко від нашої чоти, так що по «репету» багато охотників не ходило. Я сам ходив хіба по «репету» горохової юшки, яку я дуже любив.

Одного ранку на ранній збірці я отримав наказ, щоб виступити з ряду до переду. Після мене більше стрільців отримали такі самі накази. Відділ відійшов на вправи, а нас відпровадили до колиби сотен. «Чорного». Тут ми довідалися від сотенного, що ми відходимо до військової школи на підстаршинський вишкіл. Того самого дня нас відпровадили по

зв'язку у незнаний мені тоді терен. Ми проходили біля хутору «Швайцарія», про який мало хто знав. На цьому хуторі переважно перебував д. «Жар» з СБ. Опісля ми перейшли гостинець Бережани-Рогатин біля села Березівки, а відтак дійшли до с. Кам'янки Рогатинського району. Звідси ми подалися в ліс, де була розміщена наша підстаршинська школа.

Підстаршинська школа ВО «Лисоня»

У школі брало участь біля 36 учасників, які походили з сотень УПА «Бурлаки», «Полтавці» та «Рубачі». Всі вони вже відбули добрий стрілецький вишкіл. Викладачами у школі були кур. «Роман» і сотен. «Максим», сотня якого «Полтавці» квартирувала біля нас і була охороною школи. Крім них, були ще інструктори й політвиховник «Крига», який мав лекції з історії та географії України й гутірки на політичні теми. Школа підлягала Тернопільській ВО УПА («Лисоня»), тож к-р «Остап» приїздив до нас на інспекцію.

Програма зайнять тривала від 6 год. вранці до 5 год. пообіді. Щоденно після «ранньої зорі» ми мали руханку, а після того милися й приводили себе до порядку. О 7 год. була збірка з молитвою — учасники співали «Боже великий, Творче всесильний». Тоді було снідання — кава й хліб, часом теж дещо до хліба. О 8 год. починалися військові вправи: особиста справність, наступ, відступ, засідка, оборона та інше. Звичайно наші викладачі пояснювали й проводили деякі вправи, а тоді курсанти перебирали на зміну команду роїв і проводили вправу під доглядом викладачів. Від 12 до 2 год. була обідова перерва з відпочинком. На обід звичайно була густа юшка з городини, часто горохівка, з м'ясом, так що можна було наїстися. По обіді були якісь військові виклади, або зайняття зі зброєзнавства. Напр., розбирання та складання різних родів зброї, прицілювання. З огляду на конспірацію практичного стріляння не було. Остання година від 4 до 5 була звичайно для політвиховних зайнять. Тоді мав виклади політвиховник «Крига».

Решту дня курсанти мали для себе. Тоді курсанти вечеряли, а по вечері чистили зброю й приводили до ладу свій одяг — прали білизну й онучі, облатувалися, перевіряли білизну від небажаних «приятелів» — вошей. О 10 год. була знову збірка з денним наказом і молитвою. По молитві — «вечірня зоря», всі йшли спати.

Виклади були дуже добрі, на яких можна було багато навчитися. Тож курсанти були задоволені, не зважаючи на перевтому. На жаль, наша школа прискішено закінчилася, потривавши лише один місяць. Наблизився фронт і виглядало, що скоро рушить вперед. Тому командування рішило скоріше закінчити школу. Тоді відбулися іспити, після яких курсанти відійшли до своїх сотень, а деякі отримали інше призначення. На іспитах нам не давали жадних військових ступенів, тільки функційні: ройовий або чотовий. Це означало, що даний випускник може виконувати функцію ройового, або чотового. Я й мій друг Роман Супрун отримали вищі «Ступені», тобто «ступінь» чотового.

В курені к-ра Романа

К-р «Роман» був інтелігентною людиною. Як я довідався, він був старшиною польської армії. Після проголошення відновлення української держави у Львові 1941 року, к-р «Роман» брав участь в організації військової школи в Поморянах. К-р «Роман» був тоді також курінним і взяв мене до свого штабу на адьютанта. Як я опісля зорієнтувався, моїм головним завданням був зв'язок між к-ром «Романом» і сотенними. В нашій штабі були 4 особи — к-р «Роман», політвиховник «Крига», розвідниця «Аза», молодий хлопець «Микита» і я.

До нашого куреня входили сотні «Бурлаки» під командою «Чорного», «Полтавці» під командуванням «Максима» і новостворена сотня під командуванням «Кока». Про сотню «Бурлаки» я вже писав. Сотня «Полтавців» була зорганізована десь тоді, як наша «Бурлаки», отже тоді вже пройшла військовий вишкіл і мала бойову заправу в боях з німцями. Під час моїх відвідин у сотні я переконався, що сотен. «Максим» був не тільки добрим педагогом, але й добрим бойовим командиром сотні. Він був дружнім у стосунках зі стрільцями, але й рішучим у боях, так що вояки його поважали й любили. Не пам'ятаю вже псевдонімів старшин цієї сотні, крім чот. «Калини» й бунчужного «Нитки» — мого друга зі Львова Романа Супруна, який обняв цей пост після нашої підстаршинської школи. Сотня «Кока», мабуть, не мала кодової назви, а називали її «сотнею боївок». Вона складалася з різних теренових боївок, головню тих, що постали для оборони сіл довкруги озброєного польського села Гутиська. Оповідали, що

боївка «Кока» діяла вже 1943 року і мала за собою різні бойові подвиги. Тепер ці боївки об'єдналися в сотню для переходу фронту й дії в більшовицькому запіллі.

Наша підстаршинська школа закінчилася якраз у добрий час. Зараз після того дійсно фронт перекоївся через наш терен. Курінь перейшов фронт, не маючи боїв з фронтовими частинами.

По переході фронту більшовики відразу кинули проти УПА більші сили військ НКВД. По всіх районах були сильні залоги — від сотні до батальйону НКВД, а крім того, діяли проти УПА більші оперативні відділи НКВД. Відділи УПА тепер не застоювалися на одному місці, а прийняли тактику рухомої партизанської війни.

Внедовзі наш курінь, точніше сотня «Бурлаки» й сотня «Полтавці» під командою кур. «Романа», отримали наказ від к-ра Тернопільської воєнної округи «Лисони» Омеляна Польового («Остапа») зробити пропагандивний рейд у східню частину Тернопільської області, яка була ще від зими під більшовицькою окупацією, або в зоні фронтових операцій. Мета рейду — показати населенню, що УПА діє й бореться. Тим ми мали протидіяти більшовицькій пропаганді, яка твердила, що відділи УПА розбиті й як «німецькі вислужники» відійшли з німцями за Вислу.

Після короткої підготовки ми вирушили в рейд. З хутора Кам'янки ми вирушили попри с. Березівку, згодом ми перейшли гостинець Бережани-Рогатин б. с. Голодівка й заквартирували в лісі на лісничівці, яку називали Голляндія. Там ми переднювали й другої ночі перейшли до с. Вербова, віддаленого яких 12 км на північ від Бережан. Звідси властиво почався наш справжній рейд. Наступної ночі ми вийшли у безлісні терени й заквартирували в с. Олесин. Недавно тут була прифронтна смуга й відділів УПА люди, мабуть, ще не бачили. Населення прийняло нас дуже прихильно, гостило чим хата багата й розпитувало про боротьбу УПА.

Проте виявилось, що в цьому селі не дуже то вигідно квартирувати, бо через село майже щоденно переїздили вояки польського війська з Козови й часто приїжджали енкаведисти. Власне в Козовій був мобілізаційний пункт польського війська (їх звали відділом Ванди Василевської). Вони мобілізували до армії місцевих поляків, що записалися на виїзд до Польщі. Через с. Олесин вони їздили далі на північ, до сіл в околиці Будилова, в яких жило багато поляків. Нам було вже пізно

маршувати далі, тому кур. «Роман» дав наказ, щоб квартирували в селі конспіративно. Тобто, всі вояки УПА мали вдень заховатися так, щоб їх випадково не викрили противники. Розуміється, якби десь викрив нас ворог, тоді всі мали вийти з укриття й оборонятись.

Перебуваючи у селі Олесин, кур. «Роман» отримав інформації, що у селі Козова на залізничній станції є вантажний поїзд повний українських в'язнів, яких вивозять на Сибір. На цю вістку кур. «Роман» наказав мені, щоб я негайно закликав на нараду сотен. «Чорного» та сотен. «Максима». Не гаючи часу, обидва сотенні прибули на квартиру кур. «Романа». З даних розвідки ми знали, що в райцентрі Козова квартирує біля сотні енкаведистів, які охороняють районні установи та залізничну станцію, а інші розміщені по цілому селі (Козова — скоріше велике село ніж містечко). На нараді вирішено відбутися наскоком, знищити районні установи й найголовніше — звільнити виселенців на Сибір із залізничної станції. Місцеві зв'язкові мали нас завести незамітними переходами в середину містечка. Нам здавалось, що ми несподіваним наскоком легко розженемо енкаведистів і виконаємо завдання. Кур. «Роман» вирішив відбутися наскоком над раном, коли всі твердо сплять. Була це помилка, бо у випадку невдачі доведеться відступати серед білого дня. Це присутнім здавалось ризиковним, але якось ніхто не відважився рішучо домагатися зміни часу наскоку.

Після наради сотенні зарядили гостре поготівля й чищення зброї та відбули наради з чотовими, на яких обговорили плян наскоку. Над ранком 13 серпня 1944 р. обидві сотні стягнули застави й вирушили в напрямі Козової. Була тепла літня ніч. Ми пройшли через с. Гелечків і там почали розчленовуватися, згідно з пляном наскоку. Одна чота з сотні «Бурлаки» вирушила на південний захід, щоб зайняти становища на гостинці Козова-Дібще. Їхнім завданням було не допустити більшовикам у Козовій допомоги з заходу. Чота ж із сотні «Полтавців» вирушила на ліве крило, щоб забезпечити доступ до Козови гостинцем зі сходу, від Плотичої. Інші чоти розвинулися в розстрільну й рушили на Козову, коли чоти з гостинців повідомили, що вони вже зайняли становища.

Коли ми зближались до перших забудовань Козової, несподівано більшовики відкрили по нас густий крісовий і кулеметний вогонь. Здавалось, що більшовики мали інформації про появу в околиці нашого куреня й тому вночі зайняли становища на окраїнах містечка, щоб ми не наскочили на

райцентр. Можливо теж, що вночі дістали підкріплення. Ми залягли й стрибками посувалися вперед, щоб вдертися між будинки. Однак незабаром вогонь ворога почав кріпшати. Було ясно, що в Козовій більша сила, ніж одна сотня. До того з боку Дібца почали обстрілювати нас більшовицькі гарматки, мабуть 75-міліметрові. Вони видко не дійшли до нашої застави на гостинці, а вирушили проти нас якоюсь побічною дорогою, щоб нас оточити з правого боку. До того настав день. Кур. «Роман» дав наказ відступати. Відступали ми цією самою дорогою до с. Олесина. Відступ був здисциплінований — одні групи прикривали вогнем відступ інших, так що ми без втрат відступили й відв'язалися від ворога. Вбитих ми не мали, лише ранених. Під час відступу кур. «Роман» був ранений у ногу, а чот. «Чайка» в руку. Але їх рани не були важкі. Чот. «Чайка» далі командував чотою. Важко раненим був лише один стрілець, якого довелось нести на руках.

Після відступу ми прибули до с. Олесин. Там трохи обчистилися, підживилися й перейшли далі на північний захід до села Ценів. По дорозі помер наш ранений стрілець і ми його поховали в Ценові. Як командний склад так і стрілецьтво почали тоді нарікати на кур. «Романа», що він майже серед білого дня робив наступ на Козову. Старшини собі усвідомили, що наша сила в несподіваних наскоках, засідках і відступах, а не в відкритих боях. Хоч кур. «Роман» був старшиною польської армії й добрим військовим вишкільником, проте здавалось, що він не дуже надавався на бойового командира партизанського відділу. Однак ніхто зі старшин не говорив про незадоволення кур. «Романові». З Ценова ми перейшли до с. Конюхи й заквартирували під лісом.

Там ми квартирували кілька днів, бо кур. «Роман» був хворий і ми не могли далі йти в рейд. Одного ранку нас заатакували більшовики, що мали робити облогу на село та ліс і, можливо, сподівалися зустріти там відділи УПА. Під час відступу я завважив, що між нами немає кур. «Романа». Стрілець «Микита» з курінного штабу сказав мені, що правдоподібно він залишився на квартирі, бо він мав сильну горячку та під час відступу біля нього, мабуть, не було нікого. Тоді я зорганізував групу вояків і ми подалися в село, щоб рятувати кур. «Романа». На щастя енкаведисти ще не дійшли до його квартири. Ми без пригод зорганізували підводу, винесли з хати хворого командира, посадили на віз і почали відступ. Щойно під час відступу по нас почали бити

більшовицькі кулемети; побили наші коні, а віз перевернувся в рив. Коли вивертався віз, кур. «Роман» повалився на розвідницю «Азу» зі штабу куреня. Далі ми трохи провадили, а трохи несли к-ра «Романа» й з'єдналися без втрат з відділом. Опісля ми жартували, що кур. «Роман» підстелив собі «Азу», щоб було легше падати з воза, або — що він їхав на «Азі».

Після цього бою ми перейшли далі на захід, до села Вербова, де якийсь час квартирували. Мабуть, через хворобу кур. «Романа» наш рейд на схід був відкликаний. Натомість ми зайнялись іншими справами. Під час нашого рейду до нас зголосилося багато новобранців. Також по селах, де ми квартирували, переховувалися по селах багато молодих чоловіків, які ухилилися від мобілізації до Червоної Армії. Багато з них зголошувалися до УПА. Звичайно вони говорили: «Як маю згинути на фронті ні за цапову душу, краще згинути за Україну в рядах УПА». Не знаю, чи кур. «Роман» мав таке доручення від командування воєнної округи, чи ні. В кожному разі він дав доручення творити нові сотні. Тому що він був ще хворий, головна праця впала на мене, бо я став неначе курінним у його заступстві.

Ми перейшли до нашого старого табору біля Стратина та Дібринова й почали формувати нові сотні. Добровольців зголошувалося більше ніж ми сподівалися, так що десь за тиждень постало три нові сотні. Я очолив першу сотню, «Довбуш» очолив другу, а сотенним третьої сотні став «Рен». Більшість новобранців не мали військового вишколу. Тож нашим головним завданням було якнайскоріше їх вишколити, щоб вони могли себе оборонити у випадку більшовицького наступу чи облави. Так то новостворені сотні примістились у старому таборі й почали інтенсивний вишкіл. Старі сотні — «Бурлаки» й «Полтавці» створили собі табір в іншій частині лісу. Нас відділював потік, який пропливає попри Стратин і Дібринів, уздовж якого були безлісні сіножаті. Згідно з нашим пляном оборони, під час наступу більшовиків старі сотні УПА мали прийняти перший удар, чи в потребі прийти нам з допомогою.

Одного дня ми дістали інформації, що до різних сіл довкруги наших лісів прибули більші частини військ НКВД, силою 200 до 500 вояків. Було очевидним, що більшовики готують облаву на ліси. При сотнях «Бурлаки» й «Полтавці» вже був тоді кур. «Роман», але він не видав відповідних наказів, що маємо робити під час облави військ НКВД. Щойно

на другий день зв'язковий приніс штафету від кур. «Романа». Він писав, щоб розчленувати відділ на малі групи і щоб вони пробивалися на села, або перебули облаву самостійно в лісі.

Цієї штафети я навіть не скінчив читати, бо недалеко зірвалася кулеметна стрілянина й я приготував сотню до оборони. Перестрілку вела наша застава зі стежою НКВД. Зараз після того наші стрільці з застави привели кількох полонених. Полонені оповіли, що вони з відділу під командою Рубахи, який має завдання «прочистити» ці ліси від відділів УПА.

Після того більшовики почали наступати на наші становища. Наші новобранці трималися, відбили кожний наступ і витримали цілоденну оборону. Ввечері ми опустили оборонні становища та хотіли перейти потік, щоб получитися з відділом кур. «Романа». Під час переходу потоку нас зачули більшовики з мосту та греблі в Дібринові, тому що наші вояки ще не були добре вишколені й робили багато шуму. Більшовики освітили сіножаті світляними ракетами й відкрили доволі цільний вогонь з досить добрих становищ. Наші новобранці психічно не витримали й почали панічно втікати, так що було годі їх затримати. Розуміється, досвідчені та розсудливіші вояки залягли й відкрили вогонь по більшовиках, а коли гасли ракети, — далі переходили до лісу, де був кур. «Роман».

Наступного дня сотен. «Чорний» і сотен. «Максим» оповіли мені, що кур. «Роман» учора наказав розчленувати також ці сотні і щоб вояки перебули облаву малими групами по кущах. Всі були обурені цим рішенням. Без відома кур. «Романа» командний склад виготовив скаргу на нього й вислав делегацію до к-ра тернопільської воєнної округи «Лисоні» Омеляна Польового («Остапа»), щоб він прибув до відділу й усунув «Романа» з курінного.

Після цього бою я дістав гарячку й почувався хворим. Відновилася моя давня недуга запалення сугавів, яку я дістав, перебуваючи в еміграції та яка час від часу давала про себе знати. Я перебував зі своїми вояками (лишилась половина) тоді при сотні «Бурлаки» й сотенний «Чорний» вислав мене на санітарний пункт на перевірку. Там якраз тоді був наш лікар «Богдан», за національністю єврей. Він мене оглянув і вислав на лікування до с. Дібринова Рогатинського повіту, де були вишколені санітарки.

Лікара «Богдана» я зустрів уперше під час переходу фронту. Він мав тоді 40-50 років, і походив, правдоподібно, з

містечка Грималова Скалатського повіту. За німецької окупації він лікував хворих та ранених у підпільних шпитальках та селян по селах. Рівночасно він провів кілька курсів санітарів і санітарок для відділів УПА і для підпільного Українського Червоного Хреста (УЧХ). Він власне вишколив санітарів також для нашої сотні «Бурлаки», так що кожний рій мав санітара. Це особливо пригодилося нам пізніше, коли сотня була в Тернопільському повіті, розчленована на рої. Де квартирував наш рій, був свій «лікар». Під час переходу фронту він був при відділі УПА. Небезпеки він не боявся і дбав про хворих та ранених. До санітарів був вимогливим. Я раз нехотючи підслухав, як він зганьбив санітара «Хвилю» за те, що він більше зацікавлений молодими, як лікуванням хворих.

На санітарний пункт УЧХ у Дібринові я прибув зв'язком. Без зв'язкового було в той час краще не вештатися, бо можна було мати непотрібні перевірки підпільної сільської адміністрації, польової жандармерії УПА та СБ. Тоді вже появлялися провокатори й усі були обережні. Мене примістили в привітних господарів, у яких була кімната, куди чужі люди не заходили. Там я міг лежати в ліжку під периною, а у випадку небезпеки сховатися до криївки. Щоденно приходила до мене санітарка «Марійка», міряла горячку й обкладала теплими рушниками крижі. Вона ще лікувала мене «когутиком» та іншими порошками й паровими купелями крижів. Десь після тижневого перебування в цій «санаторії» я почав приходити до себе й щодня чувся краще. Я став скучати за відділом і за друзями. Це перший раз я відлучився від сотні й почувався тут самотній та в небезпеці. Я домагавсь у «Марійки», щоб мене відпустила. Вона відповіла, що я ще маю підвищену температуру й коли відійду до лісу, то за пару днів хвороба знову повернеться. Але вона потішила мене, що за кілька днів я повернусь до нормального стану. Дійсно за пару днів я вже не мав гарячки й відійшов до відділу. На санітарному пункті я перебував зо два тижні.

В курені Дмитра Карпенка («Яструба»)

Під час мого лікування прибув на інспекцію нашого куреня командир воєнної округи Омелян Польовий («Остап»). Він розмовляв зі старшинами й звільнив з курінного к-ра «Романа», що відійшов з «Остапом», здається, на якусь працю у штабі воєнної округи. К-р «Остап» назначив новим курінним Дмитра

Карпенка («Яструба»), командира сотні «Сіроманців», що якраз у той час повернувся з рейду на холмське пограниччя. К-р «Остап» провів також реорганізацію місцевих відділів УПА. Він розв'язав зорганізовані «Романом» сотні УПА, бо й так багато вояків-новобранців з цих сотень після бою під Дібриновим розбіглися додому. Решту вояків з цих сотень к-р «Остап» розподілив між поодинокими старими сотнями УПА. Після цієї реорганізації в курені Дмитра Карпенка («Яструба») було п'ять таких сотень: сотня «Бурлаки» під командою «Чорного», сотня «Лісовики» під командою «Кока», сотня «Полтавців» під командою «Максима», сотня «Рубачів» під командою «Довбні» й сотня «Сіроманців» під командою «Косача».

Після лікування та відпочинку на санітарному пункті, я сів на коня та подався зі зв'язковим у напрямі, де таборували відділи УПА. Ми виїхали з села Дібринів, переїхали Млинницю біля села Стратин і хутір «Швайцарію» біля села Подусів. Там я довідався, що курінь таборує недалеко села Подусева. Це був курінь УПА під командою «Яструба» (Дмитра Карпенка). К-р «Яструб» був колишнім лейтенантом Червоної Армії і походив з Полтавщини. На хуторі говорили з захопленням про його успішні бої з німцями й більшовиками, коли він командував сотнею «Сіроманців». В останні місяці німецької окупації сотня «Сіроманців» оперувала на пограниччі Холмщини, в Любачівському та Рава-Руському повітах, де відділи УПА стримували наступ польської Армії Крайової з Білгорайської пущі на Львів. Опісля він мав успішні бої з військами НКВД. Під час мого лікування він повернувся з рейду у Львівській області. Село Подусів — це було рідне село сл. п. пор. Василя Івахова, який упав на Волині, а про якого співали у пісні: «Там на Волині, на півночі, там де зродилася УПА». Я прибув до сотні «Бурлаки» і зголосився до сотен. «Чорного». Він сказав мені, щоб я зголосився до кур. «Яструба», що я і зробив.

Кур. «Яструб» спрямував мене назад до моєї давньої сотні, тобто до сотні «Бурлаки». Відтоді я був заступником сотен. «Чорного», а в потребі перебирав команду сотнею, або котроїсь з чот. Курінний «Яструб» був добрий командир: відважний, рішучий та жартівливий. Мав прислів'я «Грицю, тебе хто підстриг». Він ніколи не вимагав від стрільців робити те, чого сам не робив. Наприклад, під час вправ подав наказ: «Бігом, долів!» — а напроти нас була калабаня і ми її обминали, щоб не замочитись. Тоді він затримав відділ з наказом, щоб

подивитись на нього, в який спосіб треба виконати наказ. Дав сам собі наказ: «Бігом, напрям калабана, долів, і встати», і сам плазував через баюру. Тоді він звернувся до відділу, щоб направити те, що зробили.

Сотня «Рубачів» була зорганізована за німецької окупації в Рогатинському районі. Командиром сотні був «Довбня». Він був у легіоні к-ра Романа Шухевича й відтоді був приятелем нашого сотен. «Чорного». Тож вони при зустрічах розмовляли про давні часи. Опісля сотен. «Довбня» змінив свій псевдонім на «Ворона».

В той час відділи часто змінювали місце таборування, щоб таким чином не дати змоги більшовикам устійнити наше місце постою. Такі зміни забирали нам багато часу, тому що в той час у нас було п'ять сотень: сотня «Сіроманці» під командою сотен. «Косача», сотня «Бурлаки» під командою сотен. «Чорного», сотня «Полтавці» під командою сотен. «Максима», сотня «Рубачі» під командою сотен. «Довбні» і «Лісовики» під командою «Коси». Наші відділи були обтяжені повним вирядом: господарські вози, кухні, вози з амуніцією, запасовою білизною та одягом.

Ми перейшли в ліси недалеко Унева, Перемишлянського повіту у Львівській області. Там ми затаборували недалеко монастиря оо. Василіян, у яким перебували ще монахи. Через якийсь час до нас прибули монахи-священники та відслужили Службу Божу. На другий день ми отримали відомості, що до району в Унів збирається більша сила більшовицьких військ. Відділи УПА, як звичайно, все були готові до бою. 30 вересня 1944 року більшовики повели наступ на наші табори, в якому брали участь понад 1000 вояків НКВД, танкетки й літаки. Наступ тривав цілий день, але війська НКВД не здобули наших позицій.

Ще перед боєм я отримав завдання вийти з чотою і зробити засідку на дорозі на захід від Унева, на випадок якщо б більшовики їхали з Унева цією дорогою. З подібною метою подався сотен. «Чорний» на дорогу Унів-Перемишляни. К-р «Яструб» думав, що більшовики робили в Уневі облаву й будуть вертатися назад. Проте більшовики отримали тим часом підкріплення та танки та почали наступ у напрямі табору, відрізуючи мою чоту від решти куреня. Перший бій почав сотен. «Чорний», що згодом відступив на раніше визначені позиції. Моя чота пробувала в кількох місцях прорватися до куреня, але всюди натрапляла на густу більшицьку розстрільну,

бо якраз звідси йшов їх головний наступ. Тоді ми знайшли надійний гущавник, з якого вели розвідку й щойно перед вечором, коли більшовики втікали після одного з невдалих наступів, ми використали нагоду та з'єдналися зі своїми. Бій тривав ще до 11 год. вночі, але тільки на деяких відтинках, на яких вночі більшовики скупчили свої сили. Тоді ми відступили з усіма таборами та запасами.

У суботу рано-вранці
Ще сонце не сходить,
Як з Унева вже до лісу
Голота підходить.

Повставали рано стрільці,
Каву допивали
Як радянські скоростріли
Вже довкола грали.

Дає наказ сотник «Чорний»
Та своїм повстанцям —
«Не здамося до одного
Червоним за...ранцям.»

Наступала та голота
Двадцять «штири» рази,
Та лишили двісті вбитих
Та шістсот ранених.

Двісті вбитих, шістсот ранених
З лісу забирали,
Наші стрільці опівночі
В похід виступали.

Відв'язавшись від бою, ми дійшли близько до с. Пнятині, де нам зробився день. Там ми затрималися, щоб трохи відпочити та підкріпитись харчами. Ще добре не розтаборувались, як над нами появилися більшовицькі літаки. На наказ кур. «Яструба» ми намагалися перейти поляну та попід міст дістатися у Додосівські ліси. Тут нам дорогу перегородили більшовицькі танки й ми були змушені вернутися до лісу та зайняти оборонні становища.

В цьому лісі ми знову провадили цілоденний бій. Під час бою більшовики втратили 2 танки. Впав теж мій добрий друг, Роман Супрун («Нитка»), бунчужний сотні «Полтавці». Тіло його залишено в лісі на полі бою, тому що було близько більшицької лінії. Як звичайно, вночі ми відв'язались від бою та попрямували в сторону Дібринова. Більшовики не були аж такі відважні, щоб наступати на нас серед ночі. Тут ми зайняли бойове становище, щоб трохи відпочити, обмитись та підживитись.

Наступного дня до нас загостив дуже нам дорогий гість. Це був головний командир УПА, ген. Тарас Чупринка (Роман

Шухевич). З ним прибув командир нашої воєнної округи «Остап» та інші старшини. На другий день була збірка всіх сотень нашого куреня, на якій ген. Тарас Чупринка відбирав військову присягу УПА за текстом, схваленим на Великому Зборі УГВР. Під час його інспекції відбулася нарада старшин, на якій обговорювано нову тактику відділів УПА. Від того часу сотні УПА мали діяти самостійно і збиратися в курені лише для того, щоб провести наскоки на ворожі центри чи інші більші операції. Ми мали також зліквідувати табори й замагазинувати важку зброю, що обтяжувала маневрування відділів. Кожна сотня мала визначений терен операцій, де всі вояки мали побудувати собі підземні криївки на випадок бльокади терену військами НКВД. Звільнено з відділів також дівчат, що звичайно виконували функції розвідниць або санітарок. Вони мали перейти до УЧХ, або на іншу працю в терені. На цю тему хот. «Чайка» знову склав жартівливу пісеньку, яку не хочу повторяти, бо аж так зле не було. Вона починалася словами: «В партизанку сяко-тако, з партизанки — з голов ср...в».

Після того к-р Тернопільської воєнної округи («Лисоня») О. Польовий («Остап») відбув нараду з курінним і сотенними. На цій нараді він приділив сотням нові терени оперування й обговорив із сотенними тактику дій, зв'язків та інші справи. Наша сотня «Бурлаки» мала відійти в колишній Тернопільський повіт і підлягати безпосередньо команді воєнної округи. Про призначені терени операцій інших сотень точно не знаю. Правдоподібно вони дістали такі терени: сотня «Кока» залишилася в Рогатинщині, сотня «Рубачів» під командою «Довбні» («Ворона») дістала Підгаєччину, а сотня «Сіроманців» під командою «Косача» — Бережанщину. Мені запам'яталися розмови, що сотня «Полтавців» мала відійти в Золочівщину. Проте, це мало правдоподібно, бо Золочівщина належала до іншої, Львівської, воєнної округи УПА «Буг». Також мені не відомо, чи залишилася надалі курінна організація та чи к-р Дмитро Карпенко («Яструб») був далі курінним.

У Тернопільському повіті

Наша сотня «Бурлаки» під командою сотен. «Чорного» дістала доручення закріпитися в Тернопільському повіті. Сотня мала тоді понад 130 вояків і складалася з трьох хот по три рої, у кожному рої 12 вояків. Чотовими були «Чайка», «Рен» і «Довбуш». До команди сотні належали сотен. «Чорний»,

заступник сотен. «Голка» (тобто — я), бунч. «Дуб» і політвих. «Богдан». З нами був також лікар «Богдан», за національністю — єврей. Ми розпрощалися з друзями та знайомими з інших відділів УПА й наша сотня відійшла в іншу частину лісу, на південь. Ми плянували рейдувати спочатку лісами на південь від Бережан, попри Тростянець. В лісах ми затрималися на якийсь час, а тим часом вислали в Тернопільський повіт розвідників, щоб перевірили терен, нав'язали зв'язки з місцевим проводом і приготували пункти для нашого квартирування. За які два тижні вернулися зв'язкові й ми вирушили в рейд. Наш маршрут ішов попри села Тростянець, Саранчуки, Кальне, Юзефівку до с. Настасова в Тернопільському повіті. Тоді там був Микулинецький район. Робилося моторошно, бо цілу ніч ми йшли безлісними теренами й коли розвиднялося, заквартирували в Настасові, довкруги якого теж не було лісу. Місцевий станичний розквартирував нас у довірених людей. Ми поснідали й пішли спати, бо всі були вимучені цілонічним маршем.

На другий день почалися розмови про ситуацію в терені і про нашу тактику дії. Найгірше було те, що в Тернопільщині майже не було лісів, щоб можна було постійно діяти цілою сотнею. Тут треба було розчленувати сотню на чоти, або й на рої та квартирувати в більшості конспіративно по селах, а збиратися разом лише для того, щоб провести бойові операції. Тут також уже доволі закріпилася більшовицька адміністрація. У містечках і навіть по селах були вже «істрибительні відділи», які великою мірою склалися з поляків та «советчиків», але була в них і наша голота. Місцеві підпільники пропонували, щоб найперше порозганяти «стрибків», бо вони паралізують деякі села, або й роблять наскоки на інші. Єдиною нашою потіхою було те, що до нас дуже прихильно ставились селяни, не тільки з патріотизму, але також сподівалися, що ми прикоротимо сваволю та грабежі відділів НКВД. Вдоволені були теж вояки з Тернопільщини, яких було досить багато в нашій сотні, бо вони були ближче родини й дівчини.

З Настасова ми перейшли до с. Чорторії. Там був ліс і всі чулися краще. Там прибули до нас підпільні теренові керівники Тернопільщини, між якими були працівники УЧХ — «Лискавка» з с. Машкова й «Одарка». Тоді я запізнався з пров. «Оленем», з яким опісля зустрічався більше разів. Єднали нас спомини про краківську еміграцію. Він любив випити чарку, а тоді оповідав, як він сидів у Кракові в тюрмі з такими людьми

як Степан Бандера, Богдан Підгайний і мгр Яців (двох останніх я знав особисто в Сяноці). Тоді він теж співав, як він казав, «улюблену пісню Степана Бандери»: «Зелений гай, пахуче поле, в тюрмі приснилися мені». Співав він зі зворушенням, бо з його очей котилися сльози.

В цей час Тернопільського повіту вже не було, бо його територія була поділена на чотири райони: Велико-Борківський, Велико-Глубочоцький, Козлівський і Микулинецький, територія яких була трохи більша від колишнього повіту. Місто Тернопіль не творило сільського району. До цього пристосувалася також наша підпільна адміністрація, що мала також чотири райони, над якими стояв надрайоновий провід.

Сотен. «Чорний» розділив сотню на чоти й розмістив їх в поодиноких районах. Чоти оперували або цілістю, або ділилися на рої чи й менші групи для кращої конспірації. Наше перше завдання було пізнати терен і побудувати підземні криївки, щоб у них перетривати можливі облави. Тому то всі вояки й старшини були все заняті й напрацювалися фізично при будові криївок. Чотові дістали згодом доручення робити засідки чи наскоки на менші відділи енкаведистів, особливо тоді, коли вони проводили арешти або грабили селян.

Більшовики та «стрибки» скоро довідалися, що в терені є відділи УПА і, як люди нас інформували, дуже присмирніли. Енкаведисти й усіякі чиновники майже не показувалися на села, а якщо приїздили, то більшою групою до сільради, не вештаючись по селі й нікого не чіпали. Принишкли теж «стрибки», а деякі віддали зброю, чи розлетілися. Розвідка з районів доносила, що між «советчиками» панічні настрої. Вони говорили: «Сталін у Москві й нічого не бачить, а 'бандеровці' на місці — все бачать і чують».

Наближалася зима й ситуація почала мінятися в нашу некористь. До районів прибуло більше військ НКВД, які робили облави й наскоки на села. В деяких випадках енкаведисти знайшли криївки, або заскочили десь підпільників і були жертви, а також між вояками УПА.

Ми також не дармували. Наші менші групи зробили тоді кілька успішних засідок. 28 грудня сотен. «Чорний» зробив нічний наскок на залогу НКВД і «стрибків» у польському селі Лозова Великобірківського району, положеного яких 10 км на північ від Тернополя. Більшовиків не вдалося заскочити несподівано й в селі розгорівся бій. Тим часом з Тернополя

прибув панцерний поїзд і почав обстрілювати наші позиції в селі, б'ючи теж по своїх і запалюючи будинки. Ми відступили без втрат, але майже ціле село згоріло. Так більшовики заплатили цим «стрибкам» за вірну співпрацю.

На Йорданські свята гостював у нас к-р «Гордієнко» з команди Тернопільської воєнної округи УПА («Лисоня»). Під час його перебування сотен. «Чорний» доручив мені приготувати відділ для нічного наскоку на районний центр Голубічок Великий. В райцентрі не було тоді більшої сили військ НКВД, лише великий відділ «стрибків», що складався переважно з більшовицьких урядовців і місцевих поляків. Вони пильнували державних установ, крамниць та гуральні, а також разом з енкаведистами виїжджали на українські села та грабували населення. Треба було їх покарати. Рівночасно ми вирішили здобути приміщення передусім НКВД, НКГБ, воєнкомату та ще деяких установ і знищити в них документи та забрати аптеку, бо відчувався брак деяких ліків, які не можливо було купити. Діяти треба було швидко, щоб знову не прибуло до райцентру більше війська НКВД. Я стягнув з найближчих сіл кілька роїв з нашого відділу. В наскоку мали взяти участь також к-р «Гордієнко» і неціла чота з відділу «Шелеста» (Костя Гіммельрайха), приблизно в силі чоти, яка десь перед тим появилася в нашому терені.

21 січня 1945 р. ми дістали останні інформації розвідки з райцентру Голубічок Великий. Тоді сотенний «Чорний» скликав нараду старшин і підстаршин, на якій обговорено плян наскоку, розділено наші сили на менші бойові групи, і кожна з них дістала свої бойові завдання. Після того ми вирушили з села Скоморохи в напрямі райцентру. При кожній групі були місцеві вояки, або зв'язкові, які добре знали розміщення містечка. Більшовики не сподівалися нашої «гостини». Перші стріли їхніх стійкових впали тоді, коли ми підсувалися під поодинокі об'єкти райцентру. Більшовицькі «бойці» не були такі відважні в бою, як у знуванні над безборонним населенням. Після короткої перестрілки біля деяких будинків вони розбіглися й десь заховалися. Притихла стрілянина й запанувала тиша, лише люди виглядали через вікна, що там діється. Ми спокійно господарили, неначе в себе вдома.

Ми тоді здобули приміщення НКВД-НКГБ, воєнкомату та інших установ, в яких знищили урядження й документацію. Здобули ми тоді дещо зброї, амуніції та іншого майна, між якими найважливішими були ліки й спирт з гуральні,

потрібний для лікування. Під час перестрілки ми мали одного вбитого й трьох ранених. Більшовики мали 10 вбитих, а між ними начальники районного НКГБ і воєнкомату.

Після того селяни були дуже вдоволені нашим успіхом і гостили нас, чим могли. Лікар «Богдан» перебрав ліки й спирт під свій заряд. Видаючи спирт на санітарні пункти, він додавав до нього якісь пілюлі, від яких спирт ставав синій. На етикетці він писав, що спирту не можна пити, але можна вживати на рани й до натирання. Команді він сказав, що ці пілюлі не є отрутою, лише пострахом, щоб люди не пиячили.

Коли я перебував у північній Тернопільщині, мабуть у с. Плотична, прийшла до мене молода жінка та з плачем почала оповідати про смерть її чоловіка й інших підпільників. Я її заспокоїв і тоді попросив, щоб докладніше оповіла про цей випадок. Щойно тоді вияснилося, що ми давні знайомі з еміграції в Кракові. Вона була дружиною мого доброго друга, Володимира Бойка, з села Черниховець Збараського повіту. 1938 року він був арештований польською поліцією за діяльність в ОУН і під час вибуху війни сидів у тернопільській тюрмі. Коли втікала польська охорона, він з товаришами виломився з тюрми на волю. Проте, замість польської, прийшла ще гірша радянська неволя. Він утік в еміграцію, де я його зустрічав. Згодом він вернувся у свої сторони й далі вів боротьбу за волю України. Тепер енкаведисти викрили його з друзями на якійсь дзвіниці й вони всі погинули в бою. Був він надзвичайно чесна людина, всеціло віддана справі боротьби. Потішив я цю жінку хіба тим, що сказав їй, що нас усіх, мабуть, чекає те саме, але принаймні ми вмираємо за добру справу, за волю нашого народу. Відійшла вона цілком заспокоєна, навіть з усмішкою на устах.

Ми не трималися тільки Тернопільського надрайону, а виходили також у сусідні райони, щоб запізнатися з ширшим тереном і щоб місцеві стрільці могли відвідати свої родини. Там ми навіть проводили деякі бойові акції. Пригадую, що десь на початку лютого два наші рої зробили успішну засідку на шосе Теревовля-Буданів. У цій засідці загинуло 18 енкаведистів, між ними голова райвиконкому. Наші здобули всю їхню зброю й інше майно.

На початку березня коло 80 енкаведистів попали на нашу чоту в горішньому кінці с. Настасова Микулинецького району. Наші вдарили цільним вогнем, так що енкаведисти мали відразу 18 вбитих і почали панічно втікати. Потерпіло трохи

село, бо відступаючі енкаведисти підпалили будинки, щоб дим прикривав їхній відступ.

Нас з частиною сотні захопила раз велика більшовицька облава на ліс коло сіл Мишковичі, Чорторія і Скоморохи. Була загроза, що нас можуть оточити і знищити. Ми однак були вже старими партизанами, з великим досвідом. Ми уникали більшого бою й цілий час лявірували між енкаведівськими розстрільними, а коли стемніло, вирвалися з оточення без жодних утрат. Іншим разом, коли я перебував із сотен. «Чорним», нас так несподівано заскочили більшовики, що ми заховались у будинках невідомого селянина, навіть не знаючи, чи він має криївку. Він нас переховав. Опісля виявилось, що він поляк. Ми тоді таки були упереджені до поляків, бо багато з них співпрацювали з більшовиками й виїздили в Польщу. Наш господар належав до тих поляків, що хотіли лишитися в Україні та жити в згоді з українським населенням. Опісля він нас гостив і оповідав більше про себе. Його брат був священиком у Львові й також мав намір лишитися на Україні.

Так ми перебули зиму 1944 на 1945 р. Восени ми боялися, що будемо мати великі втрати. Ми були в незнаному й безлісному терені, а до того надходила зима. Тим часом ми перебули зиму з дуже малими втратами. Більшість з цих вояків загинули в криївках. НКВД мало вже по селах своїх донощиків, сексотів, які зраджували наші квартири. Їх було нелегко викрити, бо багато селян їздило до міста, зрештою під час облав більшовики заходили до всіх хат і тяжко було вгадати, хто доносить. Прибуло тоді на села на польські господарства також багато виселених з Польщі українців, з Холмщини, Посяння й Лемківщини. Між них НКВД пропихало також своїх агентів. Ми старалися конспіруватися, але повна конспірація була неможлива, бо в підпіллі було багато людей і вони були ввесь час активні. Можливо ми мали б ще більші втрати, але не всі сексоти доносили, або коли й давали більшовикам інформації, то вводили їх в оману. Мені відомий такий випадок. Нам донесли, що один хлопець із с. Чорторії заходив до НКВД в Микулинцях. Він признався, що дійсно він доносить більшовикам, але давав їм помилкові інформації, щоб рятувати своїх. Як доказ він навіть навів такий факт. Одного разу, коли більше скупчення енкаведистів робило облави, його питали, чи наш відділ квартирує біля Чорторії. Він сказав неправду, що відділ уночі відійшов в інший ліс. Там більшовики зробили облаву, а тим часом наш відділ розійшовся

по селах, по криївках. Провірка виявила, що він не засипав також інших квартир, що про них знав.

Зима була не вигідна й тим, що багато криївок були не дуже то вигідні та з поганими санітарними умовами. Кинулися воші й багато часу всі витрачали на «полювання». Ще більш докучлива була короста, якої й я набрався. Цієї нечисти важко було позбутися, бо на селах також був поганий санітарний стан. Більшовики забирали від селян прямо все на податки, але не доставляли жодних товарів. Не можна було ніде купити не тільки масти на коросту, але теж основних речей, таких як мило, сіль, нафта чи сірники. Більшовики казали, що заводи працюють на війну й тому нічого немає. Проте селяни казали, що так само не було нічого в роках 1939-1941, коли війни ще не було. Проте селяни давали собі раду. Коросту лікували дьогтем, світили скалками, варили самі мило і т. д. Звичайно, не всі це вміли робити й відчувався брак. Це відбивалося й на повстанцях. Тож усі ми чекали, коли прийде весна й можна буде квартирувати постійно в лісі.

Літо 1945 року

Коли зазеленів ліс, ми почали квартирувати в лісі. Стало відрадніше, не тільки з огляду на безпеку. В лісі було чисте повітря й можна було довести себе до порядку. Сотен. «Чорний» плянував зібрати сотню разом, щоб трохи перешколити вояків після зими і провести кілька важніших наскоків на енкаведистів, що вже дуже роззухвалилися. Тим часом не дармували й більшовики. В той час прибуло до районів ще більше війська НКВД, тож ми передбачували, що будуть облави на ліси. Тим то сотен. «Чорний» покищо не збирав сотні, лише дав доручення, щоб підвідділи, де можуть, шарпали енкаведистів.

В травні наша сотня мала багато сутичок з більшовиками. Трохи цих боїв було з нашої ініціативи, але мабуть більше оборонних, бо тоді було багато облав. Одним з більших боїв був оборонний бій у лісі б. Микулинець. На цей ліс біля 500 енкаведистів повели облаву, коли там квартирувала наша чота. Наші підпустили їх на близьку віддаль, тоді вдарили цілним вогнем у більшовицьку розстрільну й відразу прорвалися на її тил. Потім маневрували між більшовиками й вирвалися з ворожого перстня, маючи тільки одного раненого.

Нещасливо для нас закінчився бій в селі Остальці, Микулинецького району. Там ще більше більшовиків оточили над ранком частину села, де квартирували два наші рої. Вдосвіта розгорівся завзятий бій, який тривав кілька годин. Більшовики мали там великі втрати, щось понад 80 вбитими, але загинуло там також 16 повстанців, між ними наш сотенний політвиховник «Граніт» і мужній підстаршина віст. «Кий» з Вінниччини. Лише кількох вояків прорвалися через потрійний перстень енкаведистів.

Оборонні сутички з меншими відділами НКВД були в лісі б. с. Доброводи Зборівського повіту, в с. Обаринці, в Настасові та, можливо, інші, яких уже не пригадую. В с. Цецовій Збараського повіту наш рій наскочив на забаву енкаведистів і стрибків, де знищив 8 більшовиків. Інший наш рій мав сутичку з чотою енкаведистів б. с. Городища. В цій сутичці наші мали двох убитих, а більшовики чотирьох. Були також успішні засідки на більшовиків або «стрибків», напр. б. с. Остальці, але не всіх їх пам'ятаю, або не маю певности, чи їх робив наш відділ чи інші.

У травні прийшла капітуляція Німеччини. Більшовики використали кінець війни для пропаганди проти нас, щоб ми зголошувалися «з повинною», бо тепер вони нас знищать. Ця пропаганда не мала жодного впливу. Проте, в нас таки велися дискусії на тему, що робити далі. За німецької окупації ми розраховували, що ця війна доведе до розвалу обох нелюдських імперій — нацистської Німеччини й більшовицької СРСР, подібно як сталося в 1917-1918 роках з російською й австрійською імперіями. Це давало б можливість побудувати українську державу. Були теж надії, що демократичні держави світу не допустять до скріплення тоталітарної більшовицької імперії. Тим часом, великою мірою завдяки допомозі альянтів, СРСР не тільки виграв війну, але загарбав майже половину Європи. Здавалось, що західні великодержави — США й Англія — з тим погоджуються й що збирається на довші роки миру у світі. Перед нами стояла перспектива довгої затяжної боротьби за волю. Щоб витримати цю боротьбу, треба було прийняти відповідні форми й змінити тактику. Власне на цю тему було тоді багато дискусій між старшинами УПА і провідними людьми підпілля.

Спочатку не було жодних інструкцій «з-гори» в цій справі. Щойно десь у половині літа 1945 р. прийшла інструкція про поступову зміну тактики з відвертих форм партизанської війни

на форму законспірованого збройного підпілля. В інструкції була мова про те, щоб не поширювати відділів УПА й кадрів підпілля, а навпаки — звужувати. Хто хотів і мав змогу, міг залегалізуватися. Люди з «чужих» теренів могли вертатись у свої сторони й там приєднатися до підпілля, чи по-зможі залегалізуватися. Читаючи інструкцію, мені прийшло на думку, чи не вертатися й мені в рідні сторони на Закарпатську Україну, але спочатку я ні з ким не говорив на цю тему.

Ще скоріше я квартирував разом з пор. Іваном Кедюличем («Чубчиком»)* і завважив у нього багато військових мап. Я запитав його, чи не має подвійних, що їх міг би відпустити мені. Він відповів, що я не буду з них мати великої користі, бо вони в угорській мові. Я відповів, що я з Закарпаття і трохи угорську мову знаю. Він втішився, бо він був також із Закарпаття. Ми провели час на споминах про рідні сторони. Від нього я довідався про ще більше закарпатців в УПА Тернопільської воєнної округи. На іншій зустрічі, вже влітку, пор. І. Кедюлич запитав мене, чи я не хотів би перейти на Закарпаття, якщо б відходила туди якась група. Я заявив свою охоту. Трохи після того він повідомив мене, що формується група й скоро ми відійдемо на Карпатську Україну.

---

* Іван Кедюлич («Чубчик») був старшиною з Головного Військового Штабу (ГВШ) УПА. Він народився 12 грудня 1912 року у свідомій селянській родині в м. Перечин на Закарпатті. Після початкової школи він закінчив Торговельну академію в Мукачеві, учительські курси, старшинську школу в Кошицях зі ступенем підпоручника і став учителем. Від молодих років він був активний в українському політичному й громадському житті — в Пласті, «Будуччині», «Просвіті» і в нелегальних гуртках ОУН. Коли 1938 року почалася організація Карпатської України, Іван Кедюлич вступив до Карпатської Січі, де працював у головному штабі, разом з Євгеном Врецьоною, Зеноном Коссаком, Юрієм Лопатинським, Романом Шухевичем та іншими. Після окупації Карпатської України Угорщиною, І. Кедюлич опинився у Відні, де вступив до легіону ДУН під ком. полк. Сушка. По розв'язанні ДУН-у він знову учителював у Сяніцькому повіті. Після розколу в ОУН він залишився у фракції ОУН А. Мельника. З рани ОУНм він брав участь у похідних групах до Києва, як організатор допоміжної поліції, яку однак скоро покинув і перейшов у підпілля до штабу ген. М. Капустянського, військового референта ПУН-у. 1944 року І. Кедюлич був начальником організованих мережею ОУНм повстанських відділів у Карпатах. Після невдачі цього плану, Іван Кедюлич за згодою ген. М. Капустянського перейшов до УПА, де працював у ГВШ, здається, начальником персонального відділу.

Іван Кедюлич («Чубчик») — працівник Головного Військового Штабу (ГВШ) УПА, що загинув у Бережанщині, перед рейдом на Закарпаття. Світлина зроблена перед відходом до УПА. (З архіву д-ра Ю. Химинця).

За якийсь час я отримав штафету від сотен. «Чорного», щоб прибути до нього. Він квартирував у лісі й був сумний. Від нього я довідався, що попередньої ночі загинули пор. Іван Кедюлич («Чубчик») і к-р «Гордієнко» зі своєю охороною. І. Кедюлич пішов попрощатися з к-ром «Гордієнком». Під час вечері на них наскочили більшовики й майже всі наші загинули. Мені тяжко зробилось на серці. Не стало між нами таких близьких і заслужених людей. «Гордієнко» був розумний і розсудливий командир, так що всі старшини ставилися до нього з пошаною. З сотен. «Чорним» були вони давні приятелі, бо походили, здається, з того самого села Лісники в Бережанському повіті. Від часу нашого приходу в Тернопільський надрайон, к-р «Гордієнко» часто квартирував з сотен. «Чорним». Тоді я також мав змогу з ним ближче познайомитися. Справжнього прізвища його не знаю, знаю тільки, що він називався Іван. З пор. Іваном Кедюличем я познайомився недавно, але вже здружився. Хоч самому було важко, я старався потішити сотен. «Чорного», бо бачив, як тяжко він переживав смерть свого приятеля.

Погуторивши трохи про полеглих, к-р «Чорний» перейшов на ділові справи. Він поінформував мене, що вже сформована група, яку поведе к-р Кость Гіммельрайх («Шелест», «Кий»). Він хоче дістатися до своєї дружини, яка є на Закарпатті або в Західній Європі. Я можу залишитися домм, на Закарпатті, або

Кость Гіммельрайх («Шелест», «Кий») — командир відділу особливого призначення УПА УПА-Схід, що 1945 року діяв на Поділлі й відійшов у рейд на Захід. Світлина з 1942 року. (З родинного архіву).

йти далі на захід. Вдома я міг залегалізуватися, або піти в підпілля, залежно від того, які в нас умовини. К-р «Чорний» ще остеріг мене, щоб не вступати в жодні підпільні організації, коли б я жив легально. Такі організації творять по містах провокатори НКВД, а потім арештують і розстрілюють усіх членів.

З групою Костя Гіммельрайха («Кия») я зустрівся трохи раніше в с. Скоморохи, до якого я прибув на виклик сотен. «Чорного» з північної Тернопільщини. На квартирі був сотен. «Чорний», к-р «Гордієнко» та група невідомих мені осіб, з якими я познайомився. Був це Кость Гіммельрайх («Шелест»), якого кликали командиром; пор. Іван Кедюлич («Чубчик»), інженер «Юра» й хемік «Влодко». Представляючи, сотен. «Чорний» жартома сказав, що це «мельниківці», які борються в тій самій УПА, що й «бандерівці». Доля судила мені пізніше з ними йти на захід, крім пор. Івана Кедюлича, що загинув у Тернопільщині. Під час цього рейду я запізнався з ними ближче. На зустрічі у Скоморохах пор. Іван Кедюлич оповідав, що він зустрічався в Карпатах з к-ром О. Гасином («Лицарем»), мав з ним довшу розмову й після того вирішив вступити в ряди УПА, щоб воювати за самостійну Україну. Кость Гіммельрайх був кол. старшиною Червоної Армії. Він вислав свою дружину з

двома дітьми в еміграцію, а сам вернувся на Україну та вступив до УПА. Коли відступали німці на захід, він дійсно був організатором повстанського відділу ОУНм на Лемківщині. Цей відділ згодом влився до загону УПА під командою В. Мізерного («Рена»). Згодом Кость Гіммельрайх мав доручення організувати відділ з наддніпрянців для рейду по Україні. Але точніше про ці його завдання мені не було відомо. Крім згаданих освічених людей, була з ними чота вояків, яку очолював чот. «Карась». Майже всі вони походили зі східної України.

Група к-ра Гіммельрайха квартирувала разом з нами. Я розпрощався зі всіма друзями й долучився до цієї групи. Перед відходом я ще зустрівся зі своєю дівчиною, підпільницею «Галиною». Вона походила з Підгаєцького повіту. Я просив «Галину», щоб вона йшла в цей рейд зі мною. Вона на це не погодилася. Якраз тоді повернулася з Сибіру її мати, що була виселена ще за першої більшовицької окупації. «Галина» хотіла вернутись у свої сторони, щоб заопікуватися матір'ю. Не знаю, чи це їй вдалося, бо НКВД могло мати дані, що вона підпільниця. На прощання «Галина» вложила мені на палець золотий перстень, який опісля став мені в пригоді. Зустрівся я теж зі своїм добрим знайомим І. М. з Рави-Руської, який просив мене, щоб я описав боротьбу УПА, коли буду на заході. Він був хворий на ішіяс і плянував залегалізуватися. У Бережанах мав він наречену, польку, з якою хотів одружитись і виїхати в Польщу. Чи це йому пощастило — не знаю.

Рейд у Карпатську Україну

Пізним літом 1945 року ми вирушили в рейд. Командиром був Кость Гіммельрайх («Шелест», «Кий»). Нас було около чоти, чотовим був «Карась». До нас прийшов зв'язковий і ми вирушили в дорогу. Без зв'язку неможливо було тоді йти навіть у своїй області. Адже, коли б хтось затримав, треба було оправдатися, що ви там робите. В 1945 році енкаведисти вже організували під фірмою рейдуючих відділів УПА свої провокативні групи, щоб нищити підпілля. Тож усі були обережні з незнайомими людьми, щоб не потрапити в лапета НКВД.

Без пригод ми дійшли зв'язками до якогось села недалеко річки Дністер. Наша група вже зменшилася, бо частина людей пішли в свої сторони. Наступної ночі нас привели до річки та

човнами перевезли на другий бік. Тут нас передали іншій станиці, яка нами заопікувалася. Наступного вечора, переходячи біля якогось млина, ми попали на більшовицьку засідку. Під час перестрілки між нами та більшовиками, ми втратили нашу зв'язку. Тут ми попали у ще більшу небезпеку. Найбільша небезпека повстанця — це втратити зв'язок у незнамому терені. Вертатись назад на свої нічні квартири в селі над Дністром, щоб нав'язати зв'язок, ми не хотіли, бо сподівалися там облави. К-р Гіммельрайх вирішив відбитися за ніч якнайдалі від місця сутички з більшовиками й іти далі без зв'язку.

Найобережніше ми переходили через Чорний Ліс у Станиславівщині, бо знали, що там діють численні відділи к-ра «Грегота»-«Різуна». Через непорозуміння нас могли знищити свої. Недалеко села Небилова, назву якого запам'ятав, бо подібна до мого прізвища, ми ввійшли у справжні гористі Карпати. На другий день ми завважили дим на далекій полонині. Обережно підійшли ми до цієї полонини. Це вівчарі пасли вівці. Спочатку вони ставилися до нас з недовір'ям, але потім розговорилися. Ми попросили їх їсти. Вони зарізали нам ялову вівцю й гостили нас якоюсь кулешою та сиром. На жаль, вони не мали соли, так що вівцю пекли ми на рожнах і заїдали без соли. Між ними було двох хлопців, які працювали в Німеччині. Вони оповідали, що англійці їх видали більшовикам. Їх везли на Сибір, але вони втекли з переходового табору у Львові. Це нас насторожило, бо англійці могли видати також нас. Підкріпившись та запасшись печеною бараниною, ми подалися далі й без пригод перейшли на Закарпаття.

На Закарпатті ми проходили, між іншим, попри села Усть-Чорна, Брустури та Дубове. Біля Дубового ми зустріли хлопця, що пас корови. Він нам оповів, що недавно там рейдував відділ УПА. Опісля запропонував, що він приведе когось з підпільників. Ми погодилися. Перейшли ми на якесь порожнє господарство, де виставили стійки, а інші зривали зі слив уже сухі сливки та й підживлялися. Незабаром хтось почав обстрілювати нас з автоматів. Ми відступили до лісу й навіть не знали, чи були це енкаведисти чи мої земляки закарпатці. На Закарпатті були також «стрибки», але тут енкаведисти проявили національний такт і назвали їх традиційною українською назвою — «дружинники». Проходили ми теж попри моє село.

К-р К. Гіммельрайх дійшов до висновку, що тяжко проходити непомітно та прохарчувати таку велику групу. Він зробив нараду й запропонував, щоб ми поділилися на малі групи та щоб кожна група йшла далі самостійно. Ті, що йшли в Західню Європу, мали відшукати себе при допомозі оголошень в українській пресі. Ми поділилися на малі групи. Я залишився в групі К. Гіммельрайха, до якої ще входили інж. «Влодко» і хемік «Юра».

Наша група проходила далі попри Тячеве, Хуст, Королеве і Севлющ, що презване на Виноградне. Коли ми нераз в горах голодували, мої супутники пригадали собі улюблені оповідання пор. Івана Кедюлича про закарпатські вина й виногради. Він походив із села, де були великі винниці. Тож вони розпитували мене, де починаються виноградники. Нарешті ми попали серед ночі на перший виноградник. Тоді були всі голодні, тож кинулися як звірі на доспілий виноград. Кожний попоїв собі досхочу ще й запасся на дорогу. В дальшій дорозі виноград дав про себе знати. Всі ми дістали сильний пронос, що дуже нас ослабило. Наші шлунки були надто виснажені, щоб прийняти стільки «благодаті».

В с. Імстичеве Іршавського району ми вступили до мого знайомого. Буду його називати «кум Василь» і не буду писати про нього, щоб МГБ не здогадалося, про кого мова. Він поінформував нас, що більшовики дуже сильно хоронять кордону зі Словаччиною. Він радив іти через Угорщину. Угорські селяни не люблять більшовиків і радо допомагають утікачам. К. Гіммельрайх не мав певности, чи є його дружина на Закарпатті, чи поїхала далі на захід. Тут він довідався, що вона виїхала. В цьому селі ми роздобули деякі мапи й увечері подалися в дальшу дорогу, на Угорщину.

Перебуваючи в рідних сторонах, я відчув, що хочу жити, перетривати негоду й дістатись у вільний світ. Ніколи досі я не мав таких доручень. Перебуваючи в УПА, я без вагання йшов назустріч всяким небезпекам, не думаючи про смерть. Тепер я навіть змінився — став дуже обережним.

На Угорщині ми змінили тактику. При зустрічі з людьми ми говорили, що ми австрійці, які втікають з радянського табору полонених. Проте ми старалися не вступати до сіл, а звичайно харчувалися тим, що знайшли на полях. На полях були ще мельони (дині), виноград, капуста й інша городина. Тому що на полях не було води (на Угорщині лісів мало), ми варили капусту у вині. Вона і смакувала, і була ситна. Якийсь

час ми йшли по мадярському «зв'язку». Ми вступили до одного селянина, щоб з'їсти нормальної страви. В нього ми повечеряли. В розмові він, щоправда, чомусь нарікав на закарпатців. Проте нам, «австрійцям», дав записку до свого кузина в дальшому селі, щоб нам допоміг. Так ми попали на зв'язок кузенів, яким ішли якийсь час. Нарешті кузинів забракло й ми знову йшли далі самі. З маршу цим зв'язком була та користь, що ми трохи віджилися та привели себе до порядку.

Була вже пізня осінь і я став побоюватися, що нас під більшовиками застане зима. Тоді буде тяжко маршувати далі. Мені здавалось, що посуваємось уперед дуже повільно. Про це я почав розмову з к-ром К. Гіммельрайхом. Попав проте у злий час. Останнім часом К. Гіммельрайх був дуже нервовий, а того дня, мабуть, ще в гіршому настрої. Він розкричався на мене й накінець заявив, що як мені не подобається йти під його командою, то можу йти собі сам. Я собі подумав, що може це буде краще й вирішив далі йти сам.

Одинцем через Словаччину

Йти самому було скучно, але зручніше. Люди не звертали такої уваги на одну людину й радо давали харчі. Тоді багато подібних людей вешталось по світі. Я йшов далі також через села, вступав до хат на перекуску та розпитував дорогу. Ніхто мене не затримував. Всюди я подавав себе за полоненого австрійця. Угорські селяни порадили мені, що до Відня краще йти через Словаччину, бо там менше березуть кордонів.

Вночі я перейшов кордон і вранці попрямував у сторону Братислави. Коли я зголоднів, вступив до однієї хати й попросив їсти. Їм я говорив, що я громадянин Чехословаччини й вертаюся з Німеччини. Ніби словаки прийняли мене гостинно. Проте хтось пішов з хати. Заки я закінчив їсти, прийшли в хату жандарми й скомандували піднести вгору руки. Я підніс руки, бо зброї вже не мав і нічого такого, що викливало б підозріння. Вони перевірили мене, а тоді почали розпитувати. Я оповів, що я вертався з Німеччини. В поїзді мене ограбили, а потім викинули з поїзду. Тепер іду додому пішки. Жандарми мене арештували й наступного дня відвезли до Братислави. Там мене знову переслухували. Мені здавалось, що я переконав слідчого. Несподівано до канцелярії ввійшов інший жандарм, якого раніше я не бачив і запитав мене, чи я маю «няня». Я відповів, що ні, не розуміючи слова, бо моя

родина не була багата, щоб дозволити мені на «няню». Цілком я забув, що «няня», це на Карпатській Україні значить «батько». Слідчий відразу порадив, щоб мене передати більшовикам, бо я не є закарпатець, а галичанин. І мене повели до «визволителів». По довшій розмові «визволителі» мене перебрали й жандарми задоволені відійшли. Сидячи на дижурці, мені здавалося, що вже пройшло пів дня. Нарешті мене покликали до кімнати, де сидів якийсь старшина. Він зачав розпитувати мене: хто я і звідки йду. Коли я заявив, що я з Закарпаття й вертаюсь додому з Німеччини, він мене питав про мої валізки. Я сказав, що мені пограбували. Мій слідчий усміхнувся і не відповів нічого. Напевно він багато такого сам робив. Питаючи про Карпатську Русь, як я йому говорив, він запитав, чи я знаю якийсь руський вірш. Я продеклямував йому вірш Духновича: «Я русин був, єсть і буду». Він сказав, що вже пізно і він буде зі мною говорити на другий день. Мене завели в тюрму, де не було ліжок, тільки на підлозі солома.

Змучений, брудний та голодний я ліг на соломі й відразу заснув. Пробудили мене крики в камері. Коли я відкрив очі, побачив двох червоноармійців. Один мав на грудях багато медалів. Цей говорив до другого: «Бачиш ці ордени? Сталін вчора дав, завтра відбере та вишле на Сибір». Я не втручався, обернувся на другий бік і заснув. Рано збудили мене, прийшли з кавою та куском хліба. Моїх співмешканців з попередньої ночі не було. Я був переконаний, що то був підступ. За якийсь час прийшов вартовий та завів мене до слідчого. Цей заявив, що не має підстави мене затримати, хай я йду на станцію та поїду до переходового табору у Брні. Я просив, щоб він мені дав якусь посвідку, але він відмовив, кажучи, що мені не потрібно.

Вийшовши з тюрми, я пішов не в напрямі станції, а в протилежний бік. По дорозі я зустрічав спрямовані на схід російські написи. Це була «путь лошадей, коров і свиней», якою червоноармійці везли на схід пограбоване в німців майно. Я увійшов у розмову зі словаком, який замітав дорогу. Він запросив мене до своєї хати, де порадив, щоб я обмився, поки будемо щось їсти. Він явно мені говорив, що не любить «русів». Теж мені сказав, що я не той, що говорю. Напевно я «есесівець» або «бандерівець», про яких він багато чув. Я подякував за гостинність і попрямував далі. Вдень я старався десь переспатися, а вночі маршував. Одного вечора дуже гарно прийняли мене якісь чеські селяни. Слухаючи мою історію, господар також нарікав на «русів». Він мені сказав, що в

переходовому таборі в Брні таким як я дають нічліг і харчі, а також видають документи. Там я можу затриматися, зорієнтуватися в ситуації, а тоді їхати куди мені треба. На другий день везли до Брна молоко й я міг присісти з молочарем.

На другий день прибув віз з молоком до Брна. Молочар показав мені, де я маю йти. Я відійшов в іншу сторону і день перебув у розваленім війною будинку, а вечером пішов до будинку, який був переходовим табором. Дижурний при дверях запитав, чого мені потрібно. Я відповів у якій справі. Він заявив, що сьогодні неділя й ніхто не працює. Можу переночувати, а на другий день мною заопікуються. Під час розмови прийшла якась жінка, що там працювала. Вона завела мене в кімнату, в якій було яких 20 ліжок. Вона показала мені ліжко та відійшла. В кімнаті було повно «інтернаціональної» голоти, які показували одні одним медалі, що їх вони заслужили у червоній партизанці. Незабаром з'явилася та сама жінка з кавою та хлібом, що я з'їв із смаком. Не звертаючи на них уваги, я положився спати та заснув твердим сном.

Після снідання прийшов якийсь чоловік у цивільнім убранні та заявив, що хто ще не має паперів, щоб ішов за ним по документи. Він привів нас під будинок з великими написами: «Міністерство праці, міністерство охрани, репатріаршни ужад в Брне». Я зайшов до кімнати. Мене запитали про мої дані. Я їм подав правдиво звідки походжу.

Отримавши документи, я був залегалізований. Тут наразі ніхто не міг мені нічого пришити. Почувався я безпечніше. Пішов я на станцію, щоб розвідати, коли виїздить поїзд до Праги. Я постановив, що краще втікати через більші міста, як через села. Тут великий рух, і мало хто звертає увагу на незнайомих. Я вибрав вечірній поїзд та пішов у місто. Зайшов я на бічну вулицю, де побачив крамницю з годинниками та золотими речами. Увійшов я до крамниці і сказав, що маю на продаж перстень. Продавець зажадав у мене паперів, а опісля купив мій перстень. Це був той самий перстень, який мені подарувала дівчина з Підгаєччини. В тяжку скруту він заплатив мені за дорогу до волі, на захід. Я дістав гроші, відразу пішов на залізничу станцію й купив квиток на нічний поїзд до Праги. Увечері прибув поїзд, у яким я розмістився. Їдучи, захотілося мені курити. Маючи в кишенях тютюновий порох та газету, я скрутив цигарку. Після першого випуску диму, в переділці зробилась метушня та нарікання: «Смрді» (смердить). Це — на мою цигарку. Мій сусід витяг цигарничку

й попросив, щоб я закурив його цигарку. Пізніше, як тільки я зашелестів папером, відразу 2-3 цигарнички підсувались під мій ніс.

Прибувши до Праги, я почувався досить безпечно. Можливо тому, що мав документи. В той час таких як я бурлаків було багато. Я розпитався про станцію, з якої відходить поїзд до Пільзна, купив білет та увійшов до вагону. Незабаром поїзд рушив. Я трохи задрімав. Мене збудили крики: «Документи єсть.» Відчинив я очі й побачив недалеко себе більшовиків, які перевіряли документи. Я здогадався, що то мусить бути границя більшовицько-американських окупаційних військ. Поволі я встав, щоб не звертати підозріння й вийшов з вагону. Тоді я глянув на обидва боки, чи є сторожа. Сторожі не було. Я вийшов на перон та перейшов до переду й сів до вагону, де вже пасажири були перевірені.

Скоро поїзд рушив у дальшу дорогу. Як затримався на другій зупинці, там уже були американці, які також перевіряли документи. Показав я свій. Вони напевно не розуміли, що в ньому написано, але сказали: «Окей». Поїзд рушив і я поїхав далі. Приїхавши до міста Пільзна, я оглянув карту, куди їхати далі. Постановив, що поїду до приграничного містечка Хеб, по-німецькому Егер, то там уже перейду кордон з Чехії до Німеччини. Я знову купив квиток і без пригод заїхав до Хеб, під саму границю. Там було багато людей з жовтими пов'язками. Я довідався, що всі німці носять тепер жовті пов'язки. Я вибрав одного німця й розпитав його про кордон. До кордону було ще 6 кілометрів. Тієї самої ночі я перейшов кордон і опинився в Баварії.

В Західній Німеччині

Над ранком я зустрів якогось німця й почав його розпитувати, де в Баварії можу зустрінутися з українцями. Він порадив мені йти до Нюрнбергу, бо він чув, що в більших містах є табори для втікачів. Прибувши до Нюрнбергу, я попрямував на залізничу станцію, бо там скоріше можна когось зустрінути. Біля станції я побачив барак Червоного Хреста, куди я увійшов. Мене питали, чи хочу їсти. Попоївши, я зачав розпитувати про українців у Німеччині. Мені сказали, що в Регенсбурзі є український табір. Радіючи, що скоро зустрінусь зі своїми земляками, поспішив я до Регенсбургу, забувши свою

виказку з Брна. Виказку я дав у Червоному Хресті, як запоруку за ложку.

Прибувши до Регенсбургу, я розпитав про своїх земляків. Мене спровадили до одного будинку. Увійшовши туди, я перший раз від кількох років побачив українську інтелігенцію. Ніхто не звертав уваги на мене, бо хто звертає увагу на обдертих жебраків. Прийшовши під двері, я побачив напис: Український Допомоговий Комітет, голова о. Богдан Ганушевський. Отця Ганушевського я знав з України. Я зрадив, що відразу зустрінув знайомого. Коли я стрінувся з о. Ганушевським та розказав, що прийшов з УПА, він заявив, що не може мені допомогти. Він лише порадив, щоб я пішов до табору в Штраубінг, де можливо мене приймуть.

У Штраубінгу виявилось те саме. Голова табору «противник УПА», не хотів нічого допомогти, а секретар — прихильна людина. Секретар перемиг та приділив мені кімнату. Новина розійшлася по таборі, що я прийшов з УПА. За якийсь час я мав багато роботи, — всім оповідати про своє минуле. За якийсь час з'явився до мене станичний ЗЧ ОУН, принаймні так себе представив. Під час розмови він заявив мені, що не має жодного повідомлення про прихід вояків УПА до Німеччини. До того, він заявив, що до нього всі приходили по зв'язку, а де мій зв'язок. Не знаю, звідки я той зв'язок мав взяти. За кілька днів прийшов до мене цей самий станичний з проханням, щоб я пішов перевірити якогось чоловіка, що говорить, що він з УПА.

Був це вже трохи старший наддніпрянець «Липовий», що провадив пропагандивну школу у Синеvidську Вижнім, а потім був у курені «Бойків». Під час рейду на Словаччині він був відпущений, при чім курінний його поблагословив та побажав щасливої дороги на Захід. Я його не знав, але з розповідей відразу зорієнтувався, що він вояк УПА, бо про все розповідав як слід. Коли ми просили станичного про поміч, він сказав, що він нічого не має й нам жодної помічі не може дати. На тім наша розмова з станичним закінчилася. Реєструючись у таборі, мені ніхто не порадив, щоб не подавати, що я походжу з кол. Чехословаччини. Колишні чеські громадяни мушили вертатися додому. Я довідався, що мене можуть видати більшовикам. Мене вже тут люди знали й тому було краще переїхати до іншого табору. Тоді я попросився з моїм другом з УПА «Липовим», пізніше автором повістей про УПА під псевдонімом Степан Федорівський, і вибрався в дорогу. Якийсь порядний чоловік дав мені грошей на дорогу й я поїхав до

Мюнхену, а звідти до Авґсбурґу. Проте, ніде не можна було приписатися. Тож я вернувся до Штраубінґу і звідси, разом з С. Федорівським, ми переїхали до табору в Старому Ульмі.

До цього табору ми прибули вночі (чомусь ми краще почувалися ночами, стара привичка з УПА). На поліційній вартівні я завважив мого давнього знайомого зі Скалату. По розмові, коли ми сказали, до кого ми прибули, він заявив, що це пізна ніч та не може нікого будити. Під час розмови незнаний нам поліцист, що мав нічну варту, зауважив, що тому, що ми знаємося з комендантом таборової поліції, можемо почувати в його кімнаті, бо він має нічну службу. На другий день я зустрівся з моїми давніми знайомими, які сказали мені, що скоро зорганізується новий табір і там вони нас примістять. Покищо ми зв'язалися з іншими людьми без документів. Вночі ми спали по стрихах, а вдень ходили по таборі й харчувалися в таборовій кухні.

Кілька днів пізніше я довідався, що американці організують українське військо. Ми пішли й зареєструвалися. Виходячи з канцелярії, я почував себе легким та задоволеним, що можу далі робити те, що почав у 1939 році — Карпатська Січ, УПА, а тепер у першій сотні українського війська під американцями. Командиром сотні мав бути сот. Писанчин. Цілий день у таборі був гамір, співи та радість, що можливо вибухне війна та поїдемо додому.

На другий день до табору приїхали американські вантажні авта й ми з піснею на устах відїхали. Їхали ми довший час і аж біля обіду приїхали в гори під військові казарми. Наш американський командир пішов до казарм. За якийсь час браму відчинили й ми вїхали до середини. Коли ми вискочили з авт, ми побачили, що довкруги нас польські вояки з армії Андерса. На команду польського старшини нас запровадили до великої концертної залі й поставили в кілька рядів. Поміж нами ходили польські вояки й заглядали в обличчя, когось шукали, при тому грубо лаялися й зневажливо поводитися. Один поляк пробував зірвати тризубця з коміра нашого новобранця, але відразу дістав так по зубах, що обтирав червону юшку з носа. Поляки заметушилися й здавалося, що вживють зброю. Та якийсь старшина, може тому, що були тут американці, дав команду й усе успокоїлося. Посіпаки від нас відїшли.

Опісля виступили якісь польські старшини, які представилися, що вони українці. Вони заохочували нас вступити до польського війська. Але охотників не було. Тоді цей

самий «український» старшина грубо нас лаяв. Після того поляки домагалися, щоб ми подали їм наш командний склад, але ми мовчали. Знову посипалися прокльони й образлива лайка. Так нас тримали без обіду доброго пів дня. Щойно тоді прийшли якісь американці, поговорили з польськими старшинами і проголосили, щоб сідати до авт — їдемо назад до табору. Ми довідалися, що хтось з наших утік до Ульму й оповів, що з нами сталося. Українці інтерв'ювали в якомусь американському штабі й від нього прийшов наказ нас відпустити. Їдучи назад, ми вже не вірили американцям і стежили, чи не везуть нас у якусь нову халепу.

У таборі я знову спав по стрихах і харчувався у таборовій кухні разом з іншими «безпритульними». Щойно за кілька тижнів зорганізувався новий табір у Новому Ульмі, де я влаштувався. Під час реєстрації я подав, що я з Бережан і був польським громадянином. Провірку я пройшов успішно, бо говорив по-польському. Щойно тут закінчилася моя мандрівка й нелегальщина. Я дістав документи, «громадянство» ДП, «помешкання» й харчову картку. Тут я зустрів гарних людей, з якими можна було працювати. Між іншим я став приятелем пластуна на ім'я Зенко. Він провадив вишкіл «Пласту», я військові вправи — у таборовім гаражі. Тут я навчив пластунів маршову пісню сотні «Сіроманців»: «Із гір Карпат лунає пісня волі». Також я помагав організувати спортове товариство «Україна», у якому трохи грав, поки не прийшли «аси», як брата Скоцені та інші. Під час перевірки («скринінгу»), з браку документів, мене вигнали з табору та віддали під німецьку опіку у «Фліхтлінг лагер». Під час реєстрації, на запитання, де я був 1. 11. 1939 року, яке вирішувало про державну приналежність, я подав Берлін, якого в житті не бачив. І так став «німцем».

Через якийсь час я поїхав до міста Ансбах, де працював в українським комітеті та Раді Фізичної Культури. В той час зачали набирати до праці до різних держав. Маючи добрі особисті зв'язки, я поїхав до Регенсбургу, де мій знайомий працював в УНРА. Він дав мені вказівки, що маю говорити. Він знайшов мою давню картотеку. На запитання, чи я переходив «скринінг», я відповів, що ні. По перевірці, я отримав право виїзду.

Між українцями я часто переживав особисту зневагу. Одні говорили: самозванець і не був в УПА, а другі сміялися, питаючись: скільки мені заплатили «бандерівці», що я служив у

«їхній» армії. Тож було не раз прикро, але я ніколи не ховав свого минулого й був завжди гордий з того, що служив в УПА та все дививсь згори на тих слабодухів, які своє боягузтво оправдували політичними теоріями. За якийсь час забирали на працю до Англії, куди я зголосився.

З переходового табору у Німеччині нас перевезли через Голляндію до Англії. Тут примістили нас у переходовім таборі, щоб поділити на групи до різної праці. Мене призначили до вугільної шахти. Наперед нас вислали до школи, щоб навчити бодай дещо англійської мови. По 3-місячній школі нас вислали до копальні. Вже тут у таборі всі українці зорганізувалися та старались мешкати разом в однім бараку, що містив по 12 осіб. Табір складався з різних національних груп. Найбільше було поляків, які були звільнені з корпусу Андерса. Між цими звільненими з цього корпусу було багато українців, які прилучилися до нас. Навіть по малих таборах ми організували наші національні та релігійні свята.

Часто я їздив до недалекого міста Нотінггам, або Дерби, де згодом переїхав на постійне життя. Отримавши працю у місті Дерби, я пристав до праці в українській громаді. Я вступив до хору, яким проводив бл. п. Володимир Мельниченко. Тут ми побудували свій український дім та свою церкву, яку ми будували власними коштами, хоч громада маленька. На жаль, 1976 року я втратив ногу. Але це не стримало мене жити з громадою і трохи працювати. Я належу до СУБ, ОБВУ та Товариства колишніх вояків УПА у Торонті. Коли про мене довідався головний редактор «Літопису УПА» Є. Штендера, то він звернувся до В. Макара у Торонті, щоб він довідався, чи мені потрібно якоїсь помочі. Це була перша людина, яка за 40 років моєї еміграції була заінтересована моєю долею. Коли мене запитують, чи я зробив би те саме, якби був знову на Україні в 1943 році, відповідь одна: Я гордий з того, що воював у Карпатській Січі та в УПА за Українську Самостійну Соборну Державу.

**SERGEANT-MAJOR MYKHAILO NEBOLA (“HOLKA”):
ALONG THE FORESTS AND RAVINES OF
WESTERN PODILLIA**

(Resume)

In 1943-45, the author served in the UPA on the territory of the UPA's 3 Military Region Podillia – “Lysonia”. He began as a private and a student at the UPA's school for non-commissioned officers. Later, he became an adjutant to the battalion commander and finally, an assistant company commander. In the fall of 1945, the author left the UPA and with other former UPA soldiers emigrated to Western Europe. In his memoirs, he gives a rather detailed account of his experiences in the UPA, and a brief description of his youth (the first chapter) and his experiences after emigration (the last chapter).

The author was born on August 18, 1920, in the village of Teresva, county (*povit*) of Tiachiv, in Transcarpathia, which at that time formed part of Czechoslovakia. He completed seven grades of elementary school, and learned locksmithing. While a youth, he belonged to the Ukrainian Scout movement, Plast, and other Ukrainian organizations. When the autonomous state of Carpathian Ukraine was declared in 1938, he entered the army, Carpathian Sich, in Tiachiv and took part in battles against the Hungarian army, which occupied Carpathian Ukraine in 1939. Because of his participation in the Ukrainian army, the Hungarians arrested him several times and subjected him to severe beatings and other tortures. In order to avoid further persecution, he fled to Slovakia, and from there to the General Government (Poland under German occupation). He worked at first in Sianok, then, after 1941, in several towns in Halychyna under German occupation. In the fall of 1943, the author entered the UPA, joining “Burlaky” company, which was being formed in the Berezhany county of Ternopil province under the command of “Chornyj.”

During the winter of 1943-44, the author underwent basic training and in the spring of 1944, training as a non-commissioned officer. The author gives quite detailed descriptions of events that were taking place at this time, day-to-day life in an insurgent unit, the commanders and soldiers of the company and inspections by battalion commander “Roman,” the commander of the UPA's 3 Military Region, Omelian Poliovyi (“Ostap”), and his chief of his staff, Volodymyr Iakubovskiy (“Bondarenko”). After completing his

training, the author was named adjutant to battalion commander "Roman." Just at that time, the Soviets launched an offensive from the line of Kovel, Brody, Ternopil and Chernivtsi, where the front had stabilized during the winter.

After the movement of the front, "Roman's" battalion was ordered to make a raid into the eastern part of Ternopil province, which since winter had been under Soviet occupation. When the battalion reached the vicinity of the district centre, Kozova, "Roman" organized a night attack on the centre, with the aim of liberating Ukrainians who were gathered there for transport to Siberia. However, the attack was unsuccessful, for the Soviets were aided by reinforcements from other centres. During the battalion's retreat, "Roman" was wounded. The battalion headed westward, seeking out more wooded terrain. Near the village of Tseniv, the battalion clashed with NKVD troops which were making raids in the area. During that battle, the wounded battalion commander was almost captured.

At this time, many men who did not wish to enter the Red Army were volunteering for the UPA. Battalion commander "Roman" ordered the creation of new companies, commanded by platoon leaders "Dovbush," "Ren," and the author. The new companies set up camp to undergo training in a forest near the village of Stratyn, alongside trained companies of "Burlaky" commanded by "Chornyi," and "Poltavtsi" commanded by "Maksym." However, the training did not last for long. The new recruits' camp was attacked by NKVD troops. Although the recruits managed to repel the NKVD's day attacks, at night, when they were breaking out of the encirclement, they fell into a panic and many of them fled homeward. Later, commander O. Poliovyi arrived to inspect the battalion. He ordered that the untrained recruits be sent home and the company undergo a reorganization. He also relieved "Roman" from the post of battalion commander, for the company commanders had complained that he was unable to cope with command of the battalion. Dmytro Karpenko ("Iastrub") was named in "Roman's" place. He was a former lieutenant of the Red Army who had already gained renown through the countless battles of his UPA company "Siromantsi" against the Germans and the Soviets. During the time when this reorganization was taking place, the author was not with the battalion, for he was undergoing medical treatment in the village of Dibryniv.

When the author rejoined the battalion, Karpenko designated him assistant company commander of the "Burlaky" company,

which was commanded by "Chornyi." The other companies that made up the battalion were: "Poltavtsi," which was commanded by "Maksym," "Siromantsi," which was commanded by "Kosach," "Lisovyky," which was commanded by "Koka," and a company commanded by "Dovbnia." The author provides interesting sketches of the new companies and their officers, and speaks of other events involving the battalion. On September 30, 1944, while the battalion was quartered in a forest near the village of Univ, Peremyshlany district, it was attacked by NKVD troops. The author gives quite a detailed description of the ensuing battle, in which the Soviets used tanks and planes. The battalion withstood a day-long attack and at night broke out of its encirclement. The following day, the Soviets discovered the battalion in the forest near the village of Piatynia and again tried to crush it. Again, at night, the battalion broke out of its encirclement and as it moved, covered up its tracks so that the Soviets were unable to find it another time.

Following that battle, the Supreme Commander of the UPA, General Roman Shukhevych ("Taras Chuprynka"), accompanied by O. Poliovyi and other officers, came to inspect the battalion. During a meeting of the officers, came to inspect the battalion. During a meeting of the officers, the new tactics of the UPA were discussed. In future, the operative units of the UPA were to be UPA companies, which were each to act independently. Each company was to have designated its own territory, within which the soldiers were to build bunkers in which they would hide away during major raids by NKVD troops. The companies were to put heavy weapons into storage and disband their camps, in order to become more mobile and less dependent on roads. The author's company, "Burlaky," was assigned as its territory the former Ternopil county, which under Soviet administration had been divided into four districts.

In October, 1944, "Burlaky" company moved to Ternopil county. There were few forests there, so it would have been difficult for the men to operate as a company, especially during the winter. For that reason, company commander "Chornyi" immediately assigned each platoon to a different district and sent the soldiers off to villages in order to build their bunkers and get to know the terrain. Once the soldiers were "settled in," "Chornyi" organized ambushes and incursions on garrisons of the NKVD, who were treating the population in a very high-handed manner. Once they learned about the presence of the UPA, the Soviet administrators and the NKVD toned down their behaviour. But during the winter, the Soviets strengthened the NKVD garrisons in the district and

began again to make raids into the forests and villages. However, they did not have any major successes. In the spring, two squadrons of "Burlaky" company clashed with a platoon of NKVD troops in the village of Ostaltsi; during the skirmish, sixteen insurgents were killed, among them the company political instructor, "Granit." Otherwise, the insurgents managed to avoid clashing with the Soviets, or broke out of encirclements with only minor losses. But small units of the company executed a whole series of successful ambushes and attacks on the NKVD. The most important of these was the attack carried out on January 21, 1945, on the district centre of Holubichok Velykyi, in which "Burlaky" members destroyed all enemy establishments and took away pharmaceutical supplies and other goods. The author provides quite detailed descriptions of a number of skirmishes with the enemy, his varied experiences and the general situation prevailing in the villages.

During the summer of 1945, a new order was issued regarding another change in the tactics of the battle of the Ukrainian resistance, brought about as a result of the end of the Second World War. It was decided that the struggle would be continued by way of a secret armed underground. The battle units of the UPA were to be gradually "demobilized," and the struggle would be carried on by small battle groups and a highly-secret, armed organization. Everyone who was able, especially ill or wounded UPA soldiers and underground members, were to resume civil life. The author describes the moods and feelings of that period and speaks about the first such "demobilization." At that time, he became acquainted with a fellow-countryman, Lieutenant Ivan Kediulych ("Chubchyk"), a member of the UPA Supreme Military Staff. The two decided to leave the UPA and cross over to their home territory, Transcarpathia, in order to join the local underground there or resume civil life, or, if that proved impossible, to emigrate.

In September, 1945, the author was assigned to a group led by Kost Himmelreich ("Shelest", "Kyi") who until that time had been the commander of the UPA units from central Ukraine and was now also heading westward. The group was made up of about the equivalent of a platoon of soldiers. The author provides quite a detailed description of the group's travels through Stanyslaviv (now Ivano-Frankivsk) oblast, Transcarpathia and Hungary. Along the way, some of the soldiers, those who were heading in different directions, left the group. In Transcarpathia, Himmelreich divided the group into smaller units, each of which was to go on indepen-

dently. The author was in the unit with Himmelreich, engineer "Iura" and the chemist "Vlodko." However, while in Hungary, he got into a disagreement with Himmelreich and decided to continue alone, through Czechoslovakia. He travelled first on foot, then, by train, and before the end of 1945, reached the American zone in Germany. In the last chapter of his memoir, the author describes his experiences in Germany, until his departure from there to work in the coal mines of England, where he lives to this day.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАЛОЗЕЦЬКОГО РАЙОНУ¹

(Інформації з жовтня 1946 р.)

Тернопільська область об'єднує 38 районів. Залозецький район займає північну частину зборівського повіту. В склад його входять 38 сільських громад. Найбільша керівна політична організація району є райпартком (районовий партійний комітет Комуністичної партії); в розговорі вживається скороченої назви партком. Перший секретар залозецького райпарткому є українець зі східної Волині Веремей. [...]² Він також дуже не любив поляків, робив усе, щоб вони якнайскоріше виїхали з Залозецького району до Польщі.

[...]³

Насамперед партком обговорює всі важні кроки в районі. В нарадах беруть участь усі партійні комуністи, що працюють в НКВД і ті, що працюють керівниками районних організацій.

[...]⁴ Кожного такого начальника прикріплено до якогось села, де він мав провести доручену роботу. Щотижня кожний мусів звітувати про свою роботу та про ситуацію й настрій села, до якого був прикріплений в парткомі, не дивлячися на те, що в той час по селах було багато наших партизанських відділів і дуже багато районних робітників згинуло з рук партизан. Від

---

1. Ми передруковуємо цей мемуарний звіт тому, що він доволі всебічно й зі знанням справи характеризує зсередини працю радянської адміністрації в одному з районних центрів Тернопільської області в 1944-1946 рр. Звіт має 21 стор. машинопису на папері формату 30 на 21 см. В ньому є певні пропуски в переписуванні, а також деякі місця замазані так, що їх не можна прочитати. Ці місця відзначаємо трьома точками в квадратних дужках. Ми теж пропускаємо місце, де мова про родину автора, бо це місце допомогло б органам КГБ ідентифікувати автора. Автор невідомий. Звіт походить з архіву Місії УПА. Звіт має позначення «Санітарна справа», що означає — розвідчі інформації від сторонньої особи чи осіб.

Автор вживає народньої назви містечка «Залізці», «Залозецький район». В інших підпільних публікаціях для цього містечка була вживана назва «Заложці» і «Заложцівський район», так як в радянських публікаціях. Передруковуючи, ми залишили оба різновиди цієї назви.

2. В машинописі замазані 4 рядки.

3. В машинописі замазаний цілий абзац (18 рядків).

4. Замазані 4 рядки на початку абзацу.

серпня 1944 р. до 1 лютого 1945 р. згинуло 23 керівники районних організацій Залозець (не вчислюючи сюди звичайних НКВД-истів, військовиків воєнкомату та звичайних робітників з установ), з них 16 членів партії й комсомолу та 7 місцевих визначних активістів. У квітні 1945 р. застрілено начальника НКВД Киріченка разом з жінкою та дітьми й капітана гвардії з воєнкомату.

Райпартком контролює роботу всіх організацій на терені району й вважає, щоб не було відхилень від генеральної лінії партії.

Перший секретар — це дійсний політичний керівник району.

Другий секретар залозецького райпарткому — українець Гавриш зі східної України. Його робота полягає в тому, що він перевіряє керівних людей в установах, перевіряє роботу установ на місцях, виїздить на села.

Третій секретар Залозецького району — Булан, українець зі східних областей. Його робота головно — освітньо-партійна пропаганда серед робітників установ і НКВД.

Крім секретарів, ще працює 2 підсекретарі, керівник канцелярії, керівник агітпропаганди, керівник кадрів, що перевіряє кожного, хто працює на керівному становищі. По проверці автобіографії парткому керівника організації викликають до президії в партком, що складається з 3-ох секретарів парткому, голови райвиконкому, прокурора, начальника НКГБ і НКВД та інших. В перехрестних вогнях допитують, що він робив почавши від свого дитинства, що робили батьки, чим були, кого тепер має й де, чи часом не мав кого закордоном або на засланні в Росії, кого має зі знайомих і де, його політичні погляди. (При чому начальник НКВД має вже призбирані донощиками матеріяли про його попередні погляди). Оскільки даний керівник не має проти себе нічого, що противилося б партійному наставленню, його затверджують на дане становище. Головно звертають увагу на те, як він виконав такі завдання як стягання контингенту на селі, вербування людей на роботу в Донбас, стягання державної позички, і як проводив агітаційно-пропагандивну роботу.

[...] ⁵

Крім вищеподаних працівників, ще працює машиністка й бібліотекарка. З місцевих українців не працює ніхто в парткомі, крім убіральної й конюха — це самі «східняки».

5. Замазаний цілий абзац (4 рядки).

Адміністративно-господарським керівником району, або краще можна сказати — виконавчим органом парткому є райвиконком, по-російському «райісполком», як це більшість говорить (районовий виконавчий комітет депутатів трудящих). Головою залозецького райвиконкому був українець із східних областей Роздолянський, що його в половині 1945 р. перенесено за його позпустне життя до Борщева, а там убили його українські партизани. Тепер головою є також східній українець Жук.

Райвиконком відповідає перед областю (обвиконконом) за роботу всіх районних господарських установ і сільрад.

Райвиконком дає директиви, скликає наради керівників установ і сільрад, де мусять звітувати про свою роботу, дає підмогу тим організаціям, що відстають. Коли комусь треба було людей до роботи чи підводи, то мусів звертатися до райвиконкому, а щойно він давав доручення якійсь сільраді, яка приділювала людей чи підводи до роботи, а цей платив державну тарифну ціну, що була дуже низька. Так робили всі організації й цілий тягар районних організацій лежав на плечах села. Щоправда можна і на власну руку організувати робітників чи підводи, але тоді треба платити таку ціну, яку селянин вимагає, а установа таких цін не може платити, тому що всі рахунки мусять іти насамперед до держбанку, щоб він виплатив. Держбанк насамперед перевірює, чи така ціна годиться з тарифною ціною, якщо не годиться, то рахунків не приймає і грошей не виплатить. Якщо б виплатилося з інших фондів, то дуже часто в установах є контролі фінвідділу і прокурора, які квестіонують такий рахунок, а керівника, як також головного бухгалтера, ставлять під суд за розбазарювання державних грошей. Можна дістати 3 роки тюрми і треба повернути шкоду, яку заподіяно даній установі. Тому то кожна установа мусить співпрацювати та підпорядковуватися постановам райвиконкому. У протилежному випадку не зможе виконати роботи, бо не буде в силі зорганізувати робочої сили, хоча кожна належить правно до своєї обласної централі і назверх здавалось би, як чисто самостійна у своїй роботі.

Голови сільських громад належать безпосередньо райвиконкомам, які наставляють і усувають голов. Кожний голова мусить також давати свою біографію до парткому, райвиконкому і НКГБ. Я натрапляв на таке в селах: Загір'я, Гаї за Рудю, Серетець, Ратиці і Бліх. Перед святом жовтневої

революції і святом нового року райвиконком і НКВД зверталися до голов сільрад, щоб для них зібрати в селі харчові продукти без заплати. Не дивлячись на те, що села були виселені на Волинь під час боїв на протязі 3-ох місяців, що багато хат спалено, багато селян не робили жнив, бо ярини не сіяли, а озимина була знищена. Крім того, село муіло дати приписаний контингент і багато селян купувало збіжжя на контингент, або взамін давали корови, бо свиней усіх до одної пограбувало військо. За невиконання ж контингенту штрафували навіть до 10.000 крб., а в разі незаплатення арештували як злісника, майно конфіскували, родину вивозили. Голова села Серетець — Сиротюк, Ратиці — Тимчишин, Бліху — Федишин ходили з секретарем сільради і збирали для району кури, яйця, масло, муку, капусту, крупи та підводами відставляли те все до району. Люди давали нераз останнє й куплене, під час коли їхні діти голодували й не бачили в хаті хліба. Нераз я сам був свідком того: давали тільки тому, щоб відвернути від себе увагу як «неблагонадьожні». Такі практики проводжено й по інших селах. Крім того, НКВД-ист Макарцов окремо ходив по тих селах і знову збирав харчі на свята для НКВД-истів. Хто не хотів дати, того тероризував погрозами. [...]»⁶

Крім голови райвиконкому, працює ще заступник голови, секретар, машиністка й керівник кадрів, що провірює всіх робітників установ і актив села. Фактичним господарем у господарській частині району є райвиконком. Районові організації, що мають свої центральні обласні організації, але свою роботу ведуть через пов'язання райвиконкому з іншими районними організаціями, є такі:

III. *Районовий статистичний відділ.* Він веде обчислювання в селах району: скільки котре село має господарств, скільки населення, як воно розміщене за національністю, скільки орної землі, сіножатей, лісів, худоби, дробу та іншого майна. На чолі статистичного відділу стоїть єдиний місцевий українець Білецький, бо більшовики усунули з керівних становищ усіх місцевих, як непевних, а деякі, що на початку працювали вірно більшовикам, згинули з рук українських партизан. Білецького задержали до цього часу тому, що серед більшовиків до цього часу не було ким цю ділянку обсадити.

---

6. Замазані 10 рядків.

IV. *Наркомза* (народній комісаріят для заготівлі) — це районова організація, що виготовлює для населення доручення задачі контингенту: хто, скільки та чого має дати і до якого часу; завідує маґазинами зсипного збіжжя; організує відправу збіжжя на залізницю; проводить статистику хто скільки здав, а скільки мав здати. За нездачу контингенту на час, тих людей потягають до відповідальности. Кожного дня Наркомза подає телефонограми до обласного Наркомза, скільки чого прибуло протягом дня, а також звітує про це до райпарткому і райвиконкому. Якщо якесь село відстає в задачі контингенту, партком висилає до такого села бригаду районних робітників під проводом котрогось керівника районної організації і дає завдання до 5 днів стягнути увесь залеглий контингент. На нараді прокурор і перший секретар говорять, щоб контингент стягнути при допомозі освідомлюючої роботи на селі, щоби переконували селян, що збіжжя здають для їхньої селянсько-робітничої держави і вони повинні дати все, що тільки мають. Вони наказують, щоб не стосувати застрашування, ані погроз, бо винних будуть судити за протинародну діяльність. Коли звернутися до них у чотири очі з запитом, що робити, коли селянин не може, або не хоче здати, то вони тоді говорять, щоб повідомити, хто не хоче здавати, то вони його подадуть у суд, а хто не може дати — робити все, щоб з нього витиснути. Не застановлятися над нічим. Я був свідком, як в селі Ратицях у селянина Лукасевича забрали останніх 5 кг муки. В більшовиків делікатність і толерантність є тільки на нарадах, на яких є представники області. Дійсність на місцях є цілком інша. Було багато випадків, що навіть замикали людей, які не могли дати повного контингенту. Напр., Миколу Чеховича в с. Гаях за Рудою і Грицька Рибача в с. Білоголовах. В 1944 році там був фронт і населення було виселене від квітня до кінця липня. Господар Леміковський не міг дати наложеного контингенту, то за те зняли йому бляху з хати, бо більше вже нічого не мав. На контингент стягають збіжжя, бараболу, сіно, солону, капусту, буряки, моркву, огірки, цибулю, помідори, овочі, прядиво, сім'я, гарбузи, молоко, яйця, м'ясо, вовну.

Керівник районного Наркомза в Залізцях, українець зі східніх земель, називається Довгаль. 1941 року він був секретарем районного комсомолу в Залізцях. Дуже поганий тип. Без пардону він накладав контингент на селян і насильно стягав. Якщо на доручені було написано, що контингент має бути зданий до 31 грудня, то він тероризував населення, щоб

закінчити здачу до 30 вересня. Він не давав нічого робити в полі, зганяв селян, щоб молотили і то під час жнив, не давав посіяти озимини, доки не здадуть всього жита і пшениці. Коли хтось не мав твердого і здавав м'яке зерно, — того не визнавали, і селян подавали в суд, який присуджував до якогось там дня здати тверде збіжжя. Селяни купували й давали. Проте звороту м'якого збіжжя не давали, а зачисляли на контингент на наступний рік. Крім Довгаль, працює в Наркомзі ще 17 робітників і службовиків. Немає облави на партизан, де б він не брав участі й то якнайактивніше. Українські партизани робили на нього кілька разів напади, але він вийшов ціло. В листопаді 1944 р. схопив він у Залізцях Миколу Штифінного, який за більшовицької влади 1941 р. був головою міста Залізці. Польська боївка прострілила йому руку (в травні 1941 р.) і тією рукою він не володів. 1944 року працював він в магазині збіжжя, а як йому п'яні НКВД-исти застрілили жінку 1944 р. (хотіли її знасилувати, а вона не давалася), тоді він лишив працю (в жовтні 1944р.), вдаючи, що його НКВД вкратило за те, що він працював в більшовиків. Під час однієї облави НКВД⁷ Довгаль його зловив, але що він був без зброї, то дістав тільки 15 років тюрми. При здачі контингенту відтягають на просушку 10-15% зерна, картоплі 25%, молока 25-33%, мовляв воно не мало повних товщевих одиниць. Через скорий обмолот і скорий зсип, коли збіжжя ще сире, дуже багато збіжжя псується: париться на складах.

За 1 центнер жита держава платить 6 крб., за 1 цт. пшениці — 8 крб., 1 кг м'яса — 17 коп., 10 л молока — 10 коп. Крім того, що контингент треба звести на збірний пункт нераз і 25 км, на що часто треба витратити 2 доби (Залізці — станція Зборів), а державна ціна пива 10 крб., як той селянин схоче випити. В заміну за збіжжя, як було за німецької окупації, що селянин діставав інший потрібний товар, тепер того в більшовиків немає.

V. *Райземвідділ*. Це також дуже важна господарська районова організація. Райземвідділ веде облік посівних площ, сіножатей, лісів, городів, садів та невжитків і слідкує, щоб села не затаювали землі; в райземвідділі точно подано, скільки яке

---

7. НКВД — можливо тут повинно бути «СБ», або «українське підпілля», бо в противному випадку історія Миколи Штифінного не має сенсу. Виглядає, що він втік з району й переховувався на селі, доки його не зловив Довгаль.

село має ґрунтів і скільки має кожний господар. На підставі того накладають континґенти й податки. Є випадки, що хтось затаїть землю. Того судять як шкідника, що хотів принести шкоду державі. Райземвідділ приготовляє плян сівби. Кожне село дістає плян, де подано, скільки село має посіяти пшениці, жита, вівса, ячменю, гречки, проса, кукурудзи, конопель, льону, картоплі, квасолі, гарбузів, буряків, помідорів, цукрових буряків, ріпаку, огірків, цибулі, капусти, моркви, конюшини. В селі є земельна комісія, що те все розкладає на поодинокі господарства й десятники доручують кожному, скільки чого має посіяти, не зважаючи на те, чи господар має під дану культуру підготовану землю та чи має погній. Штучних погноїв немає цілком. Щодня під час посівів село мусить звітувати в райземвідділі, скільки гектарів зорали, скільки чого засіяли. Такі телефонограми земвідділ подає до облземвідділу й райвиконкому, а партком своєю лінією до облпарткому. На селі десятники тільки мусять ходити і стягати дані про посіви. Якщо в районі бачать, що в даному селі мало господарів вийшло в поле, то на другий день приїздить з району бригада. Вона ходить по селі й виганяє людей на роботу, не зважаючи на те, що в даному селі може бути ґрунт ще надто мокрий під засів. Більшовики стараються застосовувати таку практику, як у колгоспах і тим вони відбирають селянинові змогу працювати свobodно. Увечері, замість відпочити, селянин мусить думати, скільки він чого посіяв. Це все дає йому передсмак колгоспу і він уже сьогодні відчуває, що, хоча в нього ще землі не відібрали (офіційно), але та земля вже не його, бо йому вже наказують, коли і що він має робити.

Під час прополки мусять села подавати кожного дня, скільки людей працювало на полі і скільки гектарів пропололи. Мене нераз посилали на перевірку до даного села, чи село подало повний звіт. Район заставляв мене їхати в поле і перевіряти, скільки людей працює в полі і скільки пропололи.

На підставі пляну посіву і звітів посівів накладають на село континґент, що його мусить село зложити, хоч би навіть пів села мали оштрафувати. Бо, як я завважив, село звітує районіві, район області, область республіці, а республіка всесоюзному земельному міністерству, а там знову накладають міністерству заготівлі континґент і він знову доходить до даного села й господаря. На підставі тих звітів центральний більшовицький уряд уже наперед знає, скільки він має стягнути сільсько-

господарських плодів, не беручи на увагу неврожаю, який є лихом тільки селянина. Він бо залишається самий без хліба, а державі мусить дати, щоб не помандрувати на Сибір.

Під час жнив те саме, що під час сіяння. Райземвідділ ставить реченець, коли треба перший раз іти в поле. Щодня село мусить ранком посилати одного посланця у район, скільки людей вийшло в поле й увечері другого посланця, скільки людей працювало в полі; скільки гектарів скошили і скільки з тих кіп буде центнерів збіжжя, а район подає знову вгору аж до Москви. На підставі тих звітів більшовики перевіряють, чи кожний селянин виконав свою нормову роботу і наскільки він має збіжжя продати. Коли є більше робочих днів, а менше збіжжя — б'ють, що селяни ліниво працюють на своїх господарствах. Подати, що зібрали багато кіп, тоді поза контингентом треба дати на фонд Червоної Армії таку кількість, як контингент, а також продати кооперації для міського робітництва, а самому селянинові не лишається нічого поза його працею. А хай спробує не продати кооперації, чи довго залишиться на своєму господарстві? Я недавно вичитав в українських газетах, що в усіх більших містах більшовицької імперії, як Москва, Ленінград, Харків і Київ, поставили спеціальні відкриті бази для населення тих міст. Кооперація забезпечує ті бази харчами. Вона скуповує лишки в селян західніх областей України. У мене постає страшний образ наших сіл, де від наших селян забирали останки зерна й картоплі чи городини, тим більше що 1946 рік був поганий на врожай і в Тернопільській та Чернівецькій областях через посуху картопля цілком не вродилася, збіжжя було також погане, а в додатку, почавши від лютого м. р., повно колгоспників з центральних російських областей, як також з України і з Басарабії, без перерви ходили і жебрали хліба. У вересні м. р. вже стягнуто контингент і вже оголошено здавати в фонд ЧА. Вже тоді люди боялися, що зостануться на зиму без куска хліба. А тепер, як ще довелося добровільно забезпечувати великі російські міста хлібом, то мені ввижається страшний образ по наших селах, де багато селян не мали що продати кооперації і помандрували в тюрму або на Сибір, а ті, що боялись і віддали свої рештки, вже тепер пухнуть, або незабаром будуть пухнути з голоду. Але це більшовиків мало обходить. Для них куди важніше витягнути якнайбільше з села, щоб село західніх земель зрівняти з селами східніх земель. Для пропаганди пишуть вони в своїх центральних газетах, як на

західніх землях люди підтягаються, що там у селі перша вийшла в поле така то селянка й нажала тільки то кіп і зараз перша здала те збіжжя державі, як своїй державі. Одначе багатьом людям не може навіть приснитися, в який спосіб більшовики той хліб стягають.

Головою райземвідділу в Залізцях 1944 р. працював місцевий українець Боярський, але восени 1944 р. його усунули й дали східнього партійця. При земельному відділі є МТС (Моторна Тракторна Станція) з осідком в селі Загір'я. В грудні 1944 р. українські партизани напали були в білий день на станцію й забрали з собою директора МТС Лящука, місцевого українця, що 1941 р. втік до Німеччини. Як голова колгоспу в селі Чорний Ліс, він післав багато селян на заслання. З Німеччини вернувся 1943 р., а що народився на Волині й жив у Чорному Лісі на кордоні Волині, то ввійшов у зв'язки з волинською групою УПА. З приходом більшовиків він видавав багато хлопців з Волині в руки більшовикам. За те повісили його в с. Ліщина коло Загір'я, а також агронома, комуніста зі східніх земель. МТС обробляла ті землі, що належали поміщикам, або були залишені поляками, а яких селяни не хотіли обробляти, бо що менше землі мав господар, то краще для нього. Тепер земля втратила вартість для селянина в більшовицькій дійсності.

При земвідділі є ще ветеринарний відділ, що провадить облік коней, корів, овець, свиней і кіз; стало робить перегляд коней, видає на них паспорти. Ветеринара Наконечного з с. Беремівці Залозецького району вбили в лютому 1945 р. українські партизани, як більшовицького активіста.

VI. *Райкомвідділ* — (районовий комунальний відділ) керує справами міської господарки: ремонтом будинків, стягає плату за мешкання й торгово-артільні приміщення, приділяє мешкання, проводить очистку вулиць і площ, подає список домів, намічених під націоналізацію і проводить оцінку міських домів. У своєму розпорядженні має місцевих мулярів і електромонтерів.

VII. *Райпромкомбінат* — це організація, що об'єднує й організує всі артілі та виробництва на терені району. В його склад входять теж усі млини, ковальські кузні, фризієрні, артілі шевські, столярські, боднарські, кравецькі, кушнірські, цегельні, вапнярні та гарбарні. Приватні верстати не існують. Поперше тому, що не можна дістати ніде матеріялу, а подруге, що податок такий великий, що його ніхто не в силі заплатити.

Були випадки, коли хтось заложив свій верстат, то його так обкладають податками, що він мусить випродати все, а потім проситися до артілі. Той, хто приступає до артілі, мусить дати свої приряди до праці, як машини та ін., інакше в артіль не приймуть. Попри артіль, може її член, поза годинами праці, працювати вдома приватно, якщо має чим. Хто не в артілі, а скрито провадить свою професійну працю вдома, то на такі хати фінвідділ робить налети і, якщо застануть, що ремісник робить для когось, напр., чоботи, чи убрання, то штрафують його через суд і накладають на нього податок.

Директором райпромкомбінату в Залізцях до половини 1946 р. був місцевий українець Волянчук, якого двічі ранили українські партизани за його добру роботу для більшовицької влади. В половині ж 1946 р. усунули його з його посту за недобру роботу, а на його місце дали партійного зі східних земель.

VIII. Райшляхвідділ — це організація будови доріг, мостів, направа доріг і мостів.

Робота райшляхвідділу всеціло спочиває на плечах села, бо всі роботи, зв'язані з дорогами й мостами, мусять селяни самі робити гуртом. Кожному господарству визначено, скільки днів безплатно має робити кіньми, а скільки без коней. Багато селян ліквідує свої коні до однієї штуки, бо не можуть виконати норми, наложеної на коні. Нікого не обходить, чи господар має що дати коням їсти і чи має статок. Маєш коні — їдь, не їдеш — в суд, а там уже зі «злісняком» зроблять своє. Коли я працював у дитячому будинку (жовтень 1945), то я звозив дерево з ліса в с. Рокитно Жовківського району, то ніде не було моста, тому що шляхвідділ не мав цвяків. Треба було автами їхати через кожну річку, нераз годинами стояти у воді. Безліч машин псувалося і спалювалося багато бензини непотрібно, а на дорозі самі вибої, що їхалося як по маглівниці. Такий є стан доріг, але влада цілком не звертає на це уваги, хоча і їй це багато коштує.

IX. Райфінвідділ — це організація, що накладає податки на селян та на різні торгово-промислові установи, виготовляє й доручає платіжні листи, провіряє книговедення, чи правильно відчислено для держави приписані податки, стягає штраф за невиконання приписаних повинностей. В разі незаплатення податку чи штрафу проводить продаж майна довжника, розпоряджає майном арештованих чи вивезених громадян, провіряє дохід кожної одиниці й установи, а також провіряє

рахунки по установах. Фінвідділ вимагає, щоб кожний рахунок був завірений у нотаріаті, якщо його не видала державна установа й не має штампа та округлої печатки. Головою залозецького райфінвідділу до кінця 1945 р. працював поляк Кобилянські, а тепер зі східніх земель. У фінвідділі працює до 12 осіб, більшість зі сходу.

Все майно, що його вважають залишеним, переходить на фінвідділ. Але було багато випадків, що полишене майно тих людей, що їх вивозили, насамперед ділили по-зłodійськи між керівний актив району, а решту віддавали фінвідділові. Тим то справа вивозу й така приваблива, бо дає багато наживи.

Х. Райощадкаса — це районова організація, що переводить щорічні державні позички і проводить акції за те, щоб населення вкладало свої гроші до ощадкаси.

Керівником райощадкаси в Залізцях — росіянка. Працює там 5 осіб.

ХІ. Держбанк, що проводить усі виплати установам і приймає торг усіх торгових організацій. Торговельній організації не можна навіть платити готівкою іншій організації, а тільки всі торги кожного дня треба обов'язково здати до банку. Якщо б контролю прокурора чи інспектора держбанку показала, що в касі є більше поза приписану квоту, тоді керівника й бухгалтера потягають до відповідальності. Приписана квота, здається мені, виносить 100 крб. Держбанк може рахунків не прийняти й не видати на них грошей. Гроші видають тільки на виплату зарплатні й то за поданим списком зарплати. З неї вони зараз стягають усі податки, які є на платні і тільки тоді виплачують гроші... Для організацій проводиться тільки перелив з рахунку на рахунок. Держбанк виплачує також гроші на дрібні покупки в населення, але районний нотар мусить завірвати всі ті рахунки. В держбанку працює до 8 осіб, у більшості «східняки». Директор також зі східніх земель.

ХІІ. «Союз печаті і зв'язі» [Союз преси і зв'язку] — це пошта, що обслуговує район. Вона в більшості підлягає обласній «печаті і зв'язі». До кінця 1944 р. начальником пошти працював місцевий українець Богдан Гетьман, що був комсомольцем, їздив стало на облави й у селі Ярославичах, під час його праці щодо контингенту, СБ його вкрало. Тепер начальником — «східняк».

ХІІІ. ЗАКС — це районова організація, що в себе веде метричальні книги, реєструє всі шлюби, народження і смерті. Священик під загрозою кари не має права ні дати шлюб, ні

охрестити дитини, ні похоронити, доки не буде мати виказки з ЗАКС-у, що там та справа вже поладнана.

XIV. *Лісгосп*, що завідує лісами, а підлягає обласній управі лісів.

XV. *Рибгосп* — рибне господарство, що управляє ставами в цілому районі і підлягає обласному рибтресту.

XVI. *Спиртзавод* — підлягає облспірттресту. В січні 1945 р. його директора, партійця, вбили українські партизани в с. Гаї за Рудою. Спиртзавод заготовляє картоплю й ячмінь із контингентів на виріб спирту.

XVII. *Райсовбез* — районове соціальне забезпечення — проводить асекурацію громадян і виплачує ренти за погиблих бійців ЧА та інвалідів. Рента для чоловіка, що втратив руку чи ногу, виносить місячно 150 крб. а що інваліди зі східних земель, які є на західних землях, стало жебрають по вулицях у Львові, прямо не можна пройти спокійно вулиці, всюди чуєш: «Дай рубля, бо я перепливав Дніпро, Одру й Вислу та втратив руку». Керівник районного совбез в Залізцях — це був місцевий українець Здорового — до половини 1945 р., а пізніше його зняли й дали партійного зі східних земель. Там працює 4 особи.

XVIII. *Райінспектура* — організація боротьби з пожежництвом. Вона більше має зв'язку з районною міліцією.

XIX. *Райздоровідділ* — це районова організація, що управляє лікарнею, поліклінікою й аптекою. Аптеки майже порожні, приділу дають дуже мало, так що навіть аспіріну важко дістати, не говорячи вже про інші ліки. Коли до Залозець прийшла ЧА 1944 р. в березні, то бійці кинулися грабувати аптеку. Коштували ліки, а як який мав у собі спирт, то випивали його. Мені говорив аптекар Поляків, який працював 1944 р. в Залізцях, що це винятки, як якийсь «совет» здоровий. Головно хворіють на венеричні недуги. Найгірше те, що не мають чим лікувати. Так само в поліклініках, де немає лікарів, тільки фельдшері, так що як хтось захворіє, то поліклініки є, але лікаря й ліків немає. А все ж то осередок району. Працівники поліклініки — це медсестри, всі зі східних земель; так само в аптеці.

XX. *Райторгвідділ* — перевірює роботу торгових установ, перевірює оподаткування товарів, робить розподіл товарів для кооператив, робить розподіл товарів для певних радянських громадян, перевірює роботу як покупців, так і заготівельних відділів. До 1 лютого 1945 р. керівником райторгвідділу був місцевий українець Тимчишин. В с. Воляківці приловили його

українські партизани, як він пересилав одним чоловіком листа до районного НКВД, в якому подавав, що робиться в селі, до кого заходять партизани і хто з ними держить руку. Після переловлення того листа прийшло до нього СБ і знайшло в нього ще чорновик. Тоді забрали його й відтоді пропав без вісті. Тепер на його місці жінка-росіянка, вдова по вбитому комісареві воєнкомату Йоркіну.

XXI. *Райпотрібсоюз* — це організація, що відповідає нашим колишнім повітовим союзам кооператив. Він ділиться на два відділи: торговий і заготівельний. Райпотрібсоюз дістає товар по спущеному ліміті з облпотрібсоюзу. Під своїм зарядом має пекарню, ресторани й буфети. Йому підлягають сільські кооперативи, зв. «сільпо» й «Універмаг», що обслуговує населення районного центру. Райпотрібсоюз за той товар, що дістав для кооператив з облпотребсоюза, мусить заготовити належну кількість сільсько-господарських продуктів, як збіжжя, картоплю, городину, різні овочі, сири, шкури, прядиво, шмаття, старе залізо, кості, яйця, вовну, волосся. А що кооперації не можна платити ринкових цін, тільки державні, а за державні ціни ніхто не хоче добровільно нічого продати, то райпотребсоюз старається видушити з села потрібні йому товари при допомозі апарату райвиконкому. Райвиконком дає доручення голові сільради, що таку то кількість сільсько-господарських продуктів мусить село продати. Тоді йдуть в рух різні залякування вивозами й арештами. Стероризоване село витискає з себе, що тільки може. Як уже не можна нічого більше витиснути, тоді застосовують таку методу: сіль і нафту, призначену для розпродажу між населенням, вимінюють лише за продукти. Щоб дістати сіль і нафту, мусить село знову ділити свої останки. Так більшовицька влада прерізними способами витягає все й село мусить голодувати. Також увесь контингент городини заготовляє райпотребсоюз. Він робить посолку огірків, капусти, а заквашену городину відсилає в призначені місця. Заготовлені продукти, куплені від селян по державній ціні, райпотребсоюз має право продавати населенню районного центру, але вже по ціні державно-спекуляційній. Ціну на товар підносять до 80%, а вся надвижка йде на державний фонд. Фінвідділ дбає про те, щоб ціна на цей товар була точно визначена. Головою райпотребсоюза був місцевий українець Венцал до кінця 1945 р., а потім його звільнили, ще й засудили на 2 роки за те, що купив собі убрання, яке прийшло до райпотребсоюзу, а яке було призначене для партійних

комуністів. Тепер головою працює партійний зі східних земель. Всі важніші місця зайняті людьми зі сходу. В районській кооперації працює до 30 осіб.

XXII. *Раймолочарня*, до якої доставляють усі села контингент молока, що з нього роблять масло та висилають його в Москву. Управа також складається з людей зі сходу. Всі місцевих усунено з передових місць.

XXIII. *Райнаросвіта* — (районова народня освіта) — керує навчанням у школах і організує сільські клуби.

Вчительство в 90% українці зі східних земель. Велику увагу звертають на організування піонерів у школах. Але ця робота приходить дуже тяжко, бо діти ніяк не хочуть вступати в ряди піонерів. Вони більше цікавляться діями УПА й багато шкільної молоді включається в боротьбу, головню доставляють відомості й харчі.

XXIV. *Райкомсомол* охоплює тільки молодь, що прийшла зі сходу, яка старається також працювати по клубах. Місцева молодь у комсомол не вступає.

XXV. *Райнарсуд і нарпрокуратура* — менше залежні від райвиконкому ніж ті районві організації, які я подав вище.

Голова нарсуду в Залізцях — українець зі східних земель, партійний, без середньої освіти, працював робітником на заводі.

Для ведення розправ має двох помічників, що разом видають вироки. Його помічники, це люди, що їх райвиконком назначує на зборах села й село їх «вибирає» як народніх суддів. Тут ніхто не дивиться на здібність даної людини судити, треба тільки щоб вона подобалася районві. З кожного села вибирають 5 таких суддів, жінок і чоловіків, по черзі викликають їх в суд і вони судять.

Важніші вироки рішає партком. При нарсуді є ще нотаріят, що легалізує документи і «защитник», що боронить підсудного (якщо це можна назвати обороною), бо адвокат при обороні мусить уважати, щоб не розійтися з генеральною лінією партії, бо тоді сам піде за ґрати. В радянському судівництві не існує таке, щоб обвинувачений міг відповідати з вільної стопи. Раз хтось чимось провинився, мусить до розправи посидіти, а там далі покажется. В радянському судівництві є «виборна система»: суддю «вибирають» на якийсь протяг часу (я тепер не пригадую собі точно на 1 рік, чи на 3), а коли реченець міне, можуть «вибрати» інших. Не звертають уваги на освіту, фаховість, а тільки щоб була певна своя людина. Партія

висуває кандидатуру, а люди лише «голосують». Вислід уже наперед передбачений.

XXVI. *Райпрокуратура* — має завдання обвинувачувати арештованих на розправах, має право перевіряти протоколи арештованого й давати свої зауваги. Мені говорив Романович, якого придержало в Залізцях НКВД, що вночі приходив до нього прокурор на допити, бив його по лиці та говорив, що радянським правом можуть користуватись тільки чесні громадяни, а не бандити, українські націоналісти. Прокурор тісно співпрацює з начальником НКВД.

Крім обвинувачень, завдання прокурора перевіряти роботу установ, чи немає надужить щодо держави. Прокурор дуже часто впадає на яких 15 хвилин до установи чи артілі перед розпочаттям праці і перевірює, чи службовці та робітники приходять точно до роботи. За 10 хвилин спізнення подає робітника в суд, де за перший прогул судять на відтягнення 25% зарплати на 3 місяці. Коли ж прогул повторяється, тоді судять до 2-ох років примусових робіт. Головно висилають у Донбас. Там відносини страшні. Я мав нагоду читати восени 1944 р. листа від Беркити Марії з Залозець, яку за прогул в молочарні засудили на півтора року примусових робіт у Донбасі. Там працювала вона гірником під землею. Писала: «Рятуйте, бо не видержу. Праця надзвичайно важка, їсти немає що, на квартирі холод, немає чим накритися!» Щоб засудженим видержати той час — неможливо. Так само я говорив у Львові 1946 р. з Вишневським, що був вивезений за прогул у пекарні, де працював, — на 2 роки до Донбасу. По трьох місяцях роботи він утік до Львова на початку травня. Він також був із Залозець, та туди боявся вже їхати. Він говорив, що відносини там такі страшні, а головно важка праця й голод, що довго там видержати неможливо. Як люди приїздять з Галичини, то спочатку ще можуть виробити норму та ще сьак-так можна тягнути. Та по якомусь часі чоловік слабне й не в силі виробити норми. Тоді не має спромоги навіть заробити на нужденне життя й не лишається йому нічого більше, як гинути з голоду.

25 вересня 1946 р. я зустрічав на станції в Стрию чоловіка з Синевідська, якого також вивезено на примусові роботи до Донбасу. Він говорив, що відносини там були жахливі, що там працювало також багато полонених німців, багато з них не могло довше видержати та кидалися в шахти й там кінчили своє життя.

І тому бачимо, яка важлива роля радянського прокурора. Він бо мусить доставляти робітників до радянських шахт, щоб могли виконати п'ятирічку. Прокурор не тільки рано перевіряє, коли хто приходить на роботу, але також впадає на заводи чи установи вдень для перевірки, чи всі є при праці. Коли когось бракує, то він перевірює, чи той вписався в книзі явок, куди пішов і по що, а далі перевірює, як довго він там був. Також перевірює протоколи засідань, постанови та чи постанови уряду точно виконувані, чи в касі не держать грошей більше ніж приписано. Якщо прокурор живе в не дуже добрих відносинах з керівником районної організації, то також перевірює, чи він часом не використовує робітників поза приписаними годинами праці й, коли знаходить щось не в порядку, передає справу до суду.

Радянська шаблонність — характеристична. Нераз буває робота, що вимагає часу поза годинами праці, яка може затягнутися й на цілу ніч. Та рано все ж таки треба бути в бюрі, щоб не було прогулу, а те, що даний працівник втратив цілу ніч, нікого не обходить. Прокурор говорить у такому випадку, що добрий робітник повинен роботу зробити на час. Я знаю з власного досвіду, коли я працював в рибтресті та їздив до Тернополя, то відмічували мені на командировці, коли я приїхав і коли відїхав. До Залозець — 36 км. Тож коли я виїхав увечері, мусів у дорозі заночувати, чи часом щось зломалося й треба було направити, — то все ж таки треба було робити так, щоб на другий день бути на час, бо бухгалтер мусів знову відмітити на командировці, коли я приїхав. Під час перевірки прокурор зараз питає, чому така велика різниця часу між виїздом і приїздом, і тут вже можна мати неприємності. Одного дня можна працювати для держави 20 годин, але коли наступного дня буде півгодинне спізнення, — 2 роки примусових робіт певних. Прокурор перевірює також, чи установа мусить купити в разі потреби деякий товар на чорному ринку, як, напр., цвяхи, скло. Прокурор перевірює ціну такого товару, а за високу ціну притягає до відповідальности. Невиконання ж роботи, мовляв не було матеріялу, потягає за собою закид саботажу. Тому установи практикують той спосіб, що крило продають той товар, що його мають, а купують той, якого потребують. Я знаю, що ми продавали скрито рибу, а купували цвяхи, папір, яких не було й тоді виставляли рахунок на той товар по максимальних цінах, а риби взагалі не виказували. Якщо ж прокурор зловив би на тому, можна було

обірвати 5 років, а то й більше примусових робіт. Але інакше не можна було робити. На практиці радянська система нерозз'язно з порядних людей робить злодій, бо люди всяко мусять старатися вдержатися на поверхні життя. У Залізцях на початку 1944 р. був прокурором росіянин Гончаров, що був пострахом для району. Пізніше був Мокренко, українець. Проти нього стало виступали в парткомі на засіданнях за його м'якість. Мені оповідав Бенцал, що тоді працював головою райпотребсоюзу, що на одній нараді він був виступив проти того, що під час облав НКВД-исти підпалювали підозрілі хати. Тоді начальник НКВД Кириченко відповів йому, що він з його поглядом не годиться і, якщо він має успокоїти район, то буде робити так, як уважає ⁷. Як народні судді — «вибирані», так прокурори — назначувані. Всесоюзного прокурора іменує президія верховної ради, всесоюзний прокурор назначує республіканського прокурора, республіканський обласного, а обласний районного.

XXVII. Районове НКГБ райвиконкому не підлягає, політично підлягає парткому, а свою роботу звітує впрост обласному НКГБ. Начальник залозецького НКГБ це російський жид (його прізвище я забув), його заступник, секретар, керівник кадрів — всі росіяни. НКГБ є органом політично контрольним. Воно проводить перевірку всіх громадян району. Всіх службовиків і робітників перевірює в той спосіб, що жадає від установ і артілей списки їхніх працівників. Списки мусять бути виготовлені за графом: ім'я та прізвище і по батькові, національність, соціяльний стан, рік народження, місце народження, професія батьків, освіта, що робив за німецької окупації, яке тепер займає становище. Крім того, жадають від кожного автобіографії. Як дістануть той список, то пускають в рух свою розвідку і збирають усякі дані про поодиноких людей. Якщо зберуть певний матеріял, тоді викликають таку людину до себе на розпити. Такі розпити тривають не раз цілий день, так що людина виходить від них прямо непритомна. Слід розуміти, що вони викликають до себе людей замітніших [...] ⁸, про когось, а так само людей, про яких мають матеріяли, що їх обтяжують. Хоч таких вже властиво не викликають, тільки впрост доручують НКВД арештувати такого то громадянина, що НКВД і виконує. НКГБ головно веде розвідку, після закінчення якої передає ту справу до НКВД, яке на підставі

---

8. Замазані три рядки.

9. Пропуск.

тих матеріалів веде слідство. У слідстві вже НКГБ офіційно участі не бере, тільки приходиться ще перевіряти той матеріал, що його ще роздобуло НКВД від арештованого й дає дальші свої вказівки щодо ведення слідства.

Всі тюрми є під зарядом НКВД, бо це орган виконавчий. НКГБ безпосередньо в своїм зарядженні тюрм не має, це є орган диспонуєчий. Менші проступки, а навіть менші політичні справи до НКГБ не належать. Залозецьке НКГБ складається тільки з 6 осіб, які ведуть виключно слідство й розвідку. Начальник НКГБ ранги капітана, 3 стапші лейтенанти і 2 молодші лейтенанти.

XXVIII. *Районове НКВД* — (Народный комиссариат внутренних дел) -- в Залізцях складається з персоналу бюрового, що веде слідство й військо, що робить службу. У протилежність до НКГБ, тут є вже більше українців (там самі росіяни). Начальником НКВД до березня 1945 р. був Киріченко, що дуже часто чванився своїм українством, чим у деяких українців викликав дезорієнтацію й вони готові були брати його як прихильника українців і тут він міг легше вкратися в довір'я всяких легковірних українців. Крім Киріченка, що був у ранзі капітана, був ще один українець, молодший лейтенант, а інші 2 — молодші лейтенанти й обидва старші лейтенанти, як також і начальник стрибків, старший лейтенант — теж росіяни. Бійців і підстаршин було коло 15 осіб пів-на-пів українці й росіяни.

При кінці березня 1945 р. Киріченка та його жінку застрілили на присілку Нанюки, що лежать 6 км від Залозець на дорозі до Тернополя, а новородки, які вони везли, потопили в криниці. НКВД проводить арешти, арештованих переслухують, при чому сильно б'ють. [...] ¹⁰ Бутринський, що був арештований 14 квітня 1944 р. і засуджений на 10 років примусових робіт, передавав білизну з тюрми, завсіди з кров'ю й подерту. В той же самий час арештовано 18-літню дівчину, українку, Каролу Дерек, що працювала за німців в арбайтсамті, і засудили на 10 років примусових робіт. Під час її слідства вона одного разу переказала до своїх батьків, що вона вже така змучена, що не може ходити, бо всі НКВД-исти її кожного дня насилують. Говорять їй: «Раз ти з німцями працювала, то тепер мусиш працювати з нами» і під різними погрозами й насилу робили з нею, що хотіли.

---

10. Пропуск.

Так само дівчата, що працювали в кухні німецьких пограничників, як: Химчук, Підкепінна, Рибіцька — мусіли зголошуватися кожного вечора до НКВД нібито на переслухання, а ранком їх відпускали. Якщо вони не хотіли йти до НКВД, то забирали їх під конвоєм. Так було кілька місяців. Як бачимо, НКВД всюди цілком використовує свою владу. Тюрма всеціло є під зарядом НКВД. Крім слідства й арештів, НКВД бере стало участь в облавах на українських партизан, при чому сильно грабують і крадуть. Під час арештування [...] ¹¹ Бутринського та його вуйка, інженера Глібовицького Ярослава, якого засуджено на 20 років тюрми (до року в тюрмі помер, маючи 67 років). [...] ¹² В грудні 1944 р. під час облави на українських партизан у Гаях за Рудою НКВД-ист підстаршина Макарцов вкрав у кравця Макаря матеріал на 4 пари штанів, що його люди принесли до шиття. Макар мусів за матеріал заплатити. Нічого не допомгло, що ходив на скаргу до району. Фактичним богом в районі — НКВД, бо має в своєму заряді тюрми та має право арештувати кого хоче, а доказати свою невинність трохи важко.

XXIX. *Райміліція* — існує поруч НКВД. Її завдання — держати порядок в районі. Вона переслідує пачкарів, стежить за злодіями, дбає про санітарний порядок міста та виконує ролю посланців по людей, що їх викликає НКГБ чи НКВД.

Начальником залозецької міліції є «східняк», українець, старший лейтенант. Число міліціантів до 29 осіб. Міліція тісно працює з НКВД.

При міліції існує ще пашпортний стіл, що видає пашпорти для населення і збирає відомості про тих громадян, що стараються про пашпорт. Пашпортний стіл також співпрацює з начальником НКВД, а сам начальник пашпортного стола підлягає начальникові міліції, який є правою рукою начальника НКВД.

XXX. *Райвоєнкомат* — на терені району виступає як автономна організація, під політичним оглядом підпорядкована райпарткомові. Щодо райвиконкому, то воєнкомат йому не підлягає, тільки з ним співпацює, як рівний з рівним, бо їхні справи зазублюються в районі одні за одні. Бо основна робота воєнкомату більш концентрується на терені сільрад, які всеціло підпорядковані райвиконкомові.

---

11. Пропуск.

12. Пропуск.

Комісарем райвоєнкомату в Залізцях — майор Віков, за національністю росіянин. Його заступником — українець Боднар, що рівночасно є начальником I-го відділу (відділ мобілізації). [...] ¹³ Було багато «бронірованих» ¹⁴ людей, під час коли в армії відчувався великий брак людей. Також багато людей викуплювалось у воєнкоматі за убрання, чоботи, самогонку. Одначе в тій справі мусів хтось посередничити, хтось, кого вони не боялися, що він зрадить. Також робили собі люди багато фальшивих посвідок на кілька років давніших, а нераз — прибільшували собі 10 років. Воєнкомат не дуже то за тим слідкував, але треба було давати їм за це хабарі, під різними плащиками скриватися зі своїми роками. В Залозецькому районі було до 500 чоловік, що не пішли в армію. Вишколом «бронірованих» людей у районі проводив капітан гвардії Макаров, росіянин. На початку грудня 1944 р. схопили й знищили його українські партизани в с. Загір'я, куди він приїздив до однієї жінки. тому що з села забрали його живого (як пізніше зізнавали люди), а трупа його ніде не знайшли, то більшовики в районі були в 100% певні, що сам утік до «бандерівців». Навіть довший час більшовики в Залізцях сильно скріпили були нічну сторожу, бо сподівалися, що він приведе «бандерівців» у район і знищить його. На найменше завваження всі більшовики з родинами збиралися в будинку районного НКВД і в будинку районного воєнкомату. Також усім жінкам давали зброю й на столах дрімали озброєні цілу ніч. Тільки рано розходилися додому. На кожній вулиці було по 4 озброєні особи з місцевих, які працювали по установах і сторожили більшовиків.

Воєнкомат мав свій гарнізон з 50 бійців і 4 гарматки, з яких цілу ніч обстрілювали околицю Залозець, щоб таким чином відстрашити «бандерівців», чи, як вони говорили, щоб не напали на район. Цілий час більшовики були стало в страшній паніці, а партизани заходили до Гаїв за Рудою, віддалених 2 км від Залозець і там по 2 дні таборували. В той час не випускали нікого з села і з району ніхто не приходив.

---

13. Замазані 10 рядків.

14. «Бронірований» — звільнений зі служби у війську. Такі звільнення видавав «райвоєнкомат» для осіб, що займали незаступимі позиції в адміністрації, установах чи в господарстві. Проте посвідку звільнення — «бронь» — діставали сини впливових чиновників і її можна було купити за хабар.

Крім цих начальників воєнкомату, що про них подано вище, працювало там ще 7 офіцерів, рангою старших лейтенантів і молодших лейтенантів. Вони працювали в різних відділах воєнкомату і також брали участь у виправах на села, де багато чоловіків не хотіло йти в армію, ані в партизанку, а скривалися вдома. Таких людей виловлювали й забирали з собою в район, де держали кілька днів у польському костьолі, доки не зібрали певної партії. Тоді відставляли їх до Збаража, а пізніше до Чорткова, де був обласний воєнкомат, та де були збірні пункти. Я був свідком однієї облави в с. Ратиці 6 січня 1945 р. Тут зустрінули кількох партизан, які вбили двох бійців, а самі втекли до близького лісу. Тоді більшовики спалили 6 господарств і заарештували до 15 людей. На таку облаву більшовики завсіди брали з собою гармати. Пізніше люди виставляли стійки поза село, які зараз алярмували, коли такий відділ підходив до села. Тоді все з села втікало в ліс, так як колись за татарських наїздів. В облавах обов'язково брали участь офіцери воєнкомату. Облави на дезертирів, як вони називали всіх тих, що ховалися від війська, робив воєнкомат власними силами, але теж брав участь хтось з НКВД зі стрибками. Також в облавах проти українських партизан були присутні всі комуністи з районових організацій. Таких облав було багато.

В листопаді 1944 р. така одна спільна облава була в с. Панасівка, де якраз були відділи партизан, які вдарили по більшовиках так, що більшовики пішли в розтіч. Голова райвоєнкомату Роздолянко і прокурор Мокренко були змушені сховатися в лятрині, а пізніше закаляні вернулися до району. Пізніше з них сміялися, що цілий тиждень смерділа від них лятрина. Під час облав у січні вбили українські партизани в с. Бартелка одного офіцера НКГБ і одного офіцера воєнкомату. За це більшовики спалили 3 господарства. В січні вбили теж двох офіцерів воєнкомату в с. Мільні. Під час боїв також спалено кілька господарств. Помагали більшовикам місцеві поляки. За те українські партизани спалили решту польських господарств, що були ще оцілили. [...] ¹⁵

Крім облав, воєнкомат переводив мобілізацію військовозобов'язаних, вів їхню евіденцію, проводив вишкіл призвників, які не мали ще 18 років. Такі вишколи відбувалися в Залізцях, як районному центрі та в деяких

---

15. Пропуск.

більших селах. Я знаю, що в грудні 1944 р. всі призовники, народжені 1927 р., що ціле літо проходили на місці вишкіл, втекли в ліс до партизан, щоб не йти в армію. Щойно, як почали вивозити їхніх рідних, тоді дехто з них голосився до війська. 1945 року те саме було з річником 1928. Воєнкомат практикував так: постанова уряду була, що мобілізація охоплює від 18 років, то забирали 18-тий річник, а 17-тий підготовляли вдома. Вже 1 січня забирали їх прямо в армію на фронт, як уже підготованих бійців. Були випадки, що такі хлопці втікали по кілька разів і зголошувалися й не роблено з того висновків, а нераз коло таких хлопців ходили — як то кажуть — як коло збитого яйця. Це був доказ, що більшовики, поперше, боялися збільшувати ліс, а подруге, що їм уже бракувало людського матеріялу. Вони нераз говорили, що на сході вони так з людьми не бавляться. Воєнкомат мав також завдання повідомляти родини про смерть бійців, що впали. Під час війни воєнкомат забирав теж часто в армію НКВД-истів, які не визначилися в боротьбі з українським визвольним рухом, а також деяких комуністів, керівників районних організацій. Я знаю, що в Залізцях між воєнкоматом і НКВД було стало напруження. Треба ще згадати, що в I відділі воєнкомату секретаркою працювала місцева українка, Федорова, яка рівночасно працювала для СБ.

В тих усіх 30-тьох районних організаціях, що їх я подав, працювало близько 300 осіб як службовці. З того видно, як більшовики витворюють у себе бюрократичну верству, при помочі якої хочуть бути паном села. Дуже часто вони підносять на різних сходинах, що за жодної іншої влади молодь не дістає таких добрих умовин, а головне молодь села, щоб могла займати становища по бюрах і йшла вгору до правлячої верстви. Таким чином намагаються вони розвинути амбіції сільської молоді. Дуже часто говорять на сходинах, що в самостійній Україні тільки пани забрали 6 місця в бюрах, а для них не було 6 місця. Проте характеристичне, що дуже багато молоді, яка в них працює по бюрах, а головню сільська молодь, і то переважно дівчата, рівночасно працюють у підпільному русі, головню в СБ. Увечері приходять додому й зразу подають звіт про все те, що сталося в районі на протязі дня. Я знаю дуже багато таких випадків. В бюрах та молодь підтягається і стає дуже доброю бюровою силою. Робить це на те, щоб у майбутній українській державі бути кориснішою. Вона бо свідомо того, що її ніхто не усуватиме, а на її місце давати інших, але що в своїй

державі вона зможе для себе дістати кращі умовини життя, як в більшовицькій дійсності. Тим то більшовицька пропаганда не має успіху.

Так як я тут представив стан району Залозець, — такий самий стан є і в інших районах.

Тепер райони мають ті самі границі, що були 1941 року.

«Жур»

Передрук калькової копії оригінального машинопису. Оригінал: Архів «Літопису УПА» (з Архіву Місії УПА).

“ZHUR”: REPORT ABOUT THE ZALozHTSI DISTRICT

(Resume)

This report was prepared for the intelligence of the Ukrainian armed resistance in October, 1946. The author of the report was an employee of the district administration of Zalozhtsi, Ternopil oblast, in 1944-46. His report contains much information about the functioning of the Soviet administration. Describing each office individually, the author writes of the responsibilities, organization and methods of action of 31 government offices. He also provides sketches of the directors of the offices and gives examples of their activities, often focusing on the oddities of Soviet administration.

The Zalozhtsi district encompassed about half of the former Zboriv county (which existed until 1939). It included 38 villages. The previous Polish county administration had numbered about 40 officials, including the police. The Soviet district administration numbered more than 300 officials, not counting the police or the army. The great majority of the Soviet officials had been sent from the east and more than half of them were non-Ukrainians. With a few exceptions, local people served only as lowly technical workers. This powerful bureaucratic apparatus attempted to fully control all the political, economic and cultural life of the district. In accordance with the demands of this apparatus, local village administrations also each had several permanent employees.

A characteristic feature of the Soviet administration was the overlapping of the functions of individual offices, in order to make it possible for one office to control the other. For example, although officially the district was administered by the supposedly-elected district executive committee, above the committee stood the district party committee, which fulfilled the same administrative functions, or rather, controlled the work of the executive committee. Additional functions of control over the district were carried out by the prosecutor's office and the political police, the NKGB and the NKVD. Similarly, other offices, which had narrower functions, also controlled each other. Control was exercised over even the most minor details. For example, the prosecutor would secretly go to places of work in the morning to personally check whether employees were coming to work on time. Village administrations were obliged to prepare detailed daily reports for district offices about the agricultural work done in the village: sowing, weeding of fields, hay cutting, harvesting, threshing of grain, delivery of quotas and so on. The district offices, in their turn, reported on these matters to the provincial administration. Should something somewhere not be done as required, the response would be the arrival of the district militia commander and the beginning of repressions.

The author devotes the greatest amount of space in his report to discussion of the economic exploitation and terrorization of the population by the high-handed Soviet administrators. As the Soviet officials were paid very badly, they compensated for this by plundering the population and abusing them in every way. The author vividly depicts the difficult situation of the people in the villages. Excessively high quotas were imposed on them for agricultural products: grain, vegetables, fruit, meat, milk, eggs and so on. After meeting these quotas, families were left without even minimal supplies for themselves. Anyone who failed to meet the quotas was punished with fines of up to 10,000 rubles, or the confiscation of all his property and deportation to Siberia. If he failed to pay the fine, the finance department took all his goods – cattle, household belongings, clothing and anything else that had any value. Officials would even tear the tin from the house roofs and later sell it at speculative prices. Yet another method of plundering villagers was by pressuring them to make “voluntary” additional deliveries of products, as contributions to the army, the war and other causes. The people could get very few manufactured goods, and such essential items as salt, kerosene and soap could be obtained only in exchange for agricultural products. In addition, the villagers were ob-

liged to give their labour to the government for free or for pennies, cutting wood, repairing roads, transporting freight, refurbishing buildings and so on. The Soviet bureaucrats made profits on confiscated goods, for everything of value they divided up amongst themselves, like thieves. Similarly, they took for themselves all the better products that came into the district along the commercial distribution network. Some officials, such as the party secretary and the head of the NKVD, held collections of food in the villages for their workers; the terrorized villages had to contribute if they wished to avoid retribution. In a similar situation as the villagers lived workers and minor government employees. They, too, were terrorized, and were paid very little; meanwhile, essential products were extremely scarce in the stores and speculative prices for such goods on the black market were very high. After two years of Soviet rule, the whole population was plunged into the depths of poverty, far worse even than what prevailed during the German occupation.

At least some restraint was placed on the activities of the Soviet administration in the district by the obvious presence of the Ukrainian armed underground. (There were no permanent UPA units there because of the lack of large forests for cover). Between August, 1944 and February 1, 1945, 23 leading Soviet personnel were killed in the district by the underground; these included 16 party and Komsomol members and seven local activists. Although the activities of the underground helped to temper the behaviour of many bureaucrats, there were some who became fierce opponents of the underground. Often, panic would spread through the district at the news that UPA units had been spotted nearby. At the orders of the party, all male workers of the district administration belonged to the "destroyers' battalion", which was organized to fight the underground. Along with the police, the government workers took part in operations against the underground, collections of quotas, confiscations of goods, deportations to Siberia and so on. In this way, they were exposed to danger and made more loyal to the regime. Anyone caught assisting the underground was sent to a concentration camp and his family was deported to Siberia. In spite of these brutal punishments, however, the population supported the underground.

«Чорноморець», чотовий

СОТНЯ «ТРЕМБИТА»

(Спомин)

У липні 1943 року переїхав я з Вінниці до Тернополя, після дволітнього перебування на Наддніпрянщині, як учасник північної похідної групи ОУН, з липня 1941 року. Мав я намір відвідати своїх друзів і при їхній допомозі нав'язати зв'язки, щоб дістатися до УПА на Волині. Служити в українському війську — це ж мрія моїх юнацьких років.

У Тернополі відвідав я Ю.К.,¹ колишнього першого провідника північної похідної групи ОУН. Його німці заарештували при кінці липня 1941 року разом з 27 учасниками його групи у Фастові. Арештували їх фронтовики й потім звільнили. Фронт тоді ще був на Дніпрі під Києвом. Спочатку ще легко можна було від них викрутитися. Пізніше німці безпощадно й жорстоко поборювали націоналістів, навіть підозрілих. З Ю.К. провів я багато часу на розмовах і споминах. Він поінформував мене також про ситуацію в Галичині і про боротьбу УПА на Волині.

Після того, відвідав я ще двох добрих друзів — В.Т. у селі Березовиця Велика в Тернопільському повіті і М.Б. в с. Криве біля Скалату. Гостював я у кожного з них по кілька днів, проводячи час на цікавих розмовах. Під час другої зустрічі друг Ю.К. поділився зі мною радісною вісткою, що на днях відходить з теренів північної Тернопільщини група добровольців на військовий вишкіл до УПА в Карпати й запитав мене, чи я мав би охоту прилучитися до них.

— Дуже радо! — відповів я без надуми, бо вже давно вирішив вступити до УПА.

Випитував я Ю.К. що більше знає про цей відділ. Нічого точно про цю групу він сказати не міг, хіба те, що вишкіл, мабуть, підстаршинський, бо була вимога, щоб добровольці мали більше, ніж початкову школу.

---

1 Не подаю його прізвища, бо не знаю, що з ним сталося пізніше. Також не подаю прізвищ дальших моїх двох друзів з Тернопільщини.

Відхід до школи кадрів УПА

Друг Ю.К. зголосив мою участь і помагав мені придбати ще деякі потрібні речі приписаного виряду вояка. 5 серпня 1943 року враз зі зв'язковим вирушили ми в дорогу. В сутінках вечора прийшли ми до великої стодоли на скраю села Богатківці Підгаєцького повіту. Там при світлі двох ліхтарів оформився наш військовий відділ-чота. Чоту організував районний ОУН і районний військовий референт. Викликали псевдоніми добровольців-вояків, назначували кулеметників, їхніх помічників, ройових, першого, другого та третього роя, і записували їхні персональні дані.

У розмові довідався я, що добровольці нашої чоти походять з Бережанської й Тернопільської округи, тобто з північної (галицької) частини Тернопільської області, члени, симпатички ОУН у віці 18 до 25 років, освіта — 6-7 клас. Вони вже пройшли лікарський огляд і їх військовий виряд відповідав усім вимогам. Згідно з приписом, кожний мав: коц, пошивку на подушку та наволочку, простирало, взуття в доброму стані (черевики, або чоботи), військовий мундур, або цивільний одяг у доброму стані, військовий шкіряний пояс, дві пари білизни, дві пари онуч, рушник, мило, «їдунку», ложку з вилкою, ніж, щіточку до зубів, зубну пасту, голку, нитки, йодину, бандаж, прибори до голення. Зброя — кріс, або машинова пістоля мали бути в доброму стані й не менше 250 набоїв. Надобов'язково — гранати, револьвери, багнети.

Чота складалася з трьох роїв по 12 вояків і чотовий — разом 37 осіб. До нашої чоти долучився ще рій — 13 осіб — української допоміжної поліції з ройовим «Степом», що перейшли до УПА. Разом з ними було нас 50 осіб. Цей рій уже перешколений, участі у вишколі не братиме, а вестиме військову розвідку, на час перемаршу підпорядкований чотовому. Кожний рій мав легкий кулемет «Діхтярьова» і по 2500 набоїв. Наші кріси і кулемети — радянської продукції.

Мій військовий виряд відповідав усім вимогам, мій новий псевдонім — «Чорноморець» і мене призначено чотовим на час маршу. Хоч я нормального військового вишколу ще не пройшов, але вже деякий вишкіл мав і «порох нюхав». Попрощалися ми з провідниками і подалися у чорну темноту ночі.

Наш маршрут повітряною лінією від села Богатківців на місце призначення приблизно 140 км. Проте, тому що нас

зобов'язувала конспірація, ми зробили яких 200 км. Маршували тільки вночі, звичайно пільними дорогами, часто бездоріжжям, часом просто дорогою, а часом колували, оминаючи густо населені пункти, чи німецькі гарнізони. Над ранком приходили до призначеного місця, звичайно до якоїсь стодоли, спали на сіні, там обідали й вечеряли і знову маршували далі. Зупинялися у таких селах: Михайлівка, Вербів, Завалів, Бишів, Межигірці, Вікторів, Рип'янка, Камінь і Вільхівка. За ніч ми робили не більше, як тридцять кілометрів, а дуже часто — менше. Так ми зробили понад 200 км дороги, маючи на увазі, щоб бути на місці призначення в означений день. Українське населення вітало нас не тільки як кровних синів і братів, але як зав'язок славної УПА, що її слава вже тоді гриміла з Волині по всій Україні. Про ці гостювання у мене є вірш, підшептаний музою: «Наперсток щастя». Подаю кілька його строфок:

НАПЕРСТОК ЩАСТЯ

А дівчата до стрільців:
Їжте, попивайте,
Україну від ворогів
Гідно захищайте,

Та й вертайтеся до нас
Всі живі, герої,
Не піддайтесь ворогам
Не складайте зброї.

А як буде вже вільна,
Справимо весілля,
І тоді вже може щось
Дамо на похмілля.

Може зйдемося знов
Будуть сини й дочки,
Будем щастя тоді пить,
Не з наперстка — з бочки.

На трасі нашого маршруту між Рип'янкою й Каменем долучився до нас наш сотенний «Чорнобривий». Передав я йому чоту й далі вже він провадив нас до місця призначення. На постої приглянувся сотенному. Дійсно його псевдонім згідний з його виглядом. Його брови не як шнурочки, але як два товсті шнурки. Стрункий, чорнявий, около 35-40 років, кол. поручник польської армії та чотар у батальйоні «Соловей». У військових чоботах і штанах-галіфе з пістолем, мапником і далековидом. Вся його постава й поведінка зраджувала вишкіл польських офіцерів — «тримати фасон».

В дорозі між Вільхівкою та Суходолом лляв такий зливний дощ, що на нас не було сухої нитки. 19 серпня о десятій годині прибули ми на збірний пункт сотні. Це вже недалеко нашого місця призначення. Відпочиваємо на розкішній карпатській

леваді. Відпочиваючи, рівночасно сушилися на сонці, що обливало нас своїм гарячим серпневим промінням, начебто жаліло нас, що злива заподіяла нам таку кривду.

Ми ще не УПА — тільки УНС

Біля 11-ї години приближався до нас гурт людей і зв'язковий попередив нас, що це друга чота нашої сотні з околиць Рави Руської. Зазнайомився я з такими пізнішими старшинами з цієї чоти: «Бродяга» — широка долоня й широка усмішка на обличчі з незначною домішкою монгольської раси. Добре збудований, високий, широкий у плечах, колишній плутоновий польської армії, а булавний у батальйоні «Соловей», вік 35-40, неповна середня освіта, родом із Синевідська Вижнього. «Петренко», дрібненький, низький ростом, худощавий, з інтелігентним виразом обличчя, з блакитними очима, родом з Полтавщини, молодший лейтенант Червоної Армії, освіта — залізничний технікум, вік 28-35 років. «Калинович», правдиве прізвище — Мазур, родом з Карова (Равщина), колишній капраль польської армії, середнього росту, поважний, русявий, вік 30-40, неповна середня освіта.

При цій чоті був ще з почетом Ярослав Мельник («Роберт»), що займав пост окружного провідника в Коломиї, а в цей час заступав хворого обласного Станиславівської області Романа Мокрія («Байду»), пізніший обласний і провідник Карпатського краю. Чорнявий, середнього росту, рухливий енергійний, при тому ввічливий і симпатичний.

В гурті прибулих було три лікарі хірурги жидівської національності. Перший з них — «Богдан», середнього росту, рухливий, з блакитними очима, русявий, з незначним семітським закінченням короткого носа. Другий — «Коваль» — кремезний, зовсім не схожий на жида, радше тип нашого селянина, при тому веселий, жартівливий. Третій лікар — це відомий доктор «Кум» — худощавий, мовчазний, з сумовитим виразом обличчя.

Мав я теж можливість пізнати Василя Мартина Мізерного, пізнішого командира 26 ТВ УПА «Лемко», родом із села Вербів Підгаєцького повіту. Він відійшов зі зв'язковим найшвидше на захід. Під час розмови з «Бродягою» довідався я, що В. Мізерний є комендантом допоміжної української поліції в Сяноці і що має доручення від проводу ОУН у недалекому майбутньому зорганізувати на терені Лемківщини відділи УПА.

Після короткого відпочинку Я. Мельник («Роберт») і лікарі «Коваль» та «Кум» попрощалися з нами і відійшли. «Коваль» зі зв'язковим до сотні «Сіроманці» під команду Дмитра Карпенка — «Яструба» на полонину Бистра під горою Сивулею, а «Кум» з другом «Робертом», мабуть, до відділу Василя Андрусяка («Різуна», «Грегота») в Чорному Лісі. З нами залишився д-р «Богдан» з призначенням на лікаря у нашій сотні.

Чекали ми на третю чоту з південної Тернопільщини з повітів: Борщів, Заліщики, Копичинці, Теребовля, Чортків. Після годинного чекання вирушили до нашого вишкільного табору під горою Стовбою.

Немає потрібних слів, щоб описати всю красу наших Карпат. Це я, дитина Карпат, глибоко це відчував, повернувшись з довгої мандрівки у рідні гори. Натомість діти Золотого Поділля німіють від захоплення й подиву. Їхній зір розбігається по горах, по коронах листястих і шпилькових дерев, по різноманітному лісовому підшитті та по різноманітних, різнокольорових кущах, рослинах, квітах, зелах, травах. Їхні ніздрі ловлять запах меду й живиці, а їхній слух наповнюється звуками райської симфонії карпатських борів, що така сприйнятлива для людського вуха, щебетом птиць, гулом комах та пошуму дерев. Любуючись райською красою, ішли ми все вгору та вгору. Кожний з нас обтирав піт з чола, вже й спрага докучала.

Раптом перед нами, як із під землі, виринули серед бору будівлі, яких ми досі не бачили. Це оригінальний, практично-мистецький продукт бойківських майстрів-будівничих. Будівля виглядала так, немов би хтось розрізав велику стодолу, 17 метрів довгу, 12 м широку й 5 м високу, наповздовж великою пилою та розділив на дві половини й поставив їх окремо недалеко одну від одної. Це було 6 таких два окремі курені. Велика стіна — довга на 17 м, висока на 5 м, у виді прямокутника, у довгій високій стіні два широкі вікна-отвори, 1.50x15.00 м, протилежна низька стіна теж прямокутна 17x1.50 м — глуха. Дві бічні стіни однакові у вигляді нерівнораменного трапезу, нижче рам'я 1.50 м — високе 5 м, ширина 6 м. Менше-більше по середині цих стін — отвори на двері 2x1.5 м і під стріхою два отвори на дим.

Житлова площа куреня — 17x6 м кв. З одного боку долівка, вистелена м'якими смерековими гілками, це — наші ліжка. У головах покладали одежу й наплечники, а у ногах — у козлах

зброю. Посередині — прохід і рівночасно місце, де можна розкласти ватру. По другім боці — столи й лавки для трапези та для теоретичних зайнять під час дощів. Курені побудовані з сирого негрубого, круглого смерекового окореного дерева, спояні дерев'яними замками. Стіни обтикані зеленим мохом, а стріха покрита корою з дерева. Вікна куренів — звернені на південний схід.

Таких куренів є три, 20 до 30 м один від одного, окремих для кожної чоти. Кругом нас ліс, тільки перед одним куренем — маленька поляна. З літака нічого не можна було запримітити. Трохи далше, яких 200 м від куренів, були санітарні місця, а 50 м прямо вниз два великі сильні джерела і при них наша кухня з великим китлом на страви й меншим на каву та чай. Кухня відкрита, але під стріхою, на чотирьох стовпах. Недалеко від кухні — маленький льох на замку, місце на наші харчові резерви, на залізні порції, сухарі, м'ясо й сало.

Гора Стівба висока 1078 м над позем моря. Уявно можна б її порівняти до великого слона, що відпочиває серед борів. Ноги його розставлені неначе зрослися з землею, труба та голова втягнені до середини, а боки покриті густим лісом. Лише хребет — лисий, плоский, трохи різблений, насередині вгнутий, 700 м довжини і 400 м ширини — місце на наші вправи. Голова слона, в південному напрямку звужувалася до ширини 180 м. Це доволі високий горб, у північному напрямку полонини, овально, а в південному стрімко спадистий, місце прозване нашими воротами, кудю ми виходили і сходили на щоденні вправи.

Вишкіл почали ми 24 серпня, через спізнення третьої нашої чоти з південної частини Тернопільської області, з повітів: Борців, Теревовля, Чортків і Заліщики. Чотовий «Оріх», колишній капраль польської армії, десь під сороківку, прозваний нами «Махном», рекувізував коней по «лігеншафтах», стріляв «на віват», як його чота приближалася до нашого табору й бавився на постоях, так що спізнився на вишкіл. (Провів з собою троє коней, але ми їх відправили в терен). Найбільше перепадало йому від «Бродяги» та «Чорнобривого». За кару він тільки — ройовий. Його чоту перебрав «Бродяга» й це перша чота нашої сотні «Трембіти». Другою чотою з північної Тернопільщини командував чотовий «Петренко», а третьою з околиць Рави Руської — чотовий «Калинович». Під час вишколу мали ми трохи труднощів, передусім з першою чотою, де більшість вояків мали лише

початкову сільську школу. Проте вони виявлялися добрими вояками в бою з німцями й наприкінці вишколу підтягнулися до загального рівня.

Після кількох тижнів вишколу, я став ройовим, а згодом бунчужним сотні. Впоряд і тактичні наші заняття відбувалися на хребті «слона», якщо не було дощу. Як падав дощ, заняття відбувались у куренях: розбирання і складання зброї, вивчення назв частин, їхні функції, технічна спроможність, траєкторія пострілу, читання топографічних знаків, масштаб мапи, орієнтація з мапою, компас, знаки природи. Загально теоретично про тактику партизанської війни, наступ, відступ, прорив, охорону, аванґард, ар'єґрад, бічну охорону, стежу, засідку, розвідку, пропаґанду як психологічний чинник, першу поміч, перев'язування ран та інше. Наші викладачі: сотенний «Чорнобривий», «Петренко», «Бродяга», «Калинович» і д-р «Богдан». Одним словом, наші старшини й підстаршини докладали всіх зусиль, щоб дати нам добрий стрілецький і основний підстаршинський вишкіл.

Наш порядок дня: вставали о 6-ій годині вранці. На свіжому повітрі зорганізовано робили руханку. Потім сходили вниз, де кінчалися ноги «слона» й там милися в кришталево чистому потоці до пояса. Помившись у потоці, відмовляли ми молитву. Співали «Боже великий, Творче всесильний», або рецитували «Молитву революціонера: Україно, Мати Героїв, зійди до серця мого...» Після молитви — сніданок. Звичайно бував хліб, чай, або кава та щось до хліба. Хліба — доволі. О 8-ій годині починався вишкіл і тривав до 12-ої год.

О 1-ій годині — обід. У великому кітлі звичайно вже готова густа, смачна юшка, часом борщ, бульйон, обов'язково з добрим куском м'яса. Нерідко варили густу кашу, а вже в свята чи з якихось okazji — вареники, голубці, або гуляш. Одного разу після роздачі гуляшу стрільці зробили «наступ на репету» (добавку). «Кухар „Іскра“, як той орел, з розпростертими крилами боронив доступ до кітла». Такими словами описує цю подію наш, з Божої ласки, сотенний поет, кулеметник «Сич». Наш кухар, найстарший віком у сотні, ще колишній український січовий стрілець. Він прийшов до сотні разом зі своїм 17-літнім сином, «Козаком», з околиць Рави Руської.

О 2-ій годині починався знову вишкіл до год. 6-ої. О годині 7-ій — вечерея. Після вечері чищення зброї й о 10-ій год. клялись ми до сну.

Неділі і свята були вільні від вишкільних зайнять. Тоді ми писали листи, відправляли їх підпільною, польовою поштою, міняли білизну, постіль, приготувляли сухе сіно для наших ліжок, а передусім відпочивали та розважалися. Дуже багато співали, годинами грали в різні гри (крім карт), читали й обов'язково купалися «в адамовім одязі» у нашому потоці.

Варти, стежі та іншу службу відбували чоти по черзі. Постачання харчів: картоплю постачало нам найближче село Суходіл і сусідні села, а всі вибагливіші харчі доставляла Тернопільська область, «Сіроманців» годувала Львівська, а «Чорних Чортів» на Гуцульщині — Станиславівська область.

Організаційно ми належали до куреня УНС «Тигрів» — тобто наша сотня «Трембіта», сотня «Сіроманців», що розтаборилася у підніжжі гори Сивулі в Горганах і, здається, ще одна мені невідома сотня. Нашим курінним був хор. «Хмель», що мав квартиру десь недалеко Станиславова, а з нашими сотенними зустрічався десь у терені. Офіційна назва наших формацій — Українська Народня Самооборона, але фактично — це школа кадрів УПА, зав'язок УПА-Захід.

Сотенний «Чорнобривий» на запитання стрільців, чому ми не називаємося УПА, пояснював, що це є складне питання. «Тоді будемо називатися УПА, як буде зорганізоване окреме військове командування, головний віськовий штаб, штаби воєнних округ, і будуть перевишколені сотні. Для цього треба багато часу. З початком 1944 року ми вже, можливо, будемо вживати цієї назви».

Особовий склад сотні на 12 вересня 1943 року — такий: сотенний, три чотові, бунчужний, лікар, 2 санітари, 9 зв'язкових-розвідників,² кухар і три чоти по 36 осіб. В половині вересня прибув до нас кубанський козак «Гриша» й донецький козак «Міша», в козацьких одностроях, з автоматичною зброєю, дезертири з німецької військової частини. Разом 127 вояків. Псевдоніми ройових: «Вихор», «Оріх», «Коник», «Нечай», «Прут», «Крук», «Гамалія», «Байда» й «Заверуха». Серед стрільців переважали псевдоніми тваринного та рослинного назовництва. За весь час нашого вишколу я тільки один раз списав усі генералія кожного учасника вишколу для вищого командування.

---

² Сімох зв'язкових прибули на вишкіл з місцевої мережі ОУН. Вони прекрасно орієнтувалися в терені й знали місцеві зв'язки ОУН.

Бій з німецькою шуцполіцією

26 вересня наша розвідка зловила в селі Суходолі німецьких розвідувачів, перебраних за селян і озброєних. Це — татари з якогось татарсько-німецького батальйону, що стаціонував у найближчому місті Долині. Вони зізнали, що їх вислали німці зібрати інформації про нас і про розміщення нашого табору. Німці приготувляли напад на наш табір, але не мали даних, де він і скільки нас. В Долині вже був бойовий і запасний батальйони баварських гірських стрільців «шуцполіції», що мали вирушити проти нас.

26 вересня сотенний «Чорнобривий» зарядив від 9-тої години ввечері гостре поготівля й вислав у чотири напрямки застави по десять вояків.

Ніч проходила спокійно. Щойно вранці крики і стріли заглушили спів пташок:

- Стій!
- Гальт!
- Руки вверх!
- Генде гох!

Першими стрілили до німецької стежі наші два козаки з ручної автоматичної зброї. Їм вторували кріси й десятизарядка решти стрільців нашої застави. Німці, відстрілюючись, панічно втікали, правдоподібно лишаючи за собою вбитих і ранених, бо було чути стогін і зойки. Противники послуговувалися тільки слухом, бо зір тут безпомічний. Це все діялось у кущах ліщини, окутаних густим туманом, з правої сторони наших воріт, де кінчався ліс і зачиналася полонина — яких 200 м від нашого табору. Наша стежа теж відійшла прискішеним маршем, хочаки якнайскоріше повідомити сотню про сутичку. За кілька хвилин стежа зустріла чоту «Бродяги», що розстрільною зі зброєю в руках бігла на край лісу. Їхній курінь — найближчий. За хвилю вже були дві інші чоти. Ройовий «Прут», командир стежі, звітував, що німці зайняли вершок гори, місце наших вправ, прийшовши до нас із північної сторони.

— Де ж сотенний «Чорнобривий», що з ним? — запитав «Бродяга».

Хтось з гурту повідомив, що він тут недалеко з д-ром «Богданом» і що в нього якесь негрізне захворювання.

- За статутом, я тепер командир! — відповів «Бродяга».
- То щож, друзі, будемо битися, чи відступимо?
- Битися! — відповіли майже всі разом.

— Перша чота в розстрільну на ширину наших воріт і боронити фронт, друга чота — резерва й охороняє праве крило, а третя чота — резерва й охороняє ліве крило. Відійти на свої позиції! — скомандував «Бродяга».

Не минуло багато часу, як заgrimіла німецька гірська артилерія, різнокаліброві міномети й навіть легкі гармати. Свист і розриви мін та набоїв котилися клекотом по горах та зворах, відбивалися луною по яскинях та нетрях, потужніли та верталися назад, творячи могутню симфонію канонади. Здавалося, що над нами проносився могутній гураган, що руйнував і нищив усе по дорозі.

Освоївшись з канонадою, обсервував я, як реагують наші стрільці. Вони, принишкли у своїх становищах, звичайно за стовбурами велетенських дерев, спостерігали полонину, де був небачений ворог. Обличчя їхні напружені, але без страху. Німецька канонада взагалі покищо для нас не була шкідлива. Набої й міни летіли понад наші голови, або й на боки, десь далше в долину й там розривалися. Лише пару мін розірвалися в нашому передпіллі, у верхів'ях дерев. На землю поблизу нас спало галуззя дерев і осколки, але якось ніхто з нас не був ранений. Канонада тривала яких 10-15 хвилин. Ще під час канонади «Бродяга» видав наказ: «Без наказу не стріляти! Найперше пустити „щупманів” на відкрите! Без потреби не зраджувати становищ! Стріляти тільки до виразно баченої цілі, прямо перед себе! Щадити набої! Кулемети — стріляти короткими серіями!» Ройові обійшли свої відтинки, поправляли становища й уточнювали їхнє поле обстрілу.

Нарешті канонада почала успокоюватись і на обрії голови слона показала розстрільна німецької «щуполіції». Спочатку видно лише зелені шоломи, неначе лан капусти. Опісля показали похилені постаті, що наче на вправах підбігали, падали і знову бігли далі. Коли вже вони були близько нас, вдарили наші рушніці, кулемети й автомати. Між зеленими шоломами відразу кілька вбитих і ранених. Німці знайшлись у дуже неvigідному становищі — на полонині, неначе на відкритому полі. Натомість наші становища дуже вигідні, на краю лісу, до того часу не відкриті ворогом, бо стріляли рідко — «тільки до цілі». Після короткої й густої перестрілки поліцисти почали відступати, повзучи по землі й волочучи за собою вбитих і ранених. Дехто з них пробував теж бігти, але таких скоро доганяла повстанська куля.

Коли німці зникали за горою, «Бродяга» розіслав зв'язкових перевірити ситуацію. До того часу в нас тільки один ранений і то не від кулі, а від осколка міни, що зачепила верх дерева й розірвалася. Німецька «щуполіція» мала з десять вбитих і кільканадцять ранених. Між вбитими був їхній командир батальйону, майор, густо на грудях відзначений. Цей наш бій під горою Стовбою можна хіба назвати вправами гострого стріляння до рухомої цілі, якого ми досі не мали. Наші воєнки здобули теж велику моральну перемогу, бо наша чота відкинула у відкритому бої німецький батальйон і набрала віри у свою силу.

Сотенний «Бродяга» (тоді ще чотовий), сподіваючись еластичнішої німецької тактики, доручив другій і третій чоті розтягнути оборонні позиції узбіччям гори аж до підніжжя. Фронт від полонини, яких 180 м далі, утримувала перша чота, поправляючи свої становища.

Ця перерва тривала недовго, мабуть менше пів години. Німці знову відкрили вогонь з артилерії, гранатометів і кулеметів. Хоч здавалося, що німці вже знали наше розташування, їхній обстріл — далі не був цільний. Уводили їх в оману спадистість і нерівність гори Стовби. Навіть їхні кулемети стріляли високо понад нашими головами, лише оббиваючи галуззя дерев.

Під прикриттям артилерії й кулеметів щуполіція почала новий наступ, але вже обережний, густо стріляючи й плазуючи вперед. Але, спустившись на наш бік полонини, вони попали під наш цільний вогонь. Хтось з наших гукнув: «Бий капустяні голови!» Це всім дуже подобалося, бо німецькі шоломи дійсно схожі на капустяні головки. Цей жарт став у нас дотепом дня, і всі ми стріляли в капустяні голови. Цей наступ заломився, як і перший. Німці відступили, не зважаючи на крики їхніх командирів.

Після цього знову почалась артилерійська канонада й після неї почався наступ і знову — відбитий. Так повторилося шість або сім разів. Воювали ми з німцями від 5-тої години вранці аж до 2-гої по полудні. Нам уже вичерпувалася амуніція, хоч тим часом д-р «Бродяга» змінив чоти, що вели оборонний бій. Німці цілий час повторювали фронтову атаку, не пробуючи в цьому гірському терені застосувати вибагливішу тактику бою.

З цього приводу у стрільців появився новий дотеп на німецьку тактику бою — «Німецька коломийка». Це рівнозначне, що тупцювання на одному місці. Стрілець

«Смерека» дораджував кулеметникові «Сичеві»: «Друже Сич, німці вже п'ятий раз грають свою коломийку й запрошують тебе в танець». Кулеметник «Сич» (від чого ж то він і з Божої ласки поет) відспіває йому куплетом веселої коломийки. «Нехай грають німачиська, вони грати люблять. А як ми їм та й заграєм, то — штани погублять».

Біля 2:30 «Бродяга» скликав нараду чотових. На ній рішили, щоб відступити в карпатські бори, бо немає сенсу далі вести бій. Наші стрільці дістали добру бойову заправу, а табору й так не оборонимо. Почало теж бракувати амуніції.

Розподілили ми залізну порцію, взяли з собою обидва кітли й пішли до наших найближчих сусідів і друзів зброї «Сіроманців», на полонину Бистру під гору Сивулю, 1836 м, найвища в Горґанах. Нас привітали щиросеречно з розпростертими раменами. Їхній табір побудований теж у лісі, а курені — наче копія наших — будували ті самі майстри. Спільно ми винесли з другої половини куреня столи й лавки, натяли дрібних смерекових гілок на підстілку леговищ. До першої чоти «Сіроманців» пішла наша перша чота, до другої — друга, до третьої — третя.

«Сіроманці» розклали велику ватру на місці вправ і всі розсілися, гуторили, співали, заливалися сміхом (нас розважали актори з сотні «Сіроманців»).

Наш чотовий «Петренко» не міг наговоритися з сотенним «Яструбом» (Дмитром Карпенком), а д-р «Богдан» з д-ром «Ковалем». Сотенний «Яструб», десь під сороківку, вищий середнього росту, з легко заокругленим орлиним носом, енергійний, скромний, товариський, меткий, швидкоговіркий гарним полтавським діалектом, старший лейтенант танкових військ Червоної Армії, родом десь з Полтавщини. Оцінюючи його геройські подвиги з перспективи часу, він зважди нагадував мені Шахая, живе втілення партизанського духу й винахідливості, головного героя роману Юрія Яновського «Чотири шаблі».

Сотня «Сіроманців» — подібна до нашої сотні. Правильник вишколу в нас той самий, а автором його — наш курінний «Хмель». Запамяталося, що добровольці цієї сотні походили з Львівської області, десь з околиць Львова й повітів на південь від Львова.

На другий день рано, коли щойно розвиднялося, зв'язковий нашої розвідки повідомив нас, що німці ще вчора своїх убитих і ранених відвезли автами до міста Долини, а решта батальйону,

ночує в горах у тому самому місці, де кінчалися рейки вузькорейкового поїзду, а сьогодні о 12-тій год. тим же поїздом теж поїдуть до Долини. «Трапляється добра нагода дати нашим непрошеним гостям на дорогу доброго гостинця», — сміючись каже «Бродяга». Ми поспішно з'їли сніданок, не гаючи часу, «взяли ноги на плечі» і о 9-ій годині були цілою нашою сотнею на горі Стовбі, на місці наших вправ.

По дорозі на гору оглянули ми наш табір. Німці ще вчора, після нашого відходу підпалили будівлі нашого табору і відійшли. Проте курені цілковито не згоріли. Згоріли тільки стріхи, мох у стінах та внутрішнє урядження: столи, лавки, сіно. Проте стіни, побудовані з сирого дерева, тільки обсмалились, але не згоріли. «Бродяга» відразу рушив з «Петренком», з роєм вояків і зі зв'язковими, щоб знайти відповідне місце на засідку. Вони знайшли таке місце під стрімкими скалами, де межують зі собою верхи Федорів і Маґасів, а за річкою Ілемкою стрімко підноситься вгору гора Мікуляще. Вони також домовилися з місцевою боївкою ОУН, щоб запалили дерев'яний залізничний міст на Ілемці й щоб водій льокомотиви сповільнив у цьому місці поїзд.

На засідку вибралася чота «Петренка», бо на більше у вибраному терені не було місця. Від інших чот «Петренко» лиш позичив три додаткових кулемети з кулеметниками і гранатами. «Бродяга» вслід «Петренкові» гукає: «Віддай їм за своє!» А «Петренко» мав за що віддати. Разом з іншими вояками червоної армії попав у німецький полон, де над ним всякою знущалися, морили голодом, поневіряли, зневажали... Люди гинули як мухи тисячами, виживали одиниці. Вижив і «Петренко». І тут мимоволі насувалася рефлексія: дивне явище, люди, що мали претенсії бути носіями європейської передової культури й цивілізації, назвали себе надлюдьми, падали морально нижче півдиких племен людодідів. Сотня вирушила за «Петренком», щоб у потребі дати йому допомогу.

День 29 вересня у Карпатах, у Високому Бескиді — погідний і прегарний. Небо голубе, — на ньому ні хмаринки. Сонце не тільки гріло, але припікало. Легіт лоскотав груди. Раділи люди, раділо все живе, красувалося, купалася у соняшному сяєві вся природа. Рай, — та й годі...

Любувалися чарівною природою й німецькі поліцести. Вигідно розмістилися на плятформах вузькорейкового поїзду, вигриваючись на сонці. Поїзд рушив і як вуж вився глибоким яром, зближаючися щораз то ближче до приреченого,

фатального кінця. Ось уже крутий поворот під обривистим берегом. Видко річку Ілемку, що у грайливих проміннях сонця виблискувала стобарвним плесом. Поїзд сповільнив хід і чути два умовлені гудки льокомотиви — один протяжний, а другий короткий. І тоді несподівано, нагло, грімко, грізно заграла повстанська музика. Густо вибухали гранати, клекотіли скоростріли. Лявіна вогню, сталі й сила вибухів з густого чагарника по правому боці рейок змітала все як помелом, що тільки було на платформі, та й самі платформи летіли шкереберть. Обабіч рейок гори трупів і ранених, крики, зойки, стогін і прокльони доповнювали музику. З раю зробилось пекло. Закритий вагон без покрівлі і без вікон був подіравлений як сито, але мабуть мав за стіною мішки з піском. З цього вагону почав стріляти німецький кулемет. Очуняли також оцілілі німці й почали відстрілюватися з-поза залізничного насипу.

Чота «Петренка» відступила й долучилась до сотні. Вона мала виразний наказ «Бродяги»: «Не встрявати в затяжний бій, вдарити й відступити!» Тим часом у час засідки боївка ОУН запалила дерев'яний залізничний міст. Вирвавшись з засідки, поїзд ішов у палаючий міст. Ще оцілілі німецькі вояки розпучливо скакали з поїзду, одні на гострі скали, інші у річку й багато з них загинули. Місцеве населення пізніше оповідало, що німці звозили реквірованими підводами вбитих і ранених до пізнього вечора, а далі відправляли їх автами до Долини й Станиславова. Багато німецьких поліцистів, які спаслися від повстанських кул, розбіглися по лісах і кілька днів блукали без зброї по околиці.

Нам таки не вдалося устійнити, скільки тоді німці мали вбитих і ранених, бо вони забрали їх до Долини і Станиславова. Пригадую, — тоді оцінювали, що на поїзді було десь понад 300 вояків. Згинуло їх біля 200, а між рештою було ще дуже багато ранених.

Після цього бою ми вернулися до табору «Сіроманців», щоб далі вишколюватися.

Там я зустрів «Іскру», учасника Осередньої похідної групи ОУН, учня української гімназії у Львові (філія), автора слів до маршу «Сіроманців» — «Із гір Карпат...». Дві строфки у нього вже готові, а вишліфовував ще третю. Не пам'ятаю його правдивого прізвища і яку функцію виконував у сотні.

У соняшний день, вийшли ми кам'янистою і стрімкою стежкою на верх Сивулі. Тут безладно лежало каміння різної величини, покрите сивим мохом. Звідси й назва гори. Перед

нами відкрилася чудова панорама Карпат. Темно-зелені овальні хребти гір, як ланки величезних ланцюгів паралельно покладених побіч одні одних, простягалися зі сходу на захід і з заходу на схід, і далеко на обрії розпливалися та потапали у пурпуровій імлі. Запізнався я з назвами поблизьких гірських верхів. Деякі назви дуже вимовно-дотепні: Піп Іван, Попадя, Пекло, Боярин та інші. Краса Карпат мінялася зі зміною пори року, пори дня і ступеня освітлення сонця. Красу Карпат не вистачило пізнати з малюнків, ані з репортажів, — треба власними очима її бачити. Ми думали, що погостюємо ще довше в наших «Сіроманців». Одначе наші золоторукі майстри встигли упоратися з ремонтом наших куренів за три дні. Так що ми повернулись до нашого старого гнізда, неначе б там не було знищення. Дивним спочатку, видавалося нам розпорядження нашого командування, вертатися на старе місце. Але, добре подумавши, визнали їм слушність, бо німці ніколи навіть би не подумали, що ми повернемося знову на розконспіровані місця. Одначе ми щодня сподівалися відвідин і відплати «іберменшів».

Нам суворо наказано, щоб під час перелетів німецьких літаків: — «скриватися і гасити вогнища». «Сіроманці», мабуть, не зовсім придержувалися цієї перестороги, бо їх обстрілював розвідувальний німецький літак і вони в половині жовтня приневолені були міняти місце свого постю. Вже не пригадую, як називалося це місце.

На другий день нашого перебування у старому гнізді, наш курінний «Хмель» зарядив у нашій сотні деякі перестанови. Відійшов від нас сотенний «Чорнобривий». Сотенним став офіційно вже «Бродяга». Мене призначили чотовим першої чоти на місце «Бродяги», а на моє місце бунчужного прийшов ройовий «Байда», а на місце «Байди» — стрілець «Сокіл». Решта без змін. Почали далі вести нормальний вишкіл.

На початку жовтня відрядили мене на кілька днів до міста Болехова, щоб обміркувати спільну акцію нашої сотні та місцевої боївки ОУН на гарбарню шкіри в Болехові. Виникла потреба зорганізувати шевські майстерні для українського війська, але не було шкіри. Після наради акцію відкладено на пізніше, бо у фабриці малий запас шкіри. Як запаси збільшаться, — місцева сітка ОУН сама без нашої участі дасть собі раду.

Під кінець жовтня наше командування змінило назву нашого куреня з «Тигрів» на «Гайдамаки».

Пам'ятний день. Прощайте Карпати. Вітай Яворіщину.

Перший листопад 1943 року у нас — день багатий у події. О годині 12-тій закінчили ми наш вишкіл, приготовлялися до присяги й маршу в Яворіщину. Робили взірцевий порядок у куренях, щоб залишити по собі добре свідоцтво. Приготовляли ми смолоскипи з лика-кори смереки на урочистість нашої присяги. Теслі з села Суходолу будували з гладких дощок вівтар на хребті Слона, недалеко доріжки на Суходіл. Тут теж і мала відбутися наша присяга. Вечоріло. Кількох вояків «Сіроманців» винесли на гору Стовбу частини воза й там складали. Не було способу витягнути цілого воза на таку височину. Привели три коні, один під сідло, — два під упряж. За хвилю прийшла решта сотні «Сіроманців».

Наші зв'язкові теж привели наші три коні. З них, так само один верхівець, а два під упряж. Колишній чотовий «Охрім» зареквірував в «лігеншафтах» ці коні. Вони були весь час десь у селі, а тепер стали нам у пригоді.

За десять хвилин сьома. Прийшли наші очікувані далекі гості: к-р Василь Сидор («Шелест») і друг Ярослав Мельник («Роберт»). У руках клунки. Прикріпили до стіни над вівтарем тризуб і прикрили малиною китайкою. Друг «Роберт» поставив на вівтарі трираменний ліхтар з восковими свічками, по боках хрест і «Євангелію». Година сьома. Сотня «Сіроманці» й сотня «Трембіта» вишикувані у трилаві у повному виряді. Попереду сотень сотенні: «Яструб» і «Бродяга».

Сотен. «Яструб» звітував к-рові «Шелестові»: «Друже командире, сотня „Сіроманці“ й сотня „Трембіта“ — разом 257 вояків до присяги готові!»

— Слава Україні! — привітав нас к-р «Шелест».

— Героям Слава! — грімко ми відповіли йому.

Падали дальші команди:

Відділ на мій наказ, — струнко! — На плече кріс! — Тризуб до присяги відкрий! (Друг «Роберт» відслонив тризуб). — Крісом почесь дай! — На тризуб глянь! — На плече кріс! — До стопи кріс! — Спочинь! — До присяги готуйсь! (Друг «Роберт» запалив свічки на вівтарі — ми запалили смолоскипи). Палахкотіли наші світила, світла й тіні кружляли, як у вирівному танці. Піднявсь угору ліс 157 рук. Летіли слова присяги, як щира молитва, багатократним відгомоном понад карпатськими

верхами, борами, ярами, долинами і здавалось нам, що слухала нас вся Україна.

К-р «Шелест» читав нам присягу, — ми хором повторювали за ним:

— «Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битися до останнього віддиху й остаточної перемоги над усіма ворогами України.

— Буду чесним, здисциплінованим і революційно пильним воїном.

— Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам зброї...»

Після присяги к-р «Шелест» звернувся до нас зі словами:

«Друзі, вірю, що додержите присяги. Ціль нашої боротьби вам відома. Не легке це завдання, але при Божій допомозі ми його осягнемо, а як не ми, то наші діти, або й внуки. Ви є зав'язком УПА-Захід. Ваші тут здобуті знання будете переказувати іншим. Декотрі з вас підуть у свої родинні місцевості. Вже скоро будете називатися Українською Повстанською Армією. Щастя вам Боже!»

Після цих слів стискали ми одні одним долоні й наші дорогі гості відійшли. Відійшли з ними також 7 місцевих вояків, які були в почеті «Бродяги». Вирушили й ми в дорогу. Вечір погідний, місячний, без вітру й без морозу, тільки густий туман покривав усе довкілля. Це робило на нас таке враження, як вид з літака, тоді, як він підносився вгору понад хмари. Тільки хребет слона виднівся непокритий туманом, як ковчег Ноя серед розбурханих хвиль світового потопу. Загальмували ми віз і зійшли вниз крутою кам'янистою доріжкою на Суходіл і здавалось нам, що ми спускалися з неба на землю. Прощаємось у пам'яті з нашими любими високими Карпатами. Попереду сотня «Сіроманців», за нею віз, до воза прив'язані наші два коні, і далі — наша сотня. Темно — «хоч в око стрель», вошко, холодно й неприємно. Аж далеко за Суходолом вийшли ми на місячне світло і вже місяць «стелив нам дорогу».

Наш марш у Яворівщину подібний до маршу тернопільської чоти з Богатківців у Карпати. Майже ця сама віддаль, так само ми зберігали конспірацію та маршували тільки вночі. Квартирували ми чотами, але вже не спішилися, щоб бути на час на місці призначення. Усе, що перешкоджало нам у марші, клали на віз. Навантажені теж і наші два коні, а

на верхівцях їхали ті, що в дорозі знемагали. Не намагався я навіть запам'ятати назв сіл наших постойв.

Після двотижневого нічного маршу, в Яворівщині привітав нас надрайоновий ОУН Михайло Дячишин³ зі своїми помічниками та розводили нас по квартирах. Моя перша чота квартирувала в Новосілках, друга в Ляшках, а третя в Тучапах, а «Сіроманці» — ще далше. Я з «Бродягою» на одній квартирі. Звичайно квартири наші по хуторах по двох, по трьох стрільців в одній хаті, щоб не кидалося в очі. Ішла зима, тому сотня дістала доручення покищо законспіруватися, щоб німці не довідалися передчасно про наше перебування у цьому терені. Всіх вояків повідомлено, щоб строго притримуватися засад конспірації.

Нашим головним зайняттям були всякі теоретичні курси малими гуртками, передусім роями. На них старшини й підстаршини переробляли з вояками військову літературу, політвиховники переводили лекції з українознавства й політичних питань, чи проводили гутірки про поточні події й на інші теми. Проте стрільці мали ще багато вільного часу. Тож вони помагали селянам в господарці. Працювали також наші коні. Найбільше працював д-р «Богдан». До нього люди йшли, як на Йордан по свячену воду. Лікував він усіх безкорисливо. Працював за двох, а може й трьох, але був радий і веселий, що міг допомогти людям. Підпільна мережа ОУН доставляла для бідніших господарів харчі, тому що наші вояки перебували довго на тих самих квартирах. Вона допомогла нам також одягом, що вже зносився за літо чи був залегкий на зиму.

Два рази їздив «Бродяга» на наради вищого командування, але нічого не говорив, зберігав військову таємницю, тільки казав, що будуть великі зміни.

На свят-вечір, я з «Бродягою» поїхали відвідати наші сім'ї, що від 1939 року не мали від нас ніякої вістки. Решта сотні святкувала на місцях. До Нового Самбора поїхали ми саньми, опісля я пересівся на поїзд у свою Турчанщину, а «Бродяга» далі санною у свою Стрийщину. Вдома засіли до свят-вечері. Побачивши мене, як на команду всі голосно заридали, аж хата задрижала. Трудно в це повірити, що плач може бути теж виявом радості. Гостювали ми вдома три дні.

---

³ Михайло Дячишин помер 1953 року в третьому каторжанському таборі в Норильську.

8 лютого 1944 року ми цілою нашою сотнею вже на лісничівці Зелена, недалеко села Прусинова біля Белза в Сокальському повіті. Дня 8 лютого друга чота з північної Тернопільщини відійшла від нас у свої сторони. Ройовий «Прут» став чотовим і провадив чоту. З ним пішов теж бунчужний «Байда». Пізніше я довідався, що вони залишились у 3-тій воєнній окрузі УПА «Лисоня». Два рої з третьої чоти відійшли до сотні «Корсака». Чотовий «Калинович» з одним роєм відійшов організувати сотню кудись на захід. Чот. «Петренко» пішов організувати сотню в Яворівщину. На місці залишилася тернопільська чота з південної Тернопільщини і вдержувала зв'язок з сотнею «Бродяги». Прибували нові добровольці. Почали вишкіл. «Бродяга» сотенним, я далі чотовим першої чоти, але це вже наступна тема моїх споминів.

На жаль, сотня «Трембіта» перестала існувати, бо жодна з новостворених сотень УПА не присвоїла собі цієї прославленої боями з німцями назви. Проте, своє основне завдання вона виконала, бо стала основою нових сотень УПА й дала кадри для кількох інших.

PLATOON LEADER "CHORNOMORETS":
THE "TREMBITA" COMPANY
(Resume)

This account paints a brief history of one of the first UPA-West companies, "Trembita," which served as a school for cadres of later UPA units. The company was created in August, 1943, out of two platoons from Ternopil oblast and one platoon from Lviv oblast. Its members underwent military training in the Carpathian Mountains as part of "Tyhry" battalion later known as "Haidamaky." In the spring of 1944, "Trembita" company was disbanded and its soldiers entered units of UPA's "Lysonia" (Ternopil oblast) and "Buh" (Lviv oblast) Military Regions. To protect members of his family still living in the USSR, the author of this account does not give his real name. He was born in the Carpathians and from 1941-43 was active in the OUN in Central Ukraine. In July, 1943, he joined "Trembita" company, and later was a member of the UPA company led by "Brodiaha". In that company he was, first, a private, then squad leader, warrant officer, and finally, platoon leader. In the fall of 1944 he was captured by the Soviets in Poland and sentenced to 25 years in a concentration camp. He was freed in 1956 and went to Poland, from where he later emigrated to the United States.

In July, 1943, the author went to Ternopil oblast to join fellow-OUN activists, with whose help he wanted to enter the UPA in Volyn. Just at that time the local OUN was seeking volunteers for the first UPA units being established in the Carpathians. To hide their true identity from the Germans, the units were named the Ukrainian People's Self-defense (UNS). The author volunteered for the UNS. On August 5, 1943, 37 armed volunteers gathered in the village of Bohatkivtsi in Berezhany county. A platoon was formed, with the author at the head; marching at night, he led the men about 200 kilometers to Dolyna county in the Carpathians, to the assembly point of the UNS company "Trembita." Others arrived to the same spot: a platoon from Lviv oblast, led by "Brodiaha"; a platoon from Ternopil oblast, led by "Orikh"; company commander "Chornobryvyi"; "Bohdan", a Jewish physician; and some local soldiers who came for purposes of liaison and reconnaissance. The company was quartered in barracks built by the local OUN network at the foot of Mount Stolba, 15 kilometers south of the town of Dolyna.

Company commander "Chornobryvyi" reorganized the company and began military training. The author began as a private, for he had never completed military training. Later, he was named

squad leader, then company warrant officer and platoon leader. The author gives us a detailed description of the organization of the company, life in the camp and the course of training and provides sketches of the officers and non-commissioned officers. The commanders of the company had undergone training and gained battle experience in a number of different armies. For example, company commander “Chornobryvyi” had been a lieutenant in the Polish army; the platoon leader of the second platoon, “Petrenko”, a lieutenant in the Red Army; the leader of the first platoon, “Brodiaha”, a non-commissioned officer in the German army; and the leader of the third platoon, “Kalynovych”, a non-commissioned officer in the Polish army. Equally diverse were the backgrounds of the squad leaders. The soldiers in the company were to undergo basic training, and then, training as non-commissioned officers.

At the end of September, the Germans learned where the “Trembita” camp was located and sent two battalions of the Bavarian mountain *Schutzpolizei* against the company. However, the company found out in advance about the Germans’ plans and prepared for defense. On September 27, the company withstood an attack by the *Schutzpolizei* that lasted almost a full day, then retreated into the depths of the Carpathian forests. During the battle, only one soldier from the company was wounded, while the Germans had over a dozen killed, among them the major who was commanding the operation. The insurgents were led in the battle by platoon leader “Brodiaha”, because company commander “Chornobryvyi” was ill. The author gives a detailed description of the battle and the retreat of “Trembita” company.

On the following day, “Petrenko’s” platoon carried out an ambush on a *Schutzpolizei* battalion that was heading for Dolyna by narrow gauge railroad. The battalion was completely routed: about 200 Germans were killed and many were wounded. Although the author did not take part in the ambush, he describes it in detail, basing himself on accounts of participants.

During the time of these German operations, “Trembita” company stayed for a short time in the camp of another UNS company, “Siromantsi”, at the foot of Mount Syvulia. “Siromantsi” was commanded by Dmytro Karpenko (“Iastrub”), a former lieutenant of the Red Army. He later gained renown in numerous battles with Germans and the NKVD and became commander of a UPA battalion. The author describes “Trembita” company’s stay in the camp of “Siromantsi” and provides some sketches of “Siromantsi” officers and soldiers.

As a result of his success in leading the battles against the Germans, "Brodiaha" was named commander of "Trembita" company. He reorganized the staff and named the author leader of the first platoon. The company continued its training until November 1, 1943. On that day, the anniversary of the establishment of the Western Ukrainian National Republic, an oath-taking ceremony took place. Several people arrived to take part in the ceremony, Captain Vasył Sydor ("Shelest"), who would later be commander of UPA-West, and Iaroslav Melnyk ("Robert"), OUN leader of Stanyslaviv oblast. The author gives a detailed description of the ceremony.

After the oath-taking, "Trembita" company moved from the Carpathians to the western part of Lviv oblast, where it was broken up and its men quartered in Novosilky, Liashky and Tuchapy, Iavoriv county. They were to spend the winter underground and continue their training. However, at the beginning of February, 1944, the company was ordered to move to Sokal county, where it was disbanded. Its members were sent as non-commissioned officers to UPA companies that were just being formed, or as cadres to new UPA companies.

«Збручанський»

СПОМИН ПРО МОЮ КОРОТКУ УЧАСТЬ В УПА

Моє село Рожиська Підволочиського району лежить на невеликому узгір'ї над р. Збруч. Село мало біля 250 господарств. Рожиська належали до національно свідомих українських сіл. Ще перед Першою світовою війною діяла в селі «Просвіта», кооператива «Поступ» і молочарня «Маслосоюз». Була в селі греко-католицька церква й церква євангелицьких християн. До вересня 1939 року приходило в село багато українських часописів, такі як *Народня справа*, *Шлях молоді*, *Українське юнацтво* та інші. В селі йшла жвава національно-освітня праця, в якій брала участь передусім молодь. Тож молодь села була свідомою, активною й патріотичною.

1939 року більшовики розв'язали всі ці національні організації, а на їхнє місце властиво нічого не дали. Бушувало лише НКВД. Конспіративно діяла тільки ОУН. Коли прийшли німці, громадське життя села знову ожило. В ньому головну роль відігравала ОУН фракції С. Бандери, що зорганізувала в свої ряди всю активну молодь.

В середині березня 1944 року перекотився фронт і до району знову прибула радянська адміністрація. Який тиждень пізніше приїхали до села два офіцери з воєнкомату з метою зареєструвати всіх чоловіків від 18 до 50 років, щоб їх змобілізувати до армії. Проте до реєстрації ніхто не зголосився, бо місцева ОУН дала розпорядження не йти до армії. Після того ці офіцери приїжджали до села вже з військом, робили труси, арештували, але мобілізація до армії не мала більшого успіху. Селяни ховалися по криївках і різних сховищах, як у селі, так по полях та ярах і в них перебували під час розшуків.

1 червня 1944 року місцевий провід ОУН повідомив, щоб усі, які бажають вступити до УПА, були готові на 11 годину вночі. Я також зголосився до УПА. Зв'язкові перевели нас меншими групами до ліса Кругляк, де зібралося коло 40 добровольців з нашого села й ще кілька з сусіднього села Турівки. Звідти ми перейшли групами по 12 чоловік до більшого лісу, що починався за хуторами Остра Могила, яких 8 км від нашого села, вже в Скалатському районі. Ліс цей був північною віткою Медоборів, довгої смуги лісів між рр. Серетом і Збручем.

У Медоборах ми мали зустрінути сотню УПА. Проте, цілий день сотні не було й ми не знали, що сталося. Щойно десь опівночі прибув більший відділ УПА. На другий день ми довідалися, що були це дві волинські сотні — одна під командою «Тополі», друга «Бистрого». Вони спізналися тому, бо біля с. Калагарівка мали бій з більшовиками й після того ще маневрували, щоб загубити за собою слід. Сотні не затримувалися в Острій Могилі, але маршували далі на північ. Ми долучилися до них, як окрема група, і пішли разом.

На денний постій ми зупинилися в невеликому лісі, на північ від шляху Скалат-Городиця-Іванівка. Була це субота, 3 червня, день перед нашими Зеленими святами. Після довгого маршу всі покотом спали на зеленій траві десь до полудня, тоді пообідали, і щойно після обіду сотенні зайнялися новобранцями. Мене приділили до сотні «Тополі». Сотен. «Тополя» міг мати десь біля 35 років, був середнього росту, одягнений в уніформу радянського старшини й зелену шапку пограничника. Спочатку сотенний оповів нам історію своєї сотні, але, на жаль, уже не пам'ятаю цієї розповіді. Пам'ятаю тільки, що наприкінці він підкреслив, що життя в УПА — тяжке й небезпечне. Тому він радив усім хворобливим, мало витривалим і боязливим вертатися додому. Після того він зробив перегляд новобранців і мав з кожним коротку розмову. Деякі новобранці були звільнені через слабке здоров'я, брак відповідного одягу або зброї. Того дня прибули до табору якісь місцеві підпільні діячі й мали зі старшинами обох сотень нараду.

В обох сотнях, «Тополі» і «Бистрого», могло бути до 500 вояків. Мабуть половина з них — це були новобранці з галицьких сіл. В обох сотнях було кілька дівчат, які виконували обов'язки санітарок, розвідниць і зв'язкових. Одностроїв не було. Більшість вояків мали радянські військові уніформи й озброєння. Лише деякі вояки мали мазепинки з тризубами. Сотні мали доволі великий табір — біля 30 возів з кіньми. На возах перевозили китли для варіння їжі, запасову амуніцію, харчі, одіж та коци і хворих вояків. Гнали з собою також декілька штук худоби на м'ясо.

У розмовах з вояками я довідався більше про бій з більшовиками в околиці с. Калагарівки й Сатанова. Деталі цих розповідей уже затерлися в пам'яті. Тільки пам'ятаю, що наші розігнали більшовиків, захопили їхній табір і забрали багато амуніції, уніформ та взуття. Всі були дуже вдоволені, бо одягу й

амуніції бракувало. Власне ці трофеї побільшили табори обох сотень. Від вояків я також довідався, що ми прямуємо на Волинь, у більші ліси, далі від фронту, де новобранці матимуть військовий вишкіл.

Як тільки стемніло, ми вирушили зі Скалатського лісу й польовими дорогами маршували далі на північ. По боках — полями чи побічними дорогами йшли наші сильні охоронні стежі. Недалеко був фронт, по селах квартирували запасні радянські війська, які ночами також переходили з одного села в інше. Отже треба було бути обережним, щоб не напоротися на більшовиків. Довго ми затрималися перед шосе Підволочиська-Тернопіль. По шосе майже безперервно проїжджали вантажні автомобілі й особові авта, або їхали їх цілі валки. Все прямувало в напрямі Тернополя, де тоді стояв фронт. Отже ми групами підсувалися під шосе й лише в прогалинах цього шосейного руху розстрільною її проскакували й зникали у темряві ночі. Пройшовши врешті шосе, ми ще дійшли до села Коршилівки й там заквартирували. Наші сотенні, мабуть, вирішили, що йти далі надто ризиковно, бо зближався день і нас легко могли помітити більшовики, що квартирували в багатьох селах і вешталися по терені. Небезпечно також було квартирувати в Коршилівці, бо в цілій околиці не було лісу. Але іншого виходу не було.

Однак день Зелених свят пробули ми несподівано приємно. Місцеві селяни прийняли нас з радістю й гостили чим могли. Так що наші кухарі не мусили нічого варити, а перекусили разом з нами й пішли спати. Ми були розміщені по кільканадцять вояків на одне господарство. Перекусивши всі спали по стодолах, тільки службові чоти вдержували застави довкруги села. Хто йшов чи їхав до села вони пропускали й щойно в селі перевіряли, але з села не випускали нікого, щоб часом не було доносу про наше перебування в селі. Зараз десь по обіді прийшла до села група червоноармійців, що втікали додому. Між ними були ранені, яким наші санітарки перев'язали рани. Їх наші затримали й відпустили щойно ввечері, коли ми відходили з села. Десь коло 3 год. по полудні з боку села Клебанівки над'їхало військове авто. Наша застава його стримувала, але шофер не став, тож застава пустила серію з автоматів. Шофер загинув і авто стало. Авто везло американські консерви та інші харчі. Ми забрали, що могли, решту роздали людям, а авто завезли в яр і пізніше його підпалили. Після цієї стрілянини сотенні проголосили гостре

поготівля, бо в сусідних селах були радянські війська й могли перевіряти, що діється в Коршилівці. Але до вечора був спокій. Перед відходом був я ще свідком розстрілу 6 енкаведистів, яких захопила СБ перед нашим приходом до села. Мене найбільше вразило те, що перед розстрілом їх ще й били. Не бракувало жорстоких і між нами.

Як тільки стемніло, ми вийшли з Коршилівки й, виминаючи села, маршували полями знову на північний захід. Сотня «Бистрого» йшла першою, а наша сотня «Тополі» — за нею. Так ми минули з лівого боку села Клебанівку, Яцівку й Вищі Люб'янки, а з правого боку — Терпилівку, Ободівку, Гуцанки й Добромірку. Вже зробився білий день, коли ми добилися до Люб'янського лісу. Кожний відітхнув з полегшою, бож ліс — це найнадійніша охорона партизана. А ліс здавався великим. Та це була омана. Власне в цьому лісі чигала на нас небезпека.

Люб'янський ліс досить великий, яких 2x4 км. Він простягався з заходу на схід, всього 8 км від Збаража. Серединою лісу пробігало шосе Збараж-Нове Село. Увійшовши в ліс, ми не знали, що за шосе, у північній частині лісу, таборувала того дня велика колона військового постачання Червоної армії. Стояли там, навантажені боєприпасами, одягами й харчами вантажні машини, цистерни з бензиною та інші військові ваговози. На наше лихо — ми прямували в цьому напрямі. Коли наша сотня ще проходила шосе, перед нами знялася стрілянина. Видко, червоноармійці з охорони й обслуги цього транспорту перші помітили наші передові стежі й почали обстріл. Передові чоти «Бистрого» вдарили вогнем і відразу в лісі створилося пекло. Загорілася цистерна з бензиною, вибухали ваговози з амуніцією, клекіт кулеметів зливався з вибухами в страшну бойову симфонію. Наші чотові дали наказ бігти вперед, щоб проскочити шосе й широку прорубану смугу вздовж нього. По шосе могли надїхати більшовики на допомогу своїм. Ми розсипною перебігли зруб, а з нами галопом проскочив лісовою доріжкою табір. Коли ми заглибилися в ліс, старшини кинулися упорядковувати сотню, бо під час бігу вояки помішалися. Перед нами кипів бій. Мій рій дістав наказ вернутися під шосе на заставу. Ми мали завдання зупинити вогнем більшовиків, які могли йти з боку шосе, а як вони будуть наступати, відступити до сотні.

Вийшли ми на визначений відтинок на край зрубу й зайняли становища. Було страшно, бо нас тільки дванадцять з

одним кулеметом і рушницями. Як буде йти ворог від шосе, то не важко відступити. Але ворог може зайти ззаду. Так я собі міркував, лежачи сам на становищі й обсервуючи шосе. По шосе пару разів проїжджали ваговози, але біля нас не зупинялися. Над лісом почали літати радянські двотулубні літаки, «кукурудзяники», дуже низько, майже торкаючись верхів'я дерев. Вони строчили з кулеметів і кидали гранати.

Сильний бій, що йшов від нас на яких 500-700 м. може з дві-три години, почав ущухати. Було чути лише поодинокі постріли й рідше кулеметні черги. Після якогось часу знову розгорівся бій, але вже десь далше від нас. Доносилася якась стрілянина також з інших напрямків лісу. Мав я тоді розмову з ройовим, що обходив становища. Він здогадувався, що наші відв'язалися від більшовиків і пішли далі, але знову попали на інших. Або може ті більшовики, з якими був бій, пішли за відділом і нав'язали новий бій. Про нас або забули, або зв'язкові від чоти нас не знайшли. Він сказав, що зачекаємо ще з пів години, а тоді підемо шукати відділу. Він уважав, що більшовиків було багато, а крім того, вони ще дістали допомогу.

Вже сонце піднялося високо на небо, як ми вирушили, щоб долучитись до відділу. Ішли ми обережно розстрільною на схід, щоб виминути місце ранішнього бою й потім скрутити на північ, де далі йшов бій. Одначе не пройшли й пів кілометра, як ройовий дав знак залягти. Ми залягли й прислухалися. Десь не дуже то й далеко перед нами було чути крики, але не можна було розпізнати якою мовою. По кількох хвилинах ройовий сказав: «Ідемо назад! Це москалі!» Приспіненим кроком ми почали відступати, спочатку на захід, а пізніше на північ. Час від часу ми приставали й прислухалися, але голосів уже не було чути. Несподівано десь збоку пролунав оклик: «Стої! Кто йдьот?» Ми заняли становища. Тоді від більшовиків пролунав постріл, а за хвилину звідти залунали крики й відізвилися кулемети та автомати. Ройовий дав рукою знак відступати й ми кинулися бігом у протилежному напрямі. Більшовики почали шалену стрілянину й було чути крики «вперед». Проте вогонь нас не разив. Коли ми змучилися і сповільнили хід, то показалося, що ми відбилися від нашого роя. Біля мене було ще трьох новобранців, двох з мого села — Євген та Павло*, а третій з Борщівського повіту. Ми пристали й наслухували.

---

* Справжніх прізвищ автор не подає, щоб не наразити на переслідування КГБ когось з членів родини. (Ред.).

Більшовики вже перестали стріляти, лише було часом чути голоси. Здавалося, що вони посуваються за нами. Бій в глибині лісу також ущух, хоч час від часу було чути кулеметні черги. Далі літали над лісом «кукурудзяники». Ми порадилися й подалися на північ. Та не пройшли ми і сто метрів, як вийшли на край лісу. Перед нами розлягалися поля. Лише з правого боку ліс ішов далеко на північ. Здавалось, що там великий ліс. Тож ми подалися туди. Пройшовши з півкілометра, ми попали на густий молодняк і там зупинилися, бо вже були перемучені докраю.

В цьому молодняку ми перебули десь до другої години по обіді, а навіть переспалися. Спочатку доносився до нас гул бою нашого відділу, що знову посилювався. Пізніше все затихло, але за якийсь час розгорівся бій в зовсім іншому напрямі лісу, а після того також у кількох інших місцях. Ми не знали, що діється. Чи це наш відділ розбився на менші групи, на які попали більшовики, чи може в лісі були ще інші відділи УПА. Ми також не знали — пробилися наші, відступили, чи загинули.

Коло 2 год. ми знову почули від півдня російські голоси. Здавалось, що зближалась облава. Ми почали відступати на північ. Коли ми йшли, над лісом пронеслися три зелені ракети. Це був умовлений знак сотенного «Тополі», що ситуація безвиглядна й щоб ми, новобранці, йшли в розсипну та рятували своє життя.

Після якогось часу ми знову вийшли на край лісу. На полях не було більшовицьких застав. Ми вирішили прокрастися з лісу в поля, а тоді до села, або до лісу на волинській границі, що виднів на обрію. Нам повезло. Лісом ми підійшли до довгого лану жита й житом поповзли далі, бо жито ще не було високе. Лише в долинах ми могли просуватися хильцем. Коли пролітав «кукурудзяник», ми лягали на землю й накривалися зеленим житом. Також ми прилягали до землі, коли на польовій доріжці з'являлася танкетка, що полювала за втікачами з лісу і строчила з кулемета по полях. Коли ми віддалилися полями далеко від лісу, то полягали в житі й чекали ночі.

Вночі ми поховали зброю й подалися полями на схід, щоб якнайдалі відбитися від цього нещасного лісу. Ми теж умовилися, що маємо говорити у випадку зустрічі з більшовиками. Хоч були втомлені й голодні, ми маршували полями цілу ніч. Минувши село Голотки, ми, вранці, вступили до самотньої хати, щоб щось перекусити. На наше лихо в цій

хаті були червоноармійці. Вони нас арештували й відставили до своєї команди в с. Голотки. Там якийсь майор провів мале слідство й під охороною солдатів відіслав до районного НКВД в Новому Селі. Тут нас вкинули в переповнену в'язницю й почалося справжнє слідство, з немилосердними побоями, погрозами й лайкою. Ми однак не призналися, що були в УПА, і десь по тижневі нас відставили до воєнкомату, а звідти — до армії. В тюрмі були тоді переважно молоді люди, яких обвинувачували у приналежності до УПА або до ОУН. Хто признався, або на кого мали докази, звичайно пропадав навіки. В цій тюрмі, наприклад, сидів з нами мій односельчанин Петро Горохівський. Він признався, що був в УПА, і пропав безслідно. Так під конвоєм я попав до Червоної армії. Я дочекався розгрому Німеччини й тоді втік на Захід, а мої побратими Павло й Євген десь загинули в боях за Берлін.

І досі не знаю, як закінчилися бої у Люб'янському лісі. Чи сотенні «Тополя» й «Бистрий» пережили зі своїми волиняками ворожі атаки й уночі прорвалися на свою Волинь, чи може в цьому лісі склали свої буйні голови. Для добровольців з мого села цей бій закінчився трагедією. Із зібраних мною пізніше даних виходить, що тоді загинуло або пропало без вісті 20 моїх односельчан.**

** Прізвищ пропалих не публікуємо, щоб не пошкодити їхнім родинам. (Ред.).

“ZBRUCHANSKYI”: MY BRIEF EXPERIENCE IN THE UPA

(Resume)

The author of this personal account writes about the brief period he spent in the Volyn UPA company led by “Topolia” during the spring of 1944. At that time, “Topolia’s” company and the company led by “Bystryi” found themselves operating inside the Soviet battle zone in the Pidvolochyska district of Ternopil oblast. Although the area lacked forest cover and the Soviet military presence was strong, these companies attracted a large number of volunteers. The commanders tried to take the new recruits out by night into more thickly wooded territory in Volyn, behind the Soviet lines, where they could be given military training. However, in the Liubianskyi forest on the Volyn border the insurgents were obliged to do battle with the Red Army, in which the UPA sustained serious losses. The author does not tell us the outcome of the battle, because during the fighting he became separated from his company. However, his account is valuable because it provides information about events taking place during this time behind the front lines, about which no other documentation exists in the West. Here, then, is a brief resume of his account.

In mid-March, 1944, the author’s village of Rozhyska in the Pidvolochyska district fell for the second time under Soviet occupation. No one from the village joined the Red Army, in spite of pressure from the Soviet administration and the campaigns by the NKVD to round up able-bodied men. The villagers hid out wherever they could and the police round-ups had little success. The resistance by the inhabitants of the village to Soviet forcible mobilization was directed by the OUN, which had a well-organized armed underground.

On June 1, the local OUN leadership announced that volunteers were being sought to enter the UPA. About 40 men from the village came forward; among them was the author of this account. The volunteers, who brought their own infantry weapons and other battle equipment, went off to the Medobory forest in the Skalat district. There they joined the companies led by “Topolia” and “Bystryi” and with them, moved further northward. The next day there was a welcoming ceremony for the new recruits. Those who were sick or poorly dressed or armed were sent back home by the commanders of the companies. At this time, the two companies numbered about 500 soldiers, of whom about half were untrained

recruits. Most of the soldiers were wearing Soviet uniforms, which they had taken two days earlier during a skirmish near the village of Kalaharivka. The companies had about 30 wagons of supplies and equipment; with them were also a few women, who were serving as nurses and doing reconnaissance.

The author stayed with his company for only three days. The night after the welcome, the companies crossed the main Pidvolochyska-Ternopil road; this was not easy, for many Soviet troops were travelling along that road. The insurgents spent the following day in the village of Korshylivka. They were in a state of great tension, for the area was unforested and many Soviets were present in neighbouring villages. The author tells us what measures the UPA companies took to protect themselves and to get through the day. Some shooting took place in the village, for a Soviet heavy truck drove in and did not want to stop. However, the presence of the insurgents was not uncovered, and at night they moved further north to the Liubianskyi forest in the Zbarazh district. The next morning, they came upon a Soviet supply column and a battle began which, with some interruptions, lasted almost the whole day in different parts of the forest.

The author's squadron was assigned patrol duty and thus did not take part in the early stages of the battle. Later, it tried to re-join the companies, but came upon the Soviets and broke up into still smaller groups. The author was left with three other soldiers, of whom two were men from his village. As the Soviets advanced, they escaped into some fields and hid in the grain until nightfall. They decided during the night to try to get home. However, in the village of Holotky, they fell into Soviet hands and were sent to the NKVD district prison in Nove Selo. They did not reveal that they were UPA members and were placed by the Soviets in the Red Army. With the Red Army, they went to Germany. From there, the author escaped to the West, while his companions were killed in the battles for Berlin.

Андрій Галайбіда («Бір»)

СПОГАДИ СТАНИЧНОГО СЕЛА СІЛЬЦЕ БОЖИКІВСЬКЕ

Я народився в с. Сільце Божиківське Підгаєцького повіту. Село мало 180 родин і до нього належав присілок Морги, що мав коло 60 родин. Сільце належало до найсвідоміших сіл повіту. В селі була греко-католицька парафія й читальня «Просвіти» з різними самоосвітніми гуртками, в яких ішло жваве культурно-освітнє життя. На присілку Морги була сильна громада баптистів, які за польських часів не брали участі в громадському житті села. Проте, після дворічного перебування більшовиків — 1939-1941 — вони змінилися й опісля давали всесторонню підтримку підпіллю й УПА (присілок був під лісом). Село було розміщене серед горбів і купалося в зелені розкішних садів, які пізніше, наче ліс, ховали від небажаного ока те, що діялося в селі. 2-3 км на схід від села починалися ліси, що на південь тягнулися вздовж Золотої Липи аж у Карпати, а на півночі — в Бережанський повіт. Також на заході, за Сільцем і Моргами починалися ліси, що тягнулися на північ у Рогатинщину й Бережанщину. Ці ліси стали опісля пристановищем відділів УПА.

Вже від 14 року життя я був пов'язаний з ОУН. За Польщі діяло в селі 8 членів ОУН, 24 юнаки і 32 симпатики. Польська поліція нас не викрила й ніхто не сидів у в'язниці. Спочатку я належав до молодшого юнацтва. Ми відбували тільки виховні зібрання. Згодом я склав приречення й мене перенесли до старших юнаків. Я тоді вже виконував різні функції, передусім зв'язкового до підрайонового й повітового проводу юнацтва. Справжня підпільна праця почалася щойно після приходу більшовиків 1939 року. Ще в 1939 році НКВД почало масові арешти членів ОУН і громадських діячів. По арештованих пропадав слід. Доходили тільки непевні вістки, що одних закатували, других розстріляли, а ще інших заслали на Сибір. Ніхто не хотів марно загинути. Загрожені ховалися і при допомозі зв'язків ОУН продіставалися закордон, а члени ОУН переходили в підпілля й виконували організаційну працю. Тож наша станиця мала багато роботи. Треба було примістити прохожих людей, їх нагодувати й переводити по зв'язках. Я жив напівлегально, бо мого батька проголосили «курулем» і над

родиною висіло марево виселення на Сибір. Тож я не спав удома й більше займався підпільними справами, як працював на господарстві. 1940 року більшовики наклали на селян великі податки та стали заганяти до колгоспу. Всі селяни зненавиділи радянську владу, як на спасіння чекали на війну й радо помагали підпіллю. Три місяці перед вибухом війни я склав присягу в члени ОУН і мене назначили членом проводу станиці.

Вибух німецько-більшовицької війни всі прийняли з полегшою. Коли був проголошений Акт 30 червня, в нас ще були більшовики. Кілька днів пізніше ми отримали від повітового проводу текст цього Акту з дорученням, щоб після відходу ЧА проголосити його для села. Саме тоді поспішно відступали останні частини ЧА. Як вони відїхали, ми вдарили в церковні дзвони, скликали народ на збори й урочисто відчитали акт 30 червня та виголосили відповідні промови. Ще народ не розійшовся по домах, як наша розвідка донесла, що до села зближається валка ЧА. Люди скоро розійшлися, ми зняли з читальні прапор і теж поховалися. Червоноармійці йшли зорганізовано, але без зброї. В селі частина їх розбіглася по хатах і просила, щоб їх сховати. Від них ми довідалися, де вони замагазинували зброю, й забрали її в наші підпільні криївки. Пізніше цю зброю ми передали відділам УПА. На наказ від проводу ми зорганізували в селі міліцію і скликали збори, на яких селяни вибрали управу села. Одначе скоро прийшло розчарування. Прийшли вісті, що створений у Львові український уряд — арештований. На зміну російській прийшла німецька окупація.

Спочатку село не відчувало строгости німецької окупації. Селяни були навіть раді, що не стало більшовиків. Але скоро німці наклали на селян непосильні контингенти хліборобських продуктів і тиснули, щоб їх село здало. Як і за більшовиків, бракувало продуктів щоденного вжитку, почавши від соли, мила й нафти, а кінчаючи на одезі. Не менше за НКВД лютувало гестапо, але воно не мало такої сили й на селах рідко появлялося. На долах була українська допоміжна поліція, в якій були скриті члени ОУН, що повідомляли про пляновані німцями наскоки.

Після приходу німців праця ОУН, здавалося, неначе занепала. Проте 1942 року знову почався рух. Я тоді став станичним села. Тому що наше село було далеко від міста, і ще під лісом, в селі майже завжди квартирували якісь провідники

ОУН, відбувалися наради й вишколи. Треба було постаратися для всіх квартири, забезпечити харчами, розвідкою, переводити по зв'язках людей, переносити пошту. В цьому була заангажована майже вся молодь села, а також старші. Крім цього, ми проходили в лісі військовий вишкіл, будували криївки, переводили збірки й полагоджували всякі інші біжучі справи. Цю всю працю треба було зорганізувати й нею кермувати. Майже весь час я був зайнятий організаційними справами й дуже мало помагав на господарці. Мій батько з цим погоджувався. «Я якось дам собі раду, а хай він вже буде тв свою Україну», — казав він.

Ще більше праці прийшло 1943 року, коли на Волині почала діяти УПА, а згодом і в нас почалася організація відділів Української Народньої Самооборони (УНС). Впродовж року кілька разів приходили згори накази, щоб відрядити певну кількість добровольців до УПА на Волинь чи до УНС в Карпати. Треба їх було підшукати й належно озброїти та забезпечити всім конечним.

Пізніший сотенний «Кок» із сусіднього села Слов'ятина зорганізував у нашому терені перший відділ УНС. Постав цей відділ з повітової боївки ОУН, що була зорганізована десь у 1942 році. Коли переходив через Галичину загін радянських партизан під командою Ковпака 1943 року, «Кок» покликав під зброю військово вишколених членів ОУН, маючи мабуть намір воювати з Ковпаком. Проте, поки він зорганізував відділ, Ковпак уже був у Карпатах. Тоді «Кок» розбив, під фірмою ковпаківців, кілька німецьких фільварків і розмістив по селах забрану худобу та збіжжя. Після того він розпустив мобілізованих додому, але лишив біля себе коло 35 вояків, з якими вже діяв постійно. У потребі він покликав додаткових вояків із сіл. Оповідали, що він мав сутички з німцями й ковпаківцями, коли їхні недобитки втікали з Карпат. Одначе вже не пам'ятаю, де ці бої були. Оповідали також, що раз німецька шуцполіція несподівано наскочила на табір «Кока» в лісі й його розбила. Втратив він тоді 8 вояків, але після цього він зібрав своїх вояків і діяв далі. Десь восени 1943 року «Кок» доповнив свій відділ до повної сотні, з якою вже діяв постійно.

Восени 1943 року почалась організація відділів УПА в усіх повітах, спочатку від назвою УНС. Відтоді в лісі недалеко нашого села майже постійно квартирували три місцеві сотні УПА — під командою «Чорного», «Ворона» й «Кока». Тягар постачання цих сотень спав великою мірою на наше село й

сусідні села Слав'ятин і Тростянець. В той час парубків у селі вже майже не було, бо всі відійшли до УПА, або до підпільної праці. Тож усю підпільну роботу виконували дівчата й підлітки, а помагали також старші.

Спочатку прогодувати стільки людей у лісі не було легко. Легко ще було зорганізувати борошно, крупи, городину й овочі. Тяжче було з товщами й м'ясом, бо селяни багато худоби не мали і збідніли після більшовицьких та німецьких м'ясопоставок. Щоправда помагали нам інші села, але вони не все присилали харчі на час, а ми мусили доставляти все потрібне на час, щоб вояки УПА не голодували. Пізніше все наладалося. Районовий господарник (забув його псевдонім) вганяв цілий час по районі й організував харчі, а ми вже дбали про те, щоб їх на час доставити до відділу. Районовий господарник мав десь 30 років, був невеликого росту й худорлявий, але повний енергії. Бодай раз у тиждень дівчата й жінки толокою пекли хліб і сушили сухарі та цвібак. По харчі звичайно приїжджав сотенний інтендант, але нерідко я також особисто возив харчі до сотні, бо сотенний не хотів, щоб багато людей знало, де квартирує сотня. Всі ці сотні проводили тоді вишкіл і строго конспірувалися. Навіть мене не допускали до табору, тільки до їхнього магазину, недалеко до стійки, де я здавав харчі інтендантові.

Легше з харчами стало в 1944 році, коли відділи УПА почали діяти явно. Тоді вони та підпільні боївки розбивали німецькі фільварки й забирали все збіжжя, свині та худобу. Все це майно приміщувало тимчасово в селян. Нашим завданням було перемолоти збіжжя на борошно і крупи та готувати м'ясо для магазинування й на харчування. Ще влітку 1943 року наша станиця зорганізувала копильню, щоб продукувати м'ясні вироби з худоби, яку забрав з німецьких фільварків сотенний «Кок». Пізніше в цій копильні постійно працювало двох м'ясарів і кількох помічників. Вони не тільки коптили ковбаси й відповідне м'ясо, але також маринували або засолювали м'ясо в бочки, а копченину заливали товщем для підпільних магазинів. Тижнево наша копильня переробляла коло 15 корів чи волів. Майже все це ми відставляли до сотень, а вони вже магазинували собі в лісі. Решта йшла для різних теренових проводів і осередків.

У Тростянці був санітарний пункт, чи радше, шпиталик для хворих і ранених, до якого ми доставляли деякі харчі. Хворі перебували в тих господарів, що мали відповідні криївки.

Санітарками були місцеві дівчата, які відбули вишкіл у 1943 році. Приїжджав також якийсь лікар і санітарки з Українського Червоного Хреста. З ними я зустрічався, але, на жаль, вже не пам'ятаю їхніх псевдонімів. Про працю цього шпиталика багато не можу сказати, бо ним опікувалося наше місцеве жіноцтво.

Тому що наше село вважалося безпечним, в ньому часто, або й постійно, перебували різні провідники підпільної адміністрації. Мав тут свою криївку член обласної розвідки «Брат» та інші діячі підпілля. Станиця була підпорядкована військовій референтурі, що давала нам різні зарядження, а також накази приходили просто від сотенних, які в нашій околиці квартирували. Також відбувались у селі різні наради й зустрічі. Це додавало станиці багато праці, бо всіх цих людей треба було забезпечити приміщеннями, харчами і зв'язком. Вони не мали безпосереднього зв'язку з відділами УПА, лише дбали про їхнє обладнання і прохарчування. Переїжджали чи проходили через село теж різні старшини УПА, але надовше не зупинялися.

Усіх трьох сотенних, «Чорного», «Ворона» і «Кока» я знав ще з «цивіля», бо всі вони походили з сусіднього села Слав'ятина. Їхня освіта мені не відома. Знаю тільки, що вони були активними в товариствах «Луг» і «Сокіл». Всі три згадані сотенні мали військовий вишкіл польської армії. Коли прийшли більшовики 1939 року, вони втекли за Сян. Пізніше вони були в легіоні «Соловей», з якого десь 1942 року вернулися додому. Про постання сотні «Кока» я вже згадував. «Чорний» і «Ворон» зорганізували свої сотні восени 1943 року.

Сотні почали ширші бойові дії щойно під весну 1944 року. Згодом вони подалися далі на захід у більші ліси, бо недалеко від нас проходив фронт. Проте вони ще верталися до нашого лісу на короткий час, або появлялися тільки поодинокі чоти для магазинування харчів. Від них я довідався про бої з німцями, але вже не пам'ятаю, де ці бої були. Оповідали також про якийсь великий бій з більшовицькими партизанами. Наші мусили відступати, бо більшовиків було дуже багато.

Я був свідком однієї сутички відділу УПА з німцями. У великодну п'ятницю 1944 року заїхали в наше село два німецькі ваговози на гусеницях, з зеніткою й кухнею. Я повідомив про це сотенного «Кока», що квартирував найближче. «Кок» вислав рій з двома кулеметами, що зробив засідку в несподіваному місці на роздоріжжі недалеко села. Німці не сподівалися там засідки, не були готові до бою та відразу піднесли руки. Наші

забрали потрібне їм військово майно, а німців відпустити з їхніми ваговозами й кухнею.

Десь в половині лютого прибув у наші сторони якийсь волинський курінь УПА під командою «Юрка». В нашому селі квартирувала один тиждень сотня з цього куреня. Виявилося, що сотенним був мій давній знайомий з Бережан, що за більшовиків переходив через наше село в підпіллі. Він оповів мені багато про дії УПА на Волині. Познайомився я також з кур. «Юрком». З мови можна було пізнати, що він наддніпрянець. Виглядав він вже на старший вік, десь під п'ятдесятку. Від нас курінь подався в ліси на захід, а куди пішов далі — мені невідомо.

На початку літа заквартирували в нашому й сусідніх селах німецькі вояки. Було це запасне фронтове військо. Фронт був тоді вже зовсім недалеко, бо пробігав вздовж р. Стрипи. Німці патрулювали всі дороги й по селі тримали варти. Вночі не можна було ходити, бо німецькі варти безпардонно стріляли. Декого з молодих чоловіків арештували й кудись відіслали. Наша підпільна праця припинилася майже зовсім. Лише дівчата і старші жінки переносили пошту. Що було можна, ми поховали в криївки, щоб не попало в німецькі руки. Зрештою, могли прийти більшовики. В селі ще були деякі підпільники. Я радився з ними, що робити далі. Вони нічого не порадили, хіба щоб чекати на перехід фронту. Квартирував у селі також член обласного проводу «Крук». Він порадив мені вступити до дивізії «Галичина» й перейти військовий вишкіл. До УПА тепер не приймають, а як лишуся без вишколу під більшовиками, то скоро марно загину. При найближчій нагоді з дивізії можна буде знову вернутися до УПА. Ці думки не давали мені спокою.

Кілька днів пізніше мій батько вибирався до Підгаєць і я вирішив поїхати з ним. Перед від'їздом я ще познайомив станичну з криївками, маґазинами та зв'язковими кличками, про які вона не знала, вже з думкою, що може не повернуся до села. В Підгайцях я зустрівся з моїми зверхниками та знайомими діячами підпілля. Ми також дискутували, що робити далі. Коли я сказав, що не можу довше перебувати в селі й хочу записатися до дивізії «Галичина», щоб там перейти військовий вишкіл, мені показали, де можна записатися. Між ними були такі, що записалися. На другий день ми від'їхали до Львова.

Три дні пізніше ми перейшли лікарську провірку на вул. Смольки, де містилася головна управа української допоміжної

поліції. Звідти нас спрямували на вул. Кадетську, де сот. Козак-Ковалевський формував три сотні. Там ми почали вишкіл. Проте тоді до Львова підкочувався фронт і ми переїхали до Криниці, де розійшлися — хто куди. З іншими втікачами я поїхав далі на захід і опинився на еміграції.

Деякі інформації зібрав я про моє село в пізніших роках, коли почалися деякі контакти еміграції з Україною. В УПА загинули: старший член ОУН Микола Тригуба, народжений 1914 року, що був у сотні «Кока», юнаки — мій брат Богдан Галайбіда з 1924 року, Аполінарій Дмитрів з 1924 року (обидва мали закінчену торговельну школу), Михайло Гишка з 1924 року — мав закінчену гімназію в Бережанах, Іван Самборський, Андрій і Василь Куждий та Василь Халипа — всі з 1924 року, закінчили 5 кл. народньої освіти й були в сотнях «Ворона» або «Чорного». Іван Чортоломний з 1921 року, освіта 7 кл., убитий енкаведистами в своєму селі. Про інших загиблих не згадую, бо не знаю, чи про них знає КГБ.

ANDRIY HALAIBIDA ("BIR"): MEMOIRS OF A LOCAL
UNDERGROUND LEADER OF THE VILLAGE OF
SILTSE BOZHYKIVSKE

(Resume)

The author of this account was the local leader of the underground, in the village of Siltse Bozhykivske, Pidhaitsi county, in 1942-1944, just at the time when the Ukrainian armed anti-German resistance was gaining momentum. The village is close to thick forests and was quite distant from German administrative centers; for that reason, it became an important centre of underground activity and a centre of supply for UPA units, which were quartered in the neighbouring forests. The author tells us what was happening in his village during these troubled times. The account is valuable because it describes the work of the Ukrainian underground at the lowest level of underground administration.

The author begins with a brief description of his activity up to the middle of 1942. Right from his youth he was involved actively with the OUN. In 1942, he became a local OUN leader. At this time, the OUN's activity increased significantly and the organization prepared for armed battle with the Germans. Military training was introduced for youth; underground activists arrived in the villages and they had to be provided safe places to stay and conducted from one hiding place to another. This part of the underground's work increased particularly in 1943, when the UPA made its appearance in Volyn. Volunteers were sent at that time to join the UPA, and later some were sent out to the Carpathian Mountains to join the Ukrainian People's Self-defense (UNS), the name under which, for purposes of disguise, the UPA operated in Halychyna.

The first armed unit to appear in the author's county was a battle group led by "Kok", who came from the neighbouring village of Slaviatyn. It became active in 1942 and consisted at first of a single squad, then, of a platoon; when necessary, it took on additional volunteers and grew into a company. During the summer, "Kok's" unit struck several German-run estates and took cattle and grain to provide food for the underground. A smokehouse was established by the author in his village and there all kinds of meat products were turned out, both for immediate consumption and for storage. Later, two butchers and several assistants were permanently employed in the smokehouse. The village also became the site of a hospital for wounded and sick underground members.

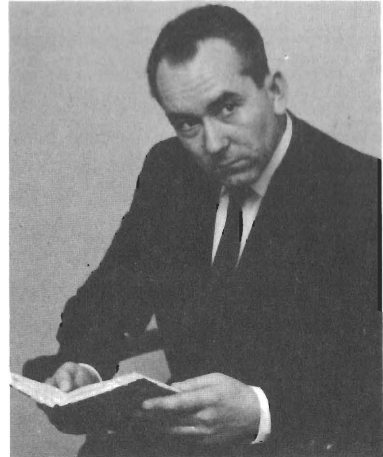
During the fall of 1943, “Kok’s” platoon became a company, and two more UPA companies were organized, commanded by “Chornyj” and “Voron.” These companies quartered in forests near the village of Siltse, so the task of supplying them with food fell to the author. At the same time, many activists, who held various posts in the underground administration, arrived to stay in the village. The author describes in detail how the supplying of the UPA units was organized and other underground work carried out. He also tells us what was happening in the area around the village at this time; for example, he describes battles of UPA units with Germans and with Soviet partisans.

In the spring of 1944, the German-Soviet front moved close to the author’s village. Shortly after that, German reserve units arrived and quartered in the village. The UPA units moved further west, behind the German lines, and the underground activists who had been staying in the village moved to other villages. In spite of the danger, the author remained in his village for some time. Then he signed up for the “Halychyna” Division and travelled to Lviv with legal documents. Just at that time the front moved to the Vistula River in Poland. The author finally ended up in the West with other refugees.

Петро Кузьма («Камінь»)

МОЯ ПРАЦЯ В ПІДПІЛЛІ В ЧАС ПОСТАННЯ УПА

Автор спомину Петро Кузьма («Камінь») — фотографія зроблена після виїзду автора на еміграцію.

Я народився 15 квітня 1923 року в с. Плєсківцях Тернопільського повіту. 1927 року помер мій батько, а два роки пізніше моя мама вийшла вдруге заміж за Михайла Човгана з сусіднього села Носовець. Ми були бідними людьми — хліба не вистачало до нових жнив. Однак ми були свідомими українцями, які жили традиціями боротьби за українську державу в 1918-1921 роках. До нас часто приходив брат вітчима, Василь Човган, що був десятником Української Галицької Армії (УГА). Тоді я з захопленням слухав оповідань про бої з поляками й москалями, про похід на Київ, про польський полон та інші цікаві історії. Оживали тоді всі, навіть моя бабуня, що годувала наших вояків, коли гнали галерців з-під Чорткова.

Польська влада знала, що Човгани були в УГА і мстилася як могла. Польська поліція кілька разів важко побила мого вітчима. Один раз вибили йому 6 зубів. Тож я виростав у злобі до польської окупації. Коли з нагоди якихсь польських роковин розліпили в селі польські плякати, я їх пошмарував лайном. Мене тоді арештували, а тому що я був малолітній, зробили «суд» самі. В солтиса-поляка поліцай бив мене пасом по плечах і примусив стати навколішки та присягнути, що я більше не буду шмарувати польських плякатів.

Перша більшовицька окупація в 1939-1941

Коли прийшли більшовики — стало ще гірше. Спочатку ніби роздали людям панську землю, але за рік наклали такі податки й усякі дармові поставки, що селяни мусили все здати державі, навіть молоко від корови чи яблука з яблуні, і лишатися голодними. Не здати «поставок», оначало поїхати з родиною на Сибір. За ці поставки люди діставали копійки, за які нічого не можна було купити, бо не було навіть соли чи мила. Спасінням від поставок було — записатися до колгоспу. Не зважаючи на погрози, мій вітчим не записався до колгоспу до самої війни.

Під більшовиками почала в селі активно діяти ОУН. На Різдво 1941 року я також склав присягу і став повноправним членом ОУН. Станичним нашого села був Іван Собчак. Скоро я переконався, що ОУН вела жваву діяльність. По селах переховувалося тоді багато підпільників, що ухилялися від арештів НКВД. Вони відбували різні наради й проводили військові та політичні вишколи. Я був тоді зв'язковим, переносив у сусідні села пошту, переводив підпільників і приміщував їх на квартири та брав участь у вишколах. Ми тоді знали, що буде війна й готувалися до виступу проти більшовиків.

Однак наш виступ закінчився трагічно. Коли почалася війна й до нас зближався фронт, районний провід ОУН дав наказ зібратися зі зброєю в Городіївському лісі. Під час відступу червоних ми мали наскочити на районний центр Великий Голубічок, щоб захопити зброю й магазин. Проте НКВД довідалося про це наше зібрання й повело на нас наступ. Ми були слабо озброєні й не мали належного вишколу, тож енкаведисти скоро зломали наш спротив. Багато тоді загинуло наших хлопців. З мого села загинуло 8 осіб.

Прихід німців

Два дні пізніше москальня почала втікати, разом з червоноармійцями, що втікали на схід усіма дорогами. Наші українці перебиралися в цивільне й лишалися по селах. Мали ми тоді багато праці, бо вояки ЧА лишали зброю й усяке військове майно, яке треба було зібрати для української армії. Разом з приходом німців прийшли також сумні вісті. Спочатку ми довідалися, що десь недалеко від нас озброєні члени ОУН

Співробітники автора у 1943 році. Зліва доправа: Йосиф Сосновський з Плесківців – кол. вояк УГА й активіст ОУН, що карався на Сибірі б. Томська й повернувся додому смертельно хворий на сухоти; активіст юнацтва «Лис» і автор спогадів Петро Кузьма («Камінь»).

вийшли назустріч першому німецькому відділові. Німці їх роззброїли й на їхніх очах знищили зброю, а їм сказали йти додому. Зараз після того прийшли вісті, що німці арештували уряд Я. Стецька у Львові. Також ми довідалися, що німці розстріляли провідника ОУН Тернопільського повіту та його заступника, як тільки він сказав, хто він. Походив він із села Довжанки, але його прізвища не знаю. Тоді прийшов наказ від проводу ОУН, щоб заховати зброю й не розконспіруватися.

Під німецькою окупацією праця ОУН спочатку дуже занепала. Здавалося, нічого не діється. Щойно десь улітку 1942 року почався новий рух. Прийшли накази відбувати військові вишколи молоді, підпільними зв'язками почали переходити люди, в станиці появилися підпільні видання. Десь у той час викликав мене підрайоновий ОУН Грицько Цвях і його заступник «Медвідь» із Зарудя. Вони доручили мені зорганізувати в Плесківцях юнацтво. Зверхником моїм став Zenko з Висипівців, якого прізвища і псевдоніму вже не пригадую. До юнацтва я зорганізував усіх енергійних хлопців і дівчат у селі. Часто ми уряджували сходини, на яких читали підпільну літературу, переробляли історію та географію України, а хлопці збиралися також на військові вишколи, що їх проводив підстаршина УГА (його прізвища не можу подати). Спочатку вишкіл йшов по стодолах. Опісля ми виходили на польові вправи до лісу, де ми мали в ярузі також гостре стріляння до манекінів. Серед молоді було тоді патріотичне

піднесення, бо з поблизької Волині постійно приходили вісті про боротьбу УПА. Через наше село проходила тоді зв'язкова лінія на Волинь, тому часто переходили люди, що оповідали про бої УПА з німцями. Тож і ми готувалися до цієї боротьби.

Мій відхід до УПА

Десь улітку 1943 року прийшов до нашої станиці наказ, щоб дати добровольців до УПА. Нас зголосилося двох — я і Мілько (Еміліян) Король, народжений 1924 року. Було ще кілька днів до відходу, тож кравець у Чернихові пошив нам уніформи й мазепинки. Станичний Іван Собчак попрошався з нами врочисто, вручаючи нам рушниці й шоломи. Відійшли ми до села Заруде, де був збірний пункт. Але там нас чекала несподіванка. Підрайоновий Грицько Цвях сказав нам, що добровольців до УПА зголосилося багато більше, як було потрібно. Частина мусить залишитися. Він нас потішив, що в нас також скоро будуть творитися відділи УПА. Ми ж мусимо розбудувати підпільну адміністрацію, бо треба помагати віділам УПА на Волині й підготуватися до творення УПА в нас.

Після того він говорив ще зі мною й М. Королем. Запропонував нам, щоб ми залишилися для праці в підпіллі. Наша праця так само важлива, як і боротьба в рядах УПА. Ми погодилися. Першим нашим завданням було провести серед селян збірку одягу й харчів для УПА й потреб підпілля. Під час цієї збірки я переконався, що звичайно бідніші господарі жертвували щедріше ніж багатші. Багачі першими здавали поставки більшовикам і німцям, де був примус, але дати добровільно для своїх — це вже інше діло. Нам були потрібні коні й кілька возів. Тож забрали ми їх уночі в німецькому «лігеншафті» під фірмою радянських партизан. При тому ми реквірували теж інше майно, яке могли забрати. Отже ми мали вже кілька підвод і кілька верхівців для зв'язку (сідла мали ми радянські, роздобуті ще в час переходу фронту). Тоді ми були зайняті будовою криївок і магазинів збіжжя та інших харчів по лісах. Рівночасно ми переводили людей по зв'язку, найбільше в напрямі Волині. (Моє село Плесківці було всього 30 км. від волинської границі).

Восени 1943 року появилися в лісистих околицях радянські парашутисти. Вони нападали на села й грабували свині та інше майно. Тоді Григорій Цвях зорганізував по селах самооборону. Вона пильнувала сіл, а як парашутисти десь появилися,

старалися їх розбити. Я також брав участь у таких двох наскоках на червоних, раз таки в нашому селі, другий раз у лісі біля с. Носовець. Ми мали вбитих і двох ранених. Один з ранених потім помер від впливу крові. Куля розбила артерію, а між нами не було санітара, який умів би загамувати кров. Поки його доставили до лікаря, було запізно. Нам не вдалося їх знищити. Вони боронилися й відійшли в невідомому нам напрямі.

До самооборони в моєму селі Плесківцях належали члени ОУН, зорганізовані мною юнаки, а також деякі молодші господарі, разом біля 30 вояків. Самооборона тримала відтоді варту, щоб уночі не наскочили німці чи червоні парашутисти. Вона, напр., розбирала на ніч міст на Сереті, щоб до села не вскочили несподівано німці. (Міст був з грубих дощок).

1943 року кілька разів збиралися добровольці до УПА. Ще влітку відійшла з терену група добровольців до Української Народньої Самооборони (УНС) в Карпатах. Восени відійшли наші добровольці до місцевих відділів УПА. Я особисто з цими відділами не зустрічався, бо вони квартирували в більших лісах десь за Поморянами. Всіх цих добровольців ми забезпечили зброєю, амуніцією й усім потрібним. Також ми пересилали відділам харчі й дещо з одєжі та взуття.

Підпільний шпиталик у Плесківцях

Я вже згадував раніше, що восени 1943 року був ранений у бою з парашутистами бойовик ОУН з Несторович і помер в наслідок впливу крові, хоч рана не була тяжка. Ми вишколювались і підготовлялись до боротьби, але ніхто не подумав про те, що будуть ранені й треба їм буде дати негайну першу допомогу. Щойно після цього випадку повітовий провід ОУН організував курси санітарок і видав наказ, щоб по селах створити санітарні пункти, своєрідні маленькі шпиталики.

З нашого села пішли на цей курс три дівчини. Від них я довідався, що проводили вишкіл два лікарі та якась медсестра. Рівночасно з тим, ми зарезервували чотири хати в селі, що мали відповідні кімнати й криївки. Радше криївки ще треба було поширити чи викопати, щоб відповідали приписові. В кожній з цих хат могло приміститися 4-6 ранених або хворих. Криївки мали бути забезпечені постіллям, деякими зарчами й матеріалом для перев'язування ран. Я, власне, вів збірку на цю ціль.

Ще наприкінці 1943 року перебували в нашому шпиталику два перші ранені. Були це бойовики ОУН з Довжанки, що забрали в якійсь молочарні масло й, коли вже від'їздили, попали на німецьку поліцію. В перестрілці були обидва ранені в ноги. Їх тримали у шпиталі в Тернополі під вартою. Боївка їх викрала зі шпиталю й привезла до нашого села. Ми їх примістили в Михайла Панасюка, що жив недалеко мене, тож я ранених часто відвідував. Опікувалися раненими наші санітарки, а також навідувалася якась медсестра з районного Українського Червоного Хреста (УЧХ) і лікар, за національністю жид. Псевдонімів їхніх не пам'ятаю. Цей лікар був властиво дентистом, але лікував також ранених та інші недуги, бо лікарів бракувало. Мав він яких 40-42 роки, чорне волосся, був високий (на яких 170 см.) і володів добре українською мовою. Говорили, що його викрали з родиною з гетта, але звідки він і де перебувала його родина, мені невідомо. В той час прибуло до шпитальки ще двох ранених у перестрілці з німцями, здається пограничниками, таки близько нашого села. При кінці зими було в шпитальці вже більше ранених і хворих.

Зима 1944 року

На початку зими зближався фронт і почало шляхами вештатися більше німецького війська. Часто проходили малі групи чи й поодинокі вояки. Тож у лісистих околицях тоді стало спортом їх роззброювати, щоб роздобути зброю й одяг. Власне наша самооборона біля Мшанця уряджувала часті засідки на шосе Тернопіль-Заложці. Подібна група діяла також далі на північ в Залозецькому районі, в околиці Бліх і Залозецьких Гаїв. Восени парашутисти підмінували й пошкодили німецьку станцію сигналізації для літаків біля Мшанця. Після того німці почали цю станцію направляти. Тож наші почали їх роззброювати й забирати потрібне майно під фірмою червоних партизанів. В околицях Бліх наші роззброювали пограничників, що їздили зі станиць на волинській границі до своєї команди в Заложцях. Оповідали, що з одним німцем мали такий клопіт. Коли його роззброїли й забрали коня, він сказав, що йому війна обридла й він хоче залишитися в якомусь селі. Спочатку ніхто його не хотів взяти, щоб пізніше не було зради. Врешті його приміщено на якомусь хуторі.

Був і я на одній такій засідці взимку 1944 року. Був я тоді в селі Бліх і вирішив вийти разом з іншими в ліс на засідку. Сніг був неглибокий і було доволі тепло. Чекали ми кілька годин, але на дорозі ніхто не показувався. Ми вже хотіли відходити до села, як несподівано з'явилася на дорозі підвода — одна, друга, третя — а за нею ще більше. В нашому напрямі посувався якийсь більший відділ, а нас було тільки 25. Відступати було вже пізно, бо на білому снігу нас помітили б. Тож ми прилягли до землі, і з готовою до стрілу зброєю чекали. Коли б нас помітили, то краще вдарити з усієї зброї першими й тоді відступати, коли буде замішання у ворожих рядах. На щастя, це були мадяри. Вони видко обсервували ліс з далековидів і нас помітили. Ще далеко перед нашою засідкою вони на команду зіскочили з возів у придорожні рови і з готовою до стрілу зброєю ішли ровом далі. Передні помахували завішеною на багнеті білою плахтою. Ми вже пізнали, що це мадяри й не хочуть воювати. Хтось з наших мав білу хустину, тож зачепив її на багнет, став на весь ріст на відкритому місці й махав нею до маршуючих мадярів. Мадярів було понад сотня. Вони все ж таки нам не довіряли, бо маршували ровом далі. Щойно як вони відійшли доброго пів кілометра й скрутили на шосе, посідали на підводи й поїхали. Ми були вдоволені, що так закінчилася ця засідка. Якщоб дійшло до бою, напевно ми мали б поважні жертви.

Наприкінці лютого до нас наближався фронт. По деяких селах заквартирували німецькі частини, що мабуть думали стримувати тут більшовиків. Між ними були теж «власівці». Подекуди німці виловлювали молодих чоловіків і висилали до Німеччини на працю чи до дивізії «Галичина», але в нас вони нікого не чіпали й ми діяли серед німецького війська. Тоді ми роздобули троха зброї й багато амуніції та військового одягу. Передусім «власівці» крали що могли й міняли за самогонку й сало.

Прихід більшовиків

Десь під кінець лютого чи в перших днях березня 1944 року вдерлися в наші околиці більшовики. Вони, як і партизани, трималися лісистих околиць і лявірували між німцями. Німці мали з одним з таких загонів бій в с. Чернихові й сусідньому селі Іванківцях, що його спалили летунськими бомбами. Однак німці не розбили цих «партизан». Який тиждень пізніше

підкотився до нас справжній фронт — прибули регулярні частини ЧА з танками, артилерією й обозами. Спочатку вони стрималися на лінії р. Серет, а в квітні пішли трохи далі на захід, де німці zorganizували завзятий спротив. Фронт устатбувався від нас усього на яких 10 км і простояв на цій лінії до літа 1944 року.

Ми опинилися у радянській прифронтівій смузі. По всіх селах було повно війська. Всюди вешталися радянські урядовці та енкаведисти, які стягали контингенти, мобілізували до армії й шукали членів ОУН. На людей вони не зважали, а забирали не лише останню корову чи свиню, але й останню картоплину. Ми мусили ховатися по криївках. Ховалося також багато молодих чоловіків, які не хотіли йти до армії.

У квітні 1944 року я попав у руки НКВД. Не зважаючи на побої, я не признався, що був членом ОУН і працював у підпіллі. Тих, що були в УПА чи підпіллі й воювали проти червоних, судили на кару смерти, яку багатьом замінювали на 25 років концтаборів. НКВД не мало точних доказів на мене й мене вислали без суду до концлагеру б. Саратова. Оповідали, що було там біля 40,000 в'язнів. Більшість між ними становили українці з Волині й Тернопільської області, що була під більшовиками. В Саратові йшли дальші переслухання. Мене вислали до штрафного батальйону й по короткому вишколі на фронт у Надбалтиці. З цього батальйону я у Польщі втік і згодом дістався на Захід.

Збройна боротьба з більшовиками

Про дальшу збройну боротьбу в моєму селі й околиці я довідався вже тоді, коли був на волі — спочатку в Польщі, а згодом — на Заході, з листів і від людей, що приїздили звідти чи їздили на відвідини.

НКВД гуляло по наших селах, доки стояли фронтівій війська. Коли фронт рушив на Вислу, підпільники повиходили з укриття, потворили самооборонні куцеві відділи (СКВ) і почали бити енкаведистів. Прийшли на поміч теж відділи УПА. Вони уряджували на більшовиків наскоки й засідки, так що червоні боялися показувати носа з району. Взимку 1944-45 відділ УПА зайняв наш райцентр Великий Глубічок. Там наші порозбивали всі радянські установи й так розполохали більшовиків, що вони збиралися цілий тиждень.

Після закінчення війни прийшли в наші сторони великі сили військ НКВД і почали облави на села й ліси. Тоді почалася тяжка боротьба на життя і смерть. Мій зверхник Грицько Цвях загинув ще 1944 року. (Його життєпис є в 11 томі «Літопису УПА»). Проте інші далі вели боротьбу.

Коли червоні закріпилися, то жорстоко розправилися з вояками УПА, членами підпілля й селянами, що їм помагали. Мого вітчима заслали на Сибір за те, що направляв підпільникам чоботи. Там він помер у концтаборі біля Новосибірська. Мою маму й бабуню домучили в селі енкаведисти та їхні прислужники. Попав у концтабір і наш станичний Іван Собчак. За Хрущовської «відлиги» він вернувся калікою, а до того сліпим і глухим. Доживав він віку в Іванівці, бо КГБ не дозволило йому жити в рідному селі. Подібна доля трапилася багатьом іншим.

Збройне підпілля діяло в наших околицях — точніше в лісах б. Городищі, Обаринці, Вертилька, Бліх і Тростянець — ще до 1956 року. Щойно тоді ці підпільники зголосилися на амністію. Спочатку їх не чіпали, а пізніше вони десь пропали. Не вийшов на амністію тільки один, що ходив неголеним і нестриженим в околиці Бліх. Він далі приходив до сіл по харчі, нафту, книжки й газети. Пізніше його не стало. Не відомо, що з ним сталося. Чи вбили його скрито кагебешники, чи перейшов він в інші околиці, чи може помер у кривці — не відомо.

PETRO KUZMA ("Kamin"): MY WORK IN THE
UNDERGROUND AT THE TIME OF THE
FORMATION OF THE UPA

(Resume)

The author came from a poor family in the village of Pleskiivtsi, Ternopil county. Even as a youth, he belonged to the OUN; during the German occupation, he entered the Ukrainian armed resistance. After the return of the Soviets to the area, he was arrested by the NKVD and sent to a concentration camp in Saratov, on the River Volga. After his trial, he was entered into the "punitive" battalion of the Red Army and sent to the Baltic front. He escaped from the army into Poland, then eventually to Denmark, where he still lives today. In this personal account, he describes his activities in the underground, particularly during the years 1943-1944, when he was an active member of the anti-German armed resistance.

The account begins with a brief description of the first Soviet occupation of 1939-1941. At the beginning, the Soviets distributed the lands of large landowners to poor villagers, but a year later they began to impose heavy taxes in the form of product quotas on the villagers and to force them into collective farms. At the same time, they started to arrest nationally-conscious villagers and deport whole families to Siberia. Adding to the general misery was the lack of such essential goods as salt, kerosene, soap and clothing. At this time, the author joined the OUN, which was then very active. Many OUN activists had managed to avoid arrest by the NKVD and went underground. The local villagers did not want to join collective farms and they supported the OUN actions, which led to even greater repression by the NKVD. This tense situation was interrupted by the breakout of war between the Soviets and the Germans and the arrival of the Germans in the summer of 1941.

The local population and the OUN activists pinned high hopes on the German-Soviet war, believing that it would not only free them from the Soviets, but also create conditions for the revival of an independent Ukrainian state. However, the Germans turned out to be just another occupying power, not much different from the USSR. The OUN made use of the period of the war for collecting weapons and other military equipment left behind by the retreating Soviet army. During the first phase of German occupation, the activity of the OUN declined, increasing again only after the middle of 1942, because of the Germans' plunder of the villages and in-

creasing police terror. In 1943, after the formation of the UPA in Volyn, the OUN began to prepare for similar armed activity in Halychyna (Galicia).

The author provides a lot of information about his village and the surrounding area and his activities during these years. During the first Soviet occupation, he served as an OUN courier, carrying mail to neighbouring villages and acting as a guide for members of the underground. During the retreat of the Red Army, local OUN activists made plans to attack the district centre of Velykyi Hlybichok. However, the NKVD learned of their plans and routed the activists in the Hodosiyivskyi forest. Nevertheless, village OUN battle groups continued to disarm small groups of Red Army soldiers. The Germans arrived and, immediately after arresting the members of Ia. Stetsko's newly-created government in Lviv, turned against the OUN. During this period, the author was occupied with the storage of captured Soviet weapons, trying to keep them from rusting or falling into German hands. In 1942, he became a youth organizer in his village, directing military and political training. During the summer of 1943, he volunteered for the UPA in Volyn. However, there were too many volunteers and the sub-district OUN leader, Hrytsko Tsviakh, asked him to continue his work in the underground. At that time, the OUN had built up its underground administration and was preparing for armed battle. The author was charged with such duties as collecting supplies from the local populace, building underground warehouses and hiding places, directing liaison between underground members and others.

According to the author, the fall of 1943 saw the beginning of large-scale anti-German action in the northern part of Ternopil oblast. The direct impetus to this action was the arrival in wooded areas of the region of Soviet paratroopers and remaining members of Kovpak's detachment, who were returning from the Carpathian Mountains. The Soviets launched some attacks on German strongholds, but, in most cases, concentrated on robbing villagers, capturing OUN couriers, and, in general, hunting for OUN activists in the villages. In response, the OUN organized self-defense units in the villages to battle the Soviet paratroopers. After a time, the Soviets left and the OUN's battle groups turned against the Germans. Masking themselves as Soviet paratroopers, they carried out such actions as attacking German-controlled estates and other institutions and disarming German soldiers along roads. The author himself took part in several such operations; he describes these as well as some others that he was told about by participants. The aim

of these operations was to shake the German administration and to secure weapons, military equipment and food.

During the fall of 1943, the first local UPA units were created. The author did not know very much about them, for the insurgents were encamped in larger forests, about 30 kilometers to the west of his area of activity. However, he provides a detailed description of the underground hospital that was organized in his village. The nurses were village girls who had undergone a short period of training. There was no doctor; only a dentist came by for visits. He was a Jew who was living in hiding with his family in a neighbouring village.

During the winter of 1943-44, German troops quartered in the author's district. They were preparing a line of defense along the Seret River. Among the Germans were many soldiers from Vlasov's army, from whom the underground was able to secure a lot of weapons and ammunition in exchange for home brew and pork fat. In mid-March, 1944, the village in which the author was staying was taken by the Soviets. They quartered there for quite some time, for it was only ten kilometers from the front. The author hid out in an underground bunker; nevertheless, in April, he was captured by the NKVD.

In addition to describing his own experiences, the author also provides information he has gathered about the UPA and armed underground activities that took place in his district in later years. Some members of the underground remained active there until 1956, when they came forward for the Soviet amnesty. Later, however, all these people "disappeared"; in other words, the KGB secretly did away with them.

Фотографія з інспекції шефа штабу Третьої ВО «Лисоня» Володимира Якубовського («Бондаренка», «Стрийського») в лісовому таборі сотні УПА «Холодноярці» в Денисівському лісі Бережанського повіту ранньою весною 1944 року. Зліва доправа: «Крук» — к-р сотні «Холодноярці», В. Якубовський — шеф штабу ВО, Михайло Хома («Обух», «Довбуш») — окр. Бережанської округи, «Гонта» (Федик?) — військовий референт Бережанської округи, «Рух» (Микола Бартків) — референт пропаганди Бережанської округи.

Невідома сотня УПА з Третьої ВО «Лисоня» готова до звіту (після команди: «Почесьть крісом дай!»). Зима 1943-1944. Це, мабуть, ця сама сотня, що на дальших фотографіях, бо на чолі сотні стоїть старшина в білому кожущку, мабуть сотенний, якого бачимо на чергових фотографіях.

Додаткова фотографія з інспекції в таборі сотні «Холодноярці». Зліва доправа: Володимир Якубовський («Бондаренко», «Стрийський») — шеф штабу Третьої ВО «Лисоня», «Рух» — референт пропаганди Березанської округи, Михайло Хома («Обух», «Довбуш») — окр. Березанської округи, «Крук» — к-р сотні «Холодноярці», «Гонта» — військовий референт Березанської округи.

Шеф штабу Третьої ВО «Лисоні» Володимир Якубовський («Бондаренко»), четвертий зліва — у смужковій шапці, з групою старшин, мабуть, тієї самої сотні, що на інших фотографіях (на фотографії бачимо, мабуть, того самого пса, що на наступній світліні).

Командир відділу УПА, мабуть сотенний (у білому кожушку) звітує шефові штабу Третьої ВО «Лисоні» перед виструнченою в трилаві сотнею. Початок весни 1944 року — в гущавині, між деревами, ще біліє сніг.

Володимир Якубовський («Бондаренко»), шеф штабу Третьої ВО «Лисоня» (другий зліва) з сотенним у білому кожушку й ще з двома вояками УПА, мабуть, старшинами цієї сотні.

SECRET

ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ ДЕРЖАВУ

ВОЛЯ ЛЕГЕНІ
ВІСНОВИКИ

СМЕРТЬ ТИРАНІЇ
ВІСНОВИКИ

ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ

ЗА САМОСТІЙНІ ДЕРЖАВИ БОЇХ НАРОДІВ

РОЗВООЛЕНІ НАРОДИ ЄДНАЙТЕСЯ В БОРОТЬБІ ПРОТИ ІМПЕРІЯЛІЗМІВ

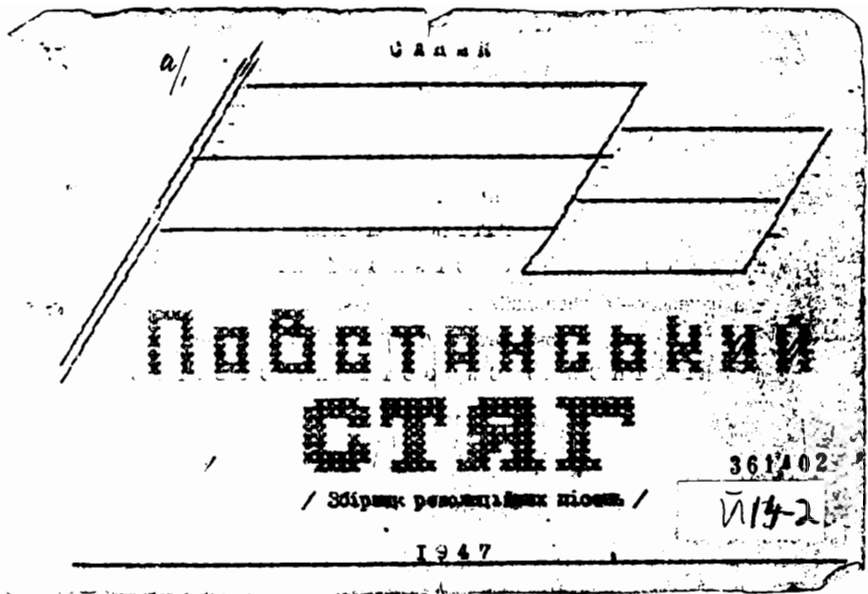
Короткі описи
боїв
УПА "Лисоня" 371742

13

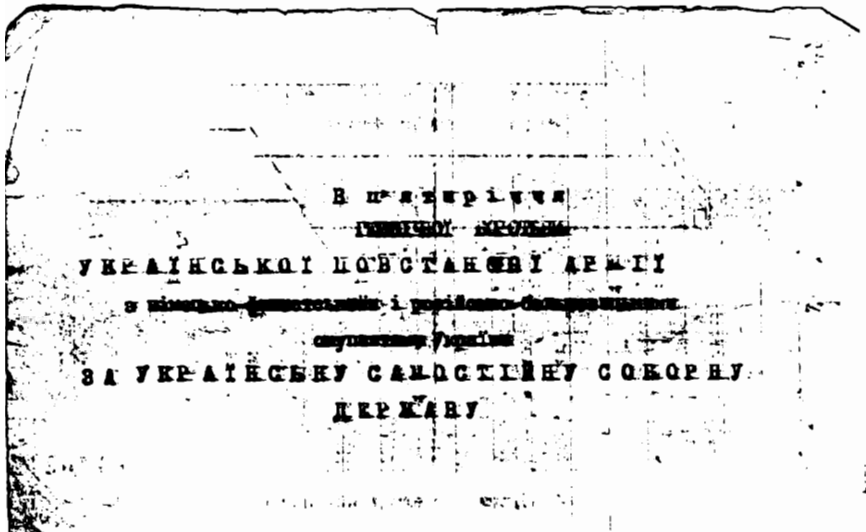
1946

Львів

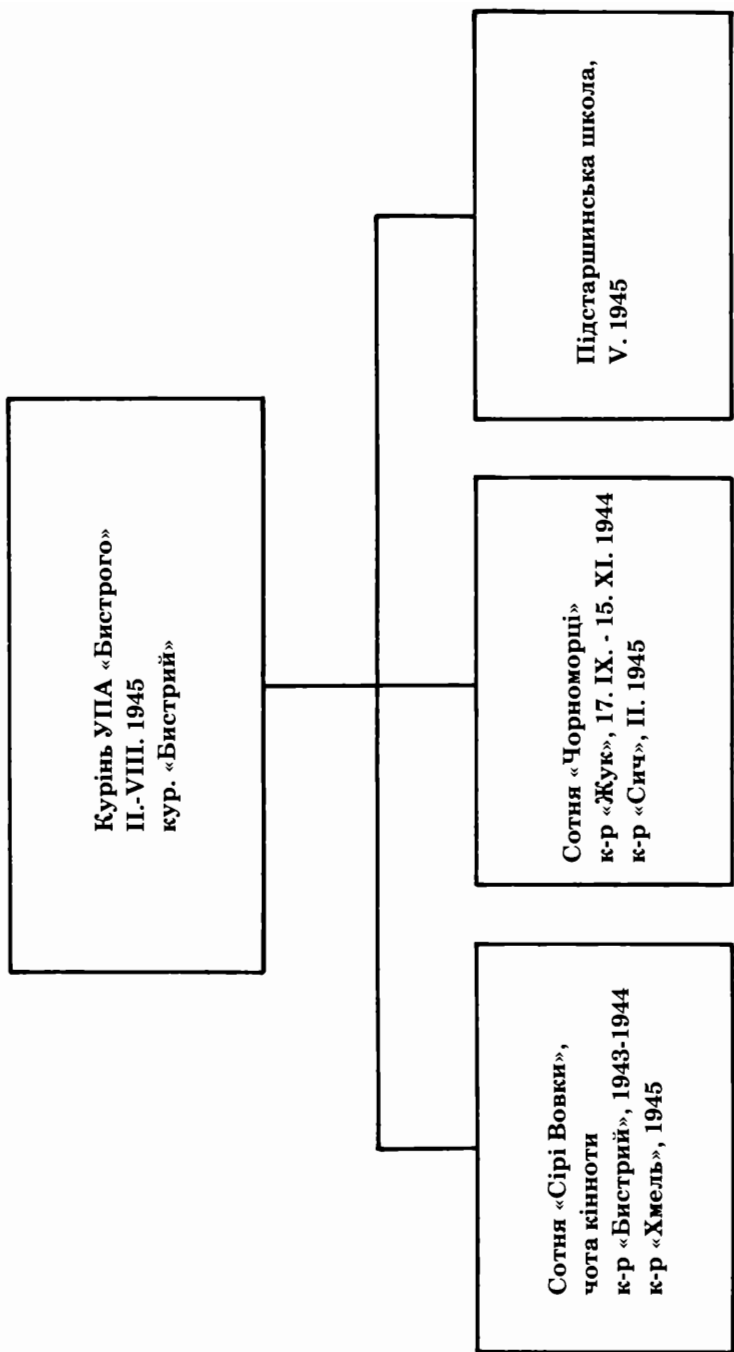
Титульна сторінка передрукованого в цьому томі «Літопису УПА» підпільного видання Короткі описи боїв УПА — „Лисоня”. Книжку видав штаб 3 воєнної округи «Лисоні» в грудні 1945. В 1946 році книжка була перевидана мімеографічним способом на Закерзонні на 26 стор. густого друку, розміром 30x20 см.

Обкладинка й титульна сторінка підпільного збірника революційних пісень «Повстанський стяг», виданого «Саником» 1947 року мімеографічним друком. Співаник був виданий для відзначення 5-річчя УПА, мав ноти, 63 стор., розмір 14x20 см.

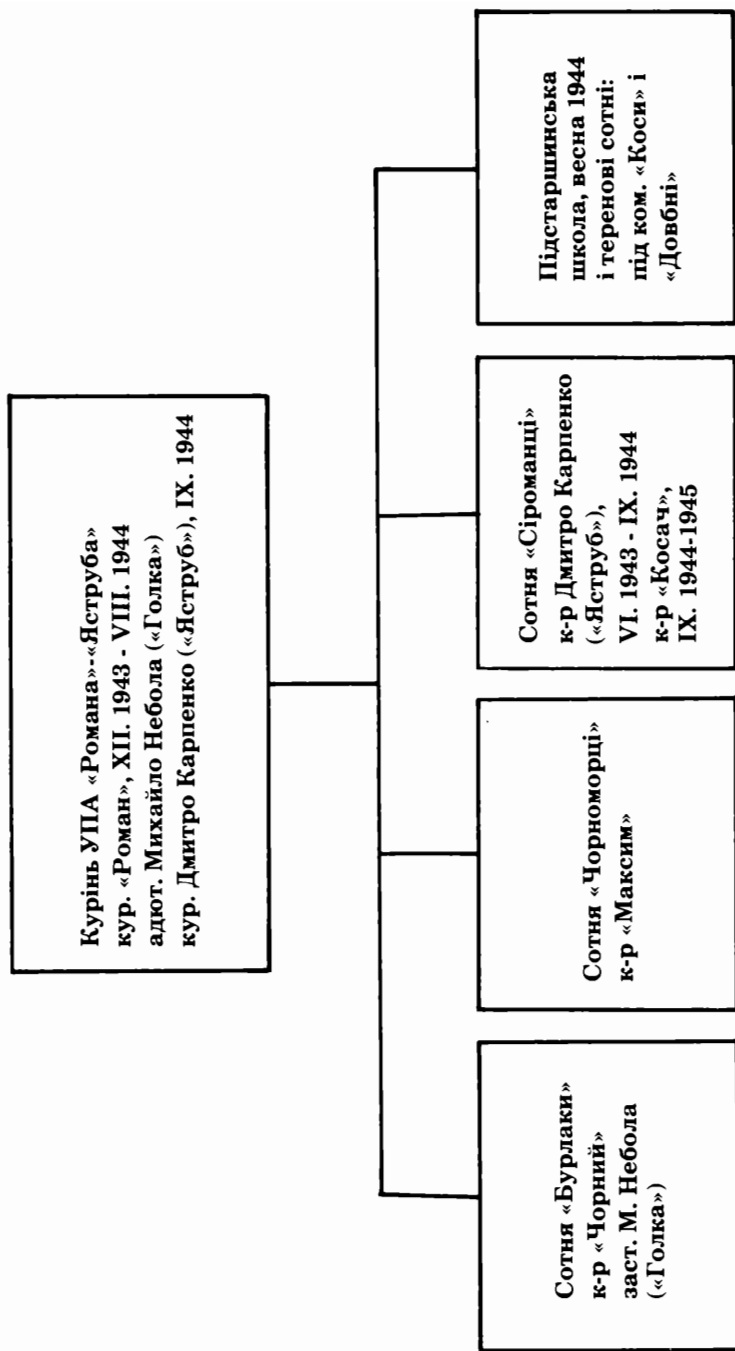

Наступна сторінка співаника з присвятою видавців з нагоди 5-ї Української Повстанської Армії.

Організаційна структура куреня УПА під команду «Бистрого» з чортківського тактичного відтинка УПА, який діяв 1945 року на своїй території і відбував рейди у сусідні області: Кам'янець-Подільську, Станиславівську і Чернівецьку. (Дані: «Короткі описи боїв УПА», «Лисоня»).

Організаційна структура куреня УПА під командою «Романа», а від вересня 1944 — сот. Дмитра Карпенка («Яструба»), коли увійшла до куреня сотня «Сіроманців». Теренові сотні входили до куреня тимчасово.

Курінь УПА з Кам'янець-Подільщини
кур. «Бистрий», X.-IX. 1944
кур. «Костенко», I. 1945
к-р Кость Гіммельрайх
(«Шелест», «Кий»), I.-VIII. 1945

Сотня «Вознесенка»,
- 15. X. 1944

Сотня «Могили»

Сотня «Смерті»

Організаційна структура куреня УПА з Кам'янець-Подільщини. В «Коротких описах боїв УПА-„Лисоня”» не названі криптоніми сотень і точно не визначено організації куреня. Дані взято теж зі споминів Костя Гіммельрайха, к-ра відділу особливого призначення УПА-Схід (15 том Літопису УПА).

ДОДАТКОВІ СПИСКИ ПОЛЕГЛИХ ВОЯКІВ¹

Баранівка, с. Бережанського повіту. З Баранівки загинули в рядах УПА *Петро Гузар, Альбін Зазуля і Василь Кулеба*. Петро Гузар народився 1923 року, закінчив 7 клас, помагав батькам господарювати й був членом ОУН. До УПА відійшов 1943 року. Альбін Зазуля народився 1921 року, мав 7 клас освіти, також працював на господарстві й відійшов до УПА 1943 року. Василь Кулеба, нар. 1923, відійшов до УПА 1944. Всі три загинули в УПА, але немає даних, коли і де.

Брати *Турчини, Іван і Павло*, нар. 1923 і 1924, були в юнацтві ОУН і перед приходом ЧА 1944 пішли в підпілля. Обидва вони загинули ще 1944 в бою з енкаведистами в час облав на місцеві ліси. В цей самий спосіб загинули також *Богдан Михайлюк*, нар. 1921, і *Леонід Зазуля*, нар. 1923, студент університету. Богдан Михайлюк перебував з іншими підпільниками в лісі між Баранівкою і Гиновичами. Загинув у підпіллі також пор. УГА *Іван Михайлюк*, що народився в Козівці,

але одружився з Галею Гриник з Баранівки й тут господарив. Він оснував у селі кооперативу, «Просвіту», був членом УВО та ОУН, і довгі роки був війтом. 1946 року загинув у лісах між Баранівкою і Гиновичами ще один старший підпільник, *Іван Кутний*, народжений 1913. Ще з трьома повстанцями із Гинович та двома невідомими він звів довгий бій з енкаведистами, доки всі не загинули в нерівному бою.

У час радянського «визволення» в 1939-1941 були арештовані й тайно помордовані *Ярослав Стефанів і Петро Завойовський*. Ярослав Стефанів народився 1918 року, мав середню освіту й був активним у громадському житті та в акціях ОУН. Петро Завойовський, з 1916, був також активним громадянином і діячем ОУН. 1944 року, вже перед відступом, німці арештували й пізніше розстріляли *Івана Гриника*, нар. 1923 року. Він закінчив 7 клас, займався господарством і був активний в юнацтві ОУН.

За даними односельчан
подав С. Голяш

* * *

1. Поміщуємо тут зібрані на еміграції біографії, або тільки дані про вправших на території Третьої подільської воєнної округи УПА «Лисони». Із зібраних біографій друкуємо лише ті, що доповнюють біографії опубліковані в 11 томі «Літопису УПА», **Тернопільщина: список упавших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13. 3. 1944 р. до 31. 12. 1948 р.**, Торонто, Літопис УПА, 1985, і ті, що мали точніші інформації про осіб чи про цілі села. Інші ще треба доповнити. Плянємо їх опублікувати в майбутньому, доповнивши дані. Інформації походять звичайно від односельчан, які зі всіх доступних джерел збирають дані про своє село. У присланих біографіях просимо старатися подати такі дані: (1) ім'я і прізвище, псевдонім; (2) місце й дата народження; (3) освіта, фаховий і військовий вишкіл; (4) заняття й місце проживання; (5) суспільна праця; (6) політична діяльність; (7) служба в УПА чи збройному підпіллі — вишколи, функції, подвиги, відзначення тощо (з датами); (8) останній бій і місце поховання.

Дмитро Беш, вояк УПА. Народився в селянській родині в с. Млинівці Зборівського повіту 1917 року. Закінчив народну освіту, одружився й господарював. Десь на початку 1944 вступив до УПА. Загинув у бою з німцями ще 1944 року. Похований на цвинтарі в Озерянах Зборівського повіту. 1945 року більшовики вивезли його дружину й дітей на Сибір.

Дані: О.П.

* * *

Бишки, село Бережанського повіту. Бишки були важливим осередком підпільної праці. Квартирували там не раз ген. Р. Шухевич, «Улас», «Галина» й інші; була в селі теж підпільна друкарня. Село видало цілий ряд підпільних діячів і вояків УПА, які пізніше загинули на полі слави. До визначніших між ними належали: *Григорій Голяш («Бей», «Шолом», «Бульба»), Василь Івашків («Топір»), чот. УПА Ілля Лупиніс, сотенний Володимир Галушка, Петро Галушка, стан. Григорій Гайдук.* До УПА з Бишок вступили й опісля загинули такі юнаки: *Іван Антоляк-Данилків, Василь Безкоровайний («Гор»), брати Глухи, Семко Голяш, Іван Кость, Микола Левицький, Гриць Лихолат, Федь Федечко.* У збройному підпіллі загинули: *Василь Борецький, Теодор Гіряк-Пилипів («Полин»), Василь Голяш, Ілько Урбанський.*

Григорій Голяш, нар. 19 серпня 1910 року, закінчив сільську школу, неповну гімназію та кравецькі курси. Від 1929 року був діячем і організатором ОУН в Бережанському повіті, а згодом — в

окрузі. По 1931 році пройшов підстаршинський вишкіл у польському війську і після того був окружним військовим референтом ОУН. За радянської окупації 1939-1941 втік від арешту НКВД і працював у підпіллі, його батька, сестру і брата арештували. Тоді 3 рази ходив закордон з поштою від Івана Климова («Легенди»). За німецької окупації спочатку жив у Львові, де обслуговував центральні зв'язки ОУН. 1942 року вернувся в Бережанщину, де знову працював у військовій референтурі ОУН. 1943 року вступив до дивізії «Галичина». Після битви під Бродами вернувся з рідні сторони, де очолив сотню УПА й був з нею у бою куреня УПА з військами НКВД біля с. Вулька. З 1946 року майже постійно жив у Львові, будучи в контакті з українським підпіллям. Весною 1951 року НКВД його викрило й арештувало. Рятуючись від тортур, він вискочив через вікно з 4 поверху й загинув. Похований у високій могилі в лісі Питель над с. Бишки, у якій спочиває також його швагер Семен Гайдук.

Івашків Василь («Топір»), нар. 1920 року, постійно працював з молоддю. Він закінчив лише 6 клас народної школи, але самотужки здобував дальшу освіту. Ще юнаком керував драматичним гуртком читальні «Просвіти» й займав керівні пости в юнацтві ОУН. 1945 року став членом проводу юнацтва Подільського краю. Загинув 1948 року таки у Бережанському повіті.

Володимир Галушка, син Іллі, нар. 1922 року, з незакінченою гімназією, член ОУН, відійшов до УПА десь у половині 1943 року. Були вістки, що закінчив

Провідні діячі ОУН у Бережанщині в 1930-их роках, які пізніше загинули в рядах УПА чи збройного підпілля. Сидять зліва доправа: Теодор Федечко («Ярема») і Лев Зацний («Троян»); стоять: Петро Федорів («Пер») і Григорій Голяш («Бей», «Бульба», «Шолом»).

(Фото: «Бережанська земля», стор. 804)

старшинську школу й був сотенним. Дальша його доля невідома.

Ілля Лупиніс («Сокіл»), нар. 1922 року, член юнацтва ОУН, відійшов до УПА на Волині 1943 року. 1944 року пройшов старшинську школу УПА «Олені» в Карпатах і командував чотою УПА в околицях Турки. 1946 року вернувся в рідні сторони, де боровся далі в збройному підпіллі. Загинув у червні 1950 року в бою з більшовицькою засідкою у с. Бишки.

Григорій Гайдук був станичним ОУН в с. Бишки. Він народився 1912 року, мав народню освіту, господарку й за нормальних часів був активний у «Просвіті» та інших організаціях. 1946 року його зловили енкаведисти в с. Конохи й замучили на цвинтарі. Його родину — дружину, двоє дітей і батька Івана вивезли на Сибір. Всі вони померли на засланні.

Петро Галушка, політичний в'язень польських тюрем, був за німців командиром спец-боївки СБ, що діяла в цілій Галичині. Згинув він у ближче невідомих обставинах від німецької кулі.

Брати Глухи загинули разом з іншими 6 вояками УПА на хуторі Заберезки між Бишками й Коноховим у серпні 1946, де їхній рій УПА був оточений військами НКВД. Лише кількох вояків УПА пробилосся з оточення. Ворог мав великі втрати вбитими й раненими. Також в оточенні загинули в криївці в лісі влітку 1951 року вояки УПА Іван Антоняк-Данилків, Іван Кость, Микола Левицький і Федь Федечко, на чолі з невідомим

Василь Макар («Турин») з Гаїв Заруданських (стоїть посередині), районний військовик Залозцівського району, загинув 15 березня 1944 року. Біографія В. Макара надрукована в 11 томі «Літопису УПА», стор. 93-94.

(Фото: Іван Макар)

з імени сотенним. В той час вони працювали в збройному підпіллі, бо відділи УПА були вже розформовані. Іван Кость, нар. 1908, був в УПА ройовим, а Микола Левицький, нар. 1922, також підстаршиною УПА, що відзначився різними боями з ворогом у Бережанському повіті. Василь Безкоровайний («Гор»), нар. 1922, і Гриць Лихолат, нар. 1908 року, вернулися з УПА до села й працювали далі в збройному підпіллі. Г. Лихолат був зв'язковим і загинув у Бишках 1949 року. В. Безкоровайний загинув 1947 року. Семко Голяш, нар. 1916 року, жив у Сіножатах б. Вибудова, був діячем ОУН і 1939 року пішов на еміграцію і там вступив до легіону «Соловей». Вернувшись додому, займався спеціальним зв'язком УПА між Волинню й Галичиною. Згинув у бою з НКВД 1945 року.

Підпільник Василь Борецький, нар. 1921 року, загинув у бою з енкаведистами десь у Підгаєччині в серпні 1946 року. Член проводу СКВ Теодор Гірняк-Пилипів («Полин») загинув у криївці в с. Вільхівець 1947 року. Разом з ним загинуло сім повстанців (один з них мав псевдонім «Грім»). Працівник сільської станиці ОУН Ілько Урбанський, нар. 1904 року, загинув у бою з засідкою НКВД осінню 1946 року. Власною смертю помер вояк СКВ Василь Голяш, нар. 1922, на туберкульозу 1946 року. Туберкульозу він набрався у радянській тюрмі в Бердичеві, де він був засуджений на кару смерті. Проте він чудом вирвався з тюрми 1941 року. Хворобу він залікував, але в підпіллі вона відновилася знову.

Згадаємо ще про визначних діячів ОУН з с. Бишок, які загинули від московської кулі 1939-1941 рр. Повітовий ОУН Семен Гайдук («Виговський», «Бурий») найшов на засідку НКВД в лісі Питель, втік, був важко поранений і помер від упливу крові 1940 року. Окружний Бережанської округи Богдан Івашків («Топір»), студент теології, був арештований у Львові в листопаді 1939, засуджений на кару смерті й, правдоподібно, розстріляний 1941 року. Член крайового Проводу ОУН Теодор Федечко («Ярема»), нар. 1911, студент права, був арештований агентами НКВД у Львові й розстріляний 1941 року.

1940-41 р. були арештовані й пропали без вісти: директор школи Методій Беднарський, Методій Гірняк, Тимко Гірняк, Теодозія

Голяш-Гайдук, Володимир Зимний, Василь Левицький, Степан Левицький, Федько Левицький, Іван Марків, Іван Намісник, Петро Олесків, Стефанія Олесків, Михайло Саранчук, Михайло Сисак, Михайло Тулиглович і Степан Федечко.

З рук німецьких окупантів загинули в с. Бишки 1941 року: Володимир Урбанський і Павло Федечко.

Дані зібрав від односельчан:
С. Голяш

* * *

Оля Бродяк з села Глещави Тербовельського повіту замучена гестапом за співпрацю з підпіллям у таборі Освенцім.

(Фото: «Тербовельщина», стор. 578)

Оля Бродяк — член ОУН. Народилася в селі Глещава Тербовельського повіту. За німецької окупації вона працювала телефоністкою і підслухала, що німецька поліція готувала наскок

на село Іванівку, щоб забрати молодих чоловіків на працю до Німеччини. Оля повідомила телефоном Іванівку, щоб чоловіки скрилися. Цей її телефон підслухала одна зрадниця і повідомила гестапо. Гестапо арештувало Олю й жорстоко її мучило в Тернополі, щоб подала прізвища діячів підпілля. Вона нічого не зрадила. Тоді її вивезли до концтабору в Авшвіцу (Освенцімі), де її домучили.

Дані: Сестра...

* * *

Бронгалівка, с. Підгаєцького повіту. У 1946 році загинув у криївці між селами Золотники і Сокільники станичний Бронгалівки *Франко Лемішка*. Він народився 1918 року, закінчив 5 кл. народньої школи й господарив. Був активним у «Просвіті» й ОУН. За більшовицької окупації 1939-1941 утік від арешту НКВД й перебував у підпіллі. За німецької окупації він був в українській допоміжній поліції. 1944 року він дезертирував з поліції, пішов у підпілля й став станичним села.

У липні 1944 НКВД арештувало юнака з Бронгалівки, *Василя Бурбелу* і пізніше його замучили у тернопільській тюрмі.

Ще наприкінці 1939 року НКВД арештувало ніччю кільканадцять активних українців. Багато з них пропало, але їхніх прізвищ не устійнено. 1941 року загинули *Микола Лемішка й Андрій Фіголь*. Микола Лемішка з 1911 року був членом ОУН, ухилився від арешту НКВД й скривався в підпіллі. Його вбили енкаведисти під лісом уже 7 липня 1941, перед самим відступом

ЧА. Андрій Фіголь, нар. 1905, селянин, був арештований у серпні 1940, сидів у Тернополі й там пропав.

За даними односельчан:
С. Голяш

* * *

Бурканів, село Підгаєцького повіту. В рядах УПА загинули: *Омельян Худа і Володимир Хоростіль*. Омельян Худа народився 1916 року, працював на господарстві та грав у мандоліновій оркестрі при читальні «Просвіти». Брав участь у польсько-німецькій війні, попав у полон і працював у Німеччині до 1943 року. Тоді вступив до УПА, закінчив підстаршинську школу й воював у своїх сторонах, на Поділлі. Загинув у бою з НКВД у бурканівському лісі Липи 1945 року. Володимир Хоростіль, нар. 1916, теж активний у культурному житті села, прожив вік у рідному селі. 1944 вступив до відділу УПА, що діяв у цих околицях, де і коли загинув — невідомо.

Від вибуху міни загинув *Антошко Кушнірина («Воробко»)*, районний Золотниківського району. Народився 1908 року, селянин, член ОУН від її основи. Ще за Польщі пішов у підпілля. 1938 року відійшов з іншими юнаками в Карпатську Україну, щоб боротися в рядах січовиків. Прийшлося йому знову ховатися перед арештом НКВД 1939-41 і після нового приходу більшовиків 1944 року.

1940-42 р. були арештовані й пропали в радянських тюрмах такі селяни з с. Бурканів: *Павло Бабій* — справник кооперативи, активний

у читальні «Просвіта», *Микола Гамілка* — диригент хору «Просвіти», *Володимир Гускалюк* — господар і крамар у кооперативі, *Володимир Гускалюк* — господар, кол. політв'язень польських тюрем, *Василь Дохват* — господар, *Йосиф Дохват* — господар і власник крамнички, брати *Петро й Володимир Дохвати* — господарі, *Василь Дивосир* — господар, *Володимир Коваль* — господар, *Павло Коваль*, 7 клас народної школи — юнак, *Петро Коваль* — господар, *Євген Куцій* — господар, *Володимир Кушнірина* — господар, *Павло Кушнірина*, наймолодший брат «Воробка», 8 клас — юнак, *Петро Кушнірина* — господар, *Василь Пекельний* — господар, *Омелян Пекельний* — господар, *Дем'ян Сивульський* — господар, *Антін Фарійон* — господар і *Іван Шевчик* — господар.

Дані: «Дам'ян»

* * *

Вага, с. Підгаєцького повіту.
Після приходу більшовиків 1944 року загинули такі селяни: *Ілько Гусар*, *Володимир Жовкевич*, *Михайло Смолій* і *Богдан Юрків*. Ілько Гусар, нар. 1925, вже під час першої більшовицької окупації втік з-під арешту НКВД, яке забрало три його сестри — *Магдалину*, *Климентину* і *Зоню*. Магдалину й Климентину замучили, а Зоня вийшла з тюрми 1941 року. За німецької окупації Ілько Гусар був зв'язковим. Потім пішов у повне підпілля, але які виконував функції — невідомо. Загинув ще з двома підпільниками у час переходу Стрипи у жовтні 1945. Вони відстрілювалися з кулемета,

але всі впали. Був тоді з ним *Богдан Палихата* («Бук») зі с. *Поплави* і один невідомий підпільник. Володимир Жовкевич народився 1921 року, закінчив сільську школу й працював на господарстві. 1944 року не пішов до ЧА, а перейшов на працю в українському збройному підпіллі. НКВД зловило його 1945 року і розстріляло в рідному селі. Михайло Смолій народився 1909 року, був одружений, мав двох дітей. Працював на господарстві й у кооперативі. НКВД арештувало його 1941 року, але звільнило. 1944 року він пішов у підпілля і працював на зв'язку. 1945 року його арештувало НКВД і знищило. Богдан Юрків не пішов до армії, а скривався. Весною 1945 року його зловило НКВД і відразу розстріляло серед села.

У роках 1939-1941 НКВД арештувало таких селян і пізніше їх знищило в тюрмі: *Петра Бродича*, *Йосифа Возьного*, *Петра Демінського*, *Михайла Дороша* і *Володимира Кульчицького*. Петро Бродич, родом з Лемківщини, з 1909 року, член ОУН, був арештований у серпні 1940 і загинув у тюрмі 1941 року. Фосиф Возьний був арештований 1940 року і пропав у тернопільській тюрмі. Петро Демінський, нар. 1910, жонатий, і Михайло Дорош, нар. 1921, були арештовані 3 травня 1941 і пропали у тюрмі. Володимир Кульчицький, нар. 1904, був арештований 1940 року і сидів у тернопільській тюрмі. Енкаведисти сказали його матері, що його засудили на смерть.

Дані: М.К.

* * *

Тіла помордованих енкаведистами в'язнів у Бережанах 1940-41 р., розкопані з замаскованих могил після відступу ЧА 1941 року. У льохах і на терені тюрми знайдено 150 убитих. Родини арештованих шукають своїх рідних.

(Фото: «Бережанська земля», стор. 313)

Тіла помордованих енкаведистами політв'язнів в парку біля замку в Бережанах. З трьох могил розкопано дві, у яких було 70 замордованих.

(Фото: «Бережанська земля», стор. 313)

Максим Василик («Смола», «Дніпро»), підрай. СБ. Народився в с. Сороки, пов. Бучач, обл. Тернопіль у селянській родині. Закінчив 6 кл. народної школи. До 1939 року був активним у культурно-освітньому житті села, в організаціях «Просвіта», «Луг» і в аматорському театральному гуртку. Військовий вишкіл здобув у рядах ОУН. 1944 року виконував обов'язки підрайонового СБ. Загинув 21 березня 1944 року в околиці Бучача від скорострільного обстрілу мадярських військ, коли він разом з сільською самообороною відступав до лісу. Похований на цвинтарі в с. Сороки.

Дані: Володимир Коваль

* * *

Вербів, село Бережанського повіту. Списки впадших с. Вербова включають понад 100 прізвищ. Проте вони ще неповні. Напевно треба ще буде додати понад десять осіб.

В рядах УПА і в збройному підпіллі загинуло 38 осіб. У сотні «Орли» загинули: *Григорій Бездух, Семен Бездух, Петро Тремба і Петро Турчин*; після розчленування сотні: *Андрій Кондрат, Степан Кондрат, Вавро Семчишин і Онуфрій Семчишин*. У сотні «Холодноярці» під командою «Крука», курінь «Бондаренка», загинули: *Василь Буркевич, Петро Гунька, Олекса Драбик, Олекса Дуда, Дмитро Лужецький, Олекса Репіхович, Рудольф Стасюк і Олекса Турчин*. В Карпатах загинули такі вояки: *Степан Турчин* впав на Греготі к. Космача — він був вояком УНС ще від осені 1942; *Іван Лужецький і Іван*

Підгайний загинули в Чорному Лісі. *Іван Іваник* загинув на Волині. *Григорій Дуда і Ярослав Дуда* загинули на Закерзонні в боротьбі з польськими комуністами. В підпіллі та інших сотнях УПА загинули ще такі молоді вербівчани: *Микола Семчишин, Степан Семчишин, Осип Радик, Григорій Чепіль, Данило Гунька, Іван Лужецький с. Василя, Володимир Стасюк, Григорій Костів, Степан Стецьків, Іван Дуда, Тимко Музика, Богдан Семчишин с. Андрія, Андрій Вахів с. Григорія, Василь Тірчин, Василь Турчин (Старий Вербів), Гнат Дуда і Григорій Лужецький*. Гнат Дуда «Блиск» був спочатку сотенним, а Григорій Лужецький («Довбуш») — чотовим (сотня «Орли»). Після невдалого бою з німцями коло Кліщівної в пов. Рогатин їх перенесли на Вульку на вишкільників. В пізніших роках були вістки, що вони зголосилися в Бережанах на хрущовську амнестію. Зразу їх звільнили, але згодом закатували в лісі коло Божикова.

З Вербова походив також *д-р Євген Лужецький («Шувар»)*, лікар Перемиського куреня під ком. «Коника», а пізніше Петра Миколенка («Байди»). 1944 року він закінчив ветеринарію у Львові й відійшов до УПА в Карпати, де викладав на санітарних курсах. Там читав багато медичної літератури, щоб «переключитися» з ветеринара в лікаря. 1946 року перейшов у Перемищину, де з причини браку лікарів перебрав функцію курінного лікаря. У червні 1947 року він вирушив у рейд на Захід зі сотнею М. Дуди

(«Громенка»). Проте 11 червня він був тяжко ранений у лісах гори Хрещатаї і дострілив себе власною пістолем.

За першої більшовицької окупації загинули такі вербівчани: *Дмитро Бідула, Максим Гевко, Теодор Гевко с. Марії, Теодор Іваник, Петро Кондрат, Семен Кондрад с. Івана, Петро Костів, Дмитро Мицишин, Ольга Нагірна, Андрій Семчишин с. Івана, Василь Семчишин, Дмитро Семчишин с. Федора, Григорій і Дмитро Чепіль с. Федора.*

У висліді німецької окупації загинули такі вербівчани. В концентраційному таборі загинув *Михайло Семчишин*, учитель, окружний ОУН Бережанської округи. Німці розстріляли за переховування вояків УПА *Петра Бездуха і Настю Кузик*. У Німеччині загинув вивезений на роботи *Михайло Бобик*. Рятуючись від більшовиків, пішли до німецького війська і там загинули 21 вербівчан: *Василь Безпальок, Микола Білоус, Антін Борик, Михайло Бригун, Григорій Дуда, Ілько Дуда, Григорій Дулеба, Юліян Гнатевич, Іван Іваник с. Василя, Іван Кизима, Пилип Костів, Дмитро Музика, Петро Пилипець, Іван Семчишин і Микола Семчишин.*

Заслані на Сибір після 1944 року і там загинули 21 вербівчан: *Пилип Стецюк, Андрій, Теодор, Марія і Пилип Хмелі* — ціла родина, *Іван Семчишин*, його дружина, *Петро Семчишин* — підліток, *Надія Семчишин, Федір Чепіль* і родина — 4 особи, *Катерина Нагірна, Федір Костів, Василь Денас, Михайло Стецак, Микола Іваник,*

Параскевія Байкурська, Катерина Ріпецька і Теодор Ріпецький.

Загиною в Червоній армії 18 вербівчан: *Григорій Бездух, Трохим Бездух, Матвій Безпальок, Іван Борик, Олекса Варчак, Петро Денас, Теодор Денас, Михайло Заяць, Микита Іваник, Іван Манацький, Семен Семчишин, Теодор Стецюк, Василь Турчин, Іван Турчин, Микола Турчин, Тимко Турчин, Олекса Яцьків і Андрій Хамар* (з-під цвинтаря).

Списки зложили:

Анна і Микола Кузик,

Марія і Іван Стецюк,

Микола Безпальок і «Богдан»

* * *

Вербів, с. Підгаєцького повіту. Біографії великого села Вербів (понад 500 родин) мають 47 прізвищ. Проте ми не подаємо 20 прізвищ тому, що ще в селі є їхні родини. Між ними було 9 вояків та діячів збройного підпілля і 11 вояків УПА. З цієї 11-ки — 9 вояків УПА загинуло у великому бою відділу УПА зі спец-військами НКВД у лісах на Великій Горі, 6. Мозолівки 1946 року. Не поміщуємо також біографії *май. Мартина Мізерного* («Рена»), *к-ра 26 ТВ УПА* («Лемко»), а згодом працівника штабу УПА, бо його біографічні дані подані в інших томах «Літопису УПА». Він народився у Вербові 1910 року і це село було його постійним місцем проживання до 1938 року.

В рядах УПА загинули ще такі вояки із с. Вербова: *О. Григорій Ганчар, Григорій Катериняк, Микола Катериняк, Григорій*

Невідомий відділ УПА, що квартирував у лісі б. с. Рудники Підгаєцького повіту наприкінці 1943 року. (Фото: «Підгаєцька земля», стор. 259)

Лапчак, Йосиф Лапчак, Микола Лапчак і Петро Посунька. Капеляна УПА, о. Григорія Ганчара вбили червоні партизани десь в околиці сіл Литвинова-Лисої. Він народився 1916(?). Теологію закінчив перед вибухом війни і був висвячений на священника. За радянської окупації 1939-1941 втік від арешту НКВД і пішов у підпілля, а його батька та сестру, з родиною, вивезли на Сибір і вони там загинули. За німецької окупації не мав ще парафії, працював у Підгайцях перекладачем, був діяльним в ОУН і 1943 року відійшов до УПА на капеляна. Григорій Катериняк народився 1920 року, закінчив сільську школу, був членом ОУН і ще за Польщі скривався від поліції. До УПА відійшов 1943 року і загинув 1945 року у бою з енкаведистами. Натомість його

брат Микола, нар. 1915 року, що теж відійшов до УПА 1943 року, попав у полон і був засланий до концтабору, де загинув. Григорій Лапчак, син коваля Івана, був, як і батько, хліборобом та ковалем. 1940 року був мобілізований до ЧА, але скоро вернувся додів, не попавши у німецький полон. 1944 року відійшов до місцевого відділу УПА. Ще того ж року загинув у Литвинівських лісах — висланий конем на стежу, наїхав на засідку НКВД. Йосиф Лапчак, народився 1915 року, закінчив сільську школу й частинно гімназію, після чого працював на господарстві, а за німецької окупації учителював. За діяльність в ОУН був у польській тюрмі й підпільником за більшовицької окупації. В УПА від 1943 року в Станіславівщині, де учителював — політвиховник сотні. Загинув 1944 року в бою з

військами НКВД. Микола Лапчак, син Івана, народився 1922 року, закінчив сільську школу й працював на господарстві. Був членом Юнацтва ОУН й 1939 року пішов у підпілля, коли НКВД намагалось його заарештувати. 1943 року відійшов до УПА на Волинь. Згодом він вернувся додому, поранений в ногу. Вилікувавшись, працював у збройному підпіллі. Загинув 1946 року (від російського окупанта загинула ціла його родина — батьки і п'ять братів). Петро Посунька — кравець і сільський громадський діяч — відійшов до УПА 1944 року й пізніше загинув в рядах УПА.

У рядах збройного підпілля загинули такі селяни з Вербова: *Василь Ганчар* («Моряк»), *Богдан Головка*, *Мирон Катерняк*, *Володимир Коростіль*, *Йосиф Кріпкий*, *Григорій Наглий* і *Кость Наглий*. Йосиф Кріпкий був розстріляний німцями; інші — москалями. Кость Наглий, нар. 1912 року, був у тюрмі за діяльність в ОУН ще за Польщі, а пізніше — за німців і москалів — усе утікав у підпілля перед арештом. За німців був районним ОУН. Загинув на переломі 1944-1945 років. Його матір і молодшого брата НКВД вивезло 1941 року на Сибір, а другий брат, Григорій Наглий, нар. 1921 року, попав у тюрму і безслідно загинув. Василь Ганчар вертався весною 1944 року з наради ОУН в Бережанах і в с. Саранчуки попав на більшовицьку стежу, яка його розстріляла. Молоді підпільники, *Богдан Головка* і *Мирон Катерняк*, нар. 1927 року, загинули в бою з НКВД у лісі біля

рідного села весною 1946 року, після того, як була викрита їхня криївка. Володимир Коростіль, нар. 1920 року, співак хору і член сільської оркестри, був замучений енкаведистами недалеко села літом 1944 року. Разом з ним тоді замордували вже старшого підпільника *Їжака* (ім'я невідоме) із с. Нова Гребля, кол. вояка УГА. Кравець *Петро Лапчак* з 1917 року також належав до старших діячів ОУН. Перебував у підпіллі за Польщі, за СРСР і за 3-го райху. Восени 1944 року організував СКВ, але скоро загинув у бою з НКВД.

У роках 1939-1941 загинули в лабетах НКВД такі вербівчани: *Йосиф Бартошів*, *Василь Будний*, *Михайло Головка*, *Йосиф Дигіт*, *Григорій Зубрій*, *Григорій Іванців*, *Ярослав Лапчак*, *Григорій Попик*, *Григорій Рудий*, *Євген Федорів* і *Олесь Шлюсар*. Ярослава Лапчика вивезли на Сибір з родиною (його батьки, дружина й дочка), де всі пропали. На засланні пропав також Михайло Головка. Григорій Рудий, тоді в підпіллі, загинув на Різдво, 8 січня 1941 року. (Засідка НКВД). Всі інші були арештовані й скрито знищені в тюрмі. Всі вони були членами ОУН. Григорій Зубрій був у час арешту студентом Львівського університету й був арештований разом з багатьма іншими студентами.

Дані: «Смерека»

* *

Вівся, село Бережанського повіту. В рядах УПА загинули такі селяни з Вівся: *Богдан Груб'як*, *Ярослав Гільовський*, *Іван Ліско*, *Мирон Мультап*, *Микола Осадця*,

Політичні в'язні Берези Каргузької 1939 року. Стоять зліва: Я. Сена, Володимир Томашівський і Мирослав Возняк. 1944 року В. Томашівський загинув у Шумлянських лісах.
(Фото: Я. Степ)

Андрій Рубашевський, Микола Рубашевський і Михайло Ятва. Андрій і Микола Рубашевські — це батько і син. Батько народився 1902 року, господар і активний в українській громаді. Син народився 1921 року, закінчив сільську школу й разом з батьками працював на господарстві. Перед приходом більшовиків 1944 року вони відійшли до УПА до котроїсь із сотень у курені під командою Володимира Якубовського («Бондаренка»). Загинули в бою роя УПА з НКВД таки в рідному селі 1945 року. Разом з ними загинули ще Богдан Груб'як, нар. 1921 року, Ярослав Гільовський і ройовий Іван Ліско, нар. 1921 року. Решта повстанців прорвалися. НКВД мало теж 5 вбитих. Мирон Мультак, з 1912 року, був за професією шевцем і був діяльний в ОУН. В УПА пройшов підстаршинську

школу і став ройовим. Загинув у бою з військами НКВД у Підгаєччині 1946 року. Микола Осадца, з 1924 року, був у юнацтві ОУН і 1943 року відійшов до УПА, де пройшов підстаршинську школу. 1947 року був в охороні к-ра 3 ВО «Лисоні» май. В. Якубовського («Бондаренка») і разом з ним загинув 17 червня 1947 року. Про Михайла Ятву відомо, що 1944 року він був важко ранений у бою з НКВД й лікувався. Де пізніше загинув — невідомо.

У збройному підпіллі загинули: *Микола Волощук, Мирон Гуцал, Мирон Дорош, Михайло Рега і Степанія Рега.* Мирон Гуцал, з 1914 року, закінчив торговельну школу й був власником харчової крамниці. Закінчив польську старшинську школу й був діяльним у військовій референтурі ОУН. Втік від арешту гестапо й пішов у

підпілля. Проте згодом попав у руки НКВД, яке його повісило в рідному селі Вівся. Михайло Рега, нар. 1921 року, і його сестра Степанія були арештовані гестапом 1943 року за діяльність у юнацтві ОУН. Обоє їх катували у тернопільській тюрмі, а згодом відвезли до Львова й слід по них пропав. Миколу Волощука, нар. 1911 року, довголітнього члена ОУН, енкаведисти зловили влітку 1945 року й розстріляли в рідному селі. Мирон Дорош, теолог і фармацевт, нар. 1910 року, був убитий росіянами влітку 1944 року в ближче невідомих обставинах (фронтowa полоса).

Дані: Микола Галич

* * *

Лукія Вонс («Уляна»), санітарка УЧХ. Народилася 1923 року, закінчила середню освіту, була найближчою подругою повітової УЧХ у Зборівщині Євгенії Зварич («Мурашки»). 1940 року вона вступила до юнацтва ОУН, а від 1942 обслуговувала важливі зв'язкові лінії ОУН. 1944 року пройшла курси медсестер і стала керівником підпільного санітарного пункту. Які займала пости за поновної радянської окупації і коли загинула — невідомо. Правдоподібно, що вона загинула разом з Мирославом Вовком («Єфремом»), якому вона симпатизувала ще за німецької окупації.

Дані: С. Безубко

* * *

Глібів, село Гусятинського району. Після поновного приходу більшовиків загинули такі особи,

що були вояками УПА або збройного підпілля: Андрій Задорожний, Стефа Задорожна, Стефа Жуковська, Андрій Заплітний, Роман Заплітний с. Михайла, Дмитро Заплітний с. Тимка, Василь Заплітний с. Олекси, Михайло та Павло Заплітні сини Василя, Микола Слободян, Павло Слободян, Михайло Ніздропа, Гриць Герман, Zenko Шквиря, Павло Моголовський, Іван Приславський і Павло Мішанець. Павло Слободян був станичним села. Зловивши, енкаведисти його повісили в тодішньому райцентрі Грималові. Функції інших полеглих — невідомі. Стефа Жуковська, Стефа Задорожна й Андрій Задорожний були гімназійними учнями. Михайло Ніздропа, нар. 1910 року, був старим діячем ОУН, а симпатиком ще УВО. Він закінчив початкову школу й рік гімназійних курсів, і тоді займався господарством. За Польщі відсидів 5 років тюрми за працю в ОУН. За першої більшовицької окупації втік від арешту НКВД у підпілля, згодом був навіть речений енкаведистами, але ще мав силу від них заховатися. Був активним у підпіллі також за німецької й нової радянської окупації, але що робив — невідомо. Михайло Ніздропа загинув у криївці недалеко Глібова разом з Грицем Германом і Велищуком з Грималова. Павло Мішанець загинув у власній хаті, знайдений енкаведистами в криївці боронився 8 годин, поки енкаведисти не розбили хати гранатометами. Також Романа Яцишина оточено через зраду в одній хаті, з якої боронився — ще

Чоловічий хор міста Підгасць під керівництвом Богдана Крушельницького (в центрі, другий ряд). Хористи, що загинули в боротьбі (зліва доправа): перший ряд — Корнель Радинський і Маріян Чорній — загинули в рядах УПА на Волині; другий ряд — два перші: Тихий — загинув у підпіллі, Корнель з Галича — пропав без вісти; третій ряд — Дискоч — загинув у боротьбі, Кучма — пропав без вісти, четвертий Ярослав Корпан, восьмий Слойко і останній Корпан — загинули в боротьбі. (Фото: Я. Стер)

вбив трьох енкаведистів, але й сам загинув. Іван Приславський загинув теж у рідному селі 1948(?). Андрій Заплітний загинув у криївці. Коли його знайшли енкаведисти, він розірвав себе гранатою. Точніші дані про цих повстанців, про місце й обставини їхньої смерті — невідомі.

Від німецької кулі загинув Василь Наливайко, з Глібова, що був вояком УПА і загинув у німецькій засідці. Також з рук гестапо загинув Теодор Бідованець із сусіднього села Пізнанки Германські 1943 року.

Дані: П. Махій

* * *

Петро Годівський, діяч ОУН. Народився 1909 року в с. Данилівці, Зборівського повіту. Учитель народної школи в Зборові. Належав до організаторів мережі ОУН в Зборівському повіті, а також у сусідніх повітах. За діяльність в ОУН був переслідуваний усіма окупантами. За німецької окупації захворів на туберкульозу, і відтоді співпрацював лише з підпільними видавництвами. Помер наприкінці 1944 року у рідному селі Данилівці.

Дані: С. Безубко

* * *

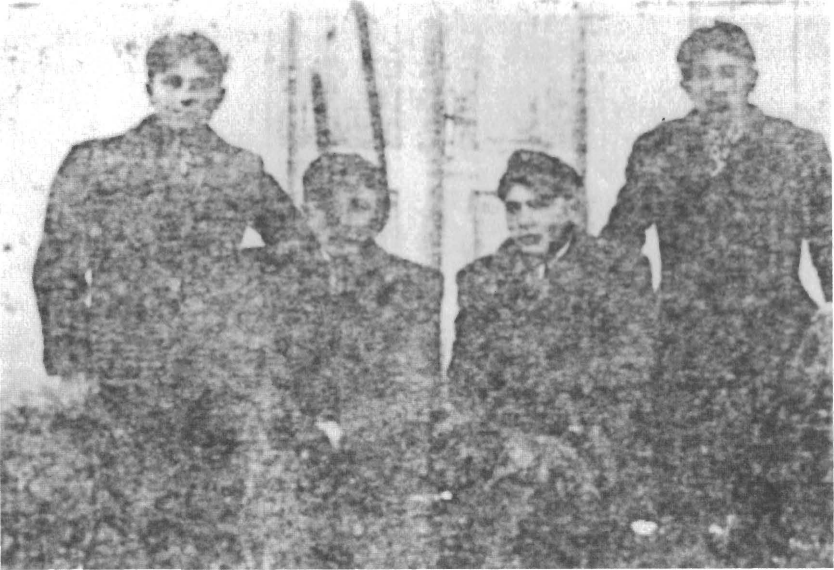
Голгочі, село Підгасцького повіту. Село Голгочі втратило 42 молодих людей. У тому 31 особа загинули в рядах УПА і збройного підпілля, а 11 осіб були замордовані в тюрмах 1939-1941 рр. Старшинами УПА були *Теодор Жмуд і Микола Нога*. Т. Жмуд народився 1910 року, мав середню освіту, був господарем і брав участь у культурному житті села. До УПА відійшов 1943 року, закінчив старшинську школу «Олені» й був чотовим. Згодом вернувся в рідні сторони і 1946 року загинув у рідному селі, в кривці, разом ще з трьома невідомими друзями. Микола Нога, нар. 1925 року, закінчив 7 кл. і якісь доповнюючі курси. До УПА відійшов 1943 року і згодом закінчив старшинську школу «Олені». Були вістки, що після школи він став сотенним. Де й коли загинув — невідомо.

1943 року відійшли до УПА на Волинь або в Карпати й невідомо, де загинули: *Василь Влізло, Мирослав Максимішин, Іван Пелепішин, Іван Стульковський і Стах Щербій*. Відійшли до УПА 1944 року й невідомо, де загинули: *Петро Байда, Микола Влізло, Іван Мисан, Степан Проконів, Василь Сохацький, Василь Фоловко, Микола Чохрій і Василь Цюрпіта*. Про обставини смерті дальших вояків УПА є точні дані. *Мирон Васишин*, нар. 1926, вступив до УПА 1944 року і воював у рідних сторонах. Загинув 1944 року в бою з НКВД б. Волиці. *Олесь Влізло*, з 1918 року, воював в УПА 3 роки. Загинув у бою сотні УПА з військами НКВД на Веселій горі 1946 року. У цьому ж бою загинув *Степан Кацій*, нар. 1913 року,

довголітній член ОУН. До УПА він відійшов 1943 року у Карпати, воював проти німців і москалів, пройшов підстаршинську школу й 1946 року вернувся в рідні сторони. Кол. станичний Голгочі *Іван Покорний*, з 1919, вступив до місцевої сотні УПА 1944 року. Загинув 1946 року, оточений енкаведистами у рідному селі. *Григорій Цебрій*, з 1918, що воював у рядах УПА від 1943 року, загинув у кривці б. с. Волиці 1946 року. Разом з ним загинув *Микола Ящик*, нар. 1915 року, що вступив до УПА 1944 року.

Між полеглими с. Голгочі є чотири жінки, що боролися в рядах УПА або збройному підпіллі. *Марійка Боднар*, нар. 1921, була зв'язковою при районному проводі ОУН. Літом 1946 року її зловили енкаведисти в с. Черемхові й серед села катували. Опісля накидали на її знівчене тіло соломи й запалили. Так вона загинула, не зрадивши жодних таємниць. *Надія Лучка-Майборода*, нар. 1918, одружена, член ОУН, була зв'язковою на дальші віддалі (їздила поїздом). Загинула в підгасцькій тюрмі від отрути — ціянкалія, — яку мала зашиту в одязі. *Марійка Мороз*, нар. 1919, одружена Петришин, була зв'язковою УПА в Чорному Лісі б. Станиславова. Наприкінці 1944 року була оточена енкаведистами й, вистрілявши всі набої, розірвалася гранатою. *Оксана Сташків*, нар. 1911, була станичною ОУН, а пізніше — УЧХ. Після приходу більшовиків 1944 року перебувала постійно в підпіллі. Загинула на засідці НКВД 1946 року.

Цей список вояків УПА

Семен Грабовський (третій зліва), вояк УПА з с. Красне Зборівського повіту і його товариші.

(Фото: Григорій Цебрій)

доповнюють члени збройного підпілля, які загинули на полі слави. *Василь Білецький*, нар. 1920, був заарештований німецькою поліцією за приналежність до ОУН і розстріляний 1944 року. Підпільники *Григорій Квашук*, *Василь Лисак* і *Онуфрій Сташків* загинули разом з чот. Теодором Жмудом у криївці 1946 року. *Осип Піляз*, нар. 1920, зв'язковий ОУН, був убитий німецькою поліцією 1943 року. *Микола Коцан*, член ОУН, загинув у сутичці з НКВД 1946 року.

Наступні селяни з Голгочі були арештовані за громадську активність або за приналежність до ОУН 1939-1940 рр. та помордовані у Вінниці 1941 року: *Микола Бойко*, *Бенета Джоджик*, *Осип Дяків*, *Іван Колодчин*, *Микола Курпіль*, *Василь Лучка*, *Григорій*

Майборода, *Василь Нога*, *Іван Нога*, *Павло Пінязь* і *Василь Стульковський*.

Дані: Филімон Колодчин

* * *

Іван Гоменюк («Сум»), обл. пропаганди. Народився 1920 року десь у Підгаєччині (село невідоме). За німецької окупації був окружним референтом пропаганди, а від ранньої весни 1944 року — референтом пропаганди Тернопільської області. Начитаний і добрий промовець. Загинув у невідомих обставинах під більшовиками.

Дані: С. Безубко

* * *

Семен Грабовський, діяч ОУН. Народився 1919 року в середньо-заможній селянській родині в с. Красне Зборівського району.

Закінчив 6 кл. народної школи та працював на господарстві своїх батьків. Був активний в українських громадських товариствах, а від 1938 року — в ОУН. За більшовицької окупації 1939-1941 втік від арешту НКВД і працював у підпіллі. Так само втік з рук гестапо 1942 року, перейшов у підпілля і працював у районному проводі ОУН. 1943-1944 рр. помагав організувати збройні відділи УНС та УПА. За вістками з України загинув у бою з енкаведистами 1946 року разом із своїм односельчанином *Пилипом Дривницьким*.

Дані: Григорій Цебрій

* * *

Масакра села Гумницька Тербовельського повіту. 2-го січня 1944 року німецькі СС-и ще поночі оточили Гумницька й зігнали чоловіків до місцевої школи. Тоді СС-и відділили поляків і відпустили додому, а українцям старшина СС-ів проголосив, що «бандерівські бандити» вбили кілька фольксдойчів і якщо селяни не видадуть до 10 хвилин 20 тих, що борються проти німців, то буде відповідати ціле село. Після 10 хвилин ес-еси виводили по 4 чоловіків зі школи й розстрілювали кулеметами під муром читальні, на очах місцевого священика й вїта. Так німці розстріляли 42 чоловіків, між ними вчителя, ветеринара та інших визначних громадян.² Крім того навантажили два автовози селянами й вивезли їх до тюрми в Тернополі. Перед від'їздом

німецький старшина заявив, що за смерть одного німця згине 100 українців.

Дані: М.Г.

* * *

Іван Гавлюк, вояк УПА. Народився 1919 року в селянській родині в с. Вибудів, пов. Березани. Закінчив сільську школу, помагав батькам на господарстві та був активний в ОУН і громадському житті села. За німецької окупації відійшов до УПА, до сотні в Березанщині. Загинув у рідному селі, знайдений у криївці.

Дані односельчанина: В.Б.

* * *

Василь Далик, вояк УПА. Походив із с. Розгадів, Зборівського району, із селянської родини. Був членом ОУН. За першої більшовицької окупації пішов у підпілля, а його родину вивезли на Сибір. За німецької окупації вступив до УНС, щоб збройно боротися з усіма окупантами України. Загинув у бою відділу УНС з німцями разом ще з декількома вояками б. с. Розгадів наприкінці квітня 1944 року. На початку квітня цей же відділ УНС мав бій з німцями б. Унева, Перемишлянського району, в якому загинув наш кулеметник «Орел».

Дані: Ілько Мороз

* * *

Григорій Декан, вояк УПА. Народився 1921 року в селянській родині в с. Мозолівка, повіт Підгайці. Допомагав батькам у господарці й був активний в ОУН.

2. Обширніший опис цієї масакри поданий у статті Ш. Михайло Г-к «Сумне Різдво в Гумницьках 1944 р.», *Тербовельська земля*, Нью-Йорк, 1968, стор. 486-488.

Останнє прощання вояків УПА: Михайло Панькуш зі Сновидова Бучацького повіту прощається зі своїм другом Павлом Шимковим перед рейдом через Чехословаччину. (Фото: П. Зарицький)

Михайло Ніздропа (перший зліва) з с. Глібова Гусятинського повіту, політ'язень польських тюрем і доволітній підпільник за обох більшовицьких окупацій.

(Фото: П. Махій)

Максим Василик («Смола», «Дніпро»), підрайоновий СБ із с. Сороки Бучацького повіту.

(Фото: В. Коваль)

Михайло Шмуговський, надійний український юнак — замордований енкаведистами в 1940-41 роках.

(Фото: «Бережанська земля», стор. 439)

За першої російської окупації 1939-1941 рр. втік від арешту НКВД, і за те його батьків і сестру вивезли на Сибір. До УПА відійшов 1943 року, загинув у бою з НКВД 1946 року.

Дані: Євген Репета

* * *

Дібше, село Бережанського повіту. В рядах УПА загинули такі юнаки з с. Дібше: *Левко Майчук і Володимир Смачило*. Левко Майчук народився в селянській родині 1920 року. Закінчив народню школу і працював з батьками на господарці. Був активним у читальні «Просвіти», а пізніше в юнацтві ОУН, де став районним. Відійшов до УПА в Карпати й там десь загинув 1944 року. Володимир Смачило народився 1924 року, закінчив сільську школу і працював на родинному господарстві. 1943 року відійшов до УПА на Волинь, пізніше перейшов зі своїм відділом у Карпати й там десь загинув 1945 року.

Дані: Омелян Барилка

* * *

Василь Дяків, вояк УПА. Народжений 1922 року в селянській родині у Грабівцях Зборівського повіту. Селянин. 1943 року відійшов до відділу УНС під командою Івана Питльованого («Гонти»). Загинув у бою з німцями в с. Розгадів Зборівського повіту у травні 1944 року.

Дані: С. Безубко

* * *

Жовнівка, с. Бережанського повіту. У рядах УПА загинули такі юнаки із с. Жовнівка: *Теодор*

Корольос і Микола Ярема. Теодор Корольос народився 1920 року в селянській родині. 1942 року закінчив гімназію і почав студіювати медицину. Належав до юнацтва ОУН. Влітку 1944 року вступив до УПА, де був медиком разом з нареченою *Щур* (ім'я невідоме) із села Рибники. Загинув на Великдень 1945 року в час наскоку відділу УПА на Галич. Доля його нареченої невідома. Микола Ярема, нар. 1920 року, був станичним ОУН. Арештований німцями за співпрацю з УПА. Проте був звільнений. По приході більшовиків відійшов до УПА. Загинув у листопаді 1944 року, найшовши на засідку НКВД біля с. Шибалин.

За даними односельчан:

С. Голяш

*

Завалів, село Бережанського району (раніш — Підгаєцького пов.). В час облави на Горський ліс біля Завалова енкаведисти взяли в полон і пізніше розстріляли в Тернополі таких підпільників із Завалова: *Миколу Батика, Славка Солтиса* й (ім'я невідоме) *Чабана*. Тоді також зловили й розстріляли вояка УПА «Ніча» і *Володимира Пришляка*, повстанця з сусіднього села Заставча. Також мені відомо про смерть таких вояків із с. Завадів, що загинули від більшовицької кулі в різний час: *Ярослав Вергун, (?) Жирський, Іван Кифор, Петро Лужний, Роман Лужний, Богдан Масляк і Дмитро Рокицький*. Богдан Масляк був на підстаршинському вишколі в дивізії «Галичина», і в переїзді дивізії під Броди здезертирував до

УПА. Він був якимсь командиром УПА, якого більшовики з району дуже боялися й висилали проти нього особливі погоні. Загинув він у перестрілці з участковим міліцією в селі Лисій. Тоді енкаведисти возили тіло к-ра Б. Масляка по селах, щоб усі селяни побачили, що він уже не живе. Ярослав Вергун загинув у бункері в лісі Пересолах біля Завадова. Дмитро Рокицький загинув у водах Золотої Липи, коли взимку відступав від енкаведівської погоні. На засланні померли: *Мирон Моравський* і *Євген Рокицький*, батько Дмитра Рокицького. 1948 року недалеко Рокитна загинув від енкаведівської засідки підпільник *Славко Пришляк* з Заставча, що йшов із с. Середнього. Він був кол. вояком дивізії «Галичина», а після битви під Бродами був у відділі УПА «Дружинники», що діяв у Золочівському повіті.

Дані: Остап Сокольський
* * *

Золота Слобода, село Бережанського повіту. 1943 року відійшли до УПА, закінчили підстаршинську школу, були на відпустці 1944 року і пізніше десь загинули: *Богдан Гуцал* і *Тарас Шевчук*. Богдан Гуцал народився 1922 року і закінчив у Бережанах середню школу. Тарас Шевчук, з 1923 року, закінчив також середню школу й був членом ОУН. Подібна доля також *Михайла Лонджала*, нар. 1922, що також був абсолювентом бережанської гімназії й відійшов до УПА 1944 року. В рядах збройного підпілля загинули: *Степан Кіналь*, нар. 1924, місцевий діяч ОУН, загинув на засідці 1945 року. Також на засідці

загинув 1945 року б. Маловодів довголітній член ОУН *Михайло Сидорак*, нар. 1912 року. *Андрій Олексів*, нар. 1922, дезертир з дивізії «Галичина», місцевий діяч підпілля, якого викрито у кривці в рідному селі й після завзятої оборони загинув разом з іншим підпільником *Михайлом Олексовим*. Підпільник *Ярослав Рокуш*, народжений 1921, загинув теж у кривці, разом з двома підпільниками з с. Вівся 1945 року. В тому ж році загинули в бою з НКВД також два молоді зв'язкові — *Михайло Байрак* і *Михайло Сотник*.

Німцями були арештовані й розстріляні у Люблині 1942 року *Григорій Кацюбка* і *Ярослав Кравець*. Г. Кацюбка народився 1921 року, був членом ОУН і скривався вже від арешту НКВД 1939 року, за що вивезли його батьків на Сибір. Ярослав Кравець, нар. 1920 року, був арештований гестапом за приналежність до ОУН.

Не менше спустошення зробило НКВД у Золотій Свободі в роках 1939-1941. Під час великої облати на село серед зими 8 лютого 1941 року НКВД арештувало тоді багато селян і 12 з них замордували в Тернополі перед відступом ЧА. Ось імена помордованих: *Мирослав Бойкевич*, *Михайло Будник*, *Теодор Івахів*, *Михайло Кривий*, *Гілярій Кузів*, *Ярослав Мандзій*, *Гілярій Машталір*, *Іван Сидорак*, *Андрій Ткач*, *Михайло Ткач*, *Орест Тупісь* і *Андрій Шевчук*. Майже всі ці селяни — це одні з найсвідоміших українців села, які були активні в громадській праці. Між ними були теж члени ОУН.

Дані: Н.Д.

* * *

Дем'ян Бойківський (перший зліва) і Степан Теслюк із с. Золотники Підгаєцького повіту щасливо повернулися з польсько-німецької війни, щоб загинути від куль НКВД.
(Фото: п. М'якуш)

Золотники, село Підгаєцького повіту. Під час перебування більшовиків у 1939-41 загинули такі молоді селяни зі села Золотники: *Дем'ян Бойківський, Іван Олійник, Євстахій Теслюк і Степан Теслюк.* Дем'ян Бойківський, нар. 1913 року, закінчив 7 кл. народної школи й господарював з матір'ю. Був членом ОУН. НКВД арештувало його 1940 року, засудило на кару смерті і десь розстріляло. Іван Олійник, нар. 1910, скривався від арешту НКВД. Його схопили енкаведисти під час облави весною 1941 року разом з іншими підпільниками Євстахієм Теслюком і Антоном Кушніриною,

нар. 1919 року, із с. Лескавки. Їх усіх розстріляли на подвір'ю польського священика й закопали під гноєм, а його дружину й дитину вивезли на Сибір. Євстахій Теслюк також був одружений і мав двоє дітей. Його дружину і дітей також вивезли на Сибір. Степан Теслюк загинув від застави НКВД на мості на р. Стрипі 1939 року. Його дружину і двоє дітей вивезли на Сибір 1941 року.

Із Золотників походив *Іван Біло («Лищина»)*, районний СБ. Він народився 1916 року, закінчив 6 кл. народної школи і господарював. Був членом ОУН. За німецької окупації став районним СБ. Загинув у пізніших роках, але немає точних даних, коли і де.

За даними земляків:
С. Голяш

* * *

Іван Ковальчук, член ОУН. Народився в селянській родині в с. Саранчуки 1912 року. Закінчив 7 кл. народної школи, одружився й господарював. Співав у церковному хорі, був активним у драматичному гуртку «Просвіти» і в ОУН. Відомо, що за польських часів був районним ОУН, але які функції виконував пізніше — невідомо. З приходом більшовиків 1944 року пішов у підпілля, але вже в серпні загинув. Його тіло було виставлене у Бережанах на прилюдному місці з написом: «Так робимо з бандерівцями!» Його батьків і дружину вивезли на Сибір.

За даними односельчан:
С. Голяш

* * *

Іван Когут («Байда»), чот. УПА. Народжений 1913 року в селянській родині у Зборівському повіті. Мав військовий вишкіл польської армії, від 1936 року був активним в ОУН. 1940 року втік від арешту НКВД і перейшов у підпілля — став бойовиком повітової боївки, що виконувала різні завдання. 1942 року вступив до відділу УНС під команду Івана Питльованого («Гонти»), де згодом став чотовим. Про його діяльність були ще вістки з 1946 року. Загинув у бою з енкаведистами.

Дані: С. Безубко

* * *

Конюхи, село Бережанського повіту. В рядах УПА загинули наступні селяни з Конюхів: *Іван Каськів, Василь Морозів, Семен Морозів, Петро Морозів і Петро Рак («Рен»)*. Петро Рак народився 1917 року, працював на батьківському господарстві й був діяльний в ОУН та сільських організаціях. 1939 року втік на еміграцію і був у легіоні «Соловей». Після демобілізації вернувся додому, а згодом відійшов до УПА, де був інструктором, а 1944-1945 — сотенним. У жовтні 1944 року брав участь у бою б. с. Вулька, Бережанського району. Загинув у криївці в бишківському лісі 1947 року, разом з двома вояками УПА із с. Ценів. Брати Василь і Семен Морозови, Іван Каськів і Петро Морозів загинули в згаданому бою УПА з військами НКВД біля Вульки. Влітку 1946 року загинув на полях Конюхова к-р «Богданко», що командував сотнею у бою під Вулькою 1944 року. Він разом з

Петром Раком відступали з боєм до лісу й «Богданко» був ранений, ще вбив 5 енкаведистів і врешті загинув від ворожої кулі. Про нього була створена пісня, що її співали в Бережанщині.

Записав від односельчан:
С. Голяш

* * *

Криве, село Бережанського повіту. Восени 1947 року загинув у криївці біля Кривого окружний провідник Бережанщини *Іван Шайнога («Данило»)* та його дружина *Дарія*. Іван Шайнога народився в селі Криве 1910 року, мав середню школу й був дуже активний в громадському житті села та в ОУН. Вже за польських часів був членом повітового проводу ОУН. Його дружина була також активна діячка серед жіноцтва. Коли НКВД викрило їхню криївку, вони завзято відбивалися автоматами й гранатами, а коли не стало набоїв — пострілялися. Енкаведисти розібрали їх тіла донага, положили біля кльбу в селі Криве й зганяли селян, щоб оглядали своїх провідників.

1947 року загинув у с. Бишки, район Козова, член районного проводу ОУН «Стежко». Він походив з с. Криве, але його справжнє прізвище невідоме.

Записав від односельчан:
С. Голяш

* * *

Куряни, село Бережанського повіту. У квітні 1944 року німці зробили облаву на с. Куряни. Вони зганяли всіх чоловіків і десь зо 150 погнали до Бережан.

Переслухавши їх, вибрали 12 селян і розстріляли за те, що відділ УПА напав на «лігеншафт» у Курянах, забрав худобу й здемолював мешкання управителя. Між розстріляними були *Юліян Комажанський* і *Володимир Костишин*, нар. 1907 і 1910 р. Цього ж самого місяця німці арештували книговода сільради *Мартина Рихлевича* за те, що він видавав худобу для відділів УПА. Його катували таки в селі, а пізніше застрілили. Ще в жовтні 1941 року німці арештували в Курянах *Михайла Комажанського* і *Степана Комаряньського*, нар. 1920 і 1915 р. Вони пережили більшовицьку окупацію в підпіллі, а їхні родини вивезено на Сибір. Німці їх розстріляли в Бережанах разом з групою жидів.

1945 року енкаведисти невідомо за що арештували двох братів *Михайла* і *Володимира Рихлевичів* та *Людвика Рихлевича*, нар. 1919, 1922 і 1920 р. Їх забрали до лісу між Курянами й Лісниками й там розстріляли. Того ж року енкаведисти арештували *Петра Лужного*, з дружиною і двома дітьми за те, що в них були повстанці. Ціла родина пропала. Ще в жовтні 1939 року НКВД зробило наскок на Куряни, під час якого застрілили *Володимира Сівку* з 1911 року й арештували його сестру *Химку Сівку*, нар. 1920 року, селян — *Степана Мартинюка*, *Степана Семелена*, *Василя Небесного* та *Михайла Комаряньського*, нар. 1912, 1912, 1915 і 1911 р. Всіх арештованих помордували в бережанській тюрмі 1941 року.

Дані: С.М.

* * *

Лавриківці, с. Зборівського повіту. Крім полеглих, згаданих у 11 томі «Літопису УПА», у рядах УПА і збройного підпілля загинули ще такі особи з с. Лавриківців: *Дмитро Беш*, *Роман Жук*, *Йосиф Романів*, *Наталка Чернописка*, *Василь Чернопиский*, *Михайло Чернопиский* і *Пилип Чернопиский*. *Наталка Чернописка*, з 1927 року, відійшла до УПА 1944 року й була зв'язковою між відділами УПА. Взимку з 1945-46 її зловили енкаведисти й тортурували. Нічого не зрадила. Від тортур за кілька днів померла. *Пилип Чернопиский*, з 1919, був членом ОУН і 1944 року вступив до УПА. Загинув у бою з німцями в червні 1944 року в с. Мишківці. Похований у с. Вуневі. *Михайло Чернопиский*, з 1923 року, відійшов до УПА 1943 року. Загинув 1945 року. *Дмитро Беш* з 1920 року був діяльним членом ОУН. Загинув на засідді НКВД 1945 року. Два його брати загинули в УПА. Його дружину, донечку й сестру більшовики вивезли на Сибір. *Йосиф Романів*, з 1922 року, підпільник, член ОУН, загинув у бою з енкаведистами під час зимової бльокади 1945-46. Його сестру *Наталку* вивезли на Сибір. *Роман Жук*, з 1918 року, член ОУН, був у підпіллі ще 1941 року. Його енкаведисти таки зловили й замордували в зборівській тюрмі, де після приходу німців родина знайшла його одяг.

Від односельчанина записав:
С. Голяш

* * *

Липиця Долішня, село Рогатинського повіту. Цей список обіймає 29 прізвищ вояків

УПА і членів збройного підпілля, які загинули на полі слави. Їх подав кол. вояк УПА Василь Каспрук («Вал») з команди відділу УПА «Бистрого», що тепер живе в Аргентині, а доповнив д. «Гук». Чотири особи походять з Слав'ятина; вони поміщені під гаслом «Слав'ятин, с. Підгаєцького повіту»; одна особа — Ганна Онуфрик — з с. Мечишів Бережанського повіту.

Від німецької кулі загинули: *Микола Бохман і Теодоро Семенен*. М. Бохман, нар. 1914 року, загинув 1943 року в бою з німцями в селі Жовчів, пов. Рогатин. Т. Семенен, нар. 1925 року, вчився у Станиславові й був розстріляний німцями разом з 10 іншими студентами-закладниками між Дубівцями і Єзуполем 6 січня 1944 року.

В концентраційних таборах загинули до 1946 року: *Іван Карпишин*, син Олекси, нар. 1919, *Петро Семенен*, син Яця і *Михайло Т(?)ишкоцький*, син Гната.

Микола Семенен, син Андруха, нар. 1922, загинув у с. Сільце, Підгаєцького повіту, 1945 року. *Микола Семенен*, син Олекси, загинув у с. Шумляни Підгаєцького повіту 1945 року. *Петро Малик*, син Атанаса, загинув у Мужиліві Підгаєцького повіту 1945 року. *Дмитро Ступницький*, син Дмитра, загинув у с. Свистильники Рогатинського повіту. *Володимир Петрик*, нар. 1931 року, син Стаха, загинув між Хочовом і Липицею Горішньою 1945 року. *Василь Петрик*, син Стаха, нар. 1933, загинув у с. Дитятин, пов. Рогатин. *Марія Гимбарська*, нар. 1925, загинула з двома повстанцями в

хаті Василя Гахотського в Липиці Долішній 1945 року. *Андрій Поливка*, нар. 1926, син Василя, студент, загинув на дорозі під двором у с. Липиця Долішня 1945 року. *Михайло Билас*, нар. 1914 і *Михайло Малик*, нар. 1923, син Миколи, були розстріляні енкаведистами біля школи 1944 року. *Василь Їжицький*, нар. 1925, син Йосифа, був застрілений 1945 року. Загинули 1945 року в невідомому місці: *Ганна Семенен*, дочка Луця, нар. 1924, *Ганна Гайда*, дочка Василя, нар. 1925 і *Ганна Гайда*, дочка Андрія, нар. 1926. *Володимир Людкевич*, син Івана, нар. 1911 року, був застрілений в селі 21 листопада 1944 року. *Михайло Карпишин*, син Данила, нар. 1926, загинув з двома повстанцями в криївці в с. Мечишів, пов. Бережани, 6 січня 1946 року. *Василь Гривнак*, нар. 1913, загинув у с. Жовчів, пов. Рогатин. *Моляревич* (ім'я невідоме), син Володимира, був застрілений енкаведистами в лісі б. Липиці Долішньої 1944 року.

Дані: Василь Каспрук («Вал») і «Гук»

* * *

Ілярко Лютий («Чугайстир»), **окр. військовик**. Народився 1912 року в селі Ремезівцях, Поморянського району. В польському війську пройшов підстаршинський вишкіл. Після військової служби заснував власну харчову крамницю, яку провадив до 1939 року. Рівночасно був активним в ОУН. За більшовицької окупації скривався від арешту НКВД. За німців був спочатку районним ОУН

Перемишлянського району, наприкінці 1942 року став повітовим військовиком у Зборівському повіті, а згодом військовиком Тернопільської округи. Власне під його керівництвом були зорганізовані відділи УНС та УПА на цьому терені й взагалі йшла вся військова праця. Загинув 24 січня 1945 року в с. Козівка Велико-Борківського району.³

Дані: С. Безубко

* * *

Іван Маланяк («Сірий», «Ох») член ОУН, із с. Ріпчиці, район Мединиця, був членом ОУН від 1930 року. В роках 1933-1939 він був районним Мединицького району. Загинув 2 лютого 1948 року у бою з більшовиками в с. Малашівці Зборівського району. (Поправка до біографії, надрукованої в 11 томі «Літопису УПА».)⁴

Дані: А. Гладилович

* * *

Василь Марушак («Хмара»), ндр. Підгаєччини. Походив із с. Божикова Підгаєцького повіту. 1942-44 був повітовим, а згодом надрайоновим Підгаєччини. Активно працював при організації відділів УПА. 1946 року попав в оточення НКВД і в безвиглядній ситуації застрелився.

Дані: Василь Зінь і Л.Ш.

Василь Марушак («Хмара») із с. Божикова — повітовий ОУН і співорганізатор відділів УПА у Підгаєцькому повіті.

(Фото: «Підгаєцька земля», стор. 244)

Михайло Мочук, вояк УПА. Народжений 1923 року в с. Зарудя Зборівського повіту. Закінчив народню школу й працював на батьківському господарстві. Був активний у «Хліборобському вишколі молоді» та інших організаціях. 1938 року став членом юнацтва ОУН, а 1939 року був арештований польською поліцією. Щоб уникнути арешту НКВД, 1939 року втік на еміграцію, звідки вернувся наприкінці 1941 року. 1943 відійшов до УПА і там десь загинув.

Дані: С. Безубко

* * *

3. В Тернопільщина: список упавших героїв української революції..., стор. 11 є коротка згадка про його смерть, з точною датою смерті. Проте автори не знали його справжнього прізвища і функції в підпіллі, лише назвали його «курінним».

4. Там же, стор. 160.

Діяч ОУН в Чортківщині Дмитро Мостовий, «Пісня» (перший зліва, у білій сорочці). Друга особа на фотографії — невідома. Загинув у бою з енкаведистами в селі Сухоставі 1944 року. Світлина зроблена перед відходом у підпілля.

(Фото: М. Мостовий)

Дмитро Мостовий («Пісня»), діяч ОУН. Народився в селянській родині в с. Яблонів, Гусятинського району. За часів німецької окупації і під більшовиками був або провідником, або членом проводу ОУН Чортківщини. Відзначився не тільки підпільною працею, але також як організатор різних операцій. Загинув разом із своїм співробітником у криївці біля с. Сухостави 1946 року. Коли криївку знайшло НКВД, підпільники відстрілювалися, а коли їм забракло набоїв — висадили криївку міною. Мати Дмитра померла під час похорону сина.

Дані: Михайло Мостовий

* * *

Мужилів, с. Підгаєцького повіту. Із села Мужилова загинули в рядах УПА такі юнаки: *Василь Дюг, Петро Жибак, Василь Зорик, Василь Мохун, Михайло Смик, Іван Смик, Іван Соляр і Михайло Тягнибіда*. Найстаршим між ними був Василь Дюг, з 1915 року, що вже за Польщі був діяльним в ОУН. Одружений. 1939 року втік на еміграцію, де вступив до легіону «Соловей». Вступив до УПА 1944 року і там загинув. Петро Жибак відійшов до сотні разом з Іваном Смиком і Михайлом Тягнибідою. Вони загинули десь 1945 року. Юнак Василь Мохун, з 1926 року, закінчив підстаршинську школу УПА. Загинув 1947 року. Михайло Смик, з 1921 року, був уже давніше діяльним членом ОУН, а згодом відійшов до УПА і там загинув 1946 року. Також Іван Соляр був підрайоновим ОУН, перейшов торттури гестапо, згодом був в УПА й укінці членом охорони пров. «Зера», або «Арсена».

З Мужилова походили визначні діячі юнацтва ОУН, які згодом загинули: *Микола Білик, Петро Дума, Микола Оружак, Олекса Тягнибіда і Микола Фіголь («Зеро», «Арсен»)*. Микола Фіголь народився 1921 року в родині учителя. За німецької окупації студіював право й був обласним юнацтва. Пізніше перебрав якийсь пост в Чортківській окрузі і там загинув. Петро Дума, з 1920 року, закінчив гімназію у Бережанах і був активний у якомусь проводі юнацтва, згодом в окружному проводі Золочівщини і 1946 опинився на Закерзонні. Загинув 1947 р. Микола Оружак, з 1923 р., абсолювент торговельної школи

в Рогатині, був підрайоновим за німецької окупації. Загинув під час якоїсь бойової акції 1945 року в Мужилові. Олекса Тягнибіда («Троян») був технічним працівником у видавництві журналу «Юнак», редагованого за німецької окупації Осипом Дяковим («Горновим»). Згодом відійшов з Миколою Фіголем у Чортківщину і там загинув. До провідників юнацтва належав також Микола Білик, з 1923 року, що загинув у бою з МВД 1946 року у Чортківщині.

Мученицькою смертю померла юначка *Марія Дума*, нар. 1930. Її кували таки в селі, в хаті Яцишинів — били, виривали волосся й різали її тіло, а пізніше вкинули до пивниці, де вона від ран померла. Інша діячка ОУН, *Анна Оружак*, нар. 1922, в час бою з НКВД була ранена в живіт, попала в полон і померла в лікарні 1947 року. *Михайло Дюл*, рай. ОУН, нар. 1921 року, загинув у бою з енкаведистами в часі облави на мужилівський ліс «Солови» 1947 року. 1946 року загинули станичний Мужилова *Микола Дюл*, нар. 1921 року, під час облави, а підпільники *Михайло Бугай* і *Петро Бугай* — в перестрілці з НКВД.

1940 року НКВД застрілило під час облави селянина *Василя Зорика* (з горішньої вулиці) й арештувало *Михайла Веприка*, нар. 1922 року, і *Петра Медицького*, нар. 1923 року. Обидва пропали в тюрмі.

Дані: М.Л.

* * *

Ніще, с. Зборівського повіту. 1940 року НКВД арештувало таких селян, членів ОУН: *Василя Гринишиного*, *Степана Олійника*, *Василя Сисака*, *Василя Стахова* і *Павла Стахова*, нар. 1918, 1912, 1919, 1921 і 1919. Всі арештовані загинули, мабуть, ще перед відступом більшовиків 1941 року.

Дані: С. Безубко

Агроном Микола Бугай з Новосілок Язловецьких Бучацького повіту. Загинув у рядах УПА 1946 року.

(Фото: «Бучач і Бучаччина», стор. 598)

Новосілки Язловецькі, село Бучацького повіту. Діячами і організаторами праці ОУН в селі й цілій околиці були агроном *Микола Бугай* і *Бронислав Бердійчук* (закінчив торговельну школу). В 1943-1944 р. вони й багато молоді села відійшли до УПА, або на

повну працю в підпіллі. 1944 року німці зловили й розстріляли Бронислава Бердійчука, коли він прийшов додому відвідати батьків. Загинули в УПА і збройному підпіллі в 1943-1946 такі новосільчани: *Микола Бугай, Яків Бердійчук, Мирослав Бердійчук* (брат Бронислава), *Михайло і Степан Бугай* (стриєчні брати Миколи), *Іван Клим* (син Івана), *Мирослав Мельник, Михайло Мороз* і багато інших.

Дані: Лев Романюк

* * *

Озерна, місто Зборівського повіту. Між списками впалих у 11 томі «Літопису УПА» з Озерної немає таких діячів підпілля чи вояків УПА: *Степан Бучинський* («Богдан»), *Володимир Ульчак* («Зруб»), *Павло Штогрин* і *Микита Щидлівський*. Степан Бучинський народився в Кізлові, Тернопільського повіту 1910 року, але замешкав на хуторах б. Озерної. За німецької окупації був повітовим ОУН Зборівщини. 1944 року його зловили більшовики й відіслали до армії, на шофера якихсь штабових старшин. Весною 1946 він утік з армії й перейшов у підпілля. Загинув на хуторі коло Довжанки Тернопільського повіту. Володимир Ульчак народився 1912 року, закінчив середню школу й працював у кооперативі. Від 1931 року був діяльним в ОУН, а також в інших українських організаціях. 1939 року був у польській армії. Після приходу росіян утік від арешту НКВД і працював у підпіллі. У час переходу фронту 1941 року його затримали німецькі

ес-еси й розстріляли. Павло Штогрин народився 1912 року, селянин, за німецької окупації пішов до української допомогової поліції. Наприкінці 1943 року дезертирував з поліції і вступив до УПА, де загинув у бою. Микита Щидлівський, нар. 1914 року, селянин, 1942 року став членом ОУН і згодом — вояком УПА. Була вістка, що він згодом загинув на полях Озерної.

Дані: С. Безубко

* * *

Ганна Онуфрик, підпільниця. Народилася 1924 року в с. Мечишів Березанського повіту. Її застрілили енкаведисти на городі під час облави на село.

Дані: В. Кастрок («Вал») і «Гук»

* * *

Михайло Панькуш, вояк УПА. Народився 1922 або 1923 року в с. Сновидів Бучацького повіту в родині середньо-заможних селян. Закінчив 5 кл. початкової школи й після того помагав батькам господарювати. Був активним у громадських організаціях, а пізніше — також в ОУН. Здається, був у дивізії «Галичина», з якої перейшов до УПА в Карпатах. Загинув на Словаччині 1947 року під час рейду на Захід. Доля його друга, *Павла Шимкова*, що є на спільній світліні, невідома.

Дані: Петро Зарицький

* * *

Перешлюга Дмитро, діяч ОУН. Народився 1910 року в с. Товсте Гусятинського району. Закінчив

Дмитро Перешлюга — діяч ОУН в Гусятинському районі. Загинув у бою з військами НКВД 1944 року.

(Фото: Г. Цебрій)

гімназію в Тернополі 1929 року, студював право. За діяльність в ОУН сидів у польській тюрмі десь від 1932 року, а пізніше — в Березі Каргузькій 1939 року. Після приходу більшовиків ухилився від арешту НКВД і втік на Засяння. 1941 року вернувся до Товстого, але батьків не застав, бо більшовики вивезли їх на Сибір. До другого приходу більшовиків він був активний у збройному підпіллі, але не відомо, які він виконував функції. Загинув у криївці в лісах Медобори над Збручем 1944 року.

Дані: П. Махій і Володимир Сусла

* * *

З. Печарський, член ОУН. Народився 1918 року в с. Мала Плавуча Зборівського району в родині середньо-заможних селян. Закінчив 6 кл. народньої школи й

працював на господарстві батьків. Брав участь у громадському житті, а від 1938 року був членом ОУН. 1943 року втік від арешту гестапо, пішов у підпілля, а згодом до УПА. Були вістки з України, що він загинув 1946 року у бою з військами НКВД. Його рідний брат, *Михайло Печарський*, був розстріляний німцями разом з 58 іншими українськими політичними в'язнями.

Дані: Григорій Цебрій

* * *

Омельян Польовий («Остап»), пор., к-р 3 ВО. О. Польовий народився в селянській родині в с. Ярчівці, Зборівського повіту Тернопільської області. Походив із середньозаможної свідомої української родини. Початкову школу закінчив у рідному селі, а згодом учився в тернопільській гімназії, доки її не розв'язав польський уряд у 1930-их роках. До іншої гімназії йому не вдалося дістатися, через політичну активність. У половині 1930-их років відбув військову службу в польській армії, де пройшов підстаршинський вишкіл. Після війська він вернувся додому, помагав батькам на господарстві й був активний в українських громадських організаціях та в підпільній праці ОУН.

Коли 1939 року більшовики окупували західно-українські землі, О. Польовий утік на еміграцію, до Кракова. Там він вступив до українського легіону «Соловей», в якому був до його розв'язання восени 1942 року. В легіоні він пройшов різні вишколи й був чотовим.

Пор. Омелян Польовий («Остап»), к-р Третьої ВО УПА «Лисоня», у 1943-1946 і від 1946 року політв'язень радянських концтаборів і тюрем. (Фото: М. Локоть)

Повернувшись додому, він активізувався у підпільній праці й був військовим референтом при проводі ОУН Тернопільської області. Згодом став командиром Третьої тернопільської воєнної округи УПА «Лисоні». Під його рукою військова референтура стала дуже активна. Впродовж 1943 року в області йшла підготовка творити відділи УПА. Зорганізовано багато більших і менших військових груп, що відійшли на Волинь і в Карпати, або проходили вишкіл на місці. Восени 1943 року почалася організація бойових сотень УПА в цілій області. Їх треба було очолити відповідними старшинами й забезпечити зброєю та всім

потрібним. Ситуацію ускладнило те, що взимку на територію області підкотився фронт і зупинився на кілька місяців. Омелян Польовий їздив тоді на своєму буланому коні по цілій області, проводив інспекції відділів УПА, нараджувався з командним складом, ліквідував різні недомагання, організував бойові операції тощо. Він зорганізував теж кілька підстаршинських вишколів і курсів медсестер, виховників та іншого персоналу. Після переходу фронту влітку 1944 року він особисто очолив курінь УПА, з яким лявірував поміж численними військами МВД. 27 вересня 1944 року його ранено в бою УПА з військами НКВД біля с. Альбанівка Зборівського району.

1946 року Омелян Польовий попав у ближче невідомих обставинах у полон МВД, пройшов пекло емведівських переслухань і був засуджений на кару смерті, що була заміненя на 25 років каторги «гострого режиму». За даними захолявної дисидентської літератури він перебував у таборах Колими та Тайшетської траси й був звільнений 15 червня 1971 року.⁵ Проте туристи на Україну, оповідали, що його в цей час кагебісти лише возили по Україні, в тому до рідного села, й намовляли до прилюдного каяття. О. Польовий відмовився і його знову кудись вивезли. Після того немає провірених вісток про дальшу його долю.

С. Безубко

5. *Nonconformity and Dissent in the Ukrainian SSR, 1955-1975: an Annotated Bibliography*. Cambridge, Mass., Harvard Ukrainian Research Institute, 1978, pp. 131, 134, 239.

Потутори, с. Бережанського повіту. З цього села походив *чот. УПА Іван Думик і Богдан Лонкевич*, діяч ОУН на окупованих румунами українських землях. Іван Думик народився 1912 року, закінчив бережанську гімназію й був діячем ОУН в Бережанському повіті. Пройшов тортури польської поліції і відсидів за ОУН 5 років. 1938 року подався на Закарпаття, був секретарем президента Августина Волошина, потім попав у мадярський полон і з полону втік до Німеччини. В Україну він вернувся в рядах легіону «Соловей», а по його ліквідації — в село Комарівку, де при батьках була його дружина. 1944 року відійшов до УПА і став чотовим. Загинув у листопаді 1944 року, коли прийшов на відпустку до своєї дружини. Богдан Лонкевич народився 1920 року в священничій родині. Вчився в бережанській гімназії, де був одним з найкращих легкоатлетів і футболістом дружини «Лисони». За німців був відряджений на працю ОУН під Румунією, був у Трансдністрії, Одесі, на Буковині. Який займав пост — невідомо. Після 1944 року пропав по ньому слід.

За даними земляків: С. Голяш

* * *

Микола й Іван Пушки, два брати, члени ОУН із с. Носів, повіт Підгайці, були замордовані енкаведистами в тернопільській тюрмі під час відступу ЧА 1941 року, разом з іншими українськими політичними в'язнями. Обидва закінчили сільську школу, господарили й були активні в аматорському театрі. Іван був

Петро Пушка, студент з с. Лиса Підгаєцького повіту, член крайового проводу юнацтва ОУН.

(Фото: «Підгаєцька земля», стор. 243)

крамарем у кооперативі та співав у хорі. НКВД арештувало їх у грудні 1940 року.

Дані: Богдан Верещинський

* * *

Петро Пушка («Жук»), організаційний і вишкільник при крайовому проводі юнацтва, походив із с. Лиса, пов. Підгайці. Студент Львівського університету. Загинув 10 березня 1944 року від німецької кулі на дорозі з Бібрки до Львова.

Дані: Л.Ш. і С.Г.

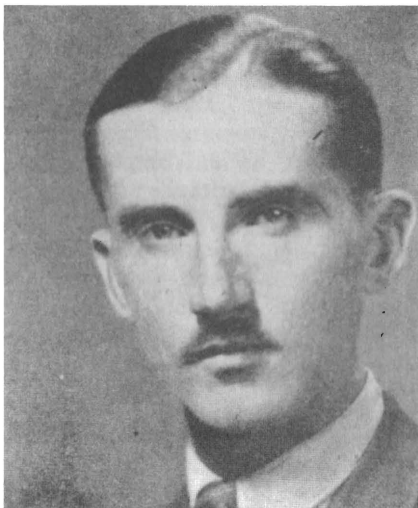
* * *

Рай, с. Бережанського повіту. З малого сільця Рай походив визначний діяч ОУН *Дмитро*

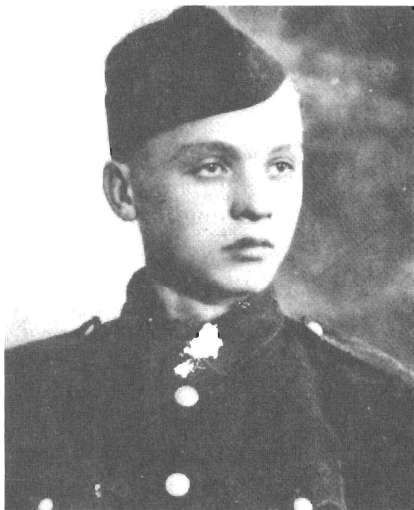
Ірина Бабуняківна, студентка медицини з Вербіжа Березанського повіту, працівниця УЧХ і член ОУН, загинула 1944 року в Березанах.

(Фото: «Березанська земля», стор. 565)

Дмитро Мирон («Орлик», «Роберт», «Андрій»), визначний діяч ОУН із с. Рай Березанського повіту, загинув у Києві 25 липня 1942 року.

(Фото: «Березанська земля», стор. 815)

Михайло Стефанів з Лісник Березанського повіту загинув у рядах УПА на Волині 6 червня 1943 року.

(Фото: «Березанська земля», стор. 439)

Степан Манацький із с. Біща Березанського повіту загинув у рядах УПА.

(Фото: «Березанська земля», стор. 546)

Мирон («*Орлик*», «*Роберт*», «*Андрій*»), що 1942 року був провідником ОУН Київського краю і 25 липня 1942 року був смертельно ранений гестапівцями на вулицях Києва. Мирон Орлик народився в селянській родині 1911 року, вчився в бережанській гімназії, Малій Семінарії у Львові та студював право у Львівському університеті. Від юнацьких років був активний в ОУН. В цьому томі «Літопису УПА» є додаткова біографічна примітка про нього, а також складена підпільником «Саніком» пісня на його честь.

Сестра Дмитра Мирона, *Тося Мирон*, що була активна серед жіноцтва в Бережанах, була арештована енкаведистами й загинула в тюрмі 1941 року. Десь у той час були арештовані такі юнаки із села Рай: *Ілько Матусь*, *Михайло Пилипів*, *Володимир Чайківський* і *Осип Якимів*. Здається, що всі вони були членами юнацтва ОУН. Всіх їх замордувало НКВД у бережанській тюрмі.

За даними односельчан:
С. Голяш

* * *

Раковець, с. Підгаєцького повіту. В рядах УПА загинули такі вояки із с. Раковець: *Василь Білик*, *Дмитро Гой* («*Шум*»), *Павло Гой*, *Михайло Зазуля*, *Петро Зазуля*, *Тимко Зазуля* і *Петро Темнюк* («*Граб*»). Дмитро Гой («*Шум*») нар. 1922 року в селянській родині. Закінчив народню школу й помагав

Петро Темнюк — вояк УПА із с. Раковець Підгаєцького повіту.

(Фото: «Підгаєцька земля», стор. 248)

батькам на господарстві. Був діяльний в ОУН. 1939 року втік на еміграцію, вступив до легіону «Соловей» і там здобув ступінь десятника. Весною 1943 року відійшов на Волинь, де, здається, став сотенним. Влітку вернувся знов у Підгаєччину, організував сотню УПА і відійшов з нею на Волинь. Загинув 1943 року в бою з німцями, але немає точніших даних про обставини його смерті.⁷ Павло Гой, брат Дмитра, з 1924, відійшов до УПА 1944 року і загинув у бою 1945 року. Петро Зазуля з 1912 року, був діяльним у «Просвіті», а пізніше в ОУН —

7. Про організацію й рейди цієї сотні УПА див. спогади Степана Сороки «Підгаєцька сотня УПА на Волині», **Волинь і Полісся, кн. 3, Спогади учасників.** Торонто, Літопис УПА, 1984, стор. 138-162. У споминах автор помилково назвав Дмитра Гоя Петром.

станичний. 1939 року він утік на еміграцію. 1943 року відійшов до УПА й загинув у Карпатах 1945 року. Його молодший брат Михайло, з 1920, втік на еміграцію 1941 року, попав у німецькі руки й до кацету. 1943 року йому вдалося втекти з кацету й вернутися додому. Щоб не попасти в руки гестапо, він відійшов з братом до УПА й разом з ним загинув. Третій брат Тимко, з 1923, був активний в юнацтві ОУН. 1943 року відійшов до УПА й воював у рідних сторонах. Загинув 1945 року в Бережанському повіті. Василь Білик, з 1919, відійшов на Волинь зі сотнею під командою Дмитра Гоя 1943 року і там десь загинув. Петро Темнюк («Граб»), з 1912 року, був активний у кооперативі, «Просвіті» й ОУН, де був куцовим. 1942 року вступив до УПА на Волині, потім був у Підгаєччині й у Карпатах, де загинув 1945 року.

З діячів підпілля загинули *«Марійка»*, *Іван Наконечний («Кий»)* і *Петро Сіно («Супрун»)*. Прізвище «Марійки» невідоме, з 1923, після приходу більшовиків 1944 року була зв'язковою ОУН. У жовтні 1944 року втікала від енкаведистів і загинула від їхніх куль. Іван Наконечний був провідником ОУН Рогатинського повіту. Восени 1943 року, його зловили німці й разом з 27 іншими підозрілими в діяльності ОУН розстріляли біля церкви. Петро Сіно («Супрун») з 1922 року мав закінчену гімназію і був активним у юнацтві ОУН. За німецької окупації був повітовим юнацтва. Що робив пізніше у підпіллі — невідомо. Загинув 29 червня 1947 року під час енкаведівської облави

на очеретах біля села Ішків Підгаєцького повіту.

У липні 1944 року якась спецчастина НКВД провела облаву на село, зловила 22 молодих чоловіків і всіх їх, навіть без попередніх допитів, розстріляли під місцевою церквою. Прізвищ розстріляних не устійнено.

Дані: Дмитро Кикіш

* * *

Савків (ім'я невідоме), діяч ОУН. Народжений 1912 року в селянській родині, освіта неповно-середня, селянин. Діяльний в ОУН ще за Польщі — в ділянці пропаганди. За більшовиків перейшов у підпілля. Весною 1945 року попав на засідку НКВД, був важко ранений і дострілювся з власної пістолі.

Дані: М. Галич

* * *

Ілярій Сказинський («Крига»), окр. пропаганди. Народився 1921 року в с. Мшана, Зборівського повіту. Закінчив учительську семінарію і десь від 1940 року вчителював. За німецької окупації заактивізувався в ОУН — від 1942 року був референтом пропаганди ОУН у Зборівському повіті, 1943 року став референтом пропаганди Бережанської округи. Були відомості, що в пізніших роках він загинув, але немає точних даних, коли і де.

Дані: С. Безубко

* * *

Ярослав Скасків, крайовий юнацтва ОУН. Народився в заможній селянській родині. Його

батько був діячем УНДО. 1942 року закінчив бережанську гімназію і став студентом гірничого відділу львівської політехніки. В гімназії став членом юнацтва ОУН, був в одному званні з Осипом Дяковим і Степаном Голяшем, а пізніше почав займати керівні позиції в юнацтві. Весною 1943 року він очолює крайовий провід юнацтва, а в липні брав участь у військово-політичному вишколі членів крайових і обласних проводів юнацтва на лісничівці у бишківських лісах. Загинув у липні 1944 року в селі Гринів, біля Шоломії, відступаючи від німців.

Подав: Степан Голяш

* * *

Слав'ятин, с. Підгаєцького повіту. З цього села загинули в УПА такі вояки: *к-р відділу «Бистрий», Василь Кухар, Микола Чорний, Іван Юхневич і «Струм»*. Василь Кухар, нар. 1922, загинув у бою з енкаведистами в рідному селі 1944 року. Всі інші загинули 1945 року.

Дані: Василь Каспрук («Вал») і «Гук»

* * *

Масакра с. Слобідки Струмінської в Теробовельському повіті. 24 березня 1944 року німецьке військо з танками обступило село й перевело облогу на чоловіків. Проте всі чоловіки поховалися, або ще скоріше втекли з села, бо сподівалися облави. Який тиждень скоріше трьох німців з летовища наскочили на хату, де були наші підпільники. Наші вхопили за

зброю, вбили двох німців, а один утік. Отже село сподівалося облави, бо подібне вже було в інших селах. Не знайшовши чоловіків, німці зігнали щось з 50 жінок і дали їм ультиматум, що якщо за пів години не зійдуться чоловіки, то вони спалять село. І дійсно, після упливу пів години через село пройшла німецька розстрільна і підпалювала гранатами чи запальними кулями українські господарства. Згоріло понад 200 господарств. З німцями були якісь польські «дорадники», бо біля 30 польських господарств оціліло. В огні згоріло не лише все селянське майно, але також багато людей, що ховалися в різних криївках.

Дані: Т.З.

* * *

Соколів, с. Бучацького повіту. 1945 року енкаведисти вбили або розстріляли зловлених вояків УПА чи підпільників *Степана Ковбана, Миколу Сенєва, Степана Крисюка, Василя Семака* і місцевого священика *Михайла Матійцева*. Тіла Степана Ковбана й Миколи Сенєва виставили на публічне видовище в с. Золотий Потік. С. Ковбан і М. Сенів училися в чортківській гімназії, а тоді М. Сенів був уже студентом університету у Львові в роках 1943-1944. Степан Крисюк учився в учительській семінарії в Бучачі. Всі вони народилися в Соколові, в селянських родинах, були активними в «Просвіті», «Лугові» і, здається, всі були членами ОУН.

Також 1945 року загинули в горючій хаті родина *Михайла та Павлина Храпко* й їхня дитина, разом з двома вояками УПА, які в

них були в хаті. Хату запалили запальними кулями енкаведисти, кулемети яких не дали нікому змоги вирватися з хати.

В роках 1940-41 були арештовані й закатовані в тюрмі чи на засланнях такі особи з с. Соколів: *Степан Глухан, Степан Григоришин, Василь Жирук, Михайло Ковбан, Іван Мінуюк, Іван Мулик, Микола Мулик, Юрко Мулик, Михайло Остафійчук, Петро Остафійчук, Володимир Сенів, Степан Сенів і Петро Скрипник*. Крім того, 1941 року загинули: *Ілько Мулик* — в с. Костільник, де він ховався від арешту НКВД, і *Володимир Атаманюк*, що був розстріляний у рідному селі вже під час відступу ЧА. Усі ці жертви терору НКВД були свідомі українці, працювали в «Просвіті», «Лугові» та інших організаціях. Деякі з них були членами ОУН, всі у віці від 20 до 30 років, освіта — початкова школа (4 класи). Лише Степан Григорович був студентом університету у

Львові й там був арештований, після чого також його батьки (ціла родина) були виселені на Сибір.

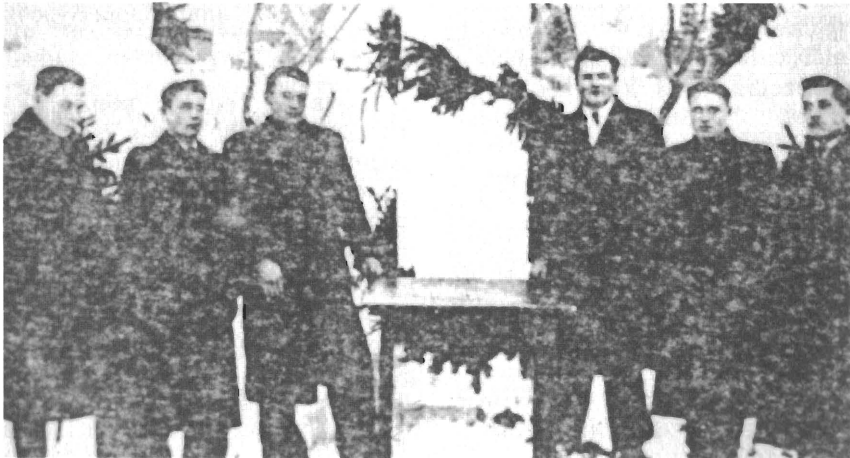
Дані: Михайло Тарнавський

* * *

Петро Стельмах, вояк УПА. Народився 1921 року в селянській родині в селі Зарваниця, Підгаєцького повіту. Після закінчення Сільсько-Господарського Інституту в Черниці у червні 1944 року він відійшов до старшинської школи УПА в Карпатах. Військовий виряд для студентів доставила продовольча станиця у Львові, в якій був автор цих інформацій — дядько Петра, Володимир Стельмах. У пізніших роках прийшла з України вістка, що Петро Стельмах загинув у бою з більшовиками у водах Золотої Липи недалеко Бережан. (Точніше невідомо — чи був це бій відділу УПА, чи пробивалася з оточення менша група вояків УПА).

Дані: Володимир Стельмах

* * *

Діач підпілля Петро Стельмах (четвертий зліва) з Зарваниці повіт Підгайці, разом з односельчанами. (Фото: В. Стельмах)

Зв'язкова ОУН Галя Столяр із с. Хмелівки. Розстріляна гестапом 27 грудня 1942 року в Берліні.

Галя Столяр, зв'язкова ОУН. Народилася у священничій родині в с. Хмелівка Тербовельського повіту. За німецької окупації студювала у Львівськiм університеті. Була дуже активна — товариства Союз Українок, Рідна Школа, Просвіта та інші. Рівночасно була активна в ОУН. За німців була двічі арештована, й виїхала до Німеччини, щоб уникнути переслідувань. Проте гестапо знову її арештувало, пройшла катівню Вірзінга й була розстріляна 27 грудня 1942 року в берлінській тюрмі.

Дані: Є.П.

* * *

Масакра містечка Струсова в Тербовельському повіті. 18 грудня 1943 року гестапо переводило в містечку арешти українців. Один з підозрілих, діяч ОУН В. Кароль, почав відстрілюватися і втік від гестапівців. Тоді гестапівці підпалили його хату, в якій згоріла його сестра та ще 9 сусідніх господарств. Тим часом В. Кароль зібрав групу озброєних хлопців і повів наступ на гестапівців. Вони заховалися на поліційну станицю і звідти боронилися, а перед вечером відступили, ховаючись за українськими закладниками.

2 січня 1944 року німецьке військо перевело «пацифікацію» Струсова. Вояки зігнали до читальні все населення. Там гестапо вибрало 25 чоловіків і їх відразу розстріляли, а 74 чоловіків арештували й забрали зі собою. З них звільнили тільки чотирьох, кількох розстріляли в Тернополі, а решту заслали до концентраційного табору, де вони загинули.⁸

Дані: Марія Курочка

* * *

Телев'як Теодор, вояк УПА. Народився 1920 року в селянській родині в Капустинецькому Лісі, присілку с. Капустинці Збарзького повіту. Коли був малим хлопцем, помер його батько, тож виростав далі з двома сестрами під опікою матері. Він закінчив сільську школу та бухгалтерійні курси. Працював на господарстві, а за німецької окупації бухгалтером в електривні у Збаражі. Брав

8. Список розстріляних і подрібний опис цієї масакри поданий в авторовій статті «Трагедія в Струсові», **Тербовельська земля**, Нью-Йорк, 1968, стор. 483-486.

Вояк УПА Теодор Телев'як з Капустинців, Збараського району. Загинув у бою з енкаведистами б. Розношинців 1947 року.

(Фото: П.Т.)

активну участь у праці читальні «Просвіти» та інших громадських організаціях в с. Капустинці. У жовтні 1943 року відійшов до УПА, але невідомо, в якому відділі він був та які функції виконував. Щойно наприкінці 1970 років прийшли закордон вістки, що Теодор загинув разом з кількома підпільниками в криївці на полях б. с. Розношинці, Збараського району. Оточені емведистами повстанці довго боронилися, вбили кількох напасників і врешті ті, що ще оцілило, пострілялися. Після того більшовики засудили сестру Теодора Олю на 10 років заслання, а переслідувана енкаведистами його мати скоро померла.

Дані: П.Т.

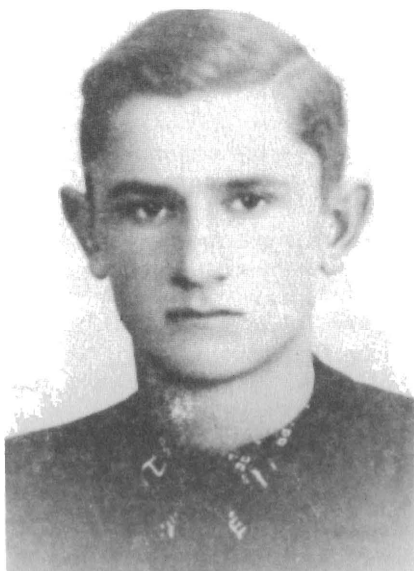
* * *

Потік, село Бережанського повіту. З цього села загинули на полі бою такі вояки: *Василь Безкоровайний («Рибочка»), Іван Безкоровайний («Заболотний»), Степан Безкоровайний («Дзвін») і Дмитро Куціль.* Степан Безкоровайний, нар. 1914 року, був активний в сільських організаціях і ОУН. 1944 року відійшов до УПА, де пройшов підстаршинський вишкіл і був ройовим. Загинув у грудні 1947 року, коли енкаведисти з Козової окружили в Потоці п'ятьох повстанців. Лише один вояк УПА прорвався з оточення. Інші загинули в нерівному бою.

Василь Безкоровайний, нар. 1910 року, за німецької окупації працював у районному проводі юнацтва ОУН. Що робив пізніше — невідомо. Загинув у серпні 1946 року в бою з енкаведистами, застуканий на подвір'ю Таньки Куцої у с. Бишки. Іван Безкоровайний, нар. 1915 року, старий член ОУН, пішов у підпілля 1944 року. Загинув 1946 року в бою з НКВД, наткнувшись на засідку між селами Потік і Бишки. Дмитро Куціль народився 1908 року в Ярославщині. Згодом його батьки переїхали до Потіцького Сенькова б. села Потік. Він закінчив 7 кл. початкової школи, відслужив у польському війську й господарював. Був діяльним в ОУН, де за польських часів був військовим референтом. Які функції виконував у пізніших роках — невідомо. Загинув на засідці МВД між Комарівкою і Гайком, а його побратим з Олесина був ранений і попав у руки МВД.

За даними односельчан: С. Голяш

* * *

Вояк УПА Іван Товпаш з Підгайців, абсолювент бережанської гімназії (1942), футболіст, юнак ОУН. Загинув улітку 1944 року, коли НКВД проводило перші великі облави на ліси. Фото з 1942 року.

(Фото: Я. Степ)

Дмитро Хандій («Корнієнко»), сотен. УПА. Народився 1920 року на Полтавщині. Студював у Технічному інституті в Харкові. 1940 року був покликаний в армію, в західні області України, де проходив старшинський вишкіл протизенітної артилерії. В час відступу ЧА 1941 року залишився в Зборівщині і працював в одного селянина. Весною 1943 року зголосився до відділу УНС під командою «Гонти» і став чотовим. Були вістки, що згодом він був

сотенним УПА і пізніше загинув у бою з НКВД. Дуже можливо, що Д. Хандій це та сама особа, що сотенний «Гордієнко», що його останній бій є описаний в 11 томі *Літопису УПА*.⁹

Дані: С. Безубко

* * *

«Хитра», пров. **УЧХ** **Бережанського повіту**. 1946 року енкаведисти оточили хату на передмісті Бережан, в якій перебували «Хитра» і один повстанець. Вони почали відстрілюватися. Емведисти запалили кулеметним вогнем хату. Повстанець вискочив з горючої хати й попав у руки енкаведистів, а «Хитра» згоріла в огні. Так само загинула сестра «Хитрої» **«Марійка»**, що також була в підпіллі й брат **Осип**, вояк УПА. «Марійка» попала в руки НКВД в с. Вулька й зажила отрути. Проте лікар вирятував її від смерти тільки на те, щоб згодом її замучити на слідстві.

Дані: С.Г.

* * *

Михайло Хома («Старий», «Обух»), окр. ОУН. Народився в селянській родині на прис. Каменоломи с. Литвинів, Підгаєцького повіту. Вчився в гімназії, у польському війську пройшов школу підхорунжих. Опісля господарював і був активний в УВО. Арештований за палення стирт і був засуджений на 4 роки тюрми. Там захворів на туберкульозу. Підлікувавшись, став

9. Див. «„Гордієнко”, сотен., 17 незнаних стрільців» у **Тернопільщина: список упавших героїв української революції**, стор. 164.

повітовим ОУН. По приході більшовиків 1939 року і за німців перебував у підпіллі, бо як НКВД так і гестапо хотіли його арештувати. За німецької окупації він передав провід ОУН Василеві Марущакові («Хмарі») з Божикова і перейшов до військової референтури Бережанської округи. Багато він попрацював у військових школах молоді й в організації відділів УПА. Літом 1945 року, коли був у рейді відділу УПА в Станиславівській області, був важко ранений у груди в бою з НКВД в с. Петрилів Товмацького району. Вояки УПА привезли його в рідні сторони до підпільного шпиталика в Голгочі. Проте, відновилася туберкульоза й Михайло Хома помер під час перебування в шпитальці.
(Знімка на стор.: 263-264)

Дані: Ф. Колодчин

* * *

Григорій Христинюк («Харко»), районний ОУН. Народжений 1917 року в селі Висипівці Тернопільського повіту. Закінчив гімназію і курси диригентури. Працював у кооперативі й диригував сільськими хорами. Польська поліція арештувала його 1939 року, але війна звільнила його. Згодом його намагалося арештувати НКВД, але він утік в підпілля. В час відступу більшовиків 1941 року він зібрав коло 30 підпільників, щоб зробити нічний напад на районний осередок Великий Глубічок. Однак НКВД викрило його групу в житах — 9 підпільників з пістолями й гранатами, — і заатакували їх танкетками (з піхотинцями).

Загинули в бою всі 9, на чолі з Григорієм Христинюком.

Дані: С. Безубко

* * *

Ценів, село Бережанського повіту. Після поновного приходу більшовиків загинули такі підпільники зі с. Ценова: *Теодор Бойко, Микола Ковадло, Петро Ковадло і Григорій Стандрет.* Теодор Бойко одружився до села Бишки, був зв'язковим УПА і загинув у сутичці з НКВД в с. Конюхи. Петро Ковадло був діячем ОУН, районним за першої російської окупації. Невідомо, які функції виконував у пізніших роках. У липні 1946 року енкаведисти викрили його кріівку під хатою, де ще був його брат Микола й двох невідомих підпільників. Оточені підпільники почали оборону й усі загинули від ворожих куль у палаючій хаті. Григорій Стандрет, нар. 1915, був членом ОУН і пішов у підпілля 1944 року. В липні 1945 року його схопили енкаведисти й згодом замордували в тернопільській тюрмі, а його жінку Теодозію з двома дітьми вивезли на Сибір.

Дані зібрав від односельчан: Степан Голяш

* * *

«Черник», кур. УПА. 1950 року енкаведисти оточили хату біля станції в с. Криве Бережанського повіту, в якій мали кріівку кур. «Черник», його сестра Ганя і двох вояків УПА. Повстанців зрадив Іван Набережний. Спочатку енкаведисти закликали повстанців, щоб вони здалися, бо марно

загинуть. Повстанці відповіли: «Смерти не боїмося! Український народ пімстить нашу смерть!» І повстанці почали стріляти й співати «Ще не вмерла Україна» та інші пісні. Ворожі кулемети запалили хату і в ній загинули всі повстанці. Кур. «Черник» походив з Олесина біля Козови. У 1940 роках він оперував у Карпатах, а пізніше прийшов з кількома вояками у рідні сторони, де виконував якісь завдання у збройному підпіллі.

За даними кол. мешканців
Кривого: С. Голяш

* * *

Микола Шаблій («Легіт»), пвх. УПА. Народився 1919 року в с. Данилівці Зборівського повіту. Закінчив учительську семінарію. З 1938 чи 1939 року належав до ОУН. За більшовицької окупації учителював, а потім відійшов до армії. 1941 року попав у Надбалтиці в німецький полон, з полону втік і прибув додому. Тут далі учителював і став повітовим юнацтва ОУН, а 1943 — окружним виховником юнацтва. Опісля відійшов до УПА і став політвиховником сотні. Загинув в УПА, однак немає даних, коли і де.

Дані: С. Безубко

* * *

Масакра Старої Ягольниці, с. Чортківського повіту. 11 березня 1944 року німецькі шуцмани з фабрики тютюну в Новій

Ягольниці, з допоміжними відділами шуцполіції і літаком, напали на село Стара Ягольниця. Вони мали інформації, що в селі квартирують повстанці, але не сподівалися, що там ціла сотня УПА під ком. «Веселого». Шуцмани почали палити село, а літак скидав запальні бомби на господарства. Сотня УПА вирушила проти напасників і по двогодинному бою їх розігнала, завдаючи їм великих втрат. Проте згоріла третина села (103 господарства) і цивільне населення мало великі втрати — 116 убитих і 134 ранених, бо шуцмани безпардонно стріляли цивілів і вкидали гранати до хат і пивниць, де ховалися селяни. Шуцманів загинуло 42, а вояків УПА 9.

Дані: «Вирій», «Крук»¹⁰

* * *

Володимир Якубовський («Бондаренко»), май., к-р 3 ВО «Лисоня».¹¹ Народився 1915 року в Нових Залізцях (Заложцях) Зборівського повіту в родині вчителя. Після Першої світової війни його батько не вернувся з російського полону. Тож його мати тяжко пробивала собі дорогу крізь життя з малим сином і двома дочками. Десь після 5 кл. гімназії малий Володимир попав до військової школи у Варшаві, яку закінчив зі ступенем підхорунжого. Після цього він закінчив летунську школу та став підпоручником-

10. Обширніше цей бій описаний в авторовому споміні «Погром Ягольниці Старої», «Вояцька ватра», **Гомін України**, 17 квітня 1985.

11. Поміщуємо ці дані як додаток до написаної в Україні біографії, поміщеної в 11 томі «Літопису УПА», стор. 125-127.

пілотом. Одначе 1938 року його звільнили з війська, бо він відмовився прийняти польську національність («змінити метрику»). Він повернувся додому, перекваліфікувався на книговода й працював у союзі кооператив. По приході більшовиків дістав працю бухгалтера в районному фінансовому відділі, але по кількох місяцях перейшов у підпілля, щоб його не арештували органи НКВД.

1942 року він знову перейшов у підпілля, щоб зайнятися організацією українського війська. Спочатку він був повітовим військовим референтом Зборівського повіту, від 1943 року — Бережанської округи, від грудня 1943 року — шефом штабу 3 ВО «Лисоні», а по арешті пор. Омеляна Польового, мабуть, у червні 1946 року, став командиром 3 ВО «Лисоні». Володимир Якубовський відзначився всесторонніми військовими талантами. Він був організатором багатьох відділів УПА, добрим вишкільником — керівником підстаршинських вишкіль, бойовим командиром — командував об'єднаними сотнями та куренем УПА і штабовим старшиною. Під його керівництвом була підготовлена до друку книжка «Короткі описи боїв ПВО—'Лисоня'», яка передрукована в цьому томі «Літопису УПА».

Володимир Якубовський загинув 17 червня 1947 року в бою з

військами НКВД біля с. Вівся Козівського району. Його тіло привкзали енкаведисти до Залозець для ідентифікації. Після цього арештували його матір та сестер і заслали на 10 років у сибірські тундри. Арештували також його наречену Ярославу і дуже її тортували, щоб видала якісь тасмниці, а накінець — розстріляли. Його мати повернулася з Сибіру, але була виснажена хворобами й по кількох місяцях померла.

С. Безубко

* * *

Володимир Ясній («Бистрий»), **повіт. пров. ОУН.** Народився 1921 року в с. Нетерпимці, Зборівського повіту. За Польщі вчився в гімназії, а за СРСР — студював у педагогічній школі. За німців учителював і включився до праці ОУН — належав до пропагандивного звена Залозецького району, очолюваного односельчанином Петром Дідушком («Журавлем»).¹² 1943 року він став районним референтом пропаганди, а 1944 року став референтом пропаганди Тернопільського повіту. Були вістки, що він загинув, але не було точних даних, коли і в яких обставинах.

Дані: С. Безубко

12. Біографія Петра Дідушка була надрукована в 11 томі «Літопису УПА», стор. 105-106.

Могила на горі Лисоні в Березанському повіті, на якій у серпні та вересні 1916 року велися бої УСС з російською армією. На пам'ять цих боїв Третя воєнна округа УПА прийняла криптонім «Лисоня».

(Фото: «Березанська земля», стор. 204)

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- агр. — агроном
адют. — адютант
б. — біля
бул. — булавний
ВЗ УГВР — Великий Збір УГВР
ВО УПА — воєнна округа УПА
вд. — відділ
вих. — виховник
віст. — вістун
військ. — військовик, військовий референт
г. — гора
ГК УПА — Головне Командування
ГВШ УПА — Головний Військовий Штаб
ген. — генерал
госп. — господарчий; господарчий референт
д. — друг
див. — дивися
д-р — доктор
ДУН — Дружини Українських Націоналістів
еп. — єпископ
ЗП УГВР — Закордонне Представництво УГВР
ЗУНР — Західня Українська Народня Республіка
ЗЧ ОУН — Закордонні Частини ОУН
Заст. — заступник
зв. (зв'язк.) — зв'язковий
інж. — інженер
к. — коло
КГБ — «Комітет Государственной Безопасности» і назва підпорядкованої цьому комітетові політичної поліції
КП — крайовий провід
КПЗУ — Комуністична Партія Західньої України
к-р — командир
кап. — капітан
кін. — кіннотник
кол. — колишній
кул. — кулеметник
кур. — курінний; курінь
л. — ліс
лік. — лікар
лейт. — лейтенант
м. — місто
МВД — «Міністерство внутренних дел» і назва підпорядкованих цьому міністерству політичної поліції й поліційних військ
МГБ — «Міністерство государственной безопасности» і назва підпорядкованих цьому міністерству політичної поліції
май. — майор
mgr. — магістер
мін. — міністер
НКВД — «Народний комісаріят внутренних дел», давніша назва МВД
НКГБ — «Народний комісаріят государственной безопасности», давніша назва МГБ
надр. (ндр.) — надрайон; надрайоновий
нач. — начальник
о. — отець
ОБВУ — Об'єднання Бувших Вояків Українців
ОУН — Організація Українських Націоналістів
обл. — область; обласний
окр. — округа; окружний
орг. — організаційний
от. — отаман
ПЖ — полева жандармерія
ПУН — Провід Українських Націоналістів
пвх. — політвиховник; виховник
підп. — підпільник
підр. — підрайон; підрайоновий
пов. — повіт; повітовий
пор. — поручник
прис. — присілок
пров. — провідник
прок. — прокурор
проп. — пропагандист
р. — ріка

РВНО — Районовий Відділ
 Народної Освіти
 р-н — район
 рай. — районний
 реф. — референт
 роз. — розвідник
 рой. — ройовий
 с. — село
 СБ — Служба Безпеки
 СРСР — Союз Радянських
 Соціалістичних Республік
 СУБ — Союз Українців (у Великій)
 Британії
 СУЗ — Східні Українські Землі
 слід. — слідчий
 сот. — сотник
 сотн. — сотенний
 ст. бул. — старший булавний
 ст. стр. — старший стрілець
 стан. — станичний
 стар. — старшина
 стр. — стрілець
 стриб. — «стрибок»; вояк
 «істребительного баталіона»
 суд. — суддя; судовий

ТВ УПА — тактичний відтинок
 УПА
 УГА — Українська Галицька Армія
 УГВР — Українська Головна
 Визвольна Рада
 УПА — Українська Повстанська
 Армія
 УНДО — Українське Національно-
 Демократичне Об'єднання
 УНРА — UNRA: United Nations Relief
 Ass'n (Допомогова Організація
 Об'єднаних Націй)
 УНС — Українська Народня
 Самооборона
 УЧХ — Український Червоний
 Хрест
 участ. — участковий
 хор. — хорунжий
 хут. — хутір
 ЧА — Червона армія
 чот. — чотовий
 США — Сполучені Штати Америки
 ШГ — штаб групи (воєнна округа)
 УПА

ПОКАЗНИК

- Авгсбург, м. — 178
Австрійці — 172-173
Австрія — 166
Авшвіц (Осьвенцім), концтабір — 275-276
«Аза», розв. — 149, 153
Азія — 118
Акт 30 червня — 243
Альбанівка, хут. Зборівського р-ну — 41, 301
Альянти — 166
Американське посольство у Варшаві — 9, 13, 77
Американці — 174, 178-179
Англіїці — 171
Англія — 141, 166, 180, 185
Андерс, ген. — 178, 180
«Андрій», пров. КП — див. Безпалко Осип
«Андрій», КП — див. Мирон Дмитро
«Андрій», стр. — 37
Андрусяк Василь («Різун», «Грегит»), полк. — 171, 215
Ансбах, м. — 179
Антоняк-Данилків Іван — 272, 274
Аргентина — 295
Армія Крайова — 156
«Арсен» — див. Фіголь Микола
«Арсен», орг. ндр. — 85
«Артем», ндр. — див. «Гліб»
«Архип», пвх. — 35
Атаманюк Володимир — 307
- БВ — 288
Бабій Павло — 276
Бабуняківна Ірина, УЧХ — 303
Баварія — 176
«Бадьорий», рой. — 50
«Байда», чот. — див. Когут Іван
«Байда», обл. — див. Мокрій Роман
«Байда», бунч. — 229
«Байда», май. — див. Миколенко Петро
«Байда», рой. — 218, 225
«Байда», чот. — 71
Байда Петро — 286
«Байденко», чот. — 51
- Байрак Михайло — 291
Байкурська Параскевія — 280
Бальниця, с. — 144
Бандера Василь — 136
Бандера Степан — 131, 161
Баранівка, с. Бережанського пов. — 271
Барилка Омелян — 290
Бариш, м. Бучацького р-ну — 57, 71, 106
Бартелка, с. Заложцівського р-ну — 206
Бартків Микола («Рух»), окр. проп. — 263-264
Бартошів Йосиф — 282
Басарабія — 193
Батик Микола, підп. — 290
Беднарський Методій — 275
Бездух Григорій, стр. — 279-280
Бездух Петро, сел. — 280
Бездух Семен, вояк УПА — 279
Бездух Трохим, сел. — 280
Безкоровайний Василь («Ігор»), вояк УПА — 272, 274
Безкоровайний Василь («Рибочка»), вояк УПА — 309
Безкоровайний Іван член ОУН — 309
Безкоровайний Степан («Дзвін»), вояк УПА — 309
Безпалко Осип («Остап», «Андрій», «Задорожний»), КП — 11-12, 21, 37
Безпальок Василь, сел. — 280
Безпальок Матвій, сел. — 280
Безпальок Микола — 280
Безубко С. — 284-285, 287, 293, 296, 298-299, 301, 305, 310-311, 312, 313
«Бей», діяч ОУН — див. Голяш Григорій
Бей Василь («Улас»), пров. КП — 12, 21, 272
Белз, м. Сокальського пов. — 229
Бердичів, м. — 275
Безпальок Бронислав — 298-299
Бердійчук Бронислав — 299
Бердійчук Мирослав — 299

- Бердійчук Яків — 298
- Бережани, м. Терн. обл. — 33, 136, 144, 148, 150, 160, 170, 181, 247-248, 278-279, 282, 289-294, 297, 304
- «Бережанська земля», збірник — 273, 278, 289, 303
- Бережанська округа — 85-86, 212, 263-264, 275, 280, 305, 311, 313
- Бережанська тюрма — 135, 278, 294
- Бережанський ндр. — 85, 87
- Бережанський пов. — 14, 31, 144-145, 168, 242, 263, 271-274, 279, 282, 288, 290, 293, 295, 299, 302-303, 309-311
- Бережанський р-н — 32-33, 37, 39, 58, 62, 80, 84
- Бережанський тактичний відтинок (ТВ) УПА — 8, 18
- Бережанщина — 159, 168, 242, 272, 288, 293
- Береза Каргузька, концтабір — 283, 300
- Березівка, с. Рогатинського пов. — 148, 150
- Березовиця Велика, с. Терн. пов. — 211
- Беремівці, с. Залозецького р-ну — 194
- «Беріївці» — 137
- Берлін — 179, 239, 241, 308
- Бескид — 144
- Беш Дмитро — 272, 294
- Билас Михайло — 295
- Било Іван («Ліщина»), рай. — 292
- Бистра, полонина — 215
- «Бистрий», пов. — див. Ясній Володимир
- «Бистрий», кур. (Кам'янець Под.) — 7, 9, 11, 17, 20, 45-47, 78-79, 270
- «Бистрий», кур. (Чортківщина) — 9, 11, 20, 27-28, 30-31, 33-34, 38, 47-51, 56-60, 66, 71-72, 79, 268
- «Бистрий», сотен. — 295, 306
- «Бистрий» сотен. (Волинь) — 14, 234, 236, 239-240
- Бишів, с. — 213
- Бишки, с. Бережанського пов. — 86, 272, 274-275, 293, 309, 311
- Бишківський ліс — 293, 306
- Бібреччина — 54
- Бібрка, м. Львів. обл. — 61, 302
- Бідованець Теодор — 285
- Бідула Дмитро — 290
- Білецький — 189
- Білецький Василь — 287
- Білгорайська пуща — 156
- Білик Василь, вояк УПА — 304-305
- Білик Микола, підп. — 298
- Білик Михайло, підп. — 297
- Білоголови, с. — 190
- Білогорща, с. Пустомитівського району — 137
- Білоруси — 113, 121
- Білорусь — 119, 145
- Білоус Микола — 290
- Більче Золоте, с. Борщівського р-ну — 87
- Більшівці, м. Стан. Обл. — 52, 62, 72, 77
- Більшовецький р-н — 34, 49, 70
- «Бір», рой. — 63, 83
- Біща, с. Бережанського пов. — 39-40, 303
- «Бір», стан. — див. Галайбіда Андрій
- Бірки, с. — 52
- «Блиск» — див. Дуда Гнат
- Блищака, с. Заліщицького р-ну — 29
- Бліх, с. Зборівського р-ну, — 188-189, 256-257, 259
- Бобик Михайло — 290
- Бобрівники, с. Коропецького р-ну — 71
- Богатківці, с. Підгаєцького пов. — 212, 227
- «Богдан» — див. Бучинський Степан
- «Богдан» («Зенон»), обл. — «Голуб»
- «Богдан», д-р — 154-155, 160, 163, 214, 217, 219, 222, 227, 230
- «Богдан», орг. ндр. — 86
- «Богдан», пвх. — 145
- «Богданко», сотен. — 293
- «Богун», рой. — 50, 58
- Боднар — 205
- Боднар Марійка — 284
- Божиків, с. Підгаєцького пов. — 62, 83, 87, 279, 296, 311

- Бойкевич Мирослав — 291
 «Бойки», курінь УПА (Курінь УПА «Бойки») — 177
 Бойківська дорога — 55
 Бойківський Дем'ян — 292
 Бойко Володимир — 163
 Бойко Микола — 287
 Бойко Теодор — 311
 Боків, с. Підгаєцького р-ну — 59, 70
 «Бондаренко», май. — див. Якубовський Володимир
 Борецький Василь, підр. — 272, 275
 Борик Антін — 278
 Борик Іван — 280
 Борщів, м. Терн. обл. — 44, 188
 Борщівський ндр. — 85
 Борщівський пов. — 67, 215-216, 237
 Борщівський р-н — 69-70, 87
 Бохман Микола — 295
 Боярин, верх. — 225
 Боярський — 194
 «Брат», розв. — 246
 Братислава — 173
 Броди, м. Львів. обл. — 181, 272, 290-291
 Бродич Петро — 277
 «Бродяга», сотен. — 213, 215-217, 219-231
 Бродяк Оля — 275-276
 Бронгалівка, с. Підгаєцького пов. — 276
 Брно, м. — 174-175, 177
 Бругун Михайло — 290
 Брусно Нове, Любачівський пов. — 108
 Брустури, с., Закарпаття — 171
 Брюховичі, с. — 61
 «Бувалий», кур. — 96, 123
 «Буг», львівська ВО УПА — див. Друга львівська ВО УПА
 Бугай Микола, агр. — 298-299
 Бугай Михайло, підп. — 298-299
 Бугай Петро, підп. — 298
 Бугай Степан — 298
 Буданів (Будзанів), м. Терн. обл. — 81, 104-105, 123, 161
 Буданівський р-н — 12, 22, 58, 83, 86
 Будилів, с. Козівського р-ну — 55, 150
 Будний Василь — 282
 Будник Михайло — 291
 «Будуччина» — 167
 «Буйні», сотня УПА (Сотня УПА «Буйні») — 10-11, 20, 39, 78-79
 «Бук», підп. — див. Палихата Богдан
 Буковина — 49, 51, 113, 119, 302
 Булан, секр. — 187
 «Бульба», діяч ОУН — див. Голяш Григорій
 Бурбела Василь — 276
 «Бурій» — див. Гайдук Семен
 Бурканів, с. Підгаєцького пов. — 276
 Бурканівський ліс — 276
 Буркевич Василь — 279
 «Бурлака», чот. — 65
 «Бурлаки», сотня УПА (Сотня УПА «Бурлаки») — 10-11, 14, 20-21, 23, 32-33, 42-44, 48, 54, 56-57, 65-69, 78-82, 125, 144, 148-151, 153-157, 159, 181-184, 269
 Вусел Яків («Галина»), діяч ОУН — 272
 Бутринський — 203-204
 Бучач, м. Терн. обл. — 179, 298, 306
 Бучаччина — 30, 298
 Бучацька окр. — 87
 Бучацький ндр. — 86
 Бучацький пов. — 279, 289, 298-299, 306
 Бучацький р-н — 57, 71
 Бучацький тактичний відтинок (ТВ) УПА — 8, 18
 Бучинський Степан («Богдан»), пов. — 299
 Бушмени — 121
 Вага, с. Підгаєцького пов. — 277
 «Вал» — див. Каспрук Василь
 Варчак Олекса — 280
 Варшава, м. — 8, 19, 27, 77, 312
 Василик Максим («Смола», «Дніпро»), підр. СБ — 279, 289
 Василюшин Мирон — 286
 «Василь», кум — 172
 Васілевська Ванда — 150
 Ватутін М. Ф. — 117
 Вашингтон — 9.19

- Велика Гора, б. с. Мозолівки — 280
 Велика Плавуча, с. Козівського району — 63, 84
 Великий Глубічок (Глибочок), м. Терн. обл. — 56, 72, 77, 252, 258, 261, 311
 Великі Чорнокінці, с. — 60
 Великоборківський р-н — 32, 54, 85, 161, 296
 Великоглубочівський р-н — 15, 25, 60, 69, 80, 82, 161
 Велищук (с. Грималів) — 284
 Веприк Михайло — 298
 Вербів, с. Бережанського пов. — 145, 150, 153, 279-280
 Вербів, с. Підгаєцького пов. — 213-214, 280, 282
 Вербіж, с. Бережанського пов. — 303
 Вербова, прис., пов. Заліщики — 65
 Вергун Ярослав — 290-291
 Веремей — 186
 Верещинський Богдан — 302
 Вертилька, с. — 259
 Верховна рада СРСР — 13, 22, 134, 139
 Верховна рада УРСР — 135
 Верховний суд Мордовської АРСР — 134
 Весела Гора, хут. б. Мозелівки Підгаєцького р-ну — 85, 286
 «Веселий», сотен. — 312
 Вибудів, с. Бережанського пов. — 56, 274, 288
 Виговський Іван, гетьман — 119
 «Виговський» - див. Гайдук Семен
 Вікторів, с. — 213
 Виноградне (Севлуч), м. Закарп. обл. — 172
 «Вирій» — 312
 Високий Бескид — 223
 Висипівці, с. Тернопільського пов. — 253, 311
 Виспа, с. — 53
 «Вихор», стр. — 69
 «Вихор», рой. — 218
 Вишенька, с. Мостиського р-ну — 108
 Вищі Люб'янки, с. — 236
 Вівся, с. Козівського р-ну — 8, 18, 282, 284, 291, 313
 Відень — 167
 Віков, май. — 205
 Вільхівець, с. Бережанського району — 38, 275
 Вільхівка, с. — 213
 Вільшинка Т. — 112, 115, 122
 Вінниччина — 68, 166
 Вінниця, м. — 211, 287
 Вірзінг — 308
 «Власовці» — 257, 262
 Влізко Василь, вояк УПА — 286
 Влізко Микола, вояк УПА — 286
 Влізко Олесь, вояк УПА — 286
 «Влодко», хемік — 169, 172, 185
 «Вовк», рой. — 43
 Вовк Мирослав («Єфрем»), край. реф. СБ — 282
 Вовчків, р. — 29
 «Вознесенко», сотен. — 11, 20, 46-47, 79
 Возняк Мирослав — 283-284
 Возний Йосиф — 277
 Волинська обл. — 12, 22
 Волинь — 11, 14-15, 17, 21, 24-25, 94, 98-100, 116, 118, 123, 156, 186, 189, 194, 211, 235, 238-240, 244, 247, 254, 258, 260-261, 174, 279, 282, 285-286, 290, 300, 303-305
 Волинський курінь УПА — 247
 Волиця, с. — 39, 286
 Володимирська в'язниця — 137
 «Волох», ндр. — 85
 Волочинський ндр., Кам'янець-Под. обл. — 85
 Волошин Августин — 302
 Волощина, с. Підгаєцького р-ну — 85
 «Воля», рой. — 64
 Волянук — 195
 Вонс Лукія («Уляна»), сан. УЧХ — 284
 «Воробко» — див. Кушнірина Антошко
 «Ворон», сотен. — 10, 37, 39, 78, 128, 159, 244, 246, 248, 250
 Воронів, с. — 64
 «Вояцька ватра» — 312
 Врецьона Євген, член УГВР — 167
 Вулька, с. Бережанського пов. — 272, 279, 293, 310

- Г. М. — 288
 Гавриш — 187
 «Гад», кул. — 61
 Гаї, б. с. Руди — 188, 190, 197, 204-205, 274
 Гаї Великі, с. Микулинецького району — 87
 Гайда Ганна, дочка Андрія — 295
 Гайда Ганна, дочка Василя — 295
 «Гайдамаки», сотня УПА (Сотня УПА «Гайдамаки») — 10-11, 42, 51-52, 58-59, 62, 70, 78, 225
 Гайдук Григорій, стан. — 272, 274
 Гайдук Іван — 274
 Гайдук Семен («Виговський», «Бурій»), пов. — 275
 Гайок, с. — 309
 «Галина», підп. — 170
 Галайбіда Андрій («Бір»), стан. — 14-15, 24-25, 242-250
 Гайбіда Богдан — 248
 Галилея, ліс б. Сулівки Чортківського р-ну — 64
 «Галина», діяч ОУН — див. Бусел Яків
 Галич, м. Стан. обл. — 290
 Галич М. — 305
 Галич Микола — 284
 Галичани — 118, 174
 Галичина — 14, 24, 135, 144, 181, 200, 210, 244, 247, 249, 261, 274
 «Галичина», дивізія — 247, 250, 257, 272, 290-291, 299
 Галушка Володимир, син Іллі — 272
 Галушка Володимир, сотен. — 272
 Галушка Петро — 274
 Галюк Василь («Грім»), стан. — 106, 121-123
 «Гамалія», рой. — 218
 «Гамалія», сотен. — 10, 60, 78
 Гамілка Микола — 277
 Ганушевський Богдан, о. — 177
 Ганчар Василь («Моряк»), підп. — 282
 Ганчар Григорій, о. — 280-281
 Ганя, сестра «Черника» — 311
 «Гар», заст. реф. СБ «Поділля» — 86
 «Гарт», чот. — 70
 «Гарячий», рой. — 50
 Гасин Олександр («Лицар»), полк. — 169
 Гевко Максим — 280
 Гевко Теодор, син Марії — 280
 Гелечків, с. — 151
 Герман Гриць — 284
 Германівка, с. Мельницького р-ну — 59
 Гетьман Богдан — 196
 Гимбарська Марія — 292
 Гиновичі, с. Бережанського пов. — 271
 Гишка Михайло — 248
 Гиммельрайх Кость («Шелест», «Кий»), к-р вд. — 8, 15, 18, 26, 46, 168-173, 184, 270
 Гімmlер — 17
 Гірняк Metodій — 275
 Гірняк Тимко — 275
 Гірняк-Пилипів («Полин»), підп. — 272, 275
 Гладилевич А. — 296
 Глещавна, с. Теревовельського пов. — 275
 Глинна, с. Козівського р-ну — 56, 80
 «Гліб» («Артем»), ндр. — 85
 Глібів, с. Гусятинського пов. — 284-285, 289
 Глібовицький Ярослав, інж. — 204
 Глухан Степан — 307
 Гнатович Юліян — 280
 Годівський Петро — 283
 Голгочі, с. Підгаєцького пов. — 286-287, 311
 Голіград, с. Заліщицького р-ну — 29
 «Голка», ст. бул. — див. Небола Михайло
 Голяндія — 180
 Голяндія, лісничівка — 150
 Головка Богдан — 282
 Головка Михайло — 282
 Голодівка, с. — 150
 Голосіївський ліс — 261
 Голотки, с. — 238-239, 241
 «Голуб», к-р — 10, 29, 78
 «Голуб» («Зенон», «Богдан»), обл. — 86
 Голубічок Великий, м. Терн. обл. — 162, 184
 Гоменюк Іван («Сум»), обл. проп. — 287
 Гончаров — 202

- «Гордієнко», к-р УПА — 8, 18, 162, 168-169, 310
- «Горновий», член УГВР — див. Дяків Осип
- Городенка, с. Гусятинського району — 45
- Городиця, с. — 234
- Городиці, с. — 259
- Городівський ліс — 252
- Горохівський Петро — 239
- Горський ліс — 290
- «Граб» — див. Темнюк Петро
- Гравівці, с. Зборівського пов. — 290
- Грабовський Семен — 287
- «Грегот», полк. — див. Андрусак Василь
- Грегота, г. б. Космача — 279
- Гривник Василь — 295
- Григоришин Степан — 307
- Григорович Степан — 307
- Грималів, м. Скалатського пов. — 38, 155, 284
- Грималівський р-н — 38, 47
- Гриник Галина, сел. — 271
- Гриник Іван, юнак ОУН — 271
- Гринишин Василь — 298
- Гринів, с. — 306
- «Гриць» («Захар»), окр. — 86
- «Гриша» — 218
- «Грім» — див. Галюк Василь
- «Грім», к-р — 11, 20, 45, 79
- «Грім», повст. — 275
- «Грива», стр. — 64
- Грицай Дмитро («Перебийніс»), ген. — 119
- «Громенко», сот. — див. Дуда Михайло
- Грубяк Богдан — 282-283
- Грузини — 118
- Грушево, с. — 143
- Губин, с. Золотопотіцького р-ну — 106
- Гузар Петро — 271
- «Гук», вояк УПА — 295, 299, 306
- Гумницька, с. Теревовельського пов. — 288
- Гулька Данило — 279
- Гулька Петро — 279
- Гусак Катерина («Ракета»), рай. УЧХ — 12, 22, 107) 121, 123
- Гусар Зоня, сел. — 277
- Гусар Ілько, сел. — 277
- Гусар Климентина, сел. — 277
- Гусар Магдалина, сел. — 277
- Гусєєв, слідчий — 137
- Гускалюк Володимир, член ОУН — 277
- «Гук», орг. окр. — 87
- Гуляк Юліян («Токар») — 11, 21
- Гуменне, с. — 143
- Гурби, с. Крем'янецького пов. — 12, 22, 95, 123
- Гурбинський ліс — 123
- Гусак Галина («Ракета»), УЧХ — 12, 22
- Гусак Одарка, зв'язк. — 138, 139
- Гусятин, м. Терн. обл. — 46
- Гусятинський р-н — 38, 45, 284, 297, 299-300
- Гутисько, с. — 149
- Гуцал Богдан — 291
- Гуцал Мирон — 283
- Гуцульщина — 218
- Гуштин, с. — 60
- Гуцанки, с. — 236
- Гавлюк Іван — 288
- Гахотський Василь — 295
- Гестапо — 123, 276, 283-284, 291, 297, 300, 304-305, 308
- Гільовський Ярослав — 282-283
- Глухи, брати — 272, 274
- Гой Дмитро («Шум»), сотен. — 304-305
- Гой Павло, вояк УПА — 304
- Голяш Василь, підп. — 272, 275
- Голяш Григорій («Бей», «Бульба», «Шолом»), діяч ОУН — 272, 273
- Голяш Степан — 15, 25, 271, 275-276, 290, 292-294, 302, 304, 306, 309-312
- Голяш Семко, вояк УПА — 272, 274
- Голяш-Гайдук Теодозія — 275
- «Гонта», кур. — див. Питльований Іван
- Гонта Іван — 119, 130
- «Гонта», орг. військ. — див. Федик
- «Гонта», окр. орг. — 86
- Горгани, гори — 218, 222
- «Граніт», пвх. — 68, 166, 178
- Гренджа-Донський — 142

- Д. Н. — 291
 ДУН — 167
 Далик Василь — 288
 «Дам'ян», автор — 277
 «Дан», рой. — 71
 Данилівці, с. Зборівського пов. — 285, 312
 «Данило», окр. — див. Шайнога Іван
 Данія — 260
 Декан Григорій — 288
 Демінський Йосиф — 277
 Денисівський ліс, Бережанський пов. — 263
 Депас Василь, сел. — 280
 Депас Петро, сел. — 280
 Депас Теодор, сел. — 280
 Дерби, м. в Англії — 180
 Дерек Кароля — 203
 Джорджик Бенедат — 287
 «Дзвін» — див. Безкорований Степан
 Дивосир Василь — 277
 Дигіть Йосиф — 282
 Дискоч — 285
 Дитятин, с. Рогатинського пов. — 295
 Дички, с. — 53
 Дібринів, с. Рогатинського пов. — 147, 153-156, 158, 182
 Діброва, с. Бережанського р-ну — 37, 62, 83
 «Діброва», стр. — 69
 Дібще, с. Бережанського пов. — 151-152, 290
 «Дід», окр. СБ — 86
 Дідик Галина, кер. УЧХ — 13, 22-23, 139-140
 Дідушко Петро («Журавель»), ндр. проп. — 313
 Дмитрів Аполінарій — 248
 «Дніпро», підр. СБ — див. Василек Максим
 Дніпро, р. — 119, 197
 Дністер, р. — 49, 51, 170-171
 Добринівка, с. — 50
 Доброводи, с. Збаражського р-ну — 66, 166
 Добромірка, с. — 236
 Добряничі, с. — 53, 61
 «Довбенко», кур. — 96, 123
 «Довбня», сотен. — 11, 21, 31, 42-43, 78-79, 83, 125, 156-157, 159, 183, 269
 «Довбуш», окр. — див. Хома Михайло
 «Довбуш», чот. («Бурлаки»), — 144-145, 153, 159, 182
 «Довбуш», чот. — див. Лужецький Григорій
 «Довбуш» («Сірі Вовки»), чот. — 28
 Довгаль — 190-191
 Довжанка, с. — 253, 256, 299
 Довжнів, с. — 68
 Доносівські ліси — 158
 Долина, м. Стан. обл. — 42, 219, 223-224, 230-231
 Долинський р-н — 51
 «Дон», чот. — див. Сулик Михайло
 Донбас — 116, 187, 200
 Донські козаки — 218
 Дорош Мирон — 283-284
 Дорош Михайло — 277
 «Дорошенко», стр. — 50
 Дорошенко, гетьман — 119
 Дохват Василь — 277
 Дохvat Володимир — 277
 Дохvat Йосиф — 277
 Дохvat Петро — 277
 Драбик Олекса — 279
 Дривницький Пилип — 288
 Дрищів, с. Бережанського р-ну — 33
 Дрогобицька обл. — 51
 Друга львівська воєнна округа УПА «Буг» — 10, 20, 159, 230
 «Дружинники» — див. «стрибки»
 «Дружинники», сотня УПА — 291
 «Дуб», бунч. — 145, 160
 «Дуб», рой. — 59
 Дубівці, с. — 295
 Дубове, с., Закарпаття — 171
 Дуда Гнат («Блиск»), сотен. — 279
 Дуда Григорій — 279-280
 Дуда Іван — 279
 Дуда Ілько — 280
 Дуда Михайло («Громенко»), сот. — 279-280
 Дуда Олекса — 279

- Дуда Ярослав — 279
 Дулеба Григорій — 280
 Дума Марія — 298
 Дума Петро — 297
 Думин Іван — 302
 Дуплиська, с. Заліщицького р-ну — 28-29
 Дуплиський ліс — 29
 Дюг Василь — 297
 Дюг Микола, стан. — 298
 Дюг Михайло, рай. — 298
 Дяків Василь — 290
 Дяків Осип («Горновий»), член УГВР — 287, 298, 306
 Дячишин Михайло — 228
 Європа — 166
 Егер, м. — 176
 Євген — 237, 239
 Євреї — 160, 214, 230
 Єзупіль, м. Стан. обл. — 295
 «Єфрем» — див. Вовк Мирослав
 «Жар», пров. СБ — 148
 Жибак Петро — 297
 Жилинецькі ліси — 69
 Жирський — 290
 Жирук Василь — 307
 Жмудь Теодор, чот. — 286-287
 Жовкевич Володимир, підп. — 277
 Жовківський р-н — 195
 Жовнівка, с. Бережанського пов. — 290
 Жовтанці, с. — 108-109
 Жовчів, с. Рогатинського пов. — 295
 Жолоби, прис. села Слав'ятина Підгаєцького району — 48
 «Жук», вишк. КП юнацтва — див. Пушка Петро
 «Жук», сотен. — 11, 34, 36, 38-39, 78, 188, 268
 «Жук», рой. — 60, 69
 Жук Роман — 294
 Жуковська Стефа, УЧХ — 284
 «Жур», автор. — 13, 23, 186, 209
 «Журавель» — див. Дідушко Петро
 З. Т. — 306
 Заберезки, с. Бережанського пов. — 80, 274
 Заболотів, хут. Гусятинського р-ну — 45
 «Заболотний» — див. Безкорвайний Іван
 Завадів, с. Бережанського повіту — 290-291
 Завалів, с. — 213, 290
 «Заверуха», рой. — 218
 Завойовський Петро — 271
 Загайці, с. — 102
 Загорів, с. Волинської обл. — 12, 22, 122-123
 Задорожна Стефа, УЧХ — 284
 «Задорожний», пров. КП — див. Безпалко Осип
 Задорожний Андрій, підп. — 284
 Загір'я, с. — 188, 194, 205
 Зазуля Альбін, вояк УПА — 271
 Зазуля Леонід, підп. — 271
 Зазуля Михайло, вояк УПА — 304-305
 Зазуля Петро, вояк УПА — 304
 Зазуля Тимко, вояк УПА — 304-305
 Закарпаття — 14, 24, 141, 167-168, 171-172, 174, 184, 302
 Закарпатці — 171, 173-174
 Закерзоння — 9, 73, 266, 279, 297
 Закерзонський край — 27, 74
 «Залізник», кур. — 96
 Залізник Максим — 119, 130
 Залізці (Заложці), м. Терн. обл. — 38, 186, 190-191, 194-197, 199-203, 205-208, 256
 Залозецький р-н — 13, 23, 41, 66, 186-188, 194, 205, 208, 256, 274, 131
 Заліщицький ндр. — 86
 Заліщицький пов. — 28-29, 67, 215-216
 Заліщицький р-н — 29, 49, 51, 86
 Залозецькі Гаї, с. — 256
 Заплітний Андрій, підп. — 284-285
 Заплітний Василь, с. Олекси, підп. — 284
 Заплітний Дмитро, с. Тимка, підп. — 284
 Заплітний Михайло, с. Василя, підп. — 284
 Заплітний Павло, с. Василя, підп. — 284

- Заплітний Роман, с. Михайла, підп. — 284
- Зарваниця, с. Підгаєцького пов. — 307
- Зарицька Катерина, УЧХ — 138-139
- Зарицький Петро — 299, 303
- Зарудя, с. Зборівського пов. — 253, 296
- Засгавче, с. — 290-291
- Засяння — 300
- Затурин, с. Підгаєцького р-ну — 30-31, 49
- «Захар» — див. Гриць
- «Захар», стр. — 28
- Західня Європа — 172
- Західня Україна — 135, 137, 140
- Західня Українська Народня Республіка — 232
- Зацний Лев («Троян»), діяч ОУН — 273
- Заяць Михайло — 280
- Збараж, м. Терн. обл. — 206, 236, 308
- Збаразький пов. — 14, 24, 242
- Збаразький р-н — 66
- Зборів, м. Терн. обл. — 32, 191, 208, 285
- Зборівська тюрма — 294
- Зборівський пов. — 166, 186, 272, 290, 293-294, 296, 298-300, 305, 308-309, 312-313
- Зборівський р-н — 32, 34, 41, 287-288, 296, 301
- Зборівщина — 284, 299, 310
- Збруч, р. — 47, 135, 233, 300
- «Збручанський», автор — 14, 24, 233, 240
- Зварич Євгенія («Мурашка»), пов. УЧХ — 284
- Зелена, лісничівка — 229
- «Зелений», рой. — 64
- Зеленів, с. Бережанського р-ну — 58
- «Зенон», обл. — див. «Голуб»
- «Зеро» — див. Фіголь Микола
- Здорового — 197
- Зимний Володимир — 275
- Зінь Василь — 296
- Золота Липа, р. — 30, 242, 291, 307
- Золота Свобода, с. Бережанського пов. — 291
- Золотий Потік, с. Бучацького пов. — 306
- Золотники, с. Підгаєцького пов. — 276, 292
- Золотниківський р-н — 276
- Золото-потіцький р-н — 49, 57, 106
- Золочів, м. Львів. обл. — 128
- Золочівський пов. — 291
- Золочівщина — 159, 297
- Зорик Василь — 297-298
- «Зруб», підп. — див. Ільчак Володимир
- Зубрій Григорій — 282
- Іваник Іван, вояк УПА — 279
- Іваник Іван, с. Василя, сел. — 280
- Іваник Микита, сел. — 280
- Юваник Микола, сел. — 280
- Іваник Теодор, сел. — 280
- Іванівка, с. Скалат-Подільського району — 59, 85, 234, 259, 275
- Іванківці, с. — 257
- Івано-Франківська обл. — див. Станиславівська обл.
- Іванці, хут. б. с. Лопушна Почаївського району — 40
- Іванців Григорій — 282
- Івахів Андрій, с. Григорія — 279
- Івахів Василь, пор. — 156
- Івахів Теодор — 291
- Івахнюк Антін — 15, 25
- Івачів Долішній, с. Великолюбчівського району — 80
- Івашків Богдан («Топір»), окр. — 275
- Івашків Василь («Топір»), чот. — 272
- «Ігор» — див. Безкоровайний Василь
- Ілемка, р. — 233-234
- Імстичево, с. Іршавського р-ну — 172
- Індуси — 121
- Інятин, с. Перемишлянського пов. — 44-45
- Іршавський р-н — 172
- «Ісидор» («Струм»), край. госп. — 85

- «Искра», кух. — 217
 «Искра», стр. — 224
 «Істрєбітельний батальйон»
 («Дружинники», на Закарпатті,
 «Стрибки») — 33, 47, 51, 57, 60,
 62, 67-68, 82, 158, 160-162, 166,
 169, 171
 Іщків, с. Підгаєцького пов. — 305
- Їжак, підп. — 282
 Їжицький Василь, с. Йосифа — 295
- Йоркін — 198
- КГБ — 13, 23, 139, 186, 248, 259-260,
 262
 К. М. — 277
 КПЗУ — 135
 Кавказці — 118
 Казахська РСР — 134
 «Кайн», ндр. госп. — 85
 Калагарівка, с. — 234, 241
 «Калина», чот. — 32, 53, 63, 149
 «Калинович», чот. — див Мазур
 Кальне, с. — 160
 Каменоломи, прис. с. Литвинів —
 310
 «Камінь», автор — див. Кузьма
 Петро
 Камінь, с. — 212
 Кам'янець-Подільська обл. — 7, 11,
 17, 28, 45, 79-80, 85-86, 268
 Кам'янець-Подільський, м. — 10, 17,
 20, 78
 Кам'янець-Подільський курінь УПА
 — див. «Бистрий», курінний
 (Кам'янець-Под. обл.)
 Кам'янець-Подільський ТВ УПА —
 8, 18, 46-47
 Кам'янець-Подільщина — 7, 9, 45-46,
 86, 270
 Кам'янка, прис. Перемишлянського
 р-ну — 52-53
 Кам'янка, с. Рогатинського пов. —
 148, 150
 Кам'янка, Львів. обл. — 108-109
 Кам'янсько-Буський р-н — 127
 Капустинецький Ліс — 308
 Капустинці, с. Товстенківського р-
 ну — 86, 308-309
- Капустянський Микола, ген. — 167
 Караганда, м. — 135
 «Карась», чот. — 170
 Карів, с. Равського пов. — 108, 214
 «Кармелюк», к-р боївки — 12, 22,
 104-105, 121, 123
 «Кармелюк», чот. — 70
 Кароль В. — 308
 Карпати — 8, 11, 14, 18, 21, 24, 131,
 167, 169, 171, 211, 223, 225-227,
 230-231, 242, 244, 255, 261, 274,
 279, 286, 290, 299-300, 305, 312
 Карпатська Січ — 14, 142, 167, 178,
 180-181
 Карпатська Русь — 174
 Карпатська Україна — 142, 167, 170,
 174, 181, 276
 Карпатський край — 214
 Карпенко Дмитро («Яструб»), кур.
 — 10-13, 20, 22-23, 31-32, 42-45, 51-
 52, 79, 92-93, 96, 108, 119, 121-123,
 125-130, 132-133, 155-159, 182, 215,
 222, 226, 231, 269
 Карпшин Іван, с. Олекси — 295
 Карпшин Михайло, с. Данила —
 292
 Каспрук Василь («Вал»), вояк УПА
 — 295, 299, 306
 Касків Іван — 290
 Катериняк Григорій, вояк УПА —
 280-281
 Катериняк Микола, вояк УПА —
 290-291
 Катериняк Мирон, підп. — 280
 Кацюба Григорій, член ОУН — 291
 Качурова Гора, горб в лісі б.
 Сусулівки — 66
 Кашій Степан — 286
 Кващук Григорій, підп. — 285
 Кедюлич Іван («Чубчик»), пор. —
 167-169, 172, 184
 Кейван Зоня — 15
 Кизима Іван — 278
 Київ — 54, 97, 123, 125, 139, 193,
 249, 303-304
 Київська обл. — 46
 Київський край — 304
 «Кий» — див. Наконечний Іван
 «Кий», віст. — 68, 166

- «Кий», сотен. — див. Гіммельрайх
Кость
- «Кий», стр. — 50
- Кикіш Дмитро — 305
- Кимир, с. Перемишлянського пов. — 61-62
- Киріченко — 187
- «Кит», госп. окр. — 85
- Кифор Іван — 287
- Кізілів, с. Тернопільського пов. — 299
- Кіналь Степан — 288
- Клебанівка, с. — 235-236
- Клеванський р-н, Рівен. обл. — 98
- «Клим», чот. — 56, 80
- Клим Іван, с. Івана — 299
- Климишин Іван («Крук»), кур. — 9-10, 19-20
- Климів Іван («Легенда»), пров. КП — 272
- Кліменко, слідчий — 137
- Клішівна, с. Рогатинського пов. — 279
- Клячківський Дмитро (Савур Клим, «Охрім»), полк. — 12, 22, 98-99, 119, 122-123
- Кобиловолоки, с. Буданівського району — 56, 83, 86
- Ковадло Микола — 311
- Ковадло Петро — 311
- Коваль, д-р — 214-215, 222
- Коваль Володимир — 277, 279, 289
- Коваль Павло — 277
- Ковальчук Іван — 289
- Ковбан Михайло — 307
- Ковбан Степан, підп. — 306
- Ковель, м. Волин. обл. — 182
- Ковпак С. А. — 136, 244, 261
- «Ковпаківці» — 244
- Когут Іван («Байда»), чот. — 293
- «Код», сотен. — 86
- «Козак», стр. — 217
- Козак-Ковалевський, сот. — 248
- Козаків ліс, б. с. Мечишів Березанського р-ну — 37
- Козачина, с. Борщівського р-ну — 70
- Козівка, с. Великобірківського району — 85, 271, 296
- Козівський р-н, Терн. обл. — 8, 18, 31-32, 56, 63, 67, 84, 86, 152
- Козлівський (Кізілівський) р-н, Терн. обл. — 60, 82, 161
- Козова, м. Терн. обл. — 32-33, 72, 77, 150-152, 182, 309, 312
- «Кок», сотен. — 10, 35-37, 39, 48, 54-55, 78, 85, 88, 149-150, 156, 159, 244-246, 248-250
- Коліма, м.-концтабір — 301
- Колодрібка, с. Заліщанського р-ну — 49
- Колодчин Іван — 287
- Колодчин Филімон — 287, 311
- Коломия, м. Стан. обл. — 214
- Комажанський Юліян — 294
- Комарівка, с. — 302, 309
- Комарянський Михайло — 294
- Комарянський Степан — 294
- Кондрат Семен, с. Івана — 280
- Кондрат Андрій, вояк УПА — 279
- Кондрат Петро, сел. — 280
- Кондрат Семен, сел. — 280
- Кондрат Степан, вояк УПА — 279
- «Коник», кур. — 279
- «Коник», рой. — 218
- Конюхи, с. Козлівського р-ну — 31, 33, 152, 274, 293, 311
- Копичинецький ндр. — 85
- Копичинецький пов. — 67, 215-216
- Кореличі, с. Перемишлянського району — 52-53, 61
- Корнель (з Галича) — 285
- «Корнієнко» — див. Хандій Дмитро
- Королеве, Закарп. — 172
- Королюс Теодор — 290
- Король Мілько — 254
- Коропецький р-н — 28, 57, 71
- Коростіль Володимир — 282
- Коростятин, с. Коропецького району — 27-28
- Корпан — 285
- Корпан Ярослав — 285
- «Корсак», сотен. — 229
- Корчунок, с. Рогатинського р-ну — 48
- «Корчунта», стр. — 64
- Коршилівка, с. — 235-236, 241
- «Коса», сотен. — 10-11, 21, 31, 42-43, 78-79, 93, 125, 183, 269
- «Косач», сотен. — 11, 42, 48, 51, 61, 125, 130, 156-157, 159, 183, 269

- Космач, м. Стан. обл. — 279
 Коссак Зенон — 167
 «Костенко», сотен. — 47, 270
 Костишин Володимир — 291
 Костів Григорій, вояк УПА — 279
 Костів Петро, сел. — 280
 Костів Пилип, сел. — 280
 Костів Федір, сел. — 280
 Костільники, с. — 37
 Кость Іван — 272, 274
 «Коц», сотен. — 8, 10, 32, 48-49, 58, 78, 83, 88
 Коцан Микола — 287
 Кравець Ярослав — 290
 Краків — 160, 300
 Краківщина — 144
 Красіїв, с. Монастирського р-ну — 49
 Красне, с. Зборівського р-ну — 31-32, 287
 «Крах», стр. — 50
 Кремль — 116
 Крем'яниччина — 9, 20, 95
 Крем'янецький пов. — 7, 17, 80
 Криве, Закарп. — 143
 Криве, с. Бережанського пов. — 293, 311
 Криве, с. Скалатського пов. — 211
 Кривий Михайло — 291
 Кривоніс Максим — 130
 «Крига», окр. проп. — див. Сказинський Іларій
 «Крига», стр. — 50
 «Крига», пвх. — 148-149
 Кримка, хут. б. с. Лиса — 49
 Криниця, м. — 248
 Крисюк Степан, підп. — 302
 Кріпкий Йосиф — 282
 Кроподра Мирослав («Тарас»), ст. віст. — 108, 121-123
 Кругляк, ліс — 233
 «Крук», автор — 312
 «Крук», кур. — див. Климишин Іван
 «Крук», рой. — 218
 «Крук», сотен. — 10-11, 20, 39, 41, 78, 83, 263-264, 279
 «Крук», ст. бул. — 62
 «Крук», хор., к-р ТВ — 8, 10, 18, 20, 67, 87
 «Крук», член обл. пров. — 247
 Крути, м. — 125
 Крутилів, с. Грималівського району — 47
 «Крутий», віст. — 68
 Крушельницький Богдан — 285
 Кубанці — 118, 217
 Куждий Андрій — 248
 Куждий Василь — 248
 Кузик Анна — 280
 Кузик Микола — 280
 Кузик Настя — 280
 Кузів Гілярій — 291
 Кузьма Петро («Камінь»), автор — 15, 25, 251, 253, 260
 Кулеба Василь — 271
 Кульчицький Володимир — 277
 «Кум», д-р — 214-215
 Куринці, с. — 294
 Курочка Марія — 308
 Курпіль Микола — 287
 Кур'яни, с. Бережанського району — 84, 293-294
 Кутний Іван, підп. — 271
 Кухар Василь — 306
 Куца Танька — 309
 Кучма — 285
 Куціль Дмитро — 309
 Кушнірина Антін, підп. — 292
 Кушнірина Антошко («Воробко»), рай. — 276-277
 Кушнірина Володимир, сел. — 277
 Кушнірина Павло, сел. — 277
 Кушнірина Петро, сел. — 277
 Кушій Євген — 277
 Л. М. — 298
 Лавриківці, с. Зборівського пов. — 294
 Лапчак Григорій, вояк УПА — 280-281
 Лапчак Йосиф, вояк УПА — 281
 Лапчак Микола, вояк УПА — 281-282
 Лапчак Петро, підп. — 282
 Лапчак Ярослава, сел. — 282
 Лверж, р. — 54
 Лебедь Микола — 15, 25
 «Лев», пвх. — 36
 «Лев», сотен. — 10, 28-29, 78
 Левицький Василь — 275
 Левицький Микола — 272, 274
 Левицький Федько — 275

- «Левко» — 51, 61, 78
«Легіт» — див. Шаблій Микола
«Легенда», проп. КП — див. Климів Іван
Лемківецький — 190
Лемішка Микола — 276
Лемішка Франко — 276
Лемки — 118
Лемківщина — 144, 164, 170, 214, 277
«Лемко», 26 тактичний відтинок (ТВ) УПА — 214, 280
Ленінград — 193
Лескавки, с. — 292
«Леся», УЧХ — 87-88
Леніченко, слідчий — 137
Липиця Горішня, с. Більшовецького району — 34, 38, 49, 295
Липиця Долішня, с. Рогатинського пов. — 294-295
Липівці, с. Перемишлянського району — 44
«Липовий», пвх. — див. Федорівський Степан
«Лис», юнак — 253
Лиса, с. Підгаєцького пов. — 49, 281, 291, 302
Лисак Василь, підп. — 287
«Лискавка», УЧХ — 160
«Лисоня», ВО. УПА — див. Третя подільська ВО УПА «Лисоня»
«Лисоня»
Лисоня, г. — 310
«Лисоня», футбольна дружина — 302
Литвинів, с. Підгецького пов. — 281, 310
Литвинівські ліси — 281
Лихолат Гриць — 272, 274
«Лицар», полк. — див. Гасин Олександр
«Лік», рой. — 69
Ліско Іван, рой. — 282-283
«Лісники», с. Бережанського пов. — 32, 144-145, 168, 294, 303
«Лісовики», сотня УПА (Сотня УПА «Лісовики») — 10-11, 20, 35, 37, 39-41, 47-48, 54, 58, 62, 71, 85, 88, 156, 183
Літопис УПА, Архів — 13, 23, 26, 76, 84, 87, 115, 208
«Ліщина» — див. Біло Іван
Ліщина, с. — 194
Лози, с. Збаразького р-ну — 55
Лозова, с. Великобірківського району — 54, 161
Локоть М. — 301
Лонджал Михайло — 288
Лонів, с. — 43
Лонкевич Богдан — 302
Лопатинський Юрій, полк. — 167
Лопушна, с. Почаївського р-ну — 40
«Луг» — 246, 279, 306-307
Лужецький Григорій («Довбуш»), чот. — 279
Лужецький Дмитро, вояк УПА — 279
Лужецький Євген («Шувар»), д-р, кур. лікар — 299
Лужецький Іван, вояк УПА — 279
Лужецький Іван, с. Василя, підп. — 279
Лужний Петро — 290, 294
Лужний Роман — 290
Лупиніс Ілля («Сокіл»), чот. — 272, 274
Лучка Василь — 287
Лучка-Майборода Надія — 286
Любачівський ліс — 240
Любачівський пов. — 42, 156
Любачівський р-н — 108
Люблин, м. — 291
Люб'янський ліс, Збаразький пов. — 14, 24, 236, 239
Лукасевиц — 190
Луні, с. — 93
Лучинець, Букачівського р-ну — 71
Людкевич Володимир, с. Івана — 295
Лютий Ілярко («Чугайстир»), орг.-моб. ВО — 8, 18, 85, 295
Ляшки, с. — 229, 232
Лящук — 194
Львів, м. — 81-82, 125, 128, 136-137, 144, 149, 156, 164, 171, 200, 209, 222, 223, 243, 247-248, 250, 253, 261, 272, 275, 279, 284, 302, 304, 306-307
Львівська обл. — 11, 14, 21, 24, 28, 42, 156-157, 218, 222, 230, 232

- Львівська ВО УПА — див. Друга
 львівська ВО УПА «Буг»
 Львівщина — 73, 79
- М.Б. — 211
 МВД — 123, 301, 309
 МГБ — 172
 М. І. — 170
 М. С. — 294
 Мадяри — 30-31, 118, 181, 257, 279,
 302
 Магасів, верх. — 223
 Мазепа Іван, гетьман — 119
 Магур («Калинович»), сотен. — 214,
 216-217, 229
 Майборода Григорій — 287
 «Майдан», стр. — 65
 Майчук Левко — 290
 Макар, сел. — 204
 «Макар», чот. — 30
 Макар Василь («Турин»), рай.
 військ. — 274
 Макар Володимир — 15, 25, 180
 Макар Іван — 273
 Макаров, кап. — 205
 Макарцов — 189, 204
 «Максим», сотен. — 10, 28-29, 32,
 42-43, 52-54, 78, 85, 87-88, 125,
 130, 148-149, 151, 154, 156-157,
 182-183, 269
 Максимішин Мирослав — 286
 Мала Плавуча, с. Зборівського
 району — 300
 Маланяк Іван («Сірій», «Ох»), член
 ОУН — 296
 Малашівці, с. Зборівського району
 — 296
 Малик Михайло, с. Миколи — 295
 Малик Петро, с. Атанаса — 295
 Маловоди, с. — 291
 Манастир оо. Василян — 157
 Манацький Іван — 280
 Манацький Степан, вояк УПА —
 303
 Мандзій Ярослав — 291
 Мануїл, єп. — 118
 «Марійка», зв'язк. — 305
 «Марійка», саніт. — 155
 «Марійка», підп. — 310
 Марків Іван — 276
- Мартинюк Степан — 294
 Марущак Василь («Хмара»), ндр. —
 296, 311
 «Маслосоюз» — 233
 Масляк Богдан, вояк УПА — 290-
 291
 Матійців Михайло, о. — 306
 Матусь Ілько — 304
 Махій П. — 285, 289, 300
 Машталір Гілярій — 291
 «Медвідь», чот. — 55, 253
 Мединицький р-н — 296
 Мединицький Петро — 298
- Медобори, ліси — 14, 24, 233-234,
 249, 300
 Межигірці, с. — 213
 Мелна, с. Рогатинського району —
 48, 52
 Мельник Андрій, полк. — 169
 Мельник Мирослав — 299
 Мельник Ярослав («Роберт»), пров.
 КП — 214-215, 226, 232
 Мельниченко Володимир — 180
 Мельницький р-н — 59
 «Месник», рой. — 61
 «Месник», стр. — 55
 «Меч», сотен. — 39
 Мечищів, с. Бережанського району
 — 37-38, 83, 295, 299
 «Микита», стр. — 149, 152
 Миколаївка, прис. — 29
 Миколенко Петро («Байда»), май.
 — 279
 Микулин, май. — 142
 Микулинецький р-н — 58, 65, 67-68,
 87, 160-161, 163, 166
 Микулинці, с. Терн. обл. — 67, 164-
 165
 Мирон Дмитро («Орлик», «Роберт»,
 «Андрій»), КП — 12, 22, 92, 119,
 123, 135, 303-304
 Мирон Тося — 304
 Мисак Іван — 286
 Митці, прис. с. Кореличі — 53
 Михайлівка, с. — 213
 Михайлюк Богдан — 271
 Михайлюк Іван, пор. — 271
 Мишків, с. — 160
 Мишковичі, с. — 164, 294
 Мицишин Дмитро — 280

- Мізерний Василь Мартин («Рен»), май. — 182, 214, 280
 Мільно, с. — 208
 Міндюк Іван — 307
 Мірчук Петро — 10-11, 16, 20, 26
 Місія УПА, Архів — 13, 26, 186, 210
 Міхновський Микола — 73-77
 «Міша», стр. — 218
 Мішанець Павло — 284
 «Млиницька», с. — 105
 Млинівці, с. Зборівського пов. — 273
 «Могила», сотен. — 11, 20, 46, 79, 270
 Моголовський Павло — 284
 Мозолівка, с. Підгаєцького району — 85, 280, 288
 Моларевич, с. Володимира — 295
 Молохів, прис. с. Мечишова — 38
 Мокренко, прок. — 202, 206
 Мокрій Роман («Байда»), обл. — 214
 Монастирська, м. Терн. обл. — 106, 123
 Монастирський ліс — 29
 Монастирський р-н — 30, 49, 58, 81
 Моравський Мирон — 291
 Морги, прис. Сільця, Підгаєцького пов. — 83, 242
 Мордовія — 138-139
 «Мороз», СБ — 87
 Мороз Ілько — 288
 Мороз Михайло — 299
 Мороз Семен — 293
 Мороз-Петришин Надія — 286
 Морозів Василь, вояк УПА — 293
 Морозів Петро, вояк УПА — 293
 Морозів Семен, вояк УПА — 293
 «Моряк» — див. Ганчар Василь
 Москва — 125, 161, 193
 Мостовий Дмитро («Пісня»), діяч ОУН — 297
 Мостовий Михайло — 297
 Мохун Василь — 297
 Мочук Михайло — 296
 Мужилів, с. Підгаєцького пов. — 295, 297-298
 Музика Дмитро — 280
 Музика Тимко — 279
 Мукачів, м. — 167
 Мулик Іван, сел. — 307
 Мулик Ілько, підп. — 307
 Мулик Микола, сел. — 307
 Мулик Юрко, сел. — 307
 Мульта́н Мирон, рой. — 282-283
 «Мурашка», заст. чот. — 61
 «Мурашка», пов. УЧХ — див. Зварич Євгенія
 «Муха», чот. — 67
 Мшана, с. Зборівського пов. — 305
 Мшанець, с. Зборівського пов. — 256
 Мюнхен, м. — 178
 М'якуш — 292
 Н., с. Тернопільського р-ну — 82
 НКВД — 12, 15, 22, 25, 28-29, 31-35, 37-47, 49-50, 52-53, 56-62, 66-72, 81-89, 102, 108, 116-117, 122-123, 127, 132, 135-137, 139-140, 147, 150, 152-154, 156-166, 169-171, 173, 182-184, 186-187, 189, 191, 198, 200, 202-204, 206-207, 209, 212, 232-20, 243, 245-248, 252, 258-260, 262, 27, 274-284, 286-300, 302-305, 307, 310-311, 313
 Набережний Іван — 311
 Нагірна Катерина, сел. — 280
 Нагірна Ольга, сел. — 280
 Наглий Григорій — 282
 Нагудишин Ілько («Степ»), віст. — 102, 121
 Надбалтика — 258, 312
 Наддніпрянці — 46
 Наддніпрянщина — 212
 Наконечний — 194
 Наконечний Іван («Кий»), пов. — 305
 Наливайко Василь — 285
 Намісник Іван — 275
 Нанюки, прис. — 203
 Нараїв, м. — 137
 Настасів, с. Микулинецького р-ну — 58, 65, 81, 160, 163, 166
 Національний Архів США — 8, 19, 27, 76-77
 Небесний Василь — 294
 Небилів, с. — 171
 Небола Василь — 145

- Небола Михайло («Голка»), ст. бул.
— 14, 23, 32, 42, 141, 160, 181, 269
- Несторовичі, с. — 255
- Нетерпимці, с. Зборівського пов. — 313
- Нетерпимці, с. Залозецького району — 41
- «Нечай», рой. — 217
- «Нитка» — див. Супрун Роман
- Нівра, с. Мельницького р-ну — 59
- Ніздровський Михайло — 284
- Ніздропа Михайло, діяч ОУН — 284, 289
- Німеччина — 116, 125, 166, 171, 173, 176-177, 180, 185, 194, 239, 257, 275-276, 280, 282, 308
- Німці — 28, 30-31, 46, 72, 77, 88, 116, 127, 132, 156, 182, 203, 217, 220-223, 232, 241, 244-245, 247, 253, 256-257, 261, 279-280, 285-288, 290-292, 294-295, 297-300, 302-306, 311
- «Ніна», УЧХ — 87-88
- «Ніч», вояк УПА — 290
- Ніще, с. Зборівського пов. — 295
- Нова Гребля, с. — 282
- Нова Гута, с. Монастирцького району — 30
- Нове Село, с. — 236, 239, 241
- Новий Самбір, м. Дрог. обл. — 228
- Новий Ульм, м. — 181
- Новий Яричів, с. Кам'янкубузького району — 127, 132
- Нові Залізці, с. Зборівського пов. — 312
- Нові Стрільська (Стрільица Нові), м. Дрог. обл. — 51, 72, 77, 108, 125, 130, 133
- Новосибірськ, м. — 259
- Новосілка, с. Підгаєцького району — 71, 102, 107
- Новосілки, с. Яворівського пов. — 228, 232
- Новосілки Язловецькі, с. Бучацького пов. — 298
- Нога Василь, сел. — 287
- Нога Іван, сел. — 287
- Нога Микола, сотен. — 286
- Норильськ, концтабір — 228
- Носів, с. Підгаєцького пов. — 302
- Носовець, с. — 255
- Нотінггам, м. — 182
- Нюрнберг, м. — 178
- ОУН — 11-12, 15, 21, 25, 85-87, 97-98, 102, 106-107, 118, 123, 132, 145-136, 138-139, 144, 163, 167, 211-212, 214, 218, 224-225, 228, 230, 233, 239-240, 242-244, 248-249, 252-253, 255-256, 258, 271-286, 286-293, 295, 297-300, 302-305, 307-311, 313
- ОУН, Другий Великий Збір — 97
- ОУН, ЗЧ — 13, 23, 131-132
- ОУН6 — 45, 137, 161, 169, 174, 179, 207, 233
- ОУНм — 167, 169-170
- Обаринці, с. Великоглибочівського району — 69, 166, 259
- Ободівка, с. — 236
- «Обух», окр. — див. Хома Михайло
- «Овоч», сотен. — 10, 39, 55, 78
- «Одарка», УЧХ — 160
- Одеса, м. — 302
- Одра, р. — 197
- Озерна, м. Зборівського пов. — 299
- Озеряни, с. Зборівського пов. — 272
- Олексів Андрій — 291
- Олексів Михайло, підп. — 291
- «Олені», старшинська школа УПА — 274, 286
- «Олень», пров. — 160
- Олесин, с. — 32-33, 150-152, 309, 312
- Олеськів Петро, сел. — 275
- Олеськів Стефанія, сел. — 275
- Олійник Іван — 292
- Олійник Степан — 298
- «Олімп», пвх. — 43
- Ольхівка, с. Чернів. обл. — 50
- Онута, с. Чернів. обл. — 49
- Онуфрик Ганна, підп. — 295, 299
- Оприлівці, с. Збаразького р-ну — 66
- «Орел», віст. — 62
- «Орел», кул. — 288
- Орівські хут., Клеванський р-н — 98
- «Оріх», чот. — 216, 218, 230
- «Орленко», ндр. — 86
- «Орли», сотня УПА (Сотня УПА «Орли») — 10-11, 20, 32-33, 48-50, 58, 78, 86, 88, 279

- «Орлик», КП — див. Мирон Дмитро
 Оружак Анна, член ОУН — 298
 Оружак Микола — 297
 Осадца Микола — 282-283
 Осип, вояк УПА — 310
 Осталовичі, с. — 61
 Остальці, с. Микулинецького району — 67-68, 166
 «Остап», пор. — Польовий Омелян
 «Остап», пров. ПК — див. Безпалко Осип
 Остафійчук Михайло — 307
 Остафійчук Петро — 307
 Остра Могила, хут. — 233-234
 «Ох», член ОУН — див. Маланяк Іван
 «Охрім», полк. — див. Клячківський Дмитро
 «Охрім», чот. — 226
 ПЗУЗ — 98
 П. Є. — 308
 П. О. — 272
 «Павло», стр. — 237, 239
 Пайкуш Михайло («Чайка»), чот. — 33, 145, 152, 159
 Палихата Богдан («Бук»), підп. — 277
 Палій Семен — 130
 Панасюк Михайло — 256
 Панасівка, с. Зборівського пов. — 206
 Пановичі, с. Підгаєцького пов. — 33
 Панькуш Михайло, вояк УПА — 289, 299
 Пасіка, хут. б. с. Новосілки — 63
 «Певний», рой. — 62
 Пекельний Василь — 277
 Пекло, г. — 225
 Пелешин Іван — 286
 «Перебийніс», ген. — див. Грицай Дмитро
 Перебийніс Максим — 119
 Перемиський курінь УПА — 279
 Перемишляни, м. Львів. обл. — 42-43, 45, 61-62, 64, 157
 Перемишлянський пов. — 157, 183
 Перемишлянський р-н — 42, 44, 51-52, 61-62, 92, 288, 296
 Перемищина — 279
 Пересоли, ліс — 291
 Перечин, м. на Закарпатті — 167-168
 Перешлюга Дмитро, діяч ОУН — 299-300
 «Петренко», чот. — 214, 216-217, 222-224, 231
 Петрик Василь, с. Стаха — 295
 Петрилів, с. Товмацького р-ну — 311
 Печарський З. — 300
 Печарський Михайло — 300
 «Пер», діяч ОУН — див. Федорів Петро
 Пилипець Петро — 280
 Пилипів Михайло — 304
 Пилипівка, прис. — 53
 Писанчин, сот. — 178
 Питель, ліс к. Бишок — 272
 Питльований Іван («Гонта»), кур. — 290, 293, 310
 Півоварець, слідчий — 137
 Підволочиська, м. Терн. обл. — 235, 241
 Підволочиський р-н — 14, 24, 233, 235, 240
 Підгаєчина — 19, 149, 175, 275, 283, 287, 296, 304-305
 Підгайці, м. Терн. обл. — 107, 123, 247, 281, 285, 310
 Підгаєцька земля, книга — 15, 26, 302-303
 Підгаєцька тюрма — 286
 Підгаєцький пов. — 24, 28, 33, 145, 170, 212, 242, 249, 276-277, 280-282, 286, 288, 290, 292, 295-297, 302, 306-307
 Підгаєцький р-н — 30, 36, 47-49, 54, 59, 62, 71, 83, 85, 87, 102, 107, 214
 Підгайний Богдан — 144, 161
 Підгайний Іван — 279
 Підкелінна, дівчина — 204
 Підстаршинська школа (курінь «Вистрого») — 268
 Підстаншинська школа (курінь «Романа») — 269
 Пізнанка Германська, с. — 285
 Пілзно, м. в ЧСР — 176
 Піляз Осип, зв'язк. — 287

- Пінязь Павло, сел. — 287
 Піп Іван, г. — 225
 «Пісня», діяч ОУН —
     див. Мостовий Дмитро
 Пласт — 167, 179, 181
 Плесківці, с. Тернопільського пов. — 25, 251, 253-255, 260
 Плотича, с. — 151, 162
 Пнятин, с. — 92-93, 108-109, 129, 158
 «Повстанський стяг», збірник пісень — 267
 Повстанці — 35-36, 40, 43-45, 47-50, 54-58, 64, 99, 106, 109, 113, 118, 126, 129, 161-162, 171, 311-312
 Поділля — 78, 141, 169, 215, 276
 Подільський край («Поділля») — 7-8, 11-12, 17, 21-22, 80, 84-88, 123-124, 272
 Подусів, с. — 156
 Покорний Іван — 286
 Покропивна, с. Кізілівського району — 60, 82
 Поливка Андрій, с. Василя — 295
 «Полин», підп. — див. Гіряк-Пилипів Теодор
 Полісся — 98-99, 116, 118, 304
 Полтавці — 118
 «Полтавці», сотня УПА (Сотня УПА «Полтавці») — 10-11, 20, 32, 42-43, 51-52, 61, 63, 78-79, 85, 93, 125, 127, 130, 148-151, 153, 156-157, 159, 182
 Полтавщина — 42, 52, 108, 122, 125, 156, 214, 222, 310
 Полтва, р. — 128, 132-133
 Полюсів, с. — 44
 Поляки — 113, 121, 160, 178-180, 191, 197, 251, 279
 Польовий Омелян («Остап»), пор., к-р ВО — 7, 17, 20, 34-35, 38-41, 79, 145, 148, 150, 154-155, 159, 181-183, 300-301
 Польща — 19, 77, 119, 135, 150, 164, 170, 181, 186, 230, 242, 250, 258, 260, 276, 281-282, 284, 297, 305, 312
 Поморяни, м. Львів. обл. — 149, 255
 Поморянський р-н — 63, 295
 Попада, г. — 225
 Попик Григорій — 282
 Поручин, с. Бережанського району — 38-39
 «Постун» — 233
 Посунька Петро — 281-282
 Посяння — 164
 Потік, с. Бережанського пов. — 309
 Потіцький Сеньків, прис. — 309
 Потічний Петро — 9, 19, 27
 Потуртори, с. Бережанського пов. — 30
 Прага, м. — 175-176
 Приславський Іван — 284-285
 Пришляк Володимир — 290
 Пришляк Славко, підп. — 291
 Провокаційні «партизанські» вд. — 135
 Прокопів Степан — 286
 «Просвіта» — 141, 167, 233, 242, 271, 274, 276-277, 279, 290, 292, 304-308
 Прусинів, с. — 229
 «Прут», рой. — 218-219, 229
 Пужники, с. Коропецького р-ну — 57
 Пушка Іван, член ОУН — 302
 Пушка Микола, член ОУН — 302
 Пушка Петро («Жук»), вишк. КП юнацтва — 302
 «Пушкін», стр. — 41
 РВНО — 81
 Рава Руська, м. Львів. обл. — 42, 170, 214, 216-217
 Рава-Руський пов. — 42, 156
 Равщина — 214
 Рада фізичної культури — 179
 Радик Осип — 279
 Радинський Корнель — 285
 Рай, с. Бережанського пов. — 302-304
 Рак Петро («Рен»), сотен. — 293
 «Ракета», рай. УЧХ — див. Гусак Катерина
 Раків Кут, с. Гусятинського району — 38
 Раковець, с. Підгаєцького пов. — 304
 Ратиці, с. — 188-190, 206
 Ревай, міністер — 142
 Рега Михайло — 283-284
 Рега Степанія, юначка ОУН — 283-284

- Регенсбург, м. — 176-177
Ремізьці, с. Поморянського району — 295
«Рен», май. — див. Мізерний Василь Мартин
«Рен», сотен. — див. Рак Петро
«Рен», чот. — 144-145, 159
Ренів, с. Залозецького р-ну — 66
Репета Євген — 290
Репіхович Олекса — 279
Рибак Грицько — 190
Рибіцька — 204
«Рибка», рой. — 67
«Риболовці», сотня УПА (Сотня УПА «Риболовці») — 10-11, 20, 39, 51, 61-62, 78-79
«Рибочка» — див. Безкорвайний Василь
Рип'янка, с. — 213
Рихлевич Володимир, сел. — 294
Рихлевич Людвик, сел. — 294
Рихлевич Мартин, сел. — 294
Рихлевич Михайло, сел. — 294
Рівенська обл. — 12, 22, 98, 123
Рідна Школа — 308
«Різуни», полк. — див. Андрусак Василь
Ріпецька Катерина, сел. — 280
Ріпецький Теодор — 280
Ріпчиці, с. Мединицького району — 296
Рмунський полк. — 141
«Роберт», КП — див. Мирон Дмитро
«Роберт», пров. КП — див. Мельник Ярослав
Рогатин, м. Стан. обл. — 61, 64, 145, 148, 150, 298
Рогатинський пов. — 7, 17, 145, 147, 154, 279, 294, 305
Рогатинський р-н — 48, 52-53, 69, 150, 159
Рогатинщина — 34, 80, 137, 159, 242
«Рожевий», стр. — 61
Рожиська, с. Підволочинського району — 14, 24, 233, 240
Розгадів, с. Зборівського пов. — 288, 290
Роздолянко — 206
Розношинці, с. Збарзького пов. — 309
- Рокитно, с. Жовківського району — 195, 291
Рокицький Дмитро — 290-291
Рокицький Євген — 291
Рокуш Ярослав, підп. — 291
«Роман», кур. — 11, 14, 20, 31-33, 79, 145, 148-149, 151-158, 181-182, 269
Романів Йосиф, підп. — 294
Романів Наталка, сел. — 294
Романюк Лев — 299
Російська армія — 310
Росія — 75, 166, 187
Росіяни — 204, 274, 280, 284, 291, 299
«Ростислав», чот. — 71
Рубаха — 154
«Рубачі», сотня УПА (Сотня УПА «Рубачі») — 10-11, 20, 37, 39, 60, 69-71, 78-79, 82, 84, 148, 156-157, 159
Рубашевський Андрій — 283
Рубашевський Микола — 283
Рудий Григорій — 282
Рудники, с. Підгаєцького району — 87, 281
Румунія — 143, 302
«Рух», зв'язк. — див. Сулик Ілько
«Рух», окр. проп. — див. Бартків Микола
Рязань, м. — 105
- СБ — 86-87, 148, 155, 191, 196, 198, 207, 236, 179, 292
СКВ — див. Самооборонні кушеві відділи
СРСР — 139, 160-161, 182, 189, 191, 193-194, 305-208, 282
СУБ — 180
СУЗ — 41, 86
США — 166, 230
Савків — 305
Самооборонні кушеві відділи (СКВ) — 258, 275, 282
Савур Клим — див. Клячківський Дмитро
Саджавки, с. Грималівського району — 38
Садки, с. Товстянського району — 49, 65

- «Сак», стр. — 55
Самборський Іван — 248
Самолуски, с. — 45-56
«Санік», автор — 12, 22, 89, 116, 122, 267, 304
Саранчук Михайло — 275
Саранчуки, с. — 160, 282, 292
Саратов, м. — 258, 260
Сатанів, м. Кам'янець-Поділ. обл. — 38, 234
Сатанівський ндр. — 85
Свалява — 45
Сверж, с. — 62
Свистильники, с. Рогатинського пов. — 295
Севлюч, м. — див. Виноградне
Семак Василь, підп. — 306
Семен Ганна, д. Луця, підп. — 295
Семен Микола, с. Андруха — 295
Семен Петро, с. Яця — 295
Семен Теодор — 295
«Семен», чот. — 52-54
Семчишин Андрій, с. Івана — 280
Семчишин Богдан, с. Андрія — 279
Семчишин Вавро, вояк УПА — 279
Семчишин Василь, сел. — 280
Семчишин Дмитро, с. Федора — 280
Семчишин Іван, сел. — 280
Семчишин Микола, вояк УПА — 279-280
Семчишин Михайло, окр. — 278
Семчишин Надія, сел. — 280
Семчишин Онуфрій, вояк УПА — 279
Семчишин Петро, сел. — 280
Семчишин Семен — 280
Семчишин Степан, вояк УПА — 279
Сена Я. — 283
Сенів Володимир — 307
Сенів Микола, підп. — 306
Сенів Степан — 307
Середнє, с. — 291
Середня Азія — 118
Серет, р. — 8, 14, 18, 24, 29, 211, 233, 255, 258
«Серет» I, ТВ — див. Тернопільський ТВ УПА
«Серет» II, ТВ — див. Чортківський ТВ УПА
Серетець, с. — 188-189
Сибір — 33, 104, 137, 151, 171, 174, 193, 211-212, 242-243, 252-253, 259-260, 272, 274, 280-282, 290-292, 294, 300, 311, 313
Сивуля, г. — 215, 218, 222, 224, 232
Сивульський Дем'ян — 277
Сидор Василь («Шелест»), полк. — 226-227, 232
Сидорак Іван — 291
Сидорак Михайло — 291
Синевидсько Вижне, с. Скільського району — 177, 200, 214
Синьків, с. Заліщицького району — 49, 86
Сисак Василь — 298
Сисак Михайло — 277
«Сич», кул. — 217, 222
«Сич», рой. — 50
«Сич», сотен. — 11, 28, 30-31, 56, 64-65, 78, 86, 88, 268
Сівка Володимир, сел. — 294
Сівка Химка, сел. — 294
Сільце Божиківське, с. Підгаєцького району — 14-15, 24, 62, 83, 242, 249, 295
Сіно Петро («Супрун»), пов. юнацтва — 305
«Сірий» — див. Маланяк Іван
«Сірі Вовки», сотня УПА (Сотня УПА «Сірі Вовки») — 10-11, 20, 27-28, 30-31, 33-34, 38, 47-50, 56-57, 59, 65-67, 69-70, 78-79, 268
«Сіроманці», сотня УПА (Сотня УПА «Сіроманці») — 10-11, 20-22, 31, 42-43, 48, 51, 53, 61, 64, 73, 79, 93, 108, 125, 127, 132, 156-157, 159, 179, 182-183, 215, 218, 222, 224-228, 232, 269
Січові Стрільці — 125
Сказинський Ілярій («Крига»), окр. проп. — 305
Скала-Подільська, м. Терн. обл. — 60
Скала-Подільський р-н — 59-60, 69-70, 85
Скалаг, м. Терн. обл. — 179, 212, 234

- Скалатський пов. — 155
 Скалатський р-н — 233, 240
 Скалатський ліс — 235
 Скалатський ндр. — 86-87
 Скасків Ярослав, край. юнацтва — 305-306
 Скоморохи, с. Більшовецького району — 70, 162, 164, 169
 «Скорий», стр. — 50
 Скоцень — 181
 Скрипник Петро — 307
 Слав'ятин, с. Підгаєцького району — 36-37, 47-48, 62, 83, 85, 245-246, 249, 295, 306
 Слав'ятинські ліси — 37
 Слобідка Струмінська, с. Теревельського пов. — 306
 Слободян Микола, підп. — 284
 Слободян Павло, стан. — 284
 Словаки — 121, 143
 Словаччина — 119, 143-144, 172-173, 177, 181, 299
 Словіта, с. — 43
 Слойко — 285
 Слон, г. — 227
 «Слух», к-р боївки — 56
 Смачило Володимир — 287
 «Смерека», автор. — 282
 «Смерека», стр. — 221-222
 «Смерть», сотен. — 11, 20, 46-47, 79, 270
 Смик Михайло — 297
 «Сміливий», стр. — 67
 «Смола», підр. СБ — див. Василик Максим
 Смолій Михайло — 277
 Сновидів, с. Бучацького району — 289, 299
 Собчак Іван, стан. — 252, 259
 Собчак Ігор — 254
 Содоль Петро — 15, 25
 «Сокіл» — див. Лупиніс Ілля
 «Сокіл», стр. — 225
 «Сокіл», чот. — 49, 246
 Сокальський пов. — 229, 232
 Сокольники, с. — 276
 Соколів, с. Бучацького пов. — 306-307
 Сокольський Остап — 291
 «Соловей», батальйон — 145, 213-214, 274, 293, 297, 300, 302, 304
 «Соловейко», чот. — 61
 «Соловій», ндр. проп. — 85
 «Соловки», гушак у Мужилівському лісі — 29
 Солоп, слідчий — 137
 Солтис Славко, підп. — 290
 Соляр Іван, підр. — 297
 Сорока, с. Копичинецького району — 46
 Сорока Степан — 304
 Сороки, с. Бучацького району — 279, 289
 Сосновський Йосиф — 253
 Сосулівка, с. Чортківського району — 64, 66, 87
 Сотник Михайло, зв'язк. — 291
 Сотня УПА «Буйні» — див. «Буйні», сотня УПА
 Сотня УПА «Бурлаки» — див. «Бурлаки», сотня УПА
 Сотня УПА «Гайдамаки» — див. «Гайдамаки», сотня УПА
 Сотня УПА «Лісовики» — див. «Лісовики», сотня УПА
 Сотня УПА «Орли» — див. «Орли», сотня УПА
 Сотня УПА «Полтавці» — див. «Полтавці», сотня УПА
 Сотня УПА «Риболовці» — див. «Риболовці», сотня УПА
 Сотня УПА «Рубачі» — див. «Рубачі», сотня УПА
 Сотня УПА «Сірі Вовки» — див. «Сірі Вовки», сотня УПА
 Сотня УПА «Сіроманці» — див. «Сіроманці», сотня УПА
 Сотня УПА «Трембіта» — див. «Трембіта», сотня УПА
 Сотня УПА «Холодноярці» — див. «Холодноярці», сотня УПА
 Сотня УПА «Чорноморці» — див. «Чорноморці», сотня УПА
 Сохацький Василь — 286
 Союз Українок — 308
 «Спартак», сотен. — 47
 Сталін Й. В. — 161
 Стандрет Григорій, член ОУН — 311
 Стандрет Теодозія, сел. — 311
 Станиславів, м. — 218, 224, 286, 295

- Станиславівська обл. (Івано-Франк. обл.) — 28, 42, 51-52, 184, 214, 218, 232, 268, 311
- Станиславівщина — 171, 281
- Стара Ягольниця, с. Чортківського пов. — 312
- «Старий» — див. Хома Михайло
- Старий Литвинів, с. Підгаєцького району — 49
- Старий Ульм, м. — 178
- Старух Ярослав («Стояр», «Ярлан»), пров. КП — 9, 19, 73-74, 77
- Стасюк Володимир — 279
- Стасюк Рудольф — 279
- Стахів Василь — 298
- Стахів Павло — 298
- Сташків Оксана, стан. УЧХ — 286
- Сташків Онуфрій, підп. — 287
- Стегниківці, с. Великоборківського району — 32
- «Стежко», рой. — 293
- Стельмах Володимир — 307
- Стельмах Петро, підп. — 307
- «Степ», віст. — див. Нагудишин Ілько
- Степ Я. — 283, 285, 310
- Стефанів Михайло, вояк УПА — 203
- Стефанів Ярослав — 271
- Стецак Михайло, сел. — 280
- Стецок Іван — 280
- Стецок Марія — 280
- Стецок Теодор, сел. — 280
- Стецюк Андрій — 280
- Стецюк Марія — 280
- Стецюк Пилип, сел. — 280
- Стецюк Теодор, сел. — 280
- Стецьків Степан — 279
- Стецько Ярослав — 253, 261
- Стиртіська, прис. — 53
- Стінка, с. Золотопотіцького району — 49, 57
- Стовба, г. — 221, 223, 226
- Столяр Галя, зв'язк. — 308
- «Сторчан», кур. — 96, 119
- «Стояр», пров. КП — див. Старух Ярослав
- Стратин, с. — 147, 153, 156, 182
- Стрий, м. Дрог. обл. — 202
- «Стрийський», майор — див. Якубовський Володимир
- Стрийщина — 228
- «Стрибки» — див. «Істребітельний батальйон»
- Стирпа, р. — 8, 18, 28, 146, 247, 277, 292
- Стрілиська (Стрілища) Нові, м. — див. Нові Стрілиська
- «Струм», край. госп. — див. «Ісидор»
- Струсів, с. Теревовельського пов. — 68, 308
- Стульковський Василь — 287
- Стульковський Іван — 286
- Ступницький Дмитро, с. Дмитра — 295
- Сулук Ілько («Рух»), зв'язк. — 56, 102-103, 121, 123
- Сулук Михайло («Дон»), чот. — 102-103, 121, 123
- «Сум» — див. Гоменюк Іван
- «Супрун», пов. юнацтва — див. Сіно Петро
- «Супрун», ндр. — 86
- Супрун Роман («Нитка»), бунч. — 144, 149, 158
- «Сурмач», к-р — 47
- Сусла Володимир — 300
- Суходіл, с. — 213, 226-227
- Сухостав, с. — 297
- Сушко Роман, полк. — 167
- Сяніцький пов. — 167
- Сянок, м. на Лемківщині — 161, 181, 214
- Т.П. — 309
- Тайшетська Траса — 301
- «Тарас», ндр. — 86
- «Тарас», окр. проп. — 86
- «Тарас», ст. віст. — див. Кронондра Мирослав
- Тарнавський Михайло — 307
- Татари — 118, 219
- Телев'як Оля — 309
- Телев'як Теодор, вояк УПА — 308-309
- Темнюк Петро («Граб»), вояк УПА — 304-305
- «Теребовельська земля», збірник — 288, 308
- Теребовля, м. Терн. обл. — 57, 81, 163

- Теребовлянський пов. — 215-216, 275, 308
- Теребовельщина — 275, 308
- Тересва, с. Тячівського пов. — 141-142
- Тернопіль, м. — 81-82, 136, 145, 161, 181-182, 201, 203, 211, 235, 241, 256, 261, 276, 288, 289-291, 300, 308
- Тернопільська ВО УПА «Лисоня» — див. Третя подільська воєнна округа УПА «Лисоня»
- Тернопільська обл. — 7, 11, 13-15, 17, 23-25, 38, 42, 80, 85-87, 102, 104, 106, 123, 134, 182, 186, 193, 211, 216, 230, 240, 258, 279, 287, 300
- Тернопільська окр. — 7, 17, 86, 212, 296
- Тернопільська тюрма — 163, 278, 302, 311
- Тернопільська чота — 227
- Тернопільський ндр. — 32, 168
- Тернопільський пов. — 14-15, 24, 159-161, 183, 211, 251, 252, 260, 299, 313
- Тернопільський р-н — 82
- Тернопільський тактичний відтинок УПА «Серет» I — 8, 18
- Тернопільщина — 15, 25, 135-136, 160, 162, 169, 211, 215-216, 229, 271, 296, 310
- Терпилівка, с. — 236
- Теслюк Євстахій — 292
- Теслюк Степан — 292
- «Тигри», сотня УПА (Сотня УПА «Тигри») — 218, 225, 230
- Тимчишин — 189
- Тихий — 285
- Тірчин Василь — 279
- Ткач Андрій — 291
- Ткач Михайло — 291
- Товариство кол. Вояків УПА — 180
- Товмацький р-н — 310
- Товпаш Іван — 310
- Товсте, с. Гусятинського району — 299-300
- Товстянський р-н — 49, 56, 65, 85
- «Токар» — див. Гуляк Юліян
- Томашівський Володимир — 283
- Томськ — 253
- «Топір», окр. — див. Івашків Богдан
- «Топір», чот. — див. Івашків Василь
- «Тополя», сотен. — 14, 24, 234, 236, 238, 240
- Трансдністрія — 302
- Тремба Петро — 277
- «Трембіта», сотня УПА (Сотня УПА «Трембіта») — 14, 24, 212, 216, 218, 226, 229-232
- Третя подільська воєнна округа УПА «Лисоня» — 10, 20, 145, 148, 159, 162, 263-266, 268, 270, 283, 301, 310, 312-313
- Тригуб Микола — 248
- Тростянець, с. Бережанського району — 32, 49, 62, 83, 146, 162, 245, 259
- Тростянець, с. Долинського р-ну — 51
- «Троян», діяч ОУН — див. Зацний Лев
- «Троян» — див. Тягнибіда Олекса
- Трисяло Тарас — 134
- Тула, м. — 105
- Тулиглович Михайло — 275
- Тупісь Орест — 301
- Турильне, с. Скала-Подільського району — 59
- «Турин», рай. військ. — див. Макар Василь
- Турівка, с. — 233
- Турка, м. Дрог. обл. — 274
- Турчанщина — 228
- Турчин Василь, сел. — 280
- Турчин Василь (Старий Вербів) — 279
- Турчин Іван, юнак — 271, 280
- Турчин Микола, сел. — 280
- Турчин Олекса, вояк УПА — 279
- Турчин Павло, юнак — 271
- Турчин Петро, вояк УПА — 279
- Турчин Степан, вояк УПА — 279
- Турчин Тимко, сел. — 280
- Тучапи, с. — 228, 232
- Тишкоцький Михайло, с. Гната — 295
- Тягнибіда Михайло — 297
- Тягнибіда Олекса («Троян»), проп. — 297-298

- «Тятива», окр. госп. — 85
Тячів, м. Закарп. обл. — 142, 172
Тячівський пов. — 141, 181
- УВО — 271, 284, 310
УГА — 125, 151, 253, 271, 282
УГВР — див. Українська Головна
Визвольна Рада
УГС — див. Українська
Гельсінкська Спілка
УНДО — 135
УНРА — 179
УНС — див. Українська Народня
Самооборона
УПА — див. Українська
Повстанська Армія
УПА-Захід — 27, 77, 211, 227
УПА-Південь — 45
УПА-Північ — 12, 22, 98
УПА-Схід — 169, 270
УРСР — 260
УСС — 310
Угорщина — 167, 172, 184-185
Ужгород, м. — 143
Узбеки — 100-101, 118, 121, 123
Узбекія — 101
Українська Гельсінкська Спілка
(УГС) — 139
Українська Головна Визвольна
Рада (УГВР) — 73-74;
Великий Збір — 159;
Закордонне Представництво —
124;
Закордонне Представництво,
Архів — 13, 22, 84, 87-88, 115
Українська Народня Самооборона
(УНС) — 14, 24, 42, 214, 218, 230-
231, 255, 279, 288, 293, 296, 310
Українська Повстанська Армія
(УПА) — 7-10, 12-18, 20, 25-26,
31-32, 39, 41-42, 46, 51-52, 72-73,
78-80, 84, 87, 89, 91-92, 95, 100-
101, 116-119, 122-124, 133, 139,
141, 144-145, 150-153, 156-157,
161-162, 166-172, 177-184, 190,
194, 199, 206-208, 211-213, 227,
229, 231-234, 238-242, 244-251,
254, 258, 262, 267, 272-274, 279-
286, 288, 290-294, 296, 301, 306-
307, 309, 311-312;
Головне Командування — 73;
Головний Військовий Штаб —
98, 167-168;
рейди УПА — 170
Український Допомоговий Комітет
— 177
Український Союз Кооператив —
144
Український Червоний Хрест (УЧХ)
— 12-13, 21-23, 87-88, 123, 134,
136, 139, 155, 160, 246, 256, 284,
286
«Улас», пров. КП — див. Бей
Василь
«Уляна», авторка — 106, 121-123
«Уляна», сан. УЧХ — див. Вонс
Лукія
Ульчак Володимир («Зруб»), підп.
— 299
Унів, с. Перемишлянського району
— 11, 21, 42-43, 45, 92-93, 108-
109, 122, 132, 157, 183, 288
Урбанський Лько — 272, 275
Усть-Чорна, с. Закарп. обл. — 171
Утіховичі, с. Перемишлянського
району — 61
- Фарійон Антін — 277
Фастів, м. — 211
Федечко Степан, сел. — 275
Федечко Теодор («Ярема»), діяч
ОУН — 273, 275
Федечко Федь, вояк УПА — 272, 274
Федик... («Гонта»), окр. військ. —
263-264
Федишин — 189
Федорів, г. — 222
Федорів Євген — 282
Федорів Петро («Пер»), діяч ОУН —
273
Федорівський Степан («Липовий»),
пвх. — 177-178
Федорова — 209
Фирліїв, с. Рогатинського пов. — 53
Фіголь Андрій — 276
Фіголь Микола («Зеро», «Арсен»),
діяч ОУН — 295-296
Фоловко Василь — 286

- Халипа Василь — 248
Хамар Андрій — 280
Хандій Дмитро («Корнієнко»), сотен. — 310
Харків — 195, 310
«Харко», рай. — див. Христинюк Григорій
«Хвиля», саніт. — 155
Хеб, м. — 176
Химинець Юрій, д-р — 168
Химчук — 206
«Хитра», пов. УЧХ — 310
«Хмара», ндр. — див. Марущак Василь
«Хмара», стр. — 50, 87
Хмелева, с. Товстянського району — 49
Хмелівка, с. Тереховельського пов. — 308
«Хмель», сот., кур. — 11, 28, 56, 59, 70, 218, 222, 224, 268
Хмель Пилип, сел. — 280
Хмельницька Обл. — 7, 17
Хмельницький Богдан — 119
Ходорів, м. Львів. обл. — 130
Холмщина — 42, 132, 156, 164
«Холодноярці», сотня УПА (Сотня УПА «Холодноярці») — 10-11, 20, 37, 39, 41, 55-56, 63, 78-80, 83-84, 263-264, 279
Хома Михайло («Обух», «Довбуш», «Старий»), окр. — 263-264, 310-311
Хоростіль Володимир, вояк УПА — 276
Хочів, с. — 295
Храпко Михайло, сел. — 306
Храпко Павліна, сел. — 306
Хрещата, г. — 280
Христинівці, м. Черк. обл. — 140
Христинюк Григорій («Харко»), рай. — 311
Хрущов Микита — 259, 279
Худа Омелян, вояк УПА — 276
Худівці, м. Мельницького району — 59
Хуст, м. — 141-143, 172
Цвях Григорій («Головатий»), підр. — 15, 25, 253-254, 259, 261
Цебрій Григорій — 286-288, 300
Ценів, с. Козівського р-ну — 32, 55, 63, 84, 152, 184, 293, 311
Цецова, с. Зборівського пов. — 166
Цигани, с. Скала-Подільського району — 59-60
Цюрпіта Василь — 286
Цюцьків, прис. с. Липиці — 34-35
ЧА — 14-15, 24-25, 28-29, 32, 118, 132, 153, 156, 169, 174, 182, 193, 197, 214, 222, 231, 235-236, 239-241, 243, 258, 260-261, 271, 276-277, 280-281, 291, 302, 307, 310
Чабан, підп. — 290
«Чад», пвх. — 23, 83, 125, 132
«Чайка», чот. — див. Пайкуш Михайло
Чайківський Володимир — 304
Чемеринці, с. Перемишлянського району — 51
Чепіль Григорій, стр. — 279-280
Чепіль Григорій, с. Федора, сел. — 280
Чепіль Дмитро, с. Федора, сел. — 280
Чепіль Федір, сел. — 280
Червоний Хрест — 176-177
Червоноград, с. Товстянського району — 56
Черемош, р. — 127
Черемхова, с. — 286
Черкаська обл. — 140
«Черник», кур. — 311-312
«Черняк», сотен. — 11, 28-29, 78
Чернихів, с. — 254, 257
Чернихівці, с. Збарзького пов. — 163
Черниця, с. — 307
Чернівецька обл. — 28, 193, 268
Чернівці, м. — 50, 182
Чехи — 113, 141
Чехович Микола — 190
Чехословацьчина — 119, 173, 176-177, 185
Човган Василь — 251
Човган Михайло — 251
«Чорний», сотен. — 10, 14, 23-24, 32-33, 42-43, 54, 56, 78, 125, 128, 144-145, 147, 149, 151, 154, 156-159, 161-162, 164, 168-169, 182-183, 244, 246, 248, 250, 269

- Чорний Ліс, с. Збарзького району — 194
 Чорний Ліс, Стан. обл. — 171, 215, 279, 286
 Чорний Микола — 306
 «Чорні Чорти», вд. УПА — 218
 Чорній Маріян — 285
 «Чорнобривий», сотен. — 213, 216-217, 219, 225, 230-231
 «Чорноморець», чот. — 14, 24, 211-212, 230
 «Чорноморці», сотня УПА (Сотня УПА «Чорноморці») — 10-11, 20, 28, 34-35, 39-40, 56-57, 59, 64-66, 71, 78-79, 86, 88
 Чернописка Наталка, зв'язк. — 294
 Чернопиский Василь, підп. — 294
 Чернопиский Михайло, вояк УПА — 294
 Чернопиский Пилип, вояк УПА — 294
 «Чорнота», стр. — 67
 «Чорнота», чот. — 55
 Чортків, м. Терн. обл. — 20, 60, 206, 251
 Чортківська окр. — 297
 Чортківський пов. — 67, 215-216, 312
 Чортківський р-н — 34, 64, 66, 87
 Чортківський тактичний відтинok УПА («Серет» II) — 8, 10, 18, 67, 79, 88, 268
 Чортківщина — 9, 11, 20, 27, 86-88, 297-298
 Чортоломний Іван — 248
 Чортгоря, с. — 160, 164
 «Чос», сотен. — 11, 34-35, 37, 39, 78-79
 Чохрій Микола — 286
 «Чубчик», пор. — див. Кедюлич Іван
 «Чугайстир», ндр. орг. — 87
 «Чугайстир», орг.-моб. ВО — див. Лютий Ілярко
 Чупринка Тарас, ген. — див. Шухевич Роман
 Шайнога Дарія, підп. — 293
 Шайнога Іван («Данило»), окр. — 293
 Шанайда Іван («Данило»), пров. КП — 11, 21
 Шанковський Лев — 9, 19-20
 Швайцарія, хут. б. с. Подусів — 148, 156
 Шевчик Іван — 277
 Шевчук Андрій — 291
 Шевчук Тарас — 291
 «Шелест», к-р вд. — див. Кость Гіммельрайх
 «Шелест», полк. — див. Сидор Василь
 Шибаляин, с. — 290
 Шимків Павло — 289
 Шквира Зенко — 284
 Шлюсар Олесь — 282
 Шмуговський Михайло — 289
 «Шолом», діяч ОУН — див. Голяш Григорій
 Шпак Степан — 15, 25
 Штендера Євген — 15, 25, 180
 Штифрний Микола — 191
 Штогрин Павло — 299
 Штравбінг, м. — 177-178
 «Шувар», д-р — див. Лужецький Євген
 «Шум», сотен. — див. Гой Дмитро
 «Шум», стр. — 28
 Шумляни, с. Підгасцького району — 54-55, 295
 Шумлянські Діброви — 55
 Шутромлинці, с. Заліщицького району — 65
 Шухевич Роман (Чупринка Тарас), ген. — 73, 77, 136-137, 145, 157-159, 167, 183, 272
 Шуцполіція — 219-221, 231, 312
 Щербій Стах — 288
 Щиблівський Микита — 299
 Щур... — 290
 Ю.К. — 212-213
 «Юнак», журнал — 298
 «Юра», інж. — 169, 172
 Юрків Богдан — 277
 «Юрко», кур. — 247

- Юзефівка, с. Тернопільського пов. — 160
 Юхневич Іван — 306
 Я.Б. — 106
 Яблонів, с. Рогатинського району — 69
 Яблонів, с. Гусятинського району — 297
 Яворівський пов. — 14, 24, 228, 232
 Яворівщина — 226-229
 Яглуш, с. — 53
 Ягольниця, с. Чортківського району — 34
 Якимів Осип — 304
 Якторів, с. — 43
 Якубовська (мати Володимира Я.) — 313
 Якубовський Володимир («Бондаренко»), май. — 7-8, 18, 20, 38-39, 79, 145, 181, 263-265, 279, 283, 312-313
 Яновський Юрій — 126, 222
 Яргорів, с. Монастириського району — 49
 «Ярема», діяч ОУН — див. Федечко Теодор
 «Ярема», ндр. — 85
 Ярема Микола — 290
 «Ярлан», пров. КП — див. Старух Ярослав
 Ярославичі, с. — 196
 Ярославщина — 309
 Ярчівці, с. Зборівського району — 34, 300
 Ясній Володимир («Бистрий»), пов. — 313
 «Яструб», кур. — див. Карпенко Дмитро
 «Ясьмін», сотен. — 10, 51-52, 58-59, 62, 78
 Ятва Михайло — 283
 Яцишин — 298
 Яців, мгр. — 144, 161
 Яцівка, с. — 236
 Яцьків Олекса — 280
 Ящик Микола — 286
 Яцишин Роман — 284

ЗМІСТ

Збірник про Третю подільську воєнну округу УПА «Лисоню»	7
Volume about the UPA's 3 Podillia Military Region	
"Lysonia"	17
Короткі описи боїв УПА—«Лисоня» (від 16. XII. 1943	
до 2. VIII. 1945)	27
Short Descriptions of Battles of "Lysonia" UPA Units	
(Resume)	77
Поділля: Список боїв за лютий-березень-квітень 1945	80
List of Battles for February-April, 1945 (Resume)	84
«Поділля»: Впали на полі слави	85
"Podillia": Fallen on the Field of Glory (Resume)	88
«Санік»: Повстанський стяг, збірник революційних пісень:	
Повстанський стяг наш лопотить	89
«Свобода народам!»	90
УПА іде, УПА	91
Не одна вже хмара	92
В Загоріві на горі	94
Шумів-веснів гурбинський ліс	95
Над степами над лісами	97
Гей, бували хмари	98
Ой що ж то за дивна могила	100
Ідея в праці нас злучила	102
За Сибіром сонце сходить	104
Монастирська ще млюю	106
Не хочу я тліти повільно	107
Гей, чи ж то не яструб	108
Заповіт повстанця	109
Слава і честь Вам, борці за свободу	110
Тихо спить, лицарі	112
Відкривай нам, світе, брами	113
Була весна (любовно-революційна)	114
Ми переможемо	115
Післяслово	116
Insurgent Banner; a Collection of Revolutionary Songs,	
1947 (Resume)	122
«Чад»: Сотник «Яструб»	125
Марш «Сіроманців»	131
"Chad": Captain "Iastrub" (Resume)	132
Заява Галини Дідик до президії Верховної ради СРСР	134
The Appeal by Halyna Didyk (Resume)	139

Михайло Небола («Голка»): Лісами та ярами західного Поділля (Мої спогади з УПА)	141
Mykhailo Nebola ("Holka"): Along the Forests and Ravines of Western Podillia (Resume)	181
«Жур»: Характеристика Залозецького району (Інформація з жовтня 1946 року)	186
"Zhur": Report about the Zalozhtsi District (Resume)	208
«Чорноморець», чот.: Сотня УНС «Трембіта»	211
"Chornomorets": The "Trembita" Company (Resume)	230
«Збручанський»: Спомин про мою коротку участь в УПА ..	233
"Zbruchanskyi": My Brief Experience in the UPA (Resume)	240
Андрій Галайбіда: Спогади станичного села	242
Andrii Halaibida: Memoirs of the Local Underground Commander (Resume)	249
Петро Кузьма Балицький: Моя праця в підпіллі в час постановня УПА	251
Petro Kuzma: My Work in the Underground (Resume)	260
Додаткові життєписи впадших вояків УПА	271

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Галина Дідик — керівниця Українського Червоного Хреста	134
Ст. Бул. Михайло Небола («Голка») — автор спогадів	141
Іван Кедюлич («Чубчик») — член Головного військового штабу УПА	168
Кость Гіммельрайх («Шелест», «Кий») — командир відділу особливого призначення УПА-Схід	169
Підпільник Петро Кузьма («Камінь») автор спомину	251
Петро Кузьма («Камінь») з двома друзями-підпільниками	253
З інспекції шефа штабу 3 ВО «Лисоня» Володимира Якубовського («Бондаренка», «Стрийського») в сотні УПА «Холодноярці»	263
Невідома сотня УПА з 3 ВО «Лисоня» готова до звіту	263
З інспекції в таборі «Холодноярців»: В. Якубовський і інші	264
Шеф штабу 3 ВО «Лисоня» В. Якубовський з групою старшин УПА	264
Командир відділу УПА звітує шефові штабу 3 ВО В. Якубовському	265
В. Якубовський з невідомим сотенним і ще двома старшинами УПА	265
Титульна сторінка підпільного видання «Короткі описи боїв УПА-, „Лисоня”»	266
Обкладинка і титульна сторінка збірника підпільних пісень «Повстанський стяг»	267
Організаційна структура куреня «Бистрого» в Чортківщині	268
Організаційна структура куреня «Романа», а пізніше Дмитра Карпенка («Яструба»)	269
Організаційна структура куреня УПА з Кам'янець-Подільщини	270
Діячі ОУН Бережанщини: Т. Федечко, Л. Зацний, П. Федорів і Г. Голяш	273
Василь Макар («Турин») — військовик Заложцівського району	274
Оля Бродяк з Глещави Тербовельського повіту	275
Помордовані енкаведистами політичні в'язні в Бережанах 1940-41	278
Тіла помордованих в'язнів біля парку в Бережанах	278
Невідомий відділ УПА біля Рудник у Підгаєцькому повіті 1943 року	281

Політв'язні Берези Каргузької: В. Сена, В. Томашівський і М. Возняк	283
Чоловічий хор міста Підгаєць під керівництвом Б. Крушельницького	285
Вояк УПА Семен Грабовський з с. Красне Зборівського повіту	287
Вояки УПА Михайло Панькуш зі Сновидова Бучацького повіту і Павло Шимків	289
Михайло Ніздропа з с. Глібова Гусятинського повіту	289
Максим Василик із с. Сороки Бучацького повіту	289
Юнак Михайло Шмуговський — замордований енкаведистами в тюрмі	289
Дам'ян Бойківський і Степан Теслюк із Золотників	292
Василь Марущак («Хмара») з Божикова, пов. ОУН	296
Діяч ОУН на Чортківщині Дмитро Мостовий («Пісня»)	297
Вояк УПА, агроном Михайло Бугай з Новосілок Язловецьких	298
Діяч ОУН в Гусятинщині Дмитро Перешлюга	300
Пор. Омелян Польовий («Остап») — к-р Третьої ВО УПА «Лисоня»	301
Студент Петро Пушка — вишкільник при КП Юнацтва ОУН	302
Працівниця УЧХ Ірина Бабуняківна з Вербіжа Бережанського повіту	303
Дмитро Мирон («Орлик») — діяч ОУН в Києві	303
Михайло Стефанів з Лісник Бережанського повіту	303
Вояк УПА Степан Манацький із с. Біща Бережанського повіту	303
Один з перших вояків УПА — Петро Темнюк з Раковець Підгаєцького повіту (1942)	304
Діяч підпілля Петро Стельмах зі Зарваниці пов. Підгайці	307
Зв'язкова Галя Столяр з Хмелівки Тереховельського повіту	308
Вояк УПА Теодор Телев'як з Капустинців Збаразького району	309
Вояк УПА Іван Товпаш з Підгайців	310
Могила на честь УСС на горі Лисоні в Бережанському повіті	314

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Літопис УПА — це серійне книжкове видання. Його завдання — опублікувати, з дотриманням джерельної точності, документи й матеріяли до Історії УПА, а також стимулювати й видавати праці про діяльність УПА та історію України того періоду взагалі. Кожний том або група томів Літопису присвячені окремим темам і мають назву. Частина томів охоплює історію УПА за певний період на більших територіях, як, наприклад, на Волині, в Галичині, на українських землях під Польщею тощо. Кожна з цих територій може мати два-три, а то й більше томів. Додаткова серія книжок буде присвячена загальним темам, або збірникам спогадів, праць, або може бути книжкою одного автора на якусь тему.

Збірники появляються не періодично, а в залежності від підготовки й опрацювання наступного тому. Нумерація книжок Літопису може йти інакше, аніж за оголошеним територіяльним пляном чи хронологією подій.

Документи передруковуються з дотриманням джерельної точності, зі збереженням загальної форми оригіналу, мовою і правописом оригіналу. Конечні виправлення чи відтворення пошкоджених місць відзначаються квадратними дужками, або — де потрібно — пояснені в примітках. Так само відзначаються додані редакцією слова, пояснення чи заголовки в тексті. Інші підпільні матеріяли — мемуари, меморандуми, публіцистика тощо — передруковуються без пропусків, проте мовні й правописні виправлення детально не відзначаються, хіба в особливих випадках. Як правило, передруки беруться з оригіналів, але при відсутності оригіналу до уваги береться найвірогідніша копія чи передрук. В усіх випадках точно подається джерело, а у випадку передрукованих архівних матеріялів — теж місце збереження даного матеріялу. Кожний том має довідник осіб та місцевостей і словник неясних слів, скорочень та маловажних чи незрозумілих слів.

LITOPYS UPA — CHRONICLE OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Litopys UPA is a series of books, produced with the aim of publishing source documents and materials relating to the history of the UPA, as well as stimulating and publishing works about the activities of the UPA and, in a more general way, the history of Ukraine in that period. Each volume or group of volumes of Litopys UPA is devoted to a specific theme and has a separate title. Some of the volumes deal with the history of the UPA in a given period of time or in a given region — for example, in Volyn', in Halychyna, in the regions of Ukraine held by Poland and so on. Two, three, or even more volumes may be given to each region. An additional series of volumes may be devoted to general themes, to collections of memories, or to single books by individual authors dealing with particular questions.

The appearance of Litopys UPA is not periodic, and depends on the pace at which successive volumes are compiled and prepared for print. The volumes may appear in an order other than indicated above, based on a territorial and chronological principle.

In reprinting documents, we adhere strictly to their sources and preserve the general form, language and orthography of the originals. Places in the texts where corrections have had to be made, or where the original documents have been damaged or had to be reconstituted, are designated with square brackets, or, if necessary, provided with explanatory footnotes. Words, explanations, or titles inside the texts that have been added by the editors are indicated in a similar manner. Other underground materials — memoirs, memoranda, works of publicists and the like — are also reprinted without omissions, but only in exceptional cases are linguistic and orthographic corrections indicated. Reprints are based on original texts. In cases where the original text is not available, the reprint is based on the most reliable copy or reprint. The sources of all materials used are clearly indicated and in the case of reprinted archival material, their present locations are also given. Each volume is provided with an index of names of persons and places and a glossary listing names that may not be clear, abbreviations and rarely-used or incomprehensible words.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Серійне книжкове видання документів, матеріалів і наукових праць до історії Української Повстанської Армії

Досі появилися такі томи Літопису УПА:

1. Волинь і Полісся: німецька окупація, книга перша: Початки УПА: документи й матеріали. Книга містить політичні й організаційні документи та матеріали до історії УПА на Волині й Поліссі. Третє, виправлене видання, 1989 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

2. Волинь і Полісся: німецька окупація, книга друга. Книга містить підпільні документи і матеріали про бойові дії УПА на Волині й Поліссі. Друге, виправлене видання, 1985 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

3-4. Чорний ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947-1950 роки. Книга перша і друга. Книги містять меморіяли, біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станиславівського ТВ УПА. Частина матеріалів — оповідання, новели й вірші.

Том 3, книга перша: 1947-1948. Друге, виправлене видання, 1987 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 4, книга друга: 1948-1950 (продовження). Друге, виправлене видання, 1989 р., 288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

5. Волинь і Полісся: німецька окупація, книга третя: спомини учасників. Книга містить спогади, рецензії і додаткові підпільні матеріали про дії УПА. Між мемуарами — звіт про договір про ненапад між ГК УПА й угорською армією. 1983р., 312 стор., мапи, ілюстрації.

6. УПА в світлі німецьких документів, 1942-1945: книга перша — 1942 — липень 1944. Книга містить аналізи, меморандуми, звідомлення, звіти, а також переклади українських документів для центральних політичних, військових і поліційних установ, 1983 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

7. УПА в світлі німецьких документів, 1942-1945: книга друга — серпень 1944-1945 (продовження шостого тому). 1983 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

8. Українська Головна Визвольна Рада: документи, офіційні публікації, матеріали. Книга перша — 1944-1945. Книга містить основні документи Першого Великого Збору УГВР, передрук органу Президії УГВР *Вісник* (ч. 4 [7], серпень 1945) і статті та матеріали з 1944-45 рр., які стосуються цілості визвольного руху. 1980 р., 320 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

9. Українська Головна Визвольна Рада: книга друга, 1946-1948; містить органи УГВР *Самостійність* і *Бюро інформації УГВР* та інші матеріали, 1982 р., 520 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

10. Українська Головна Визвольна Рада: книга третя: 1949-1952. Збірник містить документи, офіційні звідомлення, публікації й матеріали УГВР в Україні, між ними *Бюро інформації УГВР*, вип. 4-6 і 9. 1984 р., 424 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

11. Тернопільщина: список впадших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 до 31 грудня 1948 року. Це підпільне видання містить біографії біля 725 осіб, які загинули на території Тернопільської округи. Крім цього, подає нові дані про смерть б. 100 невідомих повстанців, які загинули на території округи. 1985 р., XXXII — 248 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

12. Третя подільська воєнна округа УПА («Лисоня»): містить видані командою воєнної округи: **Короткі описи боїв відділів УПА — «Лисоня»** від листопада 1943 до серпня 1945 року, збірник підпільних пісень **Повстанський стяг** — виданий з приводу п'ятиріччя УПА, в 1947 році, — та інші документи й матеріали групи УПА «Лисоня», 1989, 352 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

13. **Перемищина — Перемиський курінь**. Книга перша — **Денник відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського)** — містить денник цього відділу («Ударники» 4, 94а) за час від жовтня 1946 до 24 жовтня 1947 року, ведений бунчужним «Буркуном», з епілогом Богдана Гука («Скали»). Книга має також різні документи сотні, такі як накази, списки вояків, господарські документи тощо. 1986, 370 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

14. **Перемищина — Перемиський курінь**. Книга друга. **Денники й документи** — містить денники сотенного «Криляча» (Ярослава Коцьолка) з 1944 і 1947 років, продовжувані по його смерті сотенним «Бурлакою» (Володимиром Щигельським), денник сотні «Криляча» (ведений бунчужним «Орестом») і документи обох сотень. 1987 р., 262 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

15. **Константин Гіммельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід»**; спогади. Автор — киянин — оповідає про свої переживання від вибуху війни 1941 року до «звільнення» з УПА і рейду на Захід в 1945 році: мобілізація до ЧА, німецький полон, окупований Київ, участь у підпіллі ОУНм, к-р вд. УПА (ОУНм) в Карпатах, старшинська школа УПА, мандри по Поділлі й к-р вд. особливого призначення «УПА-Схід». 1987 р., 266 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

16. **Підпільні журнали закерзонської України, 1945-1947**. Збірник містить передруки наступних підпільних журналів: **Тижневі вісті, Лісовик, Інформативні вісті, Інформатор і Перемога**. Всі числа цих журналів супроводяться англomовним резюме. Збірник має статтю про історію підпільної видавничої діяльності на Закарзонні, Акт оскарження О. Лебедович. 1987, 608 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

17. **Англomовні видання українського підпілля 1946-1947**. Збірник містить передруки підпільних видань: **Нові Лідіце, Виселення єпископа Коциловського, Вибори в СРСР, Нова голодова катастрофа в Україні, Фашистівське страшило, До братів чеського і словацького народів**. 1988 рік, 192 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Підготовляються до друку наступні томи «Літопису УПА»:

Холмський тактичний відтинок УПА («Данилів»): містить огляди й документи про дії УПА на Холмщині й Підляшші в 1945-1948 роках. Між документами — звіти Холмського ТВ УПА, хроніки (денники) сотень УПА, звіти зі зустрічей представників УПА з представниками польського резистансу з ВіН-у (Вольносьць і Незавісосьць), звіт зі зустрічі з англійським кореспондентом та інше.

Карпатська група УПА «Говерля»; книга 1: **Документи, звіти та офіційні публікації**. Містить передрук підпільного видання командування групи **Шлях перемоги**, звіти команди тактичних відтинків УПА й звіти командирів відділів та підвідділів УПА.

Карпатська група УПА «Говерля»; книга 2: **Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру**. Включає збірку нарисів і споминів, друкoваних у підпіллі. Майже всі спомини написані старшинами і вояками УПА ще на Україні, або негайно після переходу на еміграцію.

**ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
В США Й КАНАДІ
Й**

**ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ІМ. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ
В США Й КАНАДІ**

ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ «ЛІТОПISУ УПА»

**С. Баб'як, М. Бошно, С. Голяш, В. Дашко, М. Ковальчин,
М. Кошик, Б. Крук, М. Кулик, М. Лебедь, В. Макар,
М. Мігус, В. Новак, С. Новицький, Р. Петренко, П. Й.
Потічний, З. Соколюк, В. Сорочак, Я. Струтинський,
М. Федак, Марта Філь, Л. Фугала, Л. Шанковський,
Є. Штендера, І. Юрко.**

Адміністрація:

М. Кулик, В. Дашко, М. Мігус, І. Юрко

Адреса Адміністрації:

LITOPYS U.P.A.

P.O. Box 97, Station «С»

Toronto, Ontario, M6J 3M7, Canada

